

Regeringens proposition

1975/76: 148

med förslag till enklare former för beivrande av mindre lagöverträdelser;

beslutad den 26 februari 1976.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

G. E. STRÄNG

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i brottsbalken och rättegångsbalken i syfte att begränsa och förenkla lagföringen av mindre lagöverträdelser.

Förslaget till ändring i brottsbalken innebär att straffbestämmelsen om s. k. snyltningsbrott i 9 kap. 2 § andra stycket begränsas till att omfatta endast dem som skaffar sig rum på hotell eller på pensionat, förtäring på restaurang, kafé eller annat sådant näringsställe, transport med taxi, järnväg, buss eller annat allmänt samfärdsmedel eller tillträde till föreställning, som tillhandahåller under förutsättning av kontant betalning, och inte gör rätt för sig. Vidare föreslås att allmänt åtal för sådana brott i fortsättningen skall ske bara när åtalet av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt. I fråga om automatmissbruk föreslås att en särskild straffbestämmelse i ämnet tas upp i 8 kap. 8 a § brottsbalken.

Rättegångsbalken föreslås ändrad så att tillämpningsområdet för strafföreläggande utvidgas. Denna form för beivrande av brott skall sålunda kunna användas generellt vid alla brott vars straffskala uppstår dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Högsta straff som får åläggas genom strafföreläggande höjs till 60 dagsböter. Härigenom kan strafföreläggande i ökad utsträckning ersätta åtal vid domstol i fråga om mindre brott. Det förutsätts att brottet är sådant att summarisk handläggning är lämplig i det enskilda fallet. Regeringen bemyndigas vi-

dare att förordna att strafföreläggande får utfärdas även beträffande brott, i vars straffskala ingår — förutom böter — fängelse i högst två år, om brottet i det enskilda fallet inte förskyller svårare straff än 60 dagsböter. Härutöver föreslås också vissa mindre ändringar i rättegångsbalkens regler om handläggning av brottmål vid domstol.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrives i fråga om brottsbalken dels att 8 kap. 12 § samt 9 kap. 2 och 12 §§ skall ha nedan angivna lydelse, dels att i 8 kap. skall införas en ny paragraf, 8 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 kap.

8 a §

Begagnar någon olovligen automatapparat genom att använda falska eller främmande sedlar eller mynt eller andra för apparaten icke avsedda föremål, dömes för automatmissbruk till böter eller fängelse i högst sex månader.

Har brottet medfört skada av betydande värde eller är brottet eljest att anse som grovt, dömes för grovt automatmissbruk till fängelse i högst två år.

12 §

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel eller olovlig kraftavledning, så ock för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, grovt automatmissbruk eller olovlig kraftavledning, så ock för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.

9 kap.

2 §

Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för bedrägligt beteende dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Begagnar sig någon av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt,

Skaffar sig någon 1. rum på hotell eller på pensionat,

Nuvarande lydelse

som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning, och gör han ej rätt för sig, dömes, vare sig han vilseleder någon eller ej, för bedrägligt beteende eller, om brottet ej är att anse som ringa, för bedrägeri. Detsamma skall gälla, om någon som har att betjäna allmänheten efter viss taxa tager betalning utöver taxan utan att påvisa avvikelser.

Föreslagen lydelse

2. förtäring på restaurang, kafé eller annat sådant näringsställe,
3. transport med taxi, järnväg, buss eller annat allmänt samfärdsmedel eller
4. tillträde till föreställning, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning, och gör han ej rätt för sig, dömes, om ej gärningen föranleder ansvar enligt 1 eller 3 §, för bedrägligt beteende, vare sig han vilseleder någon eller ej.

12 §

Vad i 8 kap. 13 § sägs om inskränkning i åklagares åtalsrätt skall äga motsvarande tillämpning beträffande annat i detta kapitel omförmålt brott än grovt bedrägeri.

Bedrägligt beteende som avses i 2 § andra stycket må ej åtalas av åklagare, med mindre åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

2 Förslag till**Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom föreskrives att 45 kap. 10, 15 och 16 §§ samt 48 kap. 4, 9, 10 och 12 §§ rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

45 kap.

10 §

I stämningen skall rätten tillika förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Om inkommen uppgift skall åklagaren genom rättens försorg erhålla kännedom.

Kan på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständig-

I stämningen skall rätten tillika förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. *Detta gäller dock ej, om det på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet kan antagas, att uppgift om bevis ej erfordras.* Om inkommen upp-

Nuvarande lydelse

het antagas, att uppgift om bevis ej erfordras, må dock rätten omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling.

Föreslagen lydelse

gift skall åklagaren genom rättens försorg erhålla kännedom.

15 §

Till huvudförhandlingen skall åklagaren kallas. Biträder målsäganden åtalet eller för han eljest talan jämte åklagaren eller skall han höras i anledning av åklagarens talan, skall ock målsäganden kallas. Skall målsäganden infinna sig personligen, förelägge rätten honom vite.

Den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. *Föreläggande skall meddelas honom vid vite.* Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

Den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. *Skall han infinna sig personligen, förelägge rätten honom vite.* Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas att han skall hämtas till rätten. *Meddelas ej föreläggande eller förordnande som sagts nu skall den tilltalade erinras om att målet må avgöras utan hinder av hans utevaro.* Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

Om kallande av vittne och sakkunnig gälle vad i 36 och 40 kap. är stadgat.

16 §

Stämning, som utfärdas av åklagare, skall innehålla vad i 4 § stadgas om stämningsansökan och vara undertecknad av åklagaren.

I stämningen skall åklagaren tillika förelägga den tilltalade att inom viss, av åklagaren bestämd tid muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. *Finner åklagaren på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet uppenbart, att bevis ej kommer att av den tilltalade uppgivas och att ej heller annan förberedande åtgärd erfordras, må dock åklagaren omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling.*

I stämningen skall åklagaren tillika förelägga den tilltalade att inom viss, av åklagaren bestämd tid muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. *Detta gäller dock ej, om åklagaren på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet finner uppenbart, att bevis ej kommer att av den tilltalade uppgivas och att ej heller annan förberedande åtgärd erfordras.*

Då mål av åklagare utsättes till huvudförhandling, åligge honom att iakttaga de föreskrifter om tiden för huvudförhandling, som meddelats

av rätten; åklagaren äge ombesörja kallelser och förelägganden, som avses i 15 §.

Stämningen skall med därvid fogade handlingar delgivas den tilltalade. Sedan stämningen delgivits, skall den med bevis därom omedelbart tillställas rätten.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

48 kap.

4 §¹

Straffföreläggande får utfärdas *beträffande brott, för vilket ej stadgas svårare straff än böter och ej heller normerade böter, och vilket, om dagsböter stadgas, finnes förskylla högst femtio dagsböter eller, jämte annat brott, högst sextio dagsböter som gemensamt straff.*

Regeringen äger förordna, att straffföreläggande får utfärdas även beträffande brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst *sex månader* men vilket i övrigt är sådant som anges i första stycket.

Straffföreläggande får utfärdas *då för brottet stadgas*

a) böter, *dock ej* normerade böter,

b) böter eller fängelse i *högst sex månader*

samt brottet ensamt eller jämte annat sådant brott som gemensamt straff finnes förskylla högst sextio dagsböter.

Regeringen äger förordna, att straffföreläggande får utfärdas även beträffande brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst *två år* men vilket i övrigt är sådant som anges i första stycket.

9 §²

Straffföreläggande godkännes genom att den misstänkte undertecknar och tillställer vederbörlig mottagare förklaring, att han erkänner gärningen och *underkastar sig* det straff och den särskilda rättsverkan som upptagits i föreläggandet. Närmare bestämmelser om vem som skall mottaga sådan förklaring meddelas av regeringen.

Godkännande, som tecknas på annan handling än föreläggandet, är gällande endast om det klart framgår vilket föreläggande som avses.

Straffföreläggande godkännes genom att den misstänkte undertecknar och tillställer vederbörlig mottagare förklaring, att han erkänner gärningen och *godtager* det straff och den särskilda rättsverkan som upptagits i föreläggandet. Närmare bestämmelser om vem som skall mottaga sådan förklaring meddelas av regeringen.

10 §³

Skriftligt godkännande av straffföreläggande får i den misstänktes ställe lämnas av ombud för honom, om till åklagaren inges fullmakt i huvudskrift vilken, utöver

Skriftligt godkännande av straffföreläggande får i den misstänktes ställe lämnas av ombud för honom, om till åklagaren inges fullmakt i huvudskrift vilken, utöver

¹ Senaste lydelse 1974: 573.

² Senaste lydelse 1974: 573.

³ Senaste lydelse 1968: 193.

Nuvarande lydelse

vad som följer av 12 kap., innehåller

förklaring att ombudet äger godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid skall anges brottets art samt tid och plats för dess begående,

uppgift om den högsta bötespåföljd som den misstänkte är villig att *underkasta sig*,

uppgift om särskild rättsverkan som är i fråga och som den misstänkte är villig att *underkasta sig*.

Har sådan fullmakt ingivits till åklagaren, får ombudet mottaga handlingar i saken på den misstänktes vägnar.

Föreslagen lydelse

vad som följer av 12 kap., innehåller

förklaring att ombudet äger godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid skall anges brottets art samt tid och plats för dess begående,

uppgift om den högsta bötespåföljd som den misstänkte är villig att *godtaga*,

uppgift om särskild rättsverkan som är i fråga och som den misstänkte är villig att *godtaga*.

12 §⁴

Har den misstänkte förklarat att han icke godkänner strafföreläggandet eller efter delgivning lämnat föreläggandet utan godkännande, får åklagaren väcka åtal för brottet utan stämning genom att till rätten inkomma med framställning härom. Sådan talan kan avse även särskild rättsverkan som förelagts den misstänkte till godkännande. Den tilltalade skall få del av framställningen. Åtal skall anses väckt, när åklagarens framställning inkom till rätten.

Godkännande, som sker sedan åklagaren utfärdat stämning eller stämningsansökan, är utan verkan.

Godkännande, som sker sedan åklagaren utfärdat stämning, stämningsansökan eller framställning enligt första stycket, är utan verkan.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

⁴ Senaste lydelse 1968: 193.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål

Härigenom föreskrives att lagen (1946: 864) skall nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

I fråga om skyldighet att till statsverket återgälda kostnad för tagande av blodprov å den som misstänkes för brott samt undersökning av sådant blodprov skall vad i 31 kap. rättegångsbalken är stadgat om kostnad, som enligt rättsens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning.

Föreslagen lydelse

I fråga om skyldighet att till statsverket återgälda kostnad för tagande av blodprov å den som misstänkes för brott samt undersökning av sådant blodprov skall vad i 31 kap. rättegångsbalken är stadgat om kostnad, som enligt rättsens beslut utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning. Detta gäller även om fråga om ansvar för brottet har upptagits av åklagare genom strafföreläggande.

Vad nu stadgats gäller ej blodprov, erforderligt för läkarundersökning, som någon enligt lag eller författning är skyldig att undergå.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1977.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1976-02-26

Närvarande: statsrådet Sträng, ordförande, och statsråden Andersson, Johansson, Holmqvist, Aspling, Geijer, Bengtsson, Norling, Carlsson, Feldt, Sigurdsen, Gustafsson, Zachrisson, Leijon, Peterson

Föredragande: statsrådet Geijer

Proposition med förslag till enklare former för beivrande av mindre lagöverträdelser

1 Inledning

Under senare år har reformarbetet på rättsväsendets område inriktats bl. a. på att rationalisera verksamheten så att de rättsvårdande organens resurser i större utsträckning kan tas i anspråk för lagföring av allvarigare brottslighet. Utvecklingen har följt olika linjer. Dels har man genom kriminalpolitiska åtgärder sökt begränsa utrymmet för straffrättsliga ingripanden i fråga om beteenden som anses böra tillmätas lågt straffvärde. Den metod som här har kommit till användning är avkriminalisering i skilda former. Dels har lagföringen av mindre brott stegvis flyttats över från handläggning vid domstol till summariska reaktionsformer som handhas av polis och åklagare. Av betydelse är inte minst den utvidgning av institutet strafföreläggande som har skett genom reformer på 1950- och 1960-talen.

Frågan om ett nytt institut eller i övrigt nya regler för beivrande av sådan brottslighet som nu måste behandlas av domstol i ordinär brottmålsprocess, trots att den är av lindrigare art och i de flesta fall föranleder endast bötesstraff och dessutom i regel är lättbedömd har i skilda sammanhang varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet.

Sålunda tillkallades med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande år 1968 en sakkunnig¹ för att utreda frågan om formerna för handläggningen av mål angående vissa lindrigare brott m. m. Den sakkunnige, som har antagit namnet 1968 års brottmålsutredning, avlämnade i ja-

¹ Borgmästaren Yngve Kristensson.

nuari 1973 delbetänkandet (SOU 1973: 13) Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk. I betänkandet föreslås bl. a. att föreskriften i 9 kap. 2 § andra stycket brottsbalken (BrB), som innehåller särskilda straffbestämmelser för s. k. snyltningsbrott, upphävs, att automatmissbruk tas upp som ett särskilt brott i 8 kap. 8 a § BrB samt att det införs en ny lagstiftning som gör det möjligt för vissa trafikföretag att ta ut en särskild kontrollavgift i fall då en passagerare saknar giltig färdbiljett.

Utredningens lagförslag bör få fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över delbetänkandet avgetts av riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, försäkringsdomstolen, rikspolisstyrelsen (RPS) socialstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, riksförsäkringsverket, Stockholms, Göteborgs och Malmös allmänna försäkringskassor, Statens Järnvägar (SJ), länsstyrelserna i Malmöhus, Örebro och Västerbottens län, åtalsrättskommittén, försäkringskassaförbundet, Sveriges advokatsamfund, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Svenska taxiförbundet, landsorganisationen i Sverige (LO), tjänstemännens centralorganisation (TCO), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), föreningen Sveriges tingsrättsdomare, föreningen Sveriges statsåklagare, föreningen Sveriges polismästare, Svenska polisförbundet, Sveriges köpmannaförbund, Sveriges industriförbund, Svenska bankföreningen, Stor-Stockholms lokaltrafik AB (SL), Göteborgs spårvägar, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Sveriges hotell- och restaurangförbund.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt från länsåklagarna i Östergötlands och Kopparbergs län. Länsstyrelsen i Malmöhus län har bifogat yttranden från polisstyrelserna i Malmö, Lund och Eslöv samt från socialförvaltningarna i Malmö och Helsingborg. Länsstyrelsen i Örebro län har bifogat yttrande från Omnibus AB, Örebro. Slutligen har försäkringskassaförbundet bifogat yttranden från försäkringskassorna i Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Hallands, Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro, Västmanlands, Uppsala, Kopparbergs samt Gävleborgs län.

Brottmålsutredningen har i sitt slutbetänkande (SOU 1974: 27) Mindre brott lagt fram förslag om vissa ytterligare åtgärder för att för enkla formerna för beivrande av lindrigare brott. Bl. a. föreslås en utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande. De i betänkandet upptagna lagförslagen bör få fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Över utredningens slutbetänkande har yttranden avgetts av justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, generaltullstyrelsen, riksskatteverket, rikspolisstyrelsen, domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), brottsförebyggande rådet, statskonto-

ret, samarbetsorganet för ADB inom rättsväsendet, länsstyrelserna i Stockholms, Malmöhus, Örebro och Västernorrlands län, åtalsrättskommittén, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, föreningarna Sveriges statsåklagare, Sveriges åklagare och Sveriges polismästare, Svenska försäkringsbolags riksförbund, trafikförsäkringsföreningen, Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO) och Svenska företagares riksförbund. Remissinstanserna har bifogat yttranden, RÅ från överåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt från cheferna för länsåklagarmyndigheterna i Södermanlands, Skaraborgs och Norrbottens län, länsstyrelsen i Stockholms län från polisstyrelserna i Stockholms och Södertälje polisdistrikt samt länsstyrelsen i Örebro län från polisstyrelserna i Hallsbergs och Lindesbergs polisdistrikt. Några remissinstanser har begränsat sina yttranden till att avse vissa särskilda frågor.

2 Snyltningsbrotten

2.1 Gällande rätts bestämmelser om bedrägeri och snyltning

Straffbestämmelsen om bedrägeri återfinns i 9 kap. 1 § BrB. För ansvar förutsätts ett vilseledande som framkallar en disposition (handling eller underlåtenhet) vilken innebär en förmögenhetsöverföring (vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är). Straffsatsen är fängelse i högst två år. Om brottet är ringa tillämpas bestämmelsen om bedrägligt beteende i 9 kap. 2 § första stycket BrB, varvid påföljden är böter eller fängelse i sex månader. Grovt bedrägeri faller under 9 kap. 3 § BrB och bestraffas med fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vilseledandet vid bedrägeri kan bestå i att någon genom att uppväcka villfarelse förmår annan till handling eller underlåtenhet av visst slag. Lagens krav på att ett vilseledande skall föreligga är också uppfyllt i fall då gärningsmannen förmår någon till handling eller underlåtenhet genom att vidmakthålla en oriktig föreställning som denne redan tidigare har. Det fordras därvid att omständigheterna är sådana att det måste antas att dispositionen ej kommit till stånd, om inte gärningsmannen vidmakthållit villfarelsen. Ett straffbart vilseledande kan även föreligga vid ett utnyttjande av en oriktig föreställning hos annan. En förutsättning härför är dock att det kan anses åligga den som förtiger sanningen att tala om vad han vet. Som ett exempel på ett sådant fall där ett bedrägeriansvar kan anses vara påkallat kan nämnas, att någon utan bedrägligt uppsåt bibringar en annan en oriktig föreställning och därefter kommer på tanken att utnyttja denna villfarelse genom att med den vilseledde sluta ett för denne ofördelaktigt avtal.

Beträffande dispositionen kan anföras att lagen kräver kausalitet mellan vilseledandet och dispositionen dvs. vilseledandet skall föranleda dispositionen. I lagtexten uttrycks detta så, att gärningsmannen "medelst vilseledande förmår någon" till dispositionen. För straffbarhet krävs dock inte att gärningsmannen alltid måst övervinna ett visst motstånd från den vilseleddes sida.

Med begreppet förmögensöverföring avses att den vilseleddes disposition skall innebära vinning för gärningsmannen och skada för den vilseleddes eller någon i vars ställe denne är. Med skada avses ekonomisk skada, dvs. att målsägandens förmögensställning försämras eller förlust uppkommer för denne. Därmed jämföras enligt straffrättskommittén (SOU 1940: 20, s. 48 ff.) "en beaktansvärd fara för slutlig förlust". Huruvida vinning och skada föreligger skall bedömas vid tidpunkten för dispositionen.

Den särskilda bestämmelsen om straffansvar för snyltningssbrott finns intagen i 9 kap. 2 § andra stycket BrB. Det är här fråga om en speciell straffbestämmelse som skiljer sig från bedrägligt beteende i betydelsen "ringa bedrägeri". Gärningen kallas för bedrägligt beteende men har inte som normalt är i BrB åsatts något särskilt namn. Uttrycket snyltning som en samlingsbeteckning på detta slag av brottslighet får dock anses allmänt vedertaget. Detta begrepp antyder ett parasiterande på annans bekostnad och synes därför utgöra en adekvat benämning på sådana betenden som omfattas av straffstadgandet i 9 kap. 2 § andra stycket BrB.

Straffbestämmelsen om snyltning kännetecknas av att den riktar sig mot den som — utan att göra rätt för sig — begagnar något som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning. Såsom exempel nämns i lagrummet, att någon skaffar sig "husrum, förtäring, transport eller tillträde till föreställning eller annat dylikt". Det är för bestämmelsens tillämplighet likgiltigt, huruvida någon blivit vilseledd av gärningsmannens beteende. Gärningsmannen straffas för bedrägligt beteende (böter eller fängelse i högst sex månader) eller, om brottet ej är att anse som ringa, för bedrägeri (fängelse högst två år). I lagrummet har vidare som bedrägligt beteende straffbelagts, att någon som har att betjäna allmänheten efter viss taxa tar betalning utöver taxan utan att påvisa avvikelser.

Den nu beskrivna bestämmelsen om snyltning erbjuder sålunda ett särskilt straffskydd åt dem som enligt vedertagen praxis har att betjäna en okänd allmänhet mot att kontant betalning erläggs i samband med den begärda prestationen. Det har från många synpunkter ansetts angeläget att slå vakt om en sådan allmän service. Detta gäller inte bara i vårt land utan motsvarande betraktelsesätt har även hävd i andra europeiska länder. Det straffrättsliga skyddet gäller i första hand hotell-, restaurang- och taxinäringen. Som framgår av tidigare nämnda

exemplifiering i lagtexten omfattar straffskyddet emellertid även andra näringsgrenar. Lagrummet nämner begagnande av transport, varigenom bl. a. ges skydd för SJ och andra allmänna trafikföretag mot gratisåkning utan färdbevis. Vidare nämns i lagtexten "begagnande av tillträde till föreställning", varigenom arrangörer av offentliga tillställningar på festplatser, idrottsplatser, nöjeslokaler o. d. ges möjlighet att på straffrättslig väg ingripa mot sådana förfaranden som populärt kallas "plankning".

Den i lagtexten gjorda uppräknings av olika näringar som anses böra skyddas av straffbudet avslutas med uttrycket "eller annat dylikt". Därmed synes i princip inte åsyftas någon annan avgränsning av straffstadgandets räckvidd än att det skall vara fråga om en nytthet som regelmässigt tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning. I praxis har med stöd av bestämmelsen ansvar ådömts bl. a. för utebliven betalning till tandläkare för tandbehandling (SvJT 1949 rf s. 117). Även annan liknande näringsutövning täcks av straffskyddet, t. ex. behandling av läkare, veterinär eller frisör. Över huvud taget torde straffskyddet omfatta alla utövare av serviceverksamhet, som enligt vedertagen sed i branschen betjänar annan mot kontant betalning, t. ex. garderobiär och stadsbud.

Orden "eller annat dylikt" har även ansetts omfatta s. k. automatbedrägerier. Som ett exempel på ett sådant brott kan nämnas att någon begagnar en telefonautomat och därvid använder ett värdelöst föremål i stället för ett mynt. I äldre praxis bedömdes ett sådant förfarande som ett stöldbrott (SvJT 1924 rf s. 41) vilket dock gav upphov till vissa svårigheter eftersom det inte föreligger något egentligt tillgrepp utan endast en avsikt att begagna automatens service. Men snyltningsbestämmelsen anses även täcka de fall där automatmissbruket riktar sig mot en konkret nytthet, t. ex. bensin eller andra varor. Om gärningsmannen i stället för att använda det tillvägagångssätt som är föreskrivet tillägnar sig innehållet genom att bryta upp apparaten blir det däremot fråga om ett stöldbrott (jfr SOU 1940: 20, s. 138).

2.2 Bakgrunden till straffbestämmelserna angående bedrägeri och snyltning

I den äldre germanska rätten medförde varje oredligt rubbning av ett rättsförhållande eller underlåtenhet att uppfylla sina lagliga förpliktelser straffansvar (Winroth, Straffrätt, Lund 1889, s. 213 ff.). En sådan ordning ingick i de lagbestämda medel varigenom civila rättsanspråk gjordes gällande. Det var nämligen genom straffhot som en gäldenär ursprungligen tvangs att uppfylla sina förpliktelser. Vägrade han att göra detta kunde han, om saken hänsköts till domstol, förutom att förpliktas att utge den civila fordran dömas till ansvar för sin under-

låtenhet att uppfylla förpliktelsen. Detsamma gällde om han underlät att hörsamma stämningen eller ej rättade sig efter domen.

Genom den fortsatta rättsutvecklingen upphörde så småningom den allmänna kriminaliseringen av oredlighet och den rättssökande blev i stället hänvisad till att vinna sin rätt på civil väg med processuella och exekutiva medel. Bestämmelser om straffansvar för oredlighet, bedrägeri och förfalskning fanns emellertid i vissa specialstadganden med begränsad räckvidd.

Några samlade, allmänna straffbestämmelser om bedrägeri och annan oredlighet fanns inte införda i 1734 års lag. Sådana bestämmelser var i stället spridda i de civila balkarna och i andra särskilda författningar. Det var först genom 1858 års kungl. förordning som en särskild straffbestämmelse om bedrägeri tillskapades. Denna bestämmelse fördes därefter med vissa ändringar över till 22 kap. 1 § i 1864 års strafflag. Den nya lagstiftningen innebar dock inte att några helt klara gränser för kriminaliseringen fastställdes. Till bedrägeriets natur ansågs emellertid höra att med list försöka förmå annan att i fråga om rätt, varöver denne förfogade, vidta viss rättslig åtgärd, eller att svikligen begagna sig av sådana rättshandlingar som berodde på en missuppfattning av sakförhållandena.

Thyrén föreslog i sitt förberedande utkast till strafflag att för bedrägeriansvar skulle förutsättas bl. a. att någon genom att hos annan uppväcka eller vidmakthålla villfarelse, förmådde denne till handling eller underlåtenhet som innebar förmögenhetsskada för den vilseledde och vinning för gärningsmannen. Dessutom skulle krävas att gärningsmannen handlade i vinningssyfte. Thyrén var medveten om att en bestämmelse, som på detta sätt straffbelade vissa ekonomiska transaktioner, skulle kunna ge anledning till intresskollisioner. Det torde nämligen vara mycket vanligt såväl inom som utom affärsvärlden att vardera kontrahenten gör allt vad han kan för att för medkontrahenten dölja de omständigheter som bestämt honom till affärens ingående och de förhoppningar eller beräkningar som han knöt till den. Enligt Thyrén skulle det dock vara ett "dåraktigt försök" att med strafflagens hjälp vilja åstadkomma någon genomgripande reform i detta hänseende. Det är menade Thyrén inte möjligt att närmare bestämma gränsen mellan straffri "smartness" och straffbart förande bakom ljuset utan man måste i sådana fall använda "livets regel" som rättesnöre.

Vid den genomgång som Thyrén företog av utländsk lagstiftning uppmärksammade han en grupp av särbestämmelser som omfattade vissa jämförelsevis lindriga brott, vilka i åtskilliga lagar "antingen ansetts falla utom det typiska bedrägeribrottet eller med en viss osäkerhet sväva på gränsen eller ock, där de möjligen ansetts utgöra bedrägeri, dock funnits böra straffas mildare och skonas från bedrägerietiketten". Ett vanligt förekommande exempel på sådana fall var "Zechprel-

lerei", dvs. rekviderande och förtärande utan betalningsmöjligheter av mat och dryck på restaurang o. d. Till sådana fall hänfördes också bl. a. att någon tillnarrade sig befordran med kommunikationsanstalt e. dyl. utan att erlagga stadgad avgift eller att någon utan biljett olovligen beredde sig tillträde till teaterföreställning m. m. samt fall då någon utan att betala tillgodogjorde sig en automats prestation.

Det blev en uppgift för straffrättskommittén att närmare fastställa gränsen mellan det straffbara och straffria området. Kommittén föreslog (SOU 1940: 20 s. 130 ff.) att bedrägeri skulle föreligga i de fall då någon medelst vilseledande bestämde annan till handling eller underlåtenhet som innebar vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne var. Härigenom fick bedrägeri karaktären av vinningsbrott.

Den av straffrättskommittén föreslagna bedrägeribestämmelsen togs år 1942 upp i 21 kap. 1 § strafflagen. Denna bestämmelse blev vid 1962 års straffrättsreform utan ändring i sak överförd till BrB.

Bedrägeriet blev sålunda genom den år 1942 införda nya beskrivningen ett rent förmögenhetsbrott med bestämda rekvisit. Straffrättskommittén ansåg emellertid att den av kommittén föreslagna gränsdragningen av bedrägeriparagrafens omfattning inte skulle medföra en fullständig täckning av det område som man ansåg vara straffbart. Enligt kommitténs mening borde en kriminalisering ske även av sådana förfaranden där det ofta var tvivelaktigt om rekvisitet vilseledande var för handen. De fall som det därvid var fråga om utgjordes av sådana typfall av jämförelsevis lindriga brott som Thyren, i enlighet med vad som tidigare berörts, funnit vid sin genomgång av utländsk lagstiftning.

Som stöd för en sådan utvidgning av det kriminaliserade området åberopade straffrättskommittén bl. a. den enligt dåvarande praxis gällande ordningen att t. ex. tjuvåkning på tåg var straffri, såvida ej tågpersonalen observerat gratispassageraren och låtit sig förledas att tro att han köpt biljett. Kommittén ansåg det otillfredsställande att ett sådant i och för sig straffvärt förfarande på detta sätt, mången gång av en slump, blev straffritt. Härtill kom att det i praktiken var svårt att fastställa var gränsen skulle dras för straffbart bedrägeri. I avsikt att råda bot på den brist som sålunda förelåg i gällande rätt samlades detta och vissa andra likartade fall i ett särskilt straffstadgande, som fördes in såsom ett andra stycke till bestämmelsen om bedrägligt beteende i 21 kap. 2 § strafflagen. I propositionen där förslaget togs upp (prop. 1942: 4 s. 98) framhöll dåvarande chefen för justitiedepartementet bl. a. att detta innebar att "en lucka i gällande rätt synes på ett lyckligt sätt avlägsnad".

Vid 1962 års straffrättsreform fördes den särskilda bestämmelsen om bedrägligt beteende utan saklig ändring över till 9 kap. 2 § andra stycket BrB.

2.3 Rekvisiten för snyltning i belysning av rättspraxis

2.3.1 Hur prestationen tillgodogörs

En förutsättning för att ansvar skall komma i fråga enligt 9 kap. 2 § andra stycket BrB är att gärningsmannen begagnar sig av det som tillhandahålls honom. Som regel torde därför sådana åtgärder som innebär att någon hyr ett hotellrum men inte tar detta i anspråk, beställer in förtäring på restaurang utan att konsumera denna eller rekvirerar taxi som han sedan inte utnyttjar inte medföra straffansvar för snyltning. Däremot bör det i sådana fall många gånger vara möjligt för den drabbade att kräva ersättning för ekonomisk förlust. Särskilda omständigheter förelåg i rättsfallet SvJT 1969 rf. s. 51, där en person gjorde gällande att han felaktigt serverats mellanöl i stället för starköl. HovR:n konstaterade att det var ostridigt att de beställda ölflaskorna i uppkorkat skick av serveringspersonal placerats på det bord, vid vilket den tilltalade satt med sina gäster. Vid sådant förhållande fann hovrätten bl. a. att den tilltalade måste — oaktat varken han eller hans gäster druckit av ölet — anses ha begagnat sig av förtäringen. Rättsfallet skulle kunna tyda på att snyltningsbrottet fullbordas redan i samband med beställningen eller serveringen av den nyttighet som skall betalas kontant.

Enligt brottmålsutredningen bör dock i hotell-, restaurang- och taxi-fallen brottet anses fullbordat först då nyttigheten begagnats och kunden vid presentationen av notan eller då betalning eljest krävs inte gör rätt för sig. Den som efter att ha förtärt en måltid på restaurang upptäcker att han inte har tillräckligt med pengar för att betala gör sig sålunda inte skyldig till snyltning om han, innan notan presenteras, t. ex. lyckas låna upp beloppet.

Vad gäller begagnande av allmänt kommunikationsmedel eller tillträde till föreställning hör det till vanlig ordning att betalning skall erläggas i förskott innan nyttigheten tas i anspråk. Brottet anses då fullbordat redan i och med att resenären stiger på färdmedlet utan att vara försedd med föreskriven biljett och resan påbörjas. Svea hovrätt har dock i dom år 1970 (11: DB 4) ansett att straffstadgandet om snyltning är tillämpligt även i sådana fall då en person tar sig in på en tunnelbanestation i Stockholm utan giltigt färdbevis och uppehåller sig inne på perrongen, dock utan avsikt att begagna tågen.

När det gäller ingripanden av polisen mot personer, som "plankat" in på t. ex. nöjesfält och gripits omedelbart därefter har det ibland gjorts gällande att det aldrig blivit fråga om något "begagnande av tillträde till föreställning" eftersom gärningsmannen aldrig getts möjlighet att "tjuvtitta". Gärningen har därför ansetts ha stannat vid försök till bedrägligt beteende som inte är straffbelagt. Enligt brottmålsutredningens uppfattning torde en sådan tolkning främst ha varit baserad på

en önskan att befria polisen från arbetet med dessa bagatellartade förseelser. F. n. ges nämligen inga möjligheter att meddela rapporteftergift eftersom fängelse ingår i straffskalan för bedrägligt beteende. Det ligger då nära till hands att skriva av ärendet under rubricering "ej brott".

2.3.2 *Krav på kontant betalning*

Med att nyttigheten tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning förstås enligt straffrättskommittén "att det kan anses underförstått att den som tillgodogör sig nyttigheten genast erlägger betalningen" (SOU 1940: 20 s. 137). Vidare framhöll kommittén att under "denna förutsättning ådrager han sig ansvar enligt lagrummet såväl i det fall att han icke kan betala kontant som ock i det fall att han väl kan göra detta men undandraget sig att fullgöra sin skyldighet i detta avseende".

Det torde alltid krävas ett uttryckligt kreditmedgivande vid tillhandahållandet av nyttigheten för att en avsiktlig underlåtenhet att betala ej skall bedömas som snyltning.

Vissa svårigheter kan uppkomma vid gränsdragningen särskilt vid tillämpningen beträffande "annat dylikt, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning". En grundläggande förutsättning för straffansvar anses vara att kravet på betalning i förskott i varje sådant fall följer av en allmänt vedertagen praxis. Det räcker sålunda inte att verksamhetens utövare i det enskilda fallet tillämpar principen om kontant betalning i förskott.

Det har mot bakgrund härav bl. a. ifrågasatts om kontant betalning alltid är en underförstådd förutsättning vid läkar- eller tandläkarbehandling. Enligt domen i det förut nämnda rättsfallet om tandläkarbehandling (SvJT 1949 s. 117) hade det "uppenbarligen avsetts, att betalning för behandlingen skulle lämnas, då densamma slutförts". Av rättsfallsreferatet framgår inte om någon särskild överenskommelse träffats mellan parterna före behandlingen, som kostade 426 kronor. Man kan utgå ifrån att den pågick under viss tidsperiod med återbesök.

I vissa fall kan allmänt vedertagna regler om kontant betalning ha fått en närmare precisering i ett särskilt avtal mellan parterna. Vid förhyrning av hotellrum kan t. ex. gälla den överenskommelsen att betalning skall erläggas varje vecka. Om gästen då inte gör rätt för sig kan snyltningsbestämmelsen tillämpas.

I rättsfallet SvJT 1950 s. 425 hade en man träffat avtal med innehavaren av ett matställe att han skulle få "äta på vecka" och betala för måltiderna i efterskott varje fredag i stället för, som eljest var vanligt vid matstället, i samband med varje måltid. Sedan han intagit måltider under tiden 2—8 april avvek han. HovR:n ansåg att måltiderna intagits under förutsättning av kontant betalning vid sista måltiden den 8 april.

I detta sammanhang bör också nämnas ett rättsfall där underlåten betalning från en man, som hyrt en frack och fått anstånd med betalningen till dess han skulle återställa fracken, inte bedömdes kunna för-
anleda ansvar för snyltning.

Kreditgivning i efterhand anses inte upphäva den givna förutsättningen att nyttigheten tagits i anspråk mot kontant betalning. Brottet anses fullbordat i och med att gärningsmannen underlåter att göra rätt för sig. Vilken överenskommelse som därefter träffas mellan parterna saknar därför betydelse för gärningens straffbarhet.

2.3.3 Subjektiva rekvisit

I subjektivt hänsende krävs uppsåt att förskaffa sig nyttigheten utan att erlägga kontant betalning. Uppsåtet kan finnas från början eller uppkomma först senare när nyttigheten redan tagits i anspråk. Som exempel på det sistnämnda fallet kan nämnas, att en gäst på en restaurang, efter att ha intagit sin måltid, får en plötslig ingivelse att avlägsna sig utan att betala. En restauranggäst, som vid måltiden finner att han glömt plånboken hemma och ber att få betala senare, gör sig emellertid inte skyldig till brott. Restauranggästen har i ett sådant fall hela tiden haft uppsåt att betala men olyckliga omständigheter har försatt honom i en situation där han inte kunnat fullgöra betalningen. Om i ett dylikt fall restaurangen medger kredit anses ej heller den omständigheten att den betalningsskyldige underlåter att betala i efterhand böra medföra straffansvar.

Den omständigheten att en person har uppsåt att göra rätt för sig då nyttigheten tas i anspråk men under begagnandet försätter sig i sådan situation att han faktiskt inte kan betala, anses ej frita honom från ansvar. I rättsfallet SvJT 1967 nr s. 30 fälldes en person till ansvar för snyltning sedan han med sin familj under en längre bilfärd tagit in i en stuga och under vistelsen där reparerat fel på bilen för en kostnad som medförde att han inte kunde betala hyran.

2.4 Förhållandet mellan snyltningsbestämmelsen och bedrägeribrottet

Som tidigare nämnts var tanken med den nya snyltningsbestämmelsen när den infördes år 1942 att den skulle utgöra ett reservstadgande för de fall då bedrägerirekvisiten inte passade in men beteendet likväl ansågs böra straffbeläggas. Straffrättskommittén anförde i sitt betänkande (SOU 1940: 20 s. 137) att det "för bestämmelsens tillämplighet är likgiltigt, huruvida någon blivit vilseledd av gärningsmannens beteende. Har ett vilseledande ägt rum, är emellertid brottet principiellt sett bedrägeri". Det är inte fullt klarlagt om kommittén därmed avsett att snyltningsbestämmelsen skulle utgöra ett subsidiärt brott i förhållande till bedrägeri.

I motsats till vad som gäller t. ex. i Danmark har bestämmelsen om snyltning här i landet i praktiken emellertid inte getts karaktären av ett subsidiärt stadgande till bedrägeribrottet. Lagtexten är nämligen så utformad att den som i förevarande fall underlåter att betala skall dömas för snyltning "vare sig han vilseleder någon eller ej". Detta har medfört att det inte ansetts nödvändigt att alltid först pröva huruvida bedrägeri föreligger innan ansvar för snyltning ådöms. Den normala ordningen torde också vara att åklagaren yrkar ansvar för brott mot 9 kap. 2 § BrB för bedrägligt beteende utan att han i gärningsbeskrivningen påstår att det förelegat något vilseledande. Denna ordning hänger sannolikt samman med att det ibland kan vara svårt för åklagaren att föra bevis om och styrka vilseledande i t. ex. mål om restaurang- eller taxisnyltning. En prövning huruvida ett straffbart vilseledande föreligger torde sannolikt även i en del fall medföra en mera vidlyftig rättegång.

2.5 Det rättsliga förfarandet vid snyltningsbrott

Straffskalan för bedrägligt beteende är som tidigare nämnts böter eller fängelse i högst sex månader. Snyltning, som inte är ringa, skall bedömas som bedrägeri, varvid endast fängelse förekommer i straffskalan.

Den omständigheten att fängelse ingår i straffskalan för bedrägligt beteende är av viss betydelse för tillämpningen av de processuella reglerna. Därmed begränsas nämligen möjligheterna att ersätta rättegången med summariska förfaranden eller att helt avstå från lagföring. Å andra sidan är fängelse i straffskalan en förutsättning för att vissa tvångsmedel skall få tillgripas mot dem som förövar brott.

Eftersom fängelse ingår i straffskalan för bedrägligt beteende kan polisen inte meddela rapporteftergift dvs. underlåta att till vederbörande förman rapportera brott som bedöms vara obetydligt och i stället låta saken bero vid påpekande eller erinran till den felande. Ej heller systemet med ordningsföreläggande kan komma ifråga. För detta gäller att endast penningböter (dock ej normerande böter) får följa på brottet samt att ordningsbot är fastställd.

Enligt principen om absolut åtalsplikt är åklagaren skyldig att väcka åtal om han anser sig ha tillräckliga bevis för att styrka den misstänktes skuld. Det finns emellertid viktiga undantag från denna regel. Beslut att inte tala å brott (åtalsunderlåtelse) kan meddelas enligt någon av de i 20 kap. 7 § rättegångsbalken (RB) angivna punkterna. (Angående dessa bestämmelsers tillämplighet när det gäller mindre förmögenhetsbrott se RÅ:s cirkulär C 70). Är den misstänkte under 18 år kan åtalsunderlåtelse vidare komma i fråga enligt lagen (1964: 169) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. För personer som är intagna på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare eller in-

skrivna vid ungdomsvårdsskola gäller särskilda regler om åtalsprövning (57 § nykterhetsvårdslagen) (1954: 579), 69 § barnavårdslagen (1960: 97). Särskild åtalsprövning äger också rum om den misstänkte står i visst släktskapsförhållande till målsäganden (9 kap. 12 § BrB).

Åklagaren har även möjlighet att i stället för att väcka åtal utfärda strafföreläggande för ett bedrägligt beteende. I praktiken torde emellertid denna möjlighet vara begränsad när det gäller hotell-, restaurang- och taxisnyltning bl. a. av det skälet att den som misstänks för sådana brott förnekar brottet och av den anledningen ej heller torde vara beredd att godkänna ett strafföreläggande.

Väcker åklagaren åtal för ett snyltningsbrott avgörs målet som regel efter en huvudförhandling där domstolen består av en lagfaren domare med nämnd.

Vissa tvångsmedel kan också komma ifråga vid snyltningsbrott. Eftersom fängelse ingår i straffskalan kan gärningsmannen gripas enligt 27 kap. 7 § RB av målsäganden eller annan om han "träffas på bar gärning eller flyende fot". Under vissa förutsättningar kan den gripne även anhållas och häktas. I stället för häktning kan reseförbud komma ifråga. Ytterligare tvångsåtgärder som kan vidtas är husrannsakan och kroppsvisitation.

2.6 Vissa uppgifter angående bestämmelser om snyltning i utländsk rätt

2.6.1 Danmark

I 298 § straffeloven finns bestämmelser om snyltning. Bestämmelserna är uttryckligen subsidiära till straffstadgandet om bedrägeri.

Hotell-, restaurang- och taxisnyltning regleras i 298 § mom. 3. För straffbarhet krävs att vederbörande avlägsnar sig med uppsåt att inte betala (smitning). Den som sitter kvar på t. ex. restaurang och förklarar att han inte kan göra rätt för sig har inte begått brott, såvida ej gärningen kan bedömas som bedrägeri.

Automatmissbruk täcks inte av snyltningsbestämmelsen. Sådan gärning bedöms i stället som stöld även om missbruket avser elautomater, telefonautomater e. d. vilka förmedlar annat än saker.

Sedan några år tillbaka har de danska statsbanorna ett system med kontrollavgift, som tas ut av dem som inte kan visa upp färdbiljett. Bestämmelser härom finns intagna i 6 § statsbaneloven nr. 221 av den 31 maj 1968. På grund av att sådan avgift tas ut avstår man från polisanmälan. Det förekommer numera så gott som aldrig att järnvägssnyltning blir föremål för straffrättsligt ingripande.

Kontrollavgiften, som beräknas till dubbel biljettkostnad, dock minst 25 kronor, tas i princip alltid ut av den som vid kontroll inte kan uppvisa biljett. De flesta betalar självmant avgiften. Om betalning inte kan ske omedelbart, får vederbörande ett anstånd på fem dagar. Har han

ej betalat efter två påminnelser, prövas om saken skall överlämnas till exekution. Beslut om påförande av avgift utgör omedelbar exekutionstitel.

Polisingripande mot spårvagns- och bussnyltning förekommer i praktiken aldrig. Köpenhamns spårvägar har begärt att få införa ett system med kontrollavgift mot färd snyltning.

Snyltning är i Danmark en s. k. polisförseelse vilket medför att polismästaren själv kan besluta om åtal och föra talan. Åtalsunderlåtelse förekommer i många fall. Polismästaren kan även erbjuda den misstänkte möjlighet att godkänna ett bötesstraff varigenom saken inte behöver prövas vid domstol. Om handläggning sker vid domstol avgörs målet av ensamdomare.

2.6.2 Norge

Bestämmelser om snyltning finns upptagna i 402 och 403 §§ straffeloven. Den förstnämnda paragrafen — som är subsidiär till den allmänna bedrägeriparagrafen — reglerar snyltning på hotell och annat näringsställe. Straffbarheten täcker såväl den situationen att någon under förtigande av att han inte kan betala eller ställa säkerhet därför tar rum eller förtäring eller annans arbete och saker i anspråk och sedan förklarar att han inte kan göra rätt för sig (p. 1) som den situationen att någon oavsett betalningsförmågan smiter från betalningen (p. 2). I 403 § straffbeläggs "plankning" samt snyltning med allmänt samfärdsmedel.

Andra typer av snyltning än hotell-, restaurang-, taxi- och tågsnyltning, t. ex. "plankning" eller sådana fall som enligt svensk lag hänförs till "annat dylikt" polisanmäls aldrig.

Snyltning är en s. k. forseelse, dvs. det ankommer på polismästaren att handlägga saken, själv svara för utredningen, meddela åtalsunderlåtelse, forelegg eller föra talan vid domstol.

Snyltningsbrotten förutsätter "åtalsbegäran" från målsägandens sida för att tas upp av polisen. Flertalet fall görs upp genom att gärningsmannen betalar innan saken behöver anmälas. Normalt går det till så att hotellet, restaurangen eller taxiföraren meddelar polisen att betalning erlagts, varefter anmälan återtas. Polisen skriver då av saken. Det enda som kvarstår är en notering i vaktprotokollet att anmälan inkommit och att denna återkallats.

I de relativt få fall, då anmälan fullföljs, beaktar polisen den omständigheten att vederbörande gjort rätt för sig i efterhand. I så fall ges i regel åtalsunderlåtelse med varning.

Fall som enbart avser snyltning kommer så gott som aldrig till domstolarnas bedömning. I så fall rör det sig om snyltning till mycket höga belopp, t. ex. omfattande hotellkostnader. Det normala är dock att sådana snyltningsbrott utgör del av annan brottslighet, t. ex. checkbedrägerier.

A/S Oslo Sporveier har infört ett system med kontrollavgift. Passagerare som inte kan förete giltig biljett skall enligt § 10 i befordringsvedtekter for tunnelbanan (BTb) betala en extra avgift om 10 kr. Kan den ertappade inte betala denna avgift får han skriva under en utfästelse att betala senare. Sker ingen betalning sänds en påminnelseavi ut. Om det trots detta inte kommer in några pengar och vederbörandes namn återkommer på nya obetalda förbindelser, kan det bli tal om anmälan. Endast vid upprepade återfall sker polisanmälan.

2.6.3 England

Ett speciellt utformat snyltningsbrott av den typ som finns i de flesta kontinentala lagar saknas i engelsk rätt. De typiska fallen av snyltning faller i stället under två avsnitt av "Theft Act" av år 1968, nämligen section 15 och 16. Härtill kommer vissa specialstraffrättsliga stadganden.

De i section 15 och 16 behandlade fallen motsvarar tillsammans i stort sett bedrägeriparagrafen i BrB. För att ett fall av snyltning skall rymmas under ettdera eller eventuellt båda av dessa lagrum förutsätts nödvändigtvis att ett vilseledande föreligger. Under denna förutsättning inbegriper de båda lagrummen snyltning avseende måltider (section 15) och snyltning avseende järnvägsresor, taxiåkning och logi (section 16). Även andra prestationer, t. ex. tillträde till föreställning, torde kunna räknas hit.

Utanför section 15 och 16 kommer de fall, där vilseledande inte kan påvisas. Fripassageraren på tåg som inte har vilselett någon — han har t. ex. inte blivit iakttagen — kan inte straffas enligt de anförda lagrummen. Regulation of Railways Act 1889 i section 5 innehåller emellertid bestämmelser om straff för gratisåkning oberoende av om vilseledande föreligger. Enligt nämnda lagrum skall varje passagerare som inte kan förete giltig biljett på begäran av konduktören antingen betala färdavgiften eller lämna namn och adress. Vägrar han att efterkomma denna begäran, straffas han med böter inte överstigande 10 pund. Han kan också kvarhållas intill dess ett rättsligt förfarande mot honom kan inledas. Lagrummet innehåller även straffpåföljder för den som har för avsikt att underlåta att betala.

Tillgrepp av varor ur varuautomater betraktas i engelsk rätt som stöld oberoende av om gärningsmannen kommer i besittning av varorna genom att bryta upp automaten eller genom att begagna falska mynt. Vad gäller prestationsautomater finns i Post Office Act 1953 i section 65 A en särskild bestämmelse som bl. a. tar sikte på telefonautomater.

2.6.4 Västtyskland

I den tyska strafflagen har vissa snyltningsbrott brutits ut ur den allmänna bedrägeriparagrafen (§ 263), till särskild behandling i § 265 a.

Skälet härtill är att i dessa fall ett vilseledande ofta inte kan påvisas liksom att skaderekvisitet i åtskilliga fall bereder svårigheter. Lagrummet är uttryckligen subsidiärt till bedrägeriparagrafen.

I första hand behandlar § 265 a det fall, att någon tillskansar sig en prestation av en automat i avsikt att inte betala för den. Enligt den härskande uppfattningen måste det röra sig om en automat som tillhandahåller en prestation (Leistungsautomat), t. ex. en telefonautomat, viktautomat etc. I praxis har även tv-apparat förts hit. Däremot räknas inte varuautomater till denna kategori. Den som tillägnar sig varor ur en varuautomat genom att använda falska mynt gör sig enligt rådande uppfattning skyldig till ett stöldbrott. Oftast torde det därvid vara fråga om ett privilegerat stöldbrott, s. k. Mundraub, där straffet endast är böter upp till 500 DM eller frihetsstraff i sex veckor.

I andra hand behandlar § 265 a fripassagerarfallen. Brottet består i att man i hemlighet begagnar sig av transport på exempelvis tåg eller spårvagn i avsikt att inte betala.

Slutligen upptar § 265 a det fall att någon tar sig in på en föreställning eller inrättning av något slag i avsikt att inte betala. Bestämmelsen tar sikte på konserter, teaterföreställningar, sportevenemang, badinrättningar, kurparker etc.

Straffet för brott mot § 265 a är frihetsstraff i högst ett år eller böter. Försök är straffbart.

Snyltning på hotell och restauranger, s. k. Zechprellerei, faller i tysk rätt inte in under § 265 a utan bestraffas med hjälp av bedrägeriparagrafen. Ett vilseledande måste således visas vara för handen för att förfarandet skall vara straffbart.

2.6.5 Frankrike

De typiska snyltningsfallen regleras i fransk rätt dels i strafflagen, Code pénal, § 401, dels i olika specialstraffrättsliga stadganden. De i § 401 upptagna fallen sammanfattas under namnet *filouterie*. Det utmärkande för dessa fall är att de uppfattas antingen som stöld eller som stöld närstående brott. Det allmänna bedrägeribrottet, som regleras i § 405, blir således inte på samma sätt som i tysk och nordisk rätt ett komplement till bestämmelserna om "filouterie" i § 401. Bedrägeribrottet kräver i fransk rätt också ett vilseledande av mera kvalificerat slag och dessutom skall objektet för brottet vara ett förmögenhetsobjekt av viss, i lagen specificerad karaktär.

Snyltningsbrotten i § 401 kan delas in i tre kategorier *filouterie d'aliments* eller *grivèlerie*, *filouterie de logement* och *filouterie de carburant*. Förstnämnda typ av snyltning kännetecknas av att någon på ett näringsställe låter servera sig och förtär mat eller dryck med vetskap om sin absoluta oförmåga att betala. För att brott skall föreligga krävs sålunda bl. a. oförmåga att betala. Den som kan betala men av någon anledning

vägrar att göra detta begår ej brott. Ej heller föreligger brott om den som smiter från betalningen skulle kunna betala.

Den andra i § 401 behandlade typen av snyltning består i, att någon tar in på hotell eller härbärge och bor där trots vetskap om sin absoluta oförmåga att betala. Brottet är fullbordat först då gästen verkligen bebott rummet. Dessförinnan föreligger försök som ej är straffbart. Ej heller föreligger brott, om gästen bott på hotellet under längre tid än tio dagar utan att betala. Har denna tid överskridits, anses hotellvärden själv böra ta ansvaret för den kredit han beviljat gästen. Något brott föreligger inte längre.

Den tredje formen av snyltning tar sikte på tillägnelse av motorbränsle och olja i vissa fall. Bestämmelsen riktar sig mot den som med vetskap om sin absoluta oförmåga att betala låter en försäljare tappa bensin eller annat motorbränsle eller olja i sitt fordon.

Straffet i de ovannämnda snyltningsfallen är frihetsstraff från sex dagar till sex månader och böter från 60 franc (F) till 3 600 (F).

Taxiåkning utan betalning regleras i en särskild lag från år 1926. Enligt art. 1 i denna lag bestraffas den som tar plats i en taxi med vetskap om sin absoluta oförmåga att betala. Påföljden för överträdelse av denna bestämmelse är frihetsstraff i minst sex dagar och högst tre månader och böter från 60 F till 3 600 F.

Beträffande gratisåkning på tåg finns särskilda föreskrifter i en lag från år 1845 vilken innehåller ordningsföreskrifter för järnvägarna. I art. 74 § 1 av denna lag förbjuds envar att stiga på ett tåg utan att vara försedd med biljett i de fall då biljett skall lösas på stationen. Vidare förbjuds envar att resa i högre klass än vad biljetten berättigar till. Överträdelse härav bestraffas enligt art. 26 i ett decret av den 23 december 1958 med böter från 400 F till 1 000 F. Vid återfall fördubblas böterna. Därtill kan dömas till frihetsstraff i minst tio dagar och högst två månader.

Utöver de nu nämnda bestämmelserna finns i fransk rätt ett system med avgifter, som påminner om de svenska kontrollavgifterna. Systemet har fått sin utformning framför allt genom en ordonnance av den 5 maj 1945 och en arrêté av den 2 november 1973. Bestämmelserna innebär att en resenär utan biljett i vissa fall skall kunna undgå lagföring genom att omedelbart betala en straffavgift (*indemnité forfaitaire*) till vederbörande järnvägstjänsteman. Det får dock inte i sådana fall föreligga uppenbart bedrägeriförsök.

Det nu beskrivna systemet är tillämpligt även på spårvagns- och buss- trafik. De offentliga kommunikationerna i Paris regleras av en särskild lagstiftning.

2.6.6 Österrike

I § 467 a i den österrikiska strafflagen behandlas en speciell typ av snyltningsbrott s. k. Prellerei. Brottet kännetecknas av att någon begag-

nar offentliga kommunikationsmedel eller bereder sig tillträde till en föreställning eller tillställning av något slag utan att betala. För att brott skall anses föreligga krävs att gärningsmannen skaffat sig gratis transport eller gratis tillträde till en föreställning "på ett listigt sätt". Fripassageraren på tåg eller spårvagn anses därför inte ha begått brott om han endast hållit sig undan konduktören, så att han inte blivit sedd av denne. Av samma anledning anses brott inte föreligga om någon obemärkt smyger sig in på en konsert eller ett museum. Avsikten med stadgandet har varit att skapa en privilegierad form av bedrägeri. "Prellerei" förutsätter att brottet rör ett ringa belopp. Så snart det rör sig om belopp som ej är ringa skall § 197, bedrägeriparagrafen, tillämpas. I sådana fall måste ett vilseledande föreligga.

Straffet för "Prellerei" är frihetsstraff, minst en dag och högst en månad, eller böter upp till 2 500 shilling. För åtal krävs angivelse av målsäganden.

I övriga fall, som i svensk rätt bedöms som snyltning, t. ex. hotell- och restaurangsnyltning, måste enligt österrikisk rätt bedrägeriparagrafen tillämpas. Det innebär alltså att ett vilseledande skall kunna påvisas.

Tillgrepp av varor ur automater betraktas enligt österrikisk rätt som stöld. Det är härvid likgiltigt, om apparaten bryts upp eller om den förmås att fungera med hjälp av falska mynt. Däremot anses inte stöld föreligga, om man med hjälp av falska mynt förmår en automat, som ger en prestation — t. ex. en telefonautomat — att fungera. Sådana förfaranden är straffria.

2.6.7 Schweiz

Den schweiziska strafflagen, som trädde i kraft år 1942 reglerar snyltningsfallen i två lagrum, art. 150 och art. 151. Båda lagrummen anses vara subsidiära till den allmänna bedrägeribestämmelsen, art. 148. Detta lagrum tillämpas emellertid när det gäller snyltning endast i särskilt kvalificerade fall, t. ex. då gärningsmannen begagnat sig av speciellt fula knep för att vilseleda eller då brottet avsett betydande belopp.

Det i art. 150 behandlade brottet benämns i den tyska texten *Zechprellerei* och i den franska *filouterie d'auberge*. Brottet består däri att någon tar in på hotell eller pensionat eller låter servera sig mat eller dryck på ett näringsställe eller pensionat och sedan underlåter att betala kontant. Bestämmelsen anses ha tillkommit för att täcka sådana fall, där den allmänna bedrägeriparagrafen inte är användbar, t. ex. det fallet att gärningsmannen kommit på idén att undandra sig betalningen först efter det att han påbörjat förtäringen.

De i art. 151 behandlade snyltningsfallen sammanfattas i den tyska texten under benämningen *Erschleichung einer Leistung* och i den franska under benämningen *obtention frauduleuse d'une prestation*.

I första hand behandlas gratisåkning med tåg, båt och postbuss. Brottbeskrivningen förutsätter att man på något sätt i hemlighet tillskansar sig transporten.

I andra hand bestraffas de fall där någon tar sig in på en föreställning, utställning eller liknande tillställning. Trots lagtextens krav att gärningsmannen skall förskaffa sig tillträde smygvägen (den Zutritt einschleicht) anses även den som öppet bereder sig tillträde utan att betala kunna bestraffas.

Slutligen bestraffas enligt art. 151 det s. k. automatbedrägeriet som beskrivs så att gärningsmannen tillskansar sig en prestation som en automat tillhandahåller. Om prestationen är en vara eller en prestation av annat slag, t. ex. ett telefonsamtal, är likgiltigt. Tillgrepp av varor i en varuautomat bedöms dock som stöld, om det sker medelst inbrott.

Försök och medverkan till brott mot art. 150 resp. 151 är straffbara. Båda brotten är angivelsebrott. Straffet för fullbordat brott är fängelse (från tre dagar till tre år), häkte — Haft — (från en dag till tre månader) eller böter.

2.6.8 Östtyskland (DDR)

I östtysk rätt är regleringen av automatmissbruk av särskilt intresse. Denna "Ordnungswidrigkeit" regleras i ett särskilt lagrum, som behandlar det fall, att någon begagnar sig av en offentlig automat utan att betala. Lagrummet tar sikte på såväl varu- och prestationsautomater. Även tillgrepp av pengar som andra personer stoppat i automaten räknas som automatmissbruk. Sanktionen för automatmissbruk är tillrättavisning (Verweis) eller "Ordnungsstrafe" från 10 till 300 mark.

Blir automaten skadad eller uppbruten, faller gärningen i allmänhet under strafflagen. De lagrum som härvid blir aktuella är § 163 (skadegörelse på socialistisk egendom) resp. § 183 (skadegörelse på privat egendom) eller § 158 (stöld av socialistisk egendom) resp. § 177 (stöld av privat egendom).

2.7 Snyltningsbestämmelsens tillämpning

2.7.1 Förövade och polisanmälda fall

Enligt den officiella kriminalstatistiken (Kriminalstatistik 1968 och 1969, del 1 Polisstatistik) polisanmälades år 1968 sammanlagt 4 851 och 1969 sammanlagt 4 266 hotell-, restaurang- och taxibedrägerier. Samma år klarades 3 205 resp. 2 816 anmälda sådana snyltningar upp. Emellertid torde såsom senare närmare skall utvecklas betydligt fler snyltningsbrott komma till polisens kännedom utan att dessa av skilda anledningar blir registrerade.

Vid de överläggningar som brottmålsutredningen haft med företrädare för hotell-, restaurang- och taxinäringen har framkommit att snylt-

ningen inte upplevs som något större ekonomiskt problem inom dessa verksamhetsområden. Även om detta slag av brott inte så sällan förekommer måste nämligen förlusterna i samband därmed betraktas som obetydliga i jämförelse med storleken av den allmänna omsättningen inom de aktuella näringsverksamheterna. En orsak till att förlustsiffrorna kunnat hållas nere har emellertid ansetts vara att flertalet snyltningsbrott klaras upp genom att kunden självant betalar i efterhand.

Ett större problem utgör däremot snyltning på allmänna samfärdsmedel dvs. gratisåkning på tåg, tunnelbana, buss o. d. Sådana brott torde förekomma i mycket stor utsträckning och endast en ringa del leder till upptäckt. Det får ändå anses uteslutet att polisen och de övriga rättsvårdande myndigheterna skall kunna ta upp och utreda alla de fall som upptäcks.

En annan typ av snyltningsbrott som också förekommer i stor omfattning och där upptäcksfrekvensen är låg är det s. k. automatbedrägeriet. Utvecklingen inom automathandeln har här skapat nya brottstillfällen. Ett särskilt utbrett förfarande har blivit att i s. k. parkeringsautomater stoppa in andra föremål än mynt.

2.7.2 Hotell- och restaurangsnilytning

I gällande kollektivavtal för hotell- och restaurangnäringen finns intagen en föreskrift enligt vilken arbetsgivaren vid förekommande fall av snyltning skall ersätta den serverande för såväl inbongat belopp som debiterad serveringsavgift, "dock endast under förutsättning, att den serverande omedelbart gjort anmälan till vederbörande hovmästare eller då sådan ej finns, till vederbörande förman om det passerade och i anledning härav av arbetsgivaren gjorda undersökningar givit vid handen, att den serverande på grund av tjänsteåliggande skäligen kan anses ha varit urståndsatt att förhindra det skedda".

Från restaurangnäringens sida brukar man tala om två olika tillvägagångssätt vid snyltning. I det ena fallet avlägsnar sig gästen utan att göra rätt för sig medan han i det andra fallet, då han oftast är berusad, sitter kvar vid bordet men förklarar att han inte kan eller vill betala för den intagna förtäringen.

På restauranghåll bedöms det som meningslöst att polisanmäla smitningsfallen och man avstår därför i regel från detta, i varje fall om notan upptar mindre belopp. Skulle däremot gästen bli igenkänd vid ett senare tillfälle kan det bli tal om ingripande från restaurangens sida och eventuellt även om polisanmälan.

Vid den andra typen av snyltning beror det på omständigheterna om polisanmälan sker. Restaurangerna torde alltid ge anstånd med betalningen i de fall då gästen är känd eller kan styrka sin identitet och lämna en godtagbar förklaring till varför han inte kan betala. Vissa restauranger använder sig av tryckta betalningsförbindelser som gästen får

underteckna varvid han förbinder sig att senast å angiven dag erlägga notans belopp vid äventyr att polisanmälan annars kommer att göras.

Polisanmälan sker i första hand beträffande sådana gäster som — i allmänhet under rusets inflytande — ställer till bråk eller är påstridiga och förolämpar personalen t. ex. under förmenande att de inte avser att betala vad som satts upp på notan. Som regel får sådana uppträden till följd att polis kallas till platsen och tar hand om gästen. Restauranger-
na brukar även tillkalla polis då gästen inte kan legitimera sig eller styrka sin identitet eller när han inte kan göra troligt att han haft giltiga skäl för att ej betala. Det förekommer på vissa håll att polisen, då förutsättningar finns, försöker förmå gästen att göra rätt för sig. Om detta lyckas brukar restaurangen inte fullfölja sin brottsanmälan och polisen avstår därför från att göra något ingripande. Det vanligaste torde dock vara att polisen tar med sig gästen till polisstationen, där förhör hålls eller denne i förekommande fall placeras i fylleriarest.

Av det anförda framgår att urvalet av de personer som blir polisanmälda och eventuellt omhändertagna av polisen för restaurangsnyltning generellt sett följer vissa bestämda linjer. I ett följande avsnitt skall närmare belysas vilken kategori av människor som i allmänhet blir lagförda för snyltningsbrott.

Beträffande hotell snyltningen kan sägas att vad som tidigare anförts om restaurangsnyltningen i allt väsentligt även gäller denna form av snyltning. I allmänhet rör det sig dock här om högre belopp och brottet sätts ej sällan i system. Eftersom gästerna skrivs in i hotellens liggare finns möjligheter att genom brev och inkasso kräva dem som smiter från betalningen. De flesta hotell försöker i allmänhet att driva in sin fordran på sådan frivillig väg innan polisanmälan sker. Det visar sig emellertid ofta vara svårt att brevledes nå den som smitit från hotellet och många av kravbrevet returneras som obeställbara. Till klientelet av hotellsmutare hör till viss del utlännningar som tillfälligt uppehåller sig i landet. Hotellen i Sverige tillämpar inte den utomlands ofta förekommande ordningen att infordra gästernas pass i samband med inskrivningen.

2.7.3 Taxisnyltning

Taxisnyltning förekommer främst i storstäderna. Man räknar sålunda i Stockholm med att någon taxiförare så gott som dagligen utsätts för detta brott. I sådana orter där taxiförarna i mindre utsträckning har att betjäna obekanta personer är brottet däremot relativt sällsynt.

Om man enbart ser till den ekonomiska skadan medför snyltningen inget större problem — man räknar i de största städerna med högst någon promille av den totala omsättningen. Varje snyltningsfall orsakar emellertid taxiföraren betydande tidsförlust och obehag, t. ex. viss väntetid innan det står klart att en passagerare, som lämnat taxin för att

enligt uppgift uträtta ett ärende, i stället har smitit. Man måste också räkna med tid för efterspaning av passageraren, tid för anmälan och kanske målsägandeförhör m. m. Vanligen tillgår snyltningen så att kunden, som ofta är berusad, efter körningen förklarar att han inte kan betala, t. ex. därför att han förlorat sin plånbok eller gjort slut på pengarna. Är kunden känd av taxiföraren kan han få anstånd med betalningen till senare tidpunkt. I allmänhet leder emellertid betalningsvägran till att taxiföraren kör kunden till närmaste polisstation, anmäler snyltningen och överlämnar vederbörande till polisen. Det förekommer också i vissa städer att taxiföraren i stället för betalning erbjuds och tar emot pant av kunden. I de flesta fall anses dock de oinlösta panterna sakna värde. Vederbörande taxiförare får själv ta hand om dem.

En annan form av snyltning består i att taxiföraren ombeds stanna bilen för att kunden skall kunna uträtta ett ärende, varefter denne går in i en port och försvinner.

Under senare tid har en ny typ av taxisnyltning börjat uppträda i storstäderna. Den kännetecknas av att kunden, då föraren på grund av trafikförhållandena måste sakta farten och kanske köra in till trottoarkanten, rycker upp bildörren och rusar från platsen.

Sammanfattningsvis kan sägas att taxiförarnas benägenhet att polis-anmäla inträffade fall av snyltning varierar. På orter där polisens resurser är särskilt ansträngda anser många förare det inte vara mödan värt att polisanmäla smitningar, åtminstone om han själv inte kan ge någon ledtråd för att klara upp brottet.

Såväl taxiägaren som föraren gör ekonomisk förlust av en polisanmälan, taxiägaren genom att han måste räkna med uteblivna körningar under den tid som tas i anspråk för brottsanmälan m. m. och föraren genom förlorad rörlig inkomst av nya körningar och dricks under samma tid.

2.7.4 Snyltning på tåg

I fråga om snyltning från färdavgift på tåg gäller att en betydande del av denna typ av brott aldrig upptäcks. Anledningen härtill är att det för upptäckt i dessa fall fordras mycket noggrann kontroll och att den kontroll som normalt görs under färden av naturliga skäl aldrig kan bli fullständig.

Föreskrifter om vilka åtgärder som tågbefälet skall vidta mot en person som anträffas på tåg utan att ha föreskriven färdbiljett finns i statens järnvägars författningar (SJF 610, transport av personer, art. 257—259; SJF 880, personexpediering, art. 318—322).

Den resande som självmant vid första biljettkontroll anmäler att han inte har färdbiljett skall enligt nu nämnda föreskrifter ges möjlighet att

lösa sådan utan särskilt tillägg. Om vederbörande inte kan betala får han under vissa förutsättningar följa med tåget, nämligen om han undertecknar en s. k. *betalningsförbindelse* enligt vilken han förbinder sig att senast viss angiven dag erlägga avgiften för resan. För att en sådan förbindelse skall få utfärdas krävs att den resandes uppgifter om anledningen till att han saknar biljett förefaller vara trovärdiga. Vidare skall den resande, om han inte är känd kunna visa upp giltig legitimation med foto. Slutligen gäller även den förutsättningen att det skulle vålla den resande avsevärd olägenhet om han nekades följa med tåget.

Om en tågresenär anträffas utan biljett t. ex. vid en omkontroll utan att han själv dessförinnan har anmält att han saknar färdbiljett, uttas dels avgift för enkel biljett från station dit giltig biljett eventuellt innehafts eller — om den obetalade färdsträckan inte med säkerhet kan fastställas — från tågets utgångsstation, dels en *kontrollavgift* om 35 kr.

I fall då resenären inte kan betala dessa avgifter skrivs "rapport om resa som företagits utan giltig färdbiljett". Den resande avvisas sedan på lämplig station och överlämnas där till stationspersonalen för vidare åtgärder. Det kan då bli fråga om polisanmälan eller att inhämta närmare upplysningar om den misstänktes person för att undersöka möjligheten till betalning på civil väg. Eventuellt kan polisens medverkan begäras för identifieringen.

Det torde många gånger vara en mycket grannlaga uppgift för tågpersonalen att avgöra om en person som saknar färdbiljett skall betraktas som snyltare eller ej. I de flesta fallen godtas resenärens förklaringar varefter han får lösa erforderlig biljett eller eventuellt underteckna en betalningsförbindelse. Från SJ:s sida försöker man således att om möjligt undvika polisanmälan, då resenärer anträffas utan färdbiljett eller med ogiltig sådan. Det anses ligga i företagets intresse att gå smidigt fram och skapa så gott förhållande som möjligt till kunderna. I den mån resanden får underteckna en betalningsförbindelse så uppkommer ett kreditavtal mellan SJ och honom. SJ anser sig därmed böra avstå från att ingripa på straffrättslig väg genom polisanmälan. Företaget bevakar att fordringen drivs in.

Vad nu sagts kan belysas med följande siffror. Enligt uppgift anmälades till SJ:s centralförvaltning under tiden juni 1969—31 oktober 1971 att sammanlagt 2 991 personer, som vid kontroll visat sig sakna biljett, inte hade haft medel att lösa sådan. Av dem fick 2 944 underteckna betalningsförbindelse och endast 47 blev avvisade och rapporterades, dvs. bedömdes som "tjuvåkare". Därmed är inte sagt att dessa 47 personer också blev polisanmälda. Praxis i fråga om polisanmälan varierar mellan de olika stationerna. Av de nämnda 2 991 personerna beräknas 67 % ha gjort rätt för sig enligt betalningsförbindelsen.

2.7.5 Snyltning med lokala trafikmedel

Lokala trafikföretag har i likhet med SJ ansett det nödvändigt och önskvärt att ersätta det straffrättsliga ingripandet mot "tjuvåkning" med andra åtgärder. I bl. a. de största städerna tillämpas därför ett system som innebär att en särskild kontrollavgift tas ut när en resande anträffas utan giltigt färdbevis.

Stockholms lokaltrafik

Systemet med kontrollavgift infördes vid AB Stockholms lokaltrafik (SL) den 1 december 1957 och har stöd i av länsstyrelsen utfärdade ordningsstadgar för spårvägs- och busstrafiken inom Stockholms län och för tunnelbanetrafiken i Stockholm. Enligt kungörelsen den 12 december 1973 nr 440, har länsstyrelsen lämnat vissa föreskrifter om befordringsavgifterna. Av dessa framgår bl. a. att den som vid kontroll inte kan förete giltigt färdbevis får påföras en förhöjd färdavgift. Denna utgör 10 kr. i sådana fall då färdsträckan överskridits i förhållande till vad uppvisat färdbevis anger men där avgiften för den sålunda tillkommande färdsträckan understiger 2 kr. 50 öre är den aktuella avgiften högre och utgör då liksom i fall då trafikanten helt saknar färdbevis 20 kr. Endast om trafikant kan lämna en tillfredsställande förklaring till att han inte kunnat förete giltigt färdbevis, skall den särskilda avgiften ej tas ut.

Kontrollen vid SL utövas av särskilt utbildad personal. Under år 1970 kontrollerades 2 % av det totala antalet trafikanter och inkasseeades ca 300 000 kr. i kontrollavgifter.

Kontrollgruppens personal har inte till uppgift att söka bedöma om de enskilda resenärer som påträffas vid kontrollerna gör sig skyldiga till bedrägeri eller snyltning. Kontrollanterna skall endast avgöra om färdbeviset är giltigt eller ogiltigt. Saknas färdbevis eller är det uppvisade beviset ogiltigt skall kontrollavgift erläggas. Denna skall inte betraktas som någon straffavgift utan utgör en förhöjd färdavgift. Om trafikanten kan uppge tillfredsställande förklaring till att han saknar giltigt färdbevis (t. ex. bristande lokalkännedom) avstår man från att ta ut kontrollavgiften. Endast i fall då det kan misstänkas att förfarandet satts i system (t. ex. genom att resenären plockat upp bortkastade, redan begagnade biljetter och använder dem för nya resor eller förete förfalskade biljetter eller s. k. 70-kort) eller om det är fråga om annat allvarligare missbruk, överlämnas ärendet till polisen.

Förmodligen torde en mycket stor del av de fall som leder till att kontrollavgift tas ut inte fylla rekvisiten för brottslig gärning. Området för polisanmälan blir därför snävt avgränsat. Vidare synes den allmänna uppfattningen vara att sådan anmälan i de allra flesta fall kan undvaras även om förutsättningar finns för straffrättsligt ingripande. Kontrollavgiften kommer i dessa fall att ersätta straffet.

Andra trafikföretag

Bland andra trafikföretag som infört systemet med kontrollavgift kan nämnas Göteborgs spårvägar. I dess av länsstyrelsen fastställda taxa finns intagen en föreskrift enligt vilken "resande, som vid kontroll påträffas utan giltig färdbiljett eller annat giltigt färdbevis må avkrävas en särskild avgift — kontrollavgift — vilken berättigar till fortsatt resa med samma vagn längst till linjens ändhållplats. Kontrollavgiften skall utgöra 10 kr. för den som vid kontroll visas ha åkt längre än biljetten medger och 30 kr. för den som i övrigt saknar giltigt färdbevis. En expeditionsavgift av 5 kronor skall erläggas då kontrollavgiften ej betalas i omedelbar anslutning till resan."

Kontrollen vid Göteborgs spårvägar utförs av personal som utbildas internt inom företaget. Under år 1971 kontrollerades sammanlagt 1 298 406 passagerare. Av dessa saknade 21 851 — dvs. 1,68 % av de kontrollerade — giltigt färdbevis. Kontrollavgift om 10 kr. krävdes i 2 219 fall och en avgift om 30 kr. i 19 632 fall. Av de personer som sålunda avkrävdes kontrollavgift under året kunde eller ville 16 706 inte betala kontant. Av dem har 4 426 (26,5 %) betalat efter krav, i 2 989 fall (17,9 %) har kravbrevet returnerats, 8 822 (52,8 %) har underlåtit att betala, 310 fall (1,8 %) har skrivits av och 159 (1,0 %) har i efterhand uppvisat kort, varigenom företaget avstått från att ta ut avgiften.

Enligt överenskommelse som träffats mellan Göteborgs spårvägar och polisens bedrägerirotel skall polisanmälan för bedrägligt beteende ske endast i sådana fall, då resande under de två senaste åren vid minst sex restillfällen ertappats utan giltigt färdbevis av kontrollant.

Enligt taxebestämmelserna för Malmö lokaltrafik gäller att resande, som saknar giltigt färdbevis och inte kan ange godtagbara skäl därtill, skall lösa en kontrollbiljett som dateras och undertecknas av trafikförman. Kontrollavgiften är 5 kr. Någon polisanmälan sker inte i dessa fall.

I Malmö är sålunda uttagandet av kontrollavgift begränsat till sådana fall där trafikanten ej kan visa upp biljett. Däremot uttas inte kontrollavgift vid s. k. överåkning, dvs. när resanden åker längre än vad biljetten medger. Om en trafikant ertappas med sådan överåkning tar konduktören ut ny avgift för fortsatt resa.

Systemet med kontrollavgift har tillämpats i Malmö sedan år 1968. Det förekommer sällan att sådan avgift tas ut. Däremot är det vanligare att ny avgift tas ut för överåkning.

Vid Helsingborgs Trafikverk tillämpas den ordningen att man stiger på bussarna baktill och betalar färdavgiften framme hos föraren vid avstigningen. Om trafikanten därvid säger att han saknar pengar till betalning, får han lämna namn och adress till föraren. Han

får sedan en blankett på vilken anges att betalning av färdavgiften skall ske till trafikexpeditionen inom 30 dagar. Om betalning ej sker inom denna tid, uttas en expeditionsavgift om 2 kr. jämte färdavgift. Om den resande krävs i civil ordning utan att göra rätt för sig kan saken anmälas till polis.

Det beräknas att ca 2000 personer om året underlåter att betala färdavgiften i Helsingborg. Av dem betalar ca 1 600 utan krav. Omkring en tredjedel av de övriga som krävs uppger felaktig adress. Företagets förlust blir ca 800—900 kr. per år. Polisanmälan sker så gott som aldrig.

2.7.6 Andra typer av snyltning

Utöver de nu behandlade typerna av snyltning omfattar bestämmelsen om bedrägligt beteende enligt 9 kap. 2 § andra stycket BrB som tidigare nämnts även automatsnyltning, s. k. plankning och snyltning mot vissa andra serviceutövare, t. ex. tandläkare eller frisör.

Automatsnyltning

Försäljning med varuautomater har ökat kraftigt under de senaste decennierna, vilket bl. a. beror på genomförda strukturrationaliseringar inom handeln.

Automatsnyltning torde numera förekomma i relativt stor omfattning även om sådana brott sällan anmäls till polisen av den anledningen att förutsättningarna att klara upp dem i flertalet fall bedöms vara i det närmaste obefintliga.

På många håll upplever man emellertid automatmissbruket som ett allvarligt hot mot verksamheten. Så har t. ex. åtskilliga tobaksautomater tagits ned och det förekommer få nyinstallationer på grund av risken för bl. a. inbrott. Andra varusortiment — t. ex. sanitetsvaror och preventivmedel — säljs dock fortfarande i stor utsträckning genom automat. På vissa håll har särskilda "automatshops" inrättats vari kunderna erbjuds en riklig sortering av matvaror och andra nyttigheter. Under senare år har andra typer av varuautomater med avancerad mekanik fått stor utbredning, t. ex. bensinautomater med sedelintag.

Särskilda problem medför sådana automater som tillhandahåller tjänster, t. ex. telefon-, gas- och elautomater. I många fall måste de lämnas utan tillsyn och risken för missbruk anses vara stor.

Det förekommer relativt ofta att felaktiga mynt eller andra obehöriga föremål används i parkeringsautomater. De förefaller dock som om det främst är i de största städerna som missbruket upplevs som ett problem av mera betydande omfattning. I Göteborg fick man vid tömningen av automater under första kvartalet 1972 in ca 1,6 milj. kronor vilket torde motsvara 3—4 miljoner mynt. Vid tömningen påträffades 24 000 poletter och främmande mynt. Användningen av poletter

anges ha ökat under senare år samtidigt som olika spelautomater kommit alltmera i bruk.

Gatukontoret i Stockholm har rapporterat betydande problem med automatmissbruket. Man räknar med att parkeringsautomater vid tömning ger drygt 1 miljon kr. i månaden. På grund av att främmande mynt eller eljest obehöriga föremål, på vilka det finns en rik provkarta, stoppas i automaterna uppgår förlusten till ca 12 000 kr. i månaden. Eftersom gatukontoret är i färd med att bygga om alla automater till sådana med enbart enkronasinkast, befarar kontoret att missbruket med metallplåtar av enkronasstorlek kommer att ytterligare accentueras.

Plankning

Man torde kunna utgå ifrån att s. k. plankning in på nöjesfält, idrottsplatser osv. främst förekommer bland barn och ungdom medan vuxna människor mindre sällan gör sig skyldiga till denna form av snyltningsbrott.

Det torde vidare stå klart att upptäckten av ett plankningsfall numera mycket sällan leder till polisanmälan, åtminstone inte i storstäderna. Den normala åtgärden blir i stället att den som svarar för ordningen nöjer sig med att avvisa vedertörande från lokalen eller området, om något ingripande överhuvudtaget anses erforderligt. I den mån det blir fråga om polisanmälan torde snyltningen i allmänhet vara förenad med annat brott, t. ex. fylleri eller våldsam motstånd i samband med gripandet.

Snyltning mot vissa särskilda yrkesutövare

Till denna form av snyltning har som tidigare nämnts hänförts vissa andra fall som innebär att någon underlåter att göra rätt för sig efter att ha tillgodogjort sig viss behandling, tjänst c. d., som lämnats under förutsättning av kontant betalning. Det normala torde vara att den som utför tjänsten (t. ex. tandläkare eller frisör) medger kredit, om betalning inte kan erläggas omedelbart och att fordringen därefter bevakas på civilrättslig väg. Troligen är de flesta människor ej heller medvetna om att underlåtenhet att betala i dessa fall kan leda till straffrättsliga påföljder.

Såvitt brottmålsutredningen har kunnat utröna förekommer det ytterst sällan att fall av denna typ blir polisanmälda.

2.7.7 Polisens handläggning av snyltningsbrott

Snyltning hör som tidigare nämnts under allmänt åtal och enligt gällande bestämmelser är polisen därför i princip skyldig att inleda förundersökning så snart anledning förekommer att anta att ett sådant brott har blivit begånget. I de flesta fallen är det genom en anmälan

från målsäganden som snyltningsbrottet kommer till polisens kännedom.

Av vad som tidigare anförts framgår att frågan huruvida polisanmälan skall ske ofta blir beroende av målsägandens diskretionära prövning. I sådana fall då anmälan gjorts i omedelbar anslutning till brottet torde man därför i regel kunna utgå ifrån att den misstänkte, som vägrat eller inte kunnat betala för sig, av målsäganden bedömts ej vara kreditvärdig. I fall åter då anmälan skett skriftligen i efterhand kan det vidare förutsättas att målsäganden ofta först gett den misstänkte möjlighet att självant betala vilket dock inte lett till resultat.

Vad angår polisens agerande efter det att en brottsanmälan gjorts har brottsmålsutredningen ej vunnit någon enhetlig linje i polisens handläggningssätt. På vissa håll tillämpas sålunda strikt den linjen att polisanmälan alltid skall tas upp och ärendet ha sin gång, oavsett om saken görs upp mellan parterna. På andra håll däremot har en betalning i efterhand ofta ansetts motivera att ärendet skrivs av.

Det sistnämnda tillvägagångssättet tycks bl. a. användas i de största städerna där polisen av praktiska skäl ansett sig böra förenkla handlägningsrutinen vid mindre lagöverträdelse.

Inom vissa polisdistrikt anser sig polisen kunna gå ännu längre i informell handläggning av anmälda brott av ifrågavarande slag. När en anmälan kommer in till polisen görs sålunda till en början bara en minnesanteckning därom varefter man väntar med att registrera ärendet till dess man konstaterat, att den anmälde inte betalat för sig i efterhand. Polisen kan på detta sätt "ligga på" en anmälan i flera dagar. I allmänhet tar målsäganden sedermera kontakt med polisen och meddelar att betalning ägt rum men det förekommer också att polisen icke medverkar till att en uppgörelse skall komma till stånd. Så snart det i ett enskilt fall står klart att målsäganden inte längre har något anspråk, rivs minnesanteckningen och anmälan kommer aldrig in i kriminalstatistiken. Visar det sig emellertid efter en tid att skulden förblivit oreglerad, diarieförs anmälan och brottet utreds i vanlig ordning.

Några uppgifter om hur vanligt nyss skildrade förfaringssätt med en vilande anmälan är finns inte, men sannolikt praktiseras det på många håll med målsägandenas goda minne. Hotet om straffrättsliga åtgärder kan vara ett effektivt påtryckningsmedel då det gäller att förmå gärningsmannen att göra rätt för sig och detta hot måste bli särskilt påtagligt, om anmälan hålls vilande på polisstationen. Orsaken till att polisen i vissa fall agerar på detta informella sätt torde främst ha sin grund i praktiska hänsyn men kan sannolikt till en del även sökas i uppfattningen att en underlåten betalning som rättas i efterhand knappast kan betraktas som ett brott.

I och med att en polisanmälan tas upp, inleds förundersökningen. Erfarenheten visar att den misstänkte i relativt stor utsträckning för-

nekar snyltningsbrott under förundersökningen. För att ett sådant brott skall anses föreligga måste visas dels att de objektiva rekvisiten är uppfyllda (begagnandet av nyttigheten, tillhandahållandet mot kontant betalning, underlåtenheten att betala) dels att gärningsmannen haft snyltningssuppsåt.

Invändningarna från den misstänktes sida gäller ofta sistnämnda subjektiva rekvisit. Det förekommer sålunda inte sällan att den misstänkte gör gällande att han hela tiden avsåg att göra rätt för sig men att han vid betalningstillfället upptäckte att han glömt eller tappat plånboken, ej hade pengar innestående på checkkontot c. d. Om den som gör sådana invändningar dessutom kan visa att han kan skaffa fram pengar och göra rätt för sig, anses det vara svårt att styrka brottsuppsåt. Det torde därför i förevarande fall finnas relativt stort utrymme för avskrivning av anmälda snyltningsbrott.

I en undersökning som företagits angående hotell-, restaurang- och taxibedrägerier i Stockholm år 1967¹ hade ett urval av 540 inkomna anmälningar om sådana brott granskats. Av undersökningen framgår att polisen klarade upp 434 fall (80,4 %). Av dessa blev 84 (19,4 %) avskrivna under förundersökningen. I 64 fall (76,2 %) hade beslutet föregåtts av frivillig betalning, i 12 fall (14,3 %) hade betalning ej erlagts och i 8 fall (9,5 %) saknades uppgift om eventuell betalning.

Betydligt högre andel avskrivna fall redovisas från Malmö enligt en där gjord undersökning "Snyltningsbrottens behandling inom Malmö polisdistrikt".² Av 311 anmälningar om hotell-, restaurang- och taxisnyltning år 1967 klarades 217 upp. Av dem hade 135 (62 %) skrivits av under förundersökningen. Det framgår också att avskrivningsbesluten i stor utsträckning här haft samband med att den misstänkte gjort rätt för sig i efterhand. I 65 av 69 avskrivna taxisnyltningar har den misstänkte sålunda betalat körlegan hos polisen, varefter ärendet skrivits av med anteckning att brott ej förelegat. Motsvarande har gällt 43 av 46 avskrivna anmälningar om restaurangsnyltning.

De skillnader som de gjorda undersökningarna visar mellan förhållandena i Stockholm och Malmö kan eventuellt ha sin förklaring i att man vid stockholmspolisen i större utsträckning försöker klara upp saken utan att polisanmälan registreras, varför antalet formella avskrivningsbeslut blir mindre. Det kan även förhålla sig så att polisen i Stockholm i högre grad överlåter åt åklagarna att meddela avskrivningsbeslut.

2.7.8 Åklagarens handläggning av snyltningsbrott

Vid de sammanträden som brottmålsutredningen haft med åklagarmyndigheter har man från åklagarhåll uppgivit att det inte sällan är

¹ "Stockholmsundersökningen", se nedan s. 39.

² Ryfors, Snyltningsbrottens behandling inom Malmö polisdistrikt, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet.

svårt att styrka snyltningsuppsåt. Detta gäller i synnerhet i sådana fall då den misstänkte förnekar snyltningsuppsåt och det utreds att han i efterhand gjort rätt för sig. Ett annat fall kan vara att den misstänkte t. ex. varit i sällskap med andra personer på restaurang och uppgivit att någon av de övriga i sällskapet sagt att han skall betala notan.

Erfarenheten visar sålunda att åklagaren ofta inte anser sig kunna lämna sådana förklaringar utan avseende, i varje fall om invändningarna inte helt kan antas sakna grund, samt att det har betydelse för hans bedömning i vad mån den misstänkte haft ekonomiska möjligheter att göra rätt för sig. Detta förhållande torde i sin tur leda till att de personer som efter avslutad förundersökning åtalas för hotell-, restaurang- och taxisnyltning till stor del är sådana som lever under oordnade förhållanden, uppvisar tidigare kriminalitet och är medellösa, omständigheter som ensamma eller sammantagna anses tala mot den misstänktes uppgifter att han handlat utan snyltningsuppsåt.

I de fall då åklagaren funnit att brott föreligger och att någon skälig kan misstänkas för att ha förövat detta skall han alltså om tillräckliga skäl för åtal föreligger som regel väcka åtal mot den misstänkte. Som tidigare nämnts har åklagaren emellertid möjlighet att meddela åtalsunderlåtelse enligt vissa lagbestämmelser. Av kriminalstatistiken för år 1970 (Kriminalstatistik 1970 del 2 Domstols- och åklagarstatistik) framgår även att åklagarna i nära en fjärdedel av antalet avgjorda fall begagnat sig av möjligheten av åtalsunderlåtelse för brott mot 9 kap. 2 § BrB (sålunda även i andra fall än snyltning).

Av den tidigare lämnade redogörelsen för gällande rätt framgår också att åklagaren i förevarande fall har möjlighet att utfärda ett strafföreläggande i stället för åtal inför domstol. Gjorda undersökningar visar emellertid att institutet strafföreläggande i praktiken bara tillgrips i begränsad omfattning när det gäller snyltningsbrott. Anledningen härtill torde vara att en stor del av dem som är misstänkta för snyltning förnekar brott, varför de sannolikt inte heller är beredda att godkänna ett föreläggande. Andra skäl kan vara att målsäganden för talan om enskilt anspråk, vilket utesluter en tillämpning av institutet, eller att åtalet omfattar även andra brott än den aktuella snyltningen.

Det normala torde sålunda vara att åklagaren i de fall då han finner att brottet bör beivras väcker åtal vid domstol. Strafföreläggande används i stort sett endast då brottet avser plankning, tjuvåkning eller mindre taxisnyltning.

2.7.9 Domstolens avgörande

Som framgår av föregående redogörelse är det antal uppklarade snyltningsfall som når domstol starkt reducerat genom en fortlöpande avtrappning. Av stockholmsundersökningen framgår sålunda att endast omkring hälften av de i undersökningen ingående polisanmälda

snyltningsbrotten blir lagförda. Denna lagföring sker som tidigare nämnts som regel genom att åtal väcks vid domstol. Resultatet av malmöundersökningen visar en ännu kraftigare nertrappning. Av 319 anmälda brott kunde 217 klaras upp. 135 skrevs av hos polisen och 82 överlämnades till åklagaren. Endast 34 av dem ledde till lagföring och dom.

Vilken typ av påföljd som är mest förekommande vid snyltningsbrott framgår av en av brottmålsutredningen gjord och i betänkandet (SOU 1971: 10) Snatteri redovisad undersökning av avdömda fall av snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt år 1968. Denna undersökning tog sikte på sådana personer som enbart dömts för ett eller flera mindre förmögenhetsbrott eller sådant brott i kombination med annat rent bötesbrott. Undersökningen visade att 791 personer dömts för enbart bedrägligt beteende (varav 576 avsåg snyltning), 2 för bedrägligt beteende jämte undandräkt och 153 för bedrägligt beteende (varav 103 avsåg snyltning) jämte annat bötesbrott, sammanlagt alltså 946 fall. Av de 679 personer som dömdes för snyltning fick 3 fängelse, 1 skyddstillsyn och 10 överlämnades till särskild vård. I 41 fall tillämpades 34 kap. 1 § BrB (dvs. domstolen förordnade att tidigare ådömd påföljd skulle avse även det nu aktuella brottet). Övriga dömdes till böter.

Undersökningen visar att snyltningsbrott regelmässigt uppfattas som ett bötesbrott, i varje fall om det med hänsyn till värdet och övriga omständigheter bedöms endast som bedrägligt beteende. Åtalet kan emellertid, vilket inte sällan är fallet, omfatta även andra brott än snyltning varvid andra påföljder än böter blir vanliga.

I den tidigare nämnda stockholmsundersökningen påvisades att av 190 ådömda hotell-, restaurang- och taxibedrägerier föranledde 22 % fängelse, 19 % skyddstillsyn, 4 % internering, 13 % överlämnades till särskild vård, 2 % villkorlig dom samt 41 % böter. Det framgick emellertid också att i endast 63 av de avdömda fallen (33,2 %) var snyltningsbrottet inte förenat med annat brott.

Av det redovisade siffermaterialet framgår sålunda att de snyltningsfall som avgörs av domstol i stor utsträckning begås av personer med annan kriminell belastning. Detta torde också vara en bidragande orsak till att gärningarna just i dessa fall lett till rättegång.

2.8 Några uppgifter om förövarna av snyltning

2.8.1 Informationskällor

Till en början måste konstateras att de upplysningar om personerna bakom snyltningsbrotten som kan hämtas ur den allmänna kriminalstatistiken är mycket knapphändiga. Närmare informationer om snyltningsskientelet måste därför sökas ur andra källor. Av intresse i detta avseende är därvid de undersökningar av snyltningsbrotten som under

senare år gjorts vid de juridiska fakulteterna inom ramen för s. k. fördjupade studier och som redovisats i form av uppsatser. Bland dessa återfinns den tidigare omnämnda stockholmsundersökningen.¹ Även om denna undersökning får antas ha utförts på ett från statistisk-sociologisk synpunkt betryggande sätt måste emellertid vissa reservationer göras.

För det första kommer — som tidigare påvisats — åtskilliga fall av snyltning aldrig till polisens kännedom eftersom målsäganden själv klarar upp saken eller av olika skäl underlåter att göra någon polisanmälan. Detta medför att man på goda grunder kan anta att tillgängliga uppgifter om de snyltare som polisanmälts och lagförts inte är representativa för det verkliga klientelet av snyltare. Som tidigare framhållits förekommer här en utpräglad selektionsprocess, enligt vilken gärningsmannens ekonomiska och sociala villkor har en avgörande betydelse för frågan, om det inträffade skall leda till straffrättsliga åtgärder.

Vidare bör framhållas att den refererade undersökningen avser förhållandena i Stockholm och att det inte kan uteslutas att situationen är något annorlunda på andra orter eller att det i övrigt förekommer lokala variationer i fråga om klientelet's sammansättning.

Ytterligare en reservation bör göras i fråga om utvärderingen av det sålunda insamlade materialet. Det avser i huvudsak hotell-, restaurang- och taxifallen medan motsvarande uppgifter när det gäller övriga typer av snyltning i stort sett saknas. Det framstår vidare som sannolikt att de data som hänförs till hotell-, restaurang- och taxisnyltare inte utan vidare kan appliceras på sådana personer som t. ex. gör sig skyldiga till tjuvåkning eller plankning.

2.8.2 Skadans värde vid snyltning

Av den tidigare nämnda stockholmsundersökningen framgår att i de fall, då den misstänkte åtalats och dömts för brottet (190 fall) eller meddelats åtalsunderlåtelse (20 fall) ligger det värde som gärningen avser i drygt 50 % under 200 kr. vid hotellsnyltning, i drygt 50 % under 50 kr. vid restaurangsnyltning och i närmare 75 % under 20 kr. vid taxisnyltning.

Trots att snyltningsbrotten sålunda i flertalet fall avsett jämförelsevis små belopp visar undersökningen att de som dömts för brottet till 94 % saknat möjlighet att betala för sig vid anmälningstillfället och att endast en liten del av dem (4,3 %) betalat under tiden fram till domen. Möjlighet att betala har däremot flertalet av de personer haft mot vilka brottsanmälan inte lett till fällande dom, därför att målet avskrivits under eller efter förundersökningen eller på grund av att åtalet ogillats.

¹ Örnström, Hotell-, restaurang- och droskbedrägerier anmälda i Stockholm 1967. Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet.

I det föregående har också visats att dessa personer ej sällan gjort rätt för sig efter det att polisanmälan inletts.

Att de avdömda snyltningsbrotten i regel avsett så ringa ekonomiska värden kan, i betraktande av att så få av de dömda gjort rätt för sig i efterhand — varigenom åtal sannolikt ofta skulle ha kunnat undvikas — tas som ytterligare ett tecken på att de som hamnar inför domstol till stor del tillhör ett socialt handikappat klientel.

2.8.3 Uppgifter angående personerna

Stockholmsundersökningen visar att av 164 personer, som dömts för hotell-, restaurang- och taxisnyltning år 1967, hade 139 (84,8 %) gjort sig skyldiga till endast ett sådant brott. Dessa personer hänförs i det följande till grupp I. De övriga personerna som dömts för mer än ett snyltningsbrott hänförs till grupp II.

I fråga om könsfördelningen framgår att närmare en femtedel av de dömda snyltarna i båda grupperna är kvinnor, alltså en ganska normal fördelning vid förmögenhetsbrott.

Beträffande åldersfördelningen gäller att något mer än en femtedel av de dömda i grupp I var under 25 år, drygt en tredjedel över 40 år varav mer än hälften mellan 40 och 50 år. Här föreligger alltså en klar förskjutning mot högre åldrar. Antalet personer under 20 år är i båda grupperna ca 8 %.

Enligt den allmänna befolkningsstatistiken gäller i fråga om civilstånd att ca 2/3 i åldrarna över 15 år är gifta, drygt 1/4 ogifta samt resten änklingar/änkor och skilda. I stockholmsundersökningen saknas uppgift om civilstånd beträffande drygt en fjärdedel av personerna i grupp I. Om man enbart tar med de fall där säkra uppgifter lämnats om civilståndet blir andelen ogifta 53,9 % och fränskilda 28,4 % medan endast 15,7 % är gifta. Av särskilt intresse är att notera den påfallande höga andelen av ogifta och fränskilda. Det kan i detta sammanhang nämnas att en undersökning av den sociala situationen hos dem som omhändertagits och döms för fylleri år 1959 visat att endast 27 % var gifta.¹

Stockholmsundersökningen visar även att andelen utländska medborgare är påfallande låg. I grupp I är 8,6 % utlänningar, varav hälften från Danmark, Norge och Finland. I grupp II är andelen utlänningar 16 %, samtliga från nämnda nordiska länder. Det kan emellertid icke uteslutas att t.ex. hotellen jämförelsevis ofta avstår från att polisanmäla utländska medborgare vilka kan antas ha lämnat landet, varigenom åtgärden bedöms vara meningslös.

I fråga om yrke och anställning visar stockholmsundersökningen att närmare 50 % är arbetare, 17,7 har serviccyrken, 11 % är tjänstemän samt övriga är studerande, har kostnärliga eller andra arbeten.

¹ Bot eller böter, del 2 (SOU 1968: 56).

Det framgår emellertid också att en betydande del (41 % i grupp I och 64 % i grupp II) vid det aktuella tillfället betraktar sig som arbetslösa medan 38,1 % resp. 16,0 % uppger fast anställning, 10,1 % resp. 2 % är hemmafruar, pensionärer eller studerande samt övriga betecknar sig som egna företagare eller tillfällighetsarbetare.

Det måste i detta sammanhang poängteras att nu redovisade data angående yrke och anställning bygger på de misstänkta egna uppgifter vid polisförhören och därför inte kan sägas utföra ett helt tillförlitligt material. Det är sålunda en allmän iakttagelse att den som hörs vid polisförhör inte sällan lämnar oriktiga uppgifter om sin sysselsättning och aktuella situation — i synnerhet om det såsom i nu aktuella sammanhang kan antas ligga i hans eget intresse att dölja det verkliga förhållandet.

Även i fråga om bostadsförhållandena föreligger rätt betydande skillnader mellan de båda grupperna. I grupp I har närmare hälften egen bostad och en tredjedel är inneboende eller bor hos föräldrar. Endast en tiondel säger sig sakna bostad. I grupp II däremot är antalet innehavare av egen bostad, inneboende eller personer som saknar bostad lika fördelat.

2.8.4 Sambandet mellan snyltningsbrott och alkoholpåverkan

Av stockholmsundersökningen framgår att över hälften av de personer som begår restaurang- och taxisnyltning är påverkade av alkohol och/eller annat berusningsmedel vid brottstillfället.

Ej sällan är berusningsgraden så hög att snyltaren omhändertas för fylleri. Detta gäller enligt stockholmsundersökningen 18 av 42 berusade restauranggäster (23 % av samtliga för restaurangsnyltning dömda personer). I fråga om taxisnyltarna förekommer 8 fall av fylleri bland 45 berusade personer. Att antalet här relativt sett är lägre än vid restaurangsnyltning bör bl. a. ses mot bakgrund av att övervägande antalet fall av restaurangsnyltning (87 %) äger rum på restauranger med fullständiga utskänkningsrättigheter, 10,3 % sker på restauranger med vinrättigheter och endast 2,6 % på restauranger utan rättigheter.

Uppfattningen att det råder ett klart samband mellan å ena sidan restaurang- och taxisnyltning samt å andra sidan alkohol och/eller annan berusning har enligt brottmålsutredningen verifierats av företrädare för restaurang- och taxinäringen. Däremot anses det vara mindre vanligt att den som gör sig skyldig till hotellsnyltning är alkoholpåverkad. Det anses allmänt inom branschen att sådana personer som smiter från hotellnotan skiljer sig från dem som gör sig skyldiga till restaurang- och taxisnyltning. Den "typiske hotellsnyltaren" uppträder världsvant och ger sken av stor säkerhet. Till skillnad från restaurang- och taxisnyltarna förövar han ej sällan brottet tillsammans med annan. Detta bestyrks av stockholmsundersökningen enligt vilken 43,5 % av

hotellsnyltarna, 25,6 % av restaurangsnyltarna och 12,7 % av taxisnyltarna begått brottet tillsammans med annan. Vidare visar undersökningen att endast en av 46 dömda hotellsnyltare enligt polisutredningen varit påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel vid brottstillfället. Det bör dock i detta sammanhang nämnas att det är ganska vanligt att hotellen väntar med att polisanmäla upptäckta fall av snyltning tills de själva misslyckats med att på egen hand driva in sin fordran. Det första polisförhören kommer därför i många fall att äga rum relativt lång tid efter det att brottet förövats i motsats till vad som gäller beträffande restaurang- och taxisnyltning där förhören nästan alltid sker omedelbart i samband med gripandet eller så snart den misstänkte nyktrat till.

2.8.5 Kriminell belastning

Stockholmsundersökningen visar att ett utmärkande drag hos snyltningssklientelet är dess mycket höga kriminella belastning. Närmare 75 % av dem som hänförs till grupp I förekommer i kriminalregistret (36 % har mer än fyra tidigare domar). Av det klientel som hör till grupp II förekommer 88 % i kriminalregistret (56 % har mer än fyra tidigare domar).

Av undersökningen framgår att närmare hälften av de dömda är antecknade i kriminalregistret för 10 brott eller flera. Mer än en fjärdedel har dömts för 20 brott eller flera. En jämförelse mellan de båda grupperna visar att de som tillhör grupp II har avsevärt högre belastning än de som ingår i den andra gruppen.

2.9 Brottmålsutredningens förslag

2.9.1 Allmänna överväganden

Utredningen har lagt vissa allmänna kriminalpolitiska överväganden till grund för sina reformförslag. Enligt utredningens mening framstår det som en viktig uppgift inom modern kriminalpolitik att avgöra vad som egentligen skall vara brott och medföra straff. En begränsning av straffrättens roll i vårt nutida expanderande samhälle ter sig alltmer nödvändig. Rättsvårdens resurser måste i ökad utsträckning koncentreras till allvarigare brott. Andra åtgärder än straff kan också visa sig lämpligare och mera verkningsfulla. Mot denna bakgrund är det nödvändigt att samhällets rättsvårdande resurser utnyttjas på ett effektivt sätt. Det är menar utredningen inte realistiskt att tro att resurserna räcker till för ingripande mot alla gärningar som belagts med straff utan verksamheten måste framför allt koncentreras till den allvarigare brottsligheten. Det bör vara en uppgift för de högsta beslutande politiska organen att dra upp allmänna riktlinjer för resursernas fördelning.

Brottmålsutredningen har också angett som sin principiella uppfattning att det inte kan vara samhällsorganens uppgift att ta upp, utreda och lagföra, varje överträdelse på förmögenhetsbrottens område, oavsett brottsföremålets värde och skadans omfattning. Det måste även ställas vissa krav på den, vars intresse angrips. En viss aktivitet för att förhindra brott bör sålunda vara en medborgerlig angelägenhet. Denna brottsförebyggande verksamhet bör bl. a. ta sikte på att begränsa de brottstillfällen som kan skapas genom utbudandet av varor och tjänster.

Enligt utredningen kan den nödvändiga begränsningen av straffrättens roll i samhället ske på olika vägar. Ett sätt är att upphäva gällande straffbud. Man kan därvid tänka sig att straffbarheten helt upphör utan att straffet ersätts med andra reaktionsformer. Upphävandet av straffbudet om sabbatsbrott anges som ett exempel härpå. Det är också möjligt att straffstadgandet ersätts med föreskrifter om andra offentlighetsrättsliga eller civila sanktioner, t. ex. avgifter, varning, indragning av förmåner eller att sociala åtgärder sätts in i stället för straff (omhändertagande för vård eller behandling). Brottmålsutredningen pekar på att åtskilliga förslag som avser att på detta sätt ersätta straffet med andra reaktionsformer har lagts fram under senare år, t. ex. i fylleristrafikutredningens betänkande (SOU 1968: 55) Bot eller böter och i parkeringskommitténs betänkande (SOU 1968: 18) Parkering. Utredningen erinrar i detta sammanhang även om den reform beträffande skattebrotten som trätt i kraft den 1 januari 1972 och som innebär att en administrativ sanktion, skattetillägg, har införts och i fråga om mindre överträdelser ersätter straff.

Enligt utredningens mening behöver den omständigheten att ett beteende inte längre blir straffbart inte innebära att detta från moralisk synpunkt i fortsättningen också blir accepterat av medborgarna och detta inte ens om samhällsorganen helt avstår från ingripande mot ett sådant beteende.

Utredningen anför vidare att en begränsning av straffrättens roll även kan ske på så sätt att straffbudets tillämpning inskränks genom processuella åtgärder. Om man inte är beredd att upphäva straffbudet i dess helhet kan man i stället sätta en nedre gräns för straffbarheten, dvs. bestämma att något straffrättsligt ingripande (polisutredning, åtal) inte skall förekomma, om denna gräns underskrids eller ställa upp vissa villkor för ett sådant avstående från ingripande.

Den centrala frågan i brottmålsutredningens betänkande har mot bakgrund av nyss redovisade allmänna överväganden blivit att undersöka förutsättningarna för en begränsning av straffbarheten vid vissa av de mindre allvarliga gärningar som nu faller under bedrägerikapitlet. Frågan leder enligt kommittén in på spörsmålet var gränsen skall gå mellan civilrätt och straffrätt i vad gäller ekonomiska dispositioner

och underlåtenhet att uppfylla betalningsförpliktelser. Även om man i dag övergett äldre tiders uppfattning att försumliga gäldenärer bör straffas eller sättas i "gäldstuga" för att de inte kan betala sina skulder, så finns det enligt utredningens mening onekligen en del relikter därav kvar i lagstiftningen. Som ett exempel på att underlåtenhet att fullgöra betalningsskyldighet under vissa betingelser är straffbar anför utredningen den nu aktuella bestämmelsen om bedrägligt beteende (snyltning) i 9 kap. 2 § andra stycket BrB.

Brottmålsutredningen påpekar att det mot bakgrund av den restriktiva attityd som man numera allmänt tycks inta till kriminalisering av underlåtenhet att fullgöra civilrättsliga förpliktelser från olika håll har ifrågasatts om det är förenligt med nutida värderingar att behålla en ordning som innebär att snyltning är kriminaliserad. Det förefaller också utredningen egendomligt att vissa näringsidkare genom denna kriminalisering blir privilegierade i fråga om möjligheterna att få betalt för sina tjänster. Brottmålsutredningen pekar på många andra områden där en betalningsunderlåtelse från social synpunkt kan framstå som minst lika förkastlig men där motsvarande straffskydd saknas. Som exempel nämner utredningen underlåtenhet att betala fastställda underhållsbidrag eller arbetslöner.

2.9.2 Frågan om det särskilda straffskyddet för snyltning är motiverat

Brottmålsutredningen finner att den grundläggande frågan måste bli om det kan anses vara förenligt med nutida betraktelsesätt att straffrätten skall användas som medel för att framtvunga betalning och att vissa näringsidkare och utövare av serviceverksamhet i detta syfte skall kunna engagera polis och andra rättsvårdande myndigheter.

Utredningen anser att gränsen för straffrättens tillämpning vid genomförandet av ekonomiska dispositioner i civila rättsförhållanden generellt sett bör vara snäv. Konfliktsituationer som har sin grund i att ena parten underlåter att fullgöra sin betalningsskyldighet bör nära nog alltid kunna lösas på civilrättslig väg med användandet av de medel som där finns att tillgå.

Vidare anser utredningen att straffhotets betydelse i detta sammanhang har överskattats. För hotell-, restaurang- och taxinäringen gäller en bestämd ordning (tillhandahållandet av nytthet mot att betalning sker omedelbart efter begagnandet) vilken är fast förankrad i folks medvetande och ett avsteg från denna ordning torde alltid upplevas som en avvikelse från normsystemet. Därvid synes det enligt utredningens mening ha mindre betydelse om denna avvikelse är straffsanktionerad på annat sätt än som bedrägeri.

Det har ibland gjorts gällande att man utan det speciella straffskyddet kunde behöva räkna med en ökning av olika typer av snyltning, främst hotell-, restaurang- och taxisnyltning och då speciellt inom de

yngre åldersgrupperna. Brottmålsutredningen anser dock inte att risken för en sådan ogynnsam utveckling är särskilt stor, framför allt som straffbarheten för bedrägeri finns kvar. Enligt utredningen saknas anledning att tro att snyltningen som sådan blir accepterad i det allmänna rättsmedvetandet och man måste vidare även räkna med att berörda näringsidkare kommer att sätta in motåtgärder om detta visar sig erforderligt för att förhindra missbruk.

Enligt utredningen bör man nämligen inte bortse ifrån att de näringsidkare som det här främst är fråga om ibland alltför lättvindigt utsätter sig för risk för förluster. Det finns t. ex. hotell som låter gäster bo kvar under långa perioder utan att de krävs på delbetalning vilket medför att de avslöjas som snyltare först sedan skadan uppgått till ansevärda belopp. Andra exempel finner man inom taxinäringen, där det inte alls är ovanligt att förare även utför mycket långa körningar utan att kräva förskottsbetalning. I dessa och andra liknande fall ifrågasätter utredningen om risktagandet är av sådan art att det bör föranleda speciellt straffskydd. Man kan inte heller menar utredningen bortse ifrån att serveringspersonal inom restaurangbranschen ibland utsätter sig för onödigt stora risker genom att utan krav på delbetalning fortsätta att servera alkohol åt berusade gäster som kanske därmed sätts ur stånd att klara betalningen. Detsamma gäller taxichaufförer som utför körningar åt kraftigt berusade personer utan att först förvissa sig om att de kan betala. Utredningen anser inte att man kan försvara sådan oförsiktighet med att den är en nödvändig följd av nuvarande system. Om systemet är bristfälligt måste detta kunna repareras. Utredningen efterlyser således en avsevärt kraftigare satsning på den förebyggande verksamheten.

Mot bakgrund av den allmänna kriminalpolitiska grundsyn som brottmålsutredningen tidigare gett uttryck för, intar utredningen den principiella ståndpunkten att något speciellt straffskydd för vissa näringsutövares anspråk på betalning inte är motiverat. Som allmän regel bör gälla att gränserna för straffbarhet på detta område bör bestämmas genom bedrägerirekvisiten.

2.9.3 Åtgärder för att förhindra snyltning

Brottmålsutredningen framhåller att det bör finnas stora möjligheter att ändra på den ordning som f. n. råder inom vissa servicenärningar och därmed minska brottstillfällena. Enligt utredningens mening bör man se det som en primär uppgift för servicenärningarna att på detta sätt satsa på brottsförebyggande åtgärder.

Utredningen finner det vara av betydande brottspreventivt intresse att de aktuella servicenärningarna drivs på sådant sätt att tillfällena att smita från betalning blir så få som möjligt. Arbetet bör inriktas på att vinna allmän anslutning till sådana åtgärder som kan tänkas verka brottsföre-

byggande men som ändå kan anpassas till systemet utan att relationen mellan näringsutövarna och deras kundkrets blir störd. I detta hänseende bör enligt utredningens mening ett centralt brottsförebyggande organ kunna spela en viktig roll.

Förskottsbetalning

Utredningen betonar att de brottsförebyggande åtgärderna på det område som det nu är fråga om bör ta sikte på möjligheten att begränsa risken av förluster för näringsutövaren. Det bör därvid vara möjligt att skapa förståelse för en ordning enligt vilken förskottsbetalning begärs i större omfattning än f. n.

Beträffande hotellnäringsen anför utredningen som exempel på sådana åtgärder att gästerna i större utsträckning än f. n. åläggs att betala var tredje dag eller var vecka, att ett system med s. k. hotellkuponger utnyttjas eller att en princip om betalning i förskott per natt används.

Vad gäller förskottsbetalning på restaurang anser utredningen att det bör finnas möjlighet att i större utsträckning begära "delbetalning", t. ex. särskild sådan för den egentliga måltiden och särskild för efterföljande drycker och annan förtäring. Eftersom erfarenheten visar att restaurangsnyltning ofta har samband med alkoholberusning kan sannolikt åtskilliga fall av snyltning förhindras genom att man begränsar utskänkningen, tar betalt innan alkoholförtäringen nått viss grad, avvisar berusade gäster osv.

Beträffande taxisnyltning anför utredningen att förskottsbetalning generellt synes böra krävas då den beställda resan överstiger viss färdsträcka eller viss kostnad. En sådan ordning rekommenderas också av taxiförbundet men tillämpas sällan. Brottmålsutredningen påpekar vidare att en taxiförare enligt gällande reglementen för taxinäringen under vissa förutsättningar kan vägra körning. Detta kan t. ex. ske om kunden är synbarligen berusad eller om denne inte vill lämna begärt förskott.

En av anledningarna till att taxiförarna i dag i så liten utsträckning begagnar de möjligheter som finns att begära betalning i förskott torde enligt utredningens mening vara att en sådan begäran anses väcka olust och irritation hos kunderna. Brottmålsutredningen betonar därför att om man över huvud taget skall kunna vinna gehör för en sådan ordning, torde det vara nödvändigt att förarna kan hänvisa till centrala överenskommelser inom branschen och gemensamma direktiv och rekommendationer.

Kontrollen

Enligt brottmålsutredningen bör hotell-, restaurang- och taxinäringen ha möjlighet att på olika sätt övervaka att kunderna inte smiter från

betalningarna. Genom hotelliggare kan personalen i receptionen få vissa uppgifter om hotellets gäster. En gäst som en gång gjort sig skyldig till snyltning blir därigenom uppmärksammas och torde inte ha möjlighet att på nytt ta in på hotellet. Enligt vad utredningen erfarit förekommer det också åtminstone i de större städerna ett visst samarbete mellan hotellet enligt vilket de håller varandra underrättade om vilka gäster som portförbudits på ett ställe på grund av snyltning. Utredningen nämner i detta sammanhang att man i Danmark har utarbetat ett särskilt system för denna kontroll. När ett hotell utsätts för snyltning liksom för vissa andra brott (stöld, checkbedrägeri osv.) skall det omgående per telefon eller telex sända in signalement och andra upplysningar till hotellvårdföreningens centralorganisation i Köpenhamn. Härifrån varnas hotellet i hela landet. Denna ordning uppges ha kommit till för att bl. a. förhindra att hotellsnyltning sätts i system.

På restauranger och andra liknande näringsställen sköts kontrollen av gästerna främst av serveringspersonalen. Denna kontroll kan på vissa håll försvåras genom lokalernas disponering, utgångarnas belägenhet osv. Enligt utredningen bör det dock finnas förutsättningar att med olika medel öka personalens möjligheter att förhindra smitning.

Utredningen anser att det även inom taxinäringen bör finnas utrymme för särskilda kontrollåtgärder i brottsförebyggande syfte. Förutsättningar bör finnas att utrusta bilarna på sådant sätt att passagerarna inte kan trycka upp dörren och rusa från platsen, när bilen saktar in under pågående färd. Man bör kunna räkna med visst samarbete mellan taxiförarna på en ort, varigenom sådana personer som gör sig skyldiga till snyltning kan räkna med att i fortsättningen bli speciellt uppmärksammade. Enligt vad utredningen erfarit vid sammanträde med representanter för taxinäringen förekommer det att taxiförarna vid körning till vissa adresser konsekvent kräver förskottsbetalning.

Vad gäller snyltning med allmänna samfärdsmedel och plankning bör man enligt utredningen i stor utsträckning satsa på generella kontrollåtgärder. SJ och lokala trafikbolag har också byggt upp egna kontrollapparater. En samordning och vidareutveckling av denna verksamhet torde enligt utredningen bli ofrånkomlig i takt med fortsatt rationalisering i form av personalbesparing, övergång till biljettautomater och obemannade vagnar osv.

Beträffande automatmissbruket anser utredningen att det kan övervägas om inte centrala föreskrifter och anvisningar bör utfärdas för automathandeln, varvid speciellt de brottsförebyggande synpunkterna bör beaktas. Enligt kungörelsen (1948: 609) om typgranskning av automatapparater skall vissa automater som avses i 2 § 6) butiksstängningslagen vara till typen godkända av statens institut för folkhälsan efter samråd med statens provningsanstalt. Enligt utredningen är det möjligt att denna typgranskning skulle kunna ges vidgad tillämpning.

Brottmålsutredningen betonar att avsikten med den nyss redovisade genomgången bara varit att ge exempel på sådana åtgärder som skulle kunna sättas in för att motverka att systemet missbrukas. Åtgärderna bör i första hand bygga på frivillig medverkan från näringsutövarnas sida. Enligt utredningen är det emellertid dessutom önskvärt att ett centralt brottsförebyggande organ utfärdar rekommendationer och anvisningar, som bygger på empiriskt material och på tekniskt utvecklingsarbete på detta område. Eftersom åtgärderna är av allmänt intresse kan man menar utredningen förvänta sig en bred uppslutning kring dem från berörda näringsidkares sida.

2.9.4 Ingripanden mot upptäckta fall av snyltning

Brottmålsutredningen har sålunda föreslagit en ordning som i princip innebär att olika typer av snyltning i stor utsträckning skall kunna mötas med allmänt brottsförebyggande åtgärder och att snyltning endast blir straffbart som bedrägeri. Utredningen anser emellertid att den omständigheten att snyltning vanligen täcks av straffbarhetsrekvisiten för bedrägeri inte utan vidare bör medföra att ansvar skall utkrävas för detta brott. I den praktiska tillämpningen av bedrägeribestämmelserna i snyltningsfall bör man enligt utredningen räkna med en restriktivare linje. Utredningen anser att som allmän regel bör gälla att det i första hand är de allvarligare fallen av snyltning (där värdet inte är ringa, där gärningsmannen visat särskild förslagenhet, satt snyltning i system osv.) som bör föranleda straffrättsligt ingripande. Från dessa synpunkter behandlar utredningen de nu förekommande typerna av snyltning.

Hotell-, restaurang- och taxisnyltning

Brottmålsutredningen anser att de fall som från allmän synpunkt kan anses speciellt straffvärda, nämligen de där en person som helt saknar betalningsmöjlighet förmår en annan att tillhandahålla viss nytta under sken av att betalning skall erläggas kontant men sedan avviker utan att göra rätt för sig, så gott som alltid torde kunna bedömas som bedrägeri. Redan de faktiska omständigheterna att beställaren saknar pengar vid beställningen samt att han smiter från betalningen visar att han från början handlat med bedrägeriuppsåt.

Aven i andra fall än smitning kan man enligt utredningen räkna med att hotell-, restaurang- eller taxiidkare i allmänhet har skäl att misstänka bedrägeri och handla därefter. I så fall kommer prövningen huruvida gärningen fyller straffbarhetsvillkoren för bedrägeri eller ej att ske först på polis—åklagarnivå.

Utredningen anser vidare att den som drabbas av sådan hotell-, restaurang- eller taxisnyltning, som enligt tidigare definition inte kan räknas till de allvarligare fallen utan endast som ringa brott, i första

hand bör försöka klara upp saken utan straffrättsligt ingripande. Detta kan enligt utredningen praktisikt ordnas genom att vederbörande får underteckna en betalningsutfästelse, vilken gäller som skriftligt fordringsbevis. Utredningen uttalar att det därvid kan vara motiverat att som särskild kostnad ta ut en expeditionsavgift eller kreditavgift enligt det system som numera förekommer inom affärlivet vid fakturering.

Utredningen anser att om huvudvikten läggs på ansträngningarna att på civilrättslig väg förmå den som snyltat att göra rätt för sig, torde målsägandena i betydande utsträckning kunna avstå från polis-anmälan.

Snyltning på kollektiva samfärdsmedel

Med hänsyn till den höga frekvensen av snyltning på de kollektiva samfärdsmedlena är det enligt utredningen orealistiskt att polisen skall ta upp och utreda alla sådana fall, där skadans värde ofta uppgår till mindre än 2 kr., dvs. ordinarie pris för färd med buss, spårvagn eller tunnelbana. Utvecklingen har också gått därhän att man i stor utsträckningen underlåter att göra någon anmälan om sådan brottslighet. Enligt utredningen torde det i stället bli en uppgift för de aktuella trafikbolagen att genom kontrollåtgärder och annan förebyggande verksamhet själva försöka komma till rätta med detta missbruk.

Reglering av rätten att ta ut kontrollavgifter

Enligt brottmålsutredningens mening utgör ett system med en särskild kontrollavgift vid färd snyltning ett viktigt led i strävandena att söka begränsa rättsvårdens befattnings med mindre förmögenhetsbrott. När det gäller avgiftens rättsliga konstruktion anser utredningen att vägledning kan tänkas från systemet med skattetillägg. Kontrollavgiften bör sålunda menar utredningen betraktas som en särskild påföljd av administrativ-expeditionell natur. Den utgör inte något straff och skall ej få straffrättsliga följder. Det är sedan en annan sak att kontrollavgiften i praktiken kommer att användas i stället för straffet.

Utredningens förslag att upphäva det särskilda straffskydd som ligger i bestämmelserna 9 kap. 2 § andra stycket BrB som innebär att trafikföretagen måste inrikta sig på att ingripa mot snyltning på annat sätt än genom polisanmälan. Visserligen kvarstår möjligheten att gratisåkning likväl är straffbar, nämligen när gärningen kan bedömas som ringa bedrägeri (t. ex. när någon företer vilseledande färdbevis vid kontroll) men man bör realistiskt räkna med att trafiksnilytning som avser endast små belopp ändå inte skall behöva ta rättsvårdens resurser i anspråk.

Enligt utredningens mening finns det från dessa synpunkter ett klart behov av en enhetlig reglering av systemet med kontrollavgifter vid kol-

lektiva samfärdsmedel. Utredningen framhåller därvid att det nuvarande rättsläget upplevs som oklart av de trafikföretag som redan tillämpar systemet och man anser att en sådan reglering skulle ge större tyngd åt trafikföretagens åtgärder.

En författning på detta område bör enligt utredningens mening innehålla endast vissa ramföreskrifter medan verksamhetens utformning i detalj bör regleras på det administrativa planet. Utredningen har funnit att vissa generella villkor bör gälla för möjligheten att ta ut kontrollavgift.

Utredningen föreslår att verksamheten begränsas till sådana företag som enligt av länsstyrelsen utfärdade reglementen eller taxor bedriver personbefordran i linjetrafik med kollektivt trafikmedel. Tunnelbanetrafiken i Stockholm samt buss- och spårvägstrafiken där liksom på andra orter i landet kommer därmed att omfattas av lagstiftningen. Utredningen anser att SJ bör undantas från regleringen eftersom detta företag redan har utarbetat interna reglementen som bl. a. innehåller föreskrifter om vilka åtgärder som skall vidtas mot resenärer som saknar färdbiljett. Därvid har införts ett system med kontrollavgift. Förhållandena för SJ:s del är inte heller helt jämförbara med dem som gäller för de lokala trafikbolagen — bl. a. rör det sig regelmässigt om avsevärt högre färdavgifter och skador — vilket enligt utredningen också talar för att man bör undvika en gemensam reglering.

Utredningen anser att verksamheten bör underkastas en allmän tillsyn. Tillstånd till bedrivande av sådan buss- och spårvagnstrafik (linjetrafik), som det här är fråga om, meddelas av länsstyrelsen enligt 5 § förordningen (1940: 910) ang. yrkesmässig automobiltrafik. Länsstyrelsen skall också fastställa taxan för personbefordran. Vid sådant förhållande finner utredningen att det ligger närmast till hands att länsstyrelsen även prövar förutsättningarna för uttagande av kontrollavgift samt svarar för tillsynen över denna verksamhet.

Brottmålsutredningen föreslår att den sålunda erforderliga regleringen sker genom en kungörelse om rätt för vissa trafikföretag att uttaga kontrollavgift. I kungörelsen bör denna rätt fastslås.

En förutsättning för tillämpning av systemet med kontrollavgift skall sålunda vara att länsstyrelsen ger tillstånd efter viss prövning. Utredningen föreslår att trafikföretaget till grund för tillståndsprövningen inger en plan över verksamheten. Denna plan, angående vilken närmare bestämmelser kan ges honom tillämpningsföreskrifter av länsstyrelsen, skall innehålla en beskrivning av den kontrollapparat som företaget förfogar över, formerna för uttagandet av kontrollavgift och de begränsningar som anses böra gälla (åldersgränser, hänsyn till vissa omständigheter i de enskilda fallen osv.).

Utredningen anser att huvudregeln i sådana planer bör vara att en resenär, som inte kan visa upp färdbevis eller innehar ett färdbevis

som är ogiltigt eller inte gäller för hela färdsträckan, bör kunna avkrävas kontrollavgift. Av billighetsskäl anser utredningen det dock vara nödvändigt att — i likhet med vad som nu bl. a. gäller för Stockholms lokaltrafik — avstå från att ta ut kontrollavgift i sådana fall då resenären kan lämna en tillfredsställande förklaring till att han inte kan visa upp ett giltigt färdbevis. Enligt brottmålsutredningens mening bör emellertid inte sådana skäl godtas som kan förebäras av envar (t. ex. att färdbiljetten tappats). Vissa särskilda undantag, t. ex. för fall då den resande är utlänning eller besökande på orten och obekant med de lokala förhållandena, bör enligt utredningens mening också kunna komma ifråga.

Vidare anser utredningen att förutsättningar bör finnas att avstå från kontrollavgift då resenären är barn, under förslagsvis 15 år, som inte har sällskap med vårdnadshavaren. En annan grupp, mot vilka ett utkrävande av kontrollavgift enligt utredningens mening kan förefalla stötande av sociala skäl, är mycket gamla och sjuka människor med begynnande senilitet eller psykiska besvär.

Utredningen konstaterar fortsättningsvis att det vid avkrävandet av kontrollavgift i vissa fall kan tänkas uppstå tvist huruvida de legala förutsättningarna för en sådan åtgärd är uppfyllda och att det av den anledningen kan bli nödvändigt med en viss tillsyn över verksamheten. Som tidigare nämnts anser utredningen att även denna uppgift bör ankomma på länsstyrelsen. För att främja en enhetlig linje i verksamheten bör länsstyrelsen därvid ges möjlighet att meddela särskilda anvisningar som trafikföretagen skall iakta.

Brottmålsutredningen framhåller att genom att uttagandet av kontrollavgifter på detta sätt underkastas allmän tillsyn ges vissa garantier för rättssäkerheten. Den som anser att systemet missbrukas, t. ex. genom att givna anvisningar inte följs, bör kunna anmäla detta till länsstyrelsen som då får undersöka förhållandet. Förutsättningar bör finnas för länsstyrelsen att dra in tillstånd för viss tid, om det visar sig att ett trafikföretag driver verksamheten på ett otillbörligt sätt.

Enligt utredningens mening bör likaledes förutsättningar finnas för den enskilde att begära överprövning av beslut om uttagande av kontrollavgift. Denna överprövning anser utredningen bör göras av länsstyrelsen i dess egenskap av tillsynsmyndighet.

Tillträde till allmän föreställning (plankning)

Förslaget om upphävande av den särskilda snylttningsbestämmelsen i 9 kap. 2 § andra stycket BrB torde enligt utredningen få till följd att plankning i stor utsträckning förs utanför det straffbara området. Den som tagit sig in på ett område utan att observeras av biljettgranskare, ordningsvakt eller annan liknande bevakningspersonal kan inte sägas ha vilselett någon. Rekvisiten för bedrägeri föreligger då inte. Om nå-

gon däremot vid biljettkontrollen lämnar oriktiga uppgifter om sitt biljetthinnehav kan gärningen bedömas som bedrägeri.

Det bör i detta sammanhang också nämnas att den som obehörigen uppehåller sig på viss plats kan göra sig skyldig till olaga intrång enligt 4 kap. 6 § BrB. Denna straffbestämmelses räckvidd exemplifieras nämligen med "kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg, upplagsplats eller annat dylikt ställe".

Enligt brottmålsutredningens mening bör plankning inte vara kriminaliserad såvida gärningen inte är att bedöma som bedrägeri eller olaga intrång. Utredningen menar att plankning bör mötas med förebyggande åtgärder. Det bör således ankomma på verksamhetens utövare att genom olika kontrollåtgärder förhindra att personer obehörigen tar sig in på det aktuella området.

Automatmissbruk

Brottmålsutredningen föreslår att automatmissbruk tas upp som ett särskilt brott i ett nytt lagrum, 8 kap. 8 a § BrB. Enligt detta skall dömas för *automatmissbruk* om någon olovligen begagnar automatapparat genom att använda falska eller främmande sedlar eller mynt, brickor eller poletter eller andra för apparaten icke avsedda föremål.

För straffbarhet krävs enligt förslaget att automatens mekanism utlöses och att gärningsmannen tar i anspråk de varor, tjänster e. d. som förmedlas genom apparaten. Därmed sätts en gräns mot automat-inbrott, som kännetecknas av att automaten bryts upp och att föremål tillgrips utan att mekanismen sätts i funktion, samt mot skadegörelse, som kan föreligga då ingrepp sker på apparatens mekanism utan att gärningsmannen lyckas sätta denna i funktion eller öppna apparaten. Automatinbrott bör enligt utredningen i likhet med vad som redan nu gäller bedömas som ett stöldbrott. Med uttrycket "olovligt begagnande" i lagtexten bör förstås att gärningsmannen använder sig av otillåtna medel, dvs. handlar i strid mot de föreskrifter som gäller för automatapparatens hanterande.

Den föreslagna straffbestämmelsen tar sikte på alla olika förekommande former av automatapparater. Den brottsliga gärningen kännetecknas av att falska eller främmande mynt, brickor, poletter eller andra värdemärken brukas för att förmå apparaten att prestera men även användningen av andra föremål (t. ex. särskilda verktyg, ståltråd, dyrk o. d.) för att sätta apparaten i funktion, avses böra medföra straffansvar för automatmissbruk.

Straffsatsen för automatmissbruk föreslås bli böter eller, om brottet är grovt, fängelse i högst två år.

Försök eller förberedelse till automatmissbruk skall enligt utredning-

ens förslag vara straffbart endast om gärningen vid fullbordan skulle komma att bedömas som grovt automatmissbruk.

Andra former av snyltning

Som tidigare framhållits ger orden "eller annat dylikt" som avslutar exemplifieringen av snyltningsbrott i 9 kap. 2 § andra stycket BrB inte klart besked om denna straffbestämmelses fulla räckvidd. Det kan även råda osäkerhet om när en nyttighet erbjuds under förutsättning av kontant betalning. I rättstillämpningen har utövare av olika service-näringar (t. ex. tandläkare, läkare, frisörer) ansetts arbeta enligt kontantprincipen såvida inte annat avtalats. Den som undergått tandläkarbehandling under längre tid med upprepade återbesök har sålunda straffats för sin underlåtenhet att betala vid sista behandlingstillfället. Enligt utredningen torde analogivis även andra yrkesutövare, t. ex. sådana som driver advokatpraktik, deklarationsbyråer, bilverkstäder osv. åtnjuta straffskydd, såvida inte särskilt kreditavtal träffats.

Brottmålsutredningen anser inte att det föreligger tillräckliga skäl för att vissa verksamhetsutövare på detta sätt skall privilegieras framför andra som förmedlar tjänster eller varor. De yrkesutövare som det här är fråga om är inte speciellt inriktade på att betjäna en okänd allmänhet. Förutsättningar finns att bedöma kundernas kreditvärdighet och behandlingen eller tjänsten kan mycket väl erbjudas mot förskottsbetalning eller, i fråga om pågående behandling eller service, mot betalning efter varje arbetstillfälle.

Utredningen anser sålunda att nu aktuella verksamhetsutövare inte bör tillerkännas något speciellt straffskydd. I den mån tandläkare, läkare eller andra dylika utövare av serviceverksamhet inte får betalt för sina tjänster, bör skulden enligt utredningens mening regleras på civilrättslig väg och med utnyttjande av de exekutiva medel som samhället anvisar för framtvingande av betalning.

Utredningen erinrar i detta sammanhang vidare om att till 9 kap. 2 § andra stycket ibland har hänförts den situationen att någon som får betjäna sig själv mot betalning i viss ordning, inte gör rätt för sig. Detta kan t. ex. förekomma vid självbetjäning på bensinstation. Praxis har emellertid gått i den riktningen att dessa gärningar liksom tillgrepp i självbetjäningsbutiker o. d. bedöms som tillgreppsbrott. Anledning saknas därför enligt utredningen att särskilt reglera dessa fall.

F. n. täcker straffstadgandet för snyltning även den situationen att "någon som har att betjäna allmänheten efter viss taxa tar betalt utöver taxan utan att påvisa avvikelser". Straffrättskommittén framhöll i förarbetena till denna bestämmelse att den endast var tillämplig om allmänheten hade rätt att bli betjänad efter viss taxa. Skyldighet att stå till tjänst på detta sätt åligger t. ex. taxichaufförer och stadsbud.

Utredningen har funnit att det nära nog aldrig förekommer att denna

bestämmelse tillämpas. Enligt utredningens mening synes den ej heller fylla något praktiskt behov. I den mån överträdelse av angiven art förekommer och ett straffrättsligt ingripande aktualiseras torde gärningen normalt kunna bedömas som bedrägeri. I åtskilliga fall bör det dock menas utredningen vara möjligt och önskvärt att i stället för sådant ingripande sätta in andra åtgärder av disciplinär natur inom ramen för det aktuella anställningsförhållandet.

Tvångsåtgärder

Förslaget att begränsa straffbarheten för plankning till fall där rekvisiten för bedrägeri är täckta kan medföra problem då det gäller att tvångsvis avvisa sådana personer som tar sig in på visst område utan att betala. Rätten för envar att gripa och kvarhålla en person är nämligen avhängig av att denne gjort sig skyldig till brott varå kan följa fängelse (24 kap. 7 § andra stycket RB). Genom att plankning sålunda i stor utsträckning kommer att undandras straffskydd, brister förutsättningarna för gripande. Frågan gäller då vilka åtgärder verksamhetens utöware skall kunna vidtaga mot personer som vägrar att följa anmanningen att lämna området för föreställningen.

Brottmålsutredningen anser att behovet av tvångsingripanden mot personer som ertappas med att plankna inte utgör något större problem. Utredningen framhåller emellertid att ett upphävande av snyltningsbestämmelsen kan medföra viss osäkerhet främst i vad gäller möjligheten att tvångsvis avvisa den som obehörigen tar sig in på område för föreställning. Utredningen anser att det därför kan vara motiverat att denna rätt blir uttryckligen fastslagen och ges generell tillämpning.

I den allmänna ordningsstadgan (1956: 617) ges föreskrifter om offentliga tillställningar, varmed i första hand avses "teaterföreställning, konsert, tävling och uppvisning i sport och idrott, danstillställning, biograföreställning, cirkusföreställning, tivoli- och marknadsnöjen, festtåg samt tillställning av annat slag, som anordnas för allmänheten och som icke avses i lagen om allmänna sammankomster". Uppräkningen svarar i stort sett mot alla sådana verksamheter där plankning kan tänkas ifrågakomma.

Enligt 16 § allmänna ordningsstadgan skall anordnaren av offentlig tillställning svara för att god ordning råder vid tillställningen. Han är därvid skyldig att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter med avseende å ordning och säkerhet som polismyndigheten meddelar. Envar besökande som åsidosätter sådan föreskrift kan avvisas.

Enligt brottmålsutredningens mening torde en reglering av rätten att avvisa personer som inte betalar inträdesavgift till offentlig tillställning inte ha någon omedelbar betydelse för ordningens upprätthållande. Som tidigare nämnts måste det emellertid vara ett påtagligt intresse för anordnaren att denna rätt fastslås. De skyldigheter som åvilar honom att

tillse, att gällande föreskrifter om ordningens upprätthållande efterlevs, synes enligt utredningen också väl kunna förenas med en förpliktelse för dem som äger tillträde till föreställningen att iakttaga gällande villkor för tillträdet.

Brottsmålsutredningen föreslår därför i fråga om plankning att rätten att avvisa personer, som obehörigen tar sig in på område för offentlig tillställning, uttryckligen fastslås i allmänna ordningsstadgan. Utredningen anser att bestämmelsen lämpligen bör införas som ett nytt andra stycke till stadgans 16 §.

Brottsmålsutredningen anser vidare att de synpunkter som här anförts angående behovet av att tvångsvis kunna avvisa dem som obehörigen bereder sig tillträde till föreställning i viss utsträckning även kan gälla personer som snyltar på kollektiva trafikmedel. Utredningen tänker då på sådana sällsynta fall där resenären ej kan uppvisa giltigt färdbevis eller lösa sådant och erlagga eventuell kontrollavgift samt där kontrollören inte anser att förutsättningar finns att låta honom underteckna förbindelse att senare betala avgiften.

I lagen (1975: 28) om ordning och säkerhet inom järnvägsområde, som ersätter den tidigare kungörelsen (1970: 56) om upprätthållande av ordning och säkerhet inom järnvägsområde stadgas bl. a. att järnvägstjänsteman i säkerhets- eller ordningstjänst får från järnvägens område avlägsna den som uppträder berusad eller stör ordningen eller genom sitt uppträdande äventyrar säkerheten i järnvägsdriften. I trängande fall får sådan person tas i förvar. I så fall skall polisman ofördröjligen underlättas. Förvarstagandet består till dess polisman kommer tillstådes eller behovet av förvar eljest upphör (1 §).

Brottsmålsutredningen föreslår att dessa bestämmelser kompletteras med ett stadgande om rätt för tågbefäl att från tåg avlägsna sådan resenär som vägrar att ställa sig till efterrättelse de villkor som gäller för betalning av färdbiljett.

En motsvarande bestämmelse bör enligt utredningens mening även tas in i den kungörelse om rätt att ta ut kontrollavgift, vilken enligt utredningens förslag skall bli tillämplig på andra trafikföretag än SJ.

Rapporteftergift

Brottsmålsutredningen avisar tanken på att legalisera den praxis som utvecklas på vissa håll och som innebär att polisen "ligger på" anmälningar om snyltning i väntan på att saken skall klaras upp utan ingripande på straffrättslig väg. Även om förfarandet kan förefalla ändamålsenligt anser utredningen att en bestämmelse med denna innebörd skulle möta principiella betänkligheter. Det kunde med skäl göras gällande att motsvarande ordning borde tillämpas vid andra typer av förnögenhetsbrott, där gärningsmannen genom att betala i efterhand kan

reparera en genom brottet uppkommen skada. Det är menar utredningen svårt att påstå att bedrägligt betcende skiljer sig från andra brott genom sina straffbarhetsrekvisit, även om den tänka begränsningen endast skulle ta sikte på vissa typer av snyltning. Utredningen anser vidare att även rättviseskäl kan anföras mot en sådan ordning. De som inom respitiden kan skaffa fram pengar blir privilegierade och kan "köpa sig fria" från straff. Genom att sanktionera det aktuella tillvägagångssättet skulle man sålunda ytterligare understryka uppfattningen att straffbeläggandet endast har till syfte att tillgodose målsägandens krav på betalning samt att polisens uppgift är att fungera som "inkassomyndighet".

Brottmålsutredningen föreslår i stället, under förutsättning att fängelse bibehålls i straffskalan för bedrägligt betcende, att 12 § polisinstruktionen (1972: 511) ändras så att där angivna möjlighet att underlåta att vidarebefordra rapport om snatteri till åklagare även kommer att gälla nämnda brott. En förutsättning för rapportteftergift skall därvid enligt utredningen vara att det bedrägliga beteendet med hänsyn till värdet och omständigheterna i övrigt framstår som obetydligt. Enligt utredningens uppfattning bör det däremot inte gälla som uttryckligt villkor att gärningsmannen gjort rätt för sig inom viss tid efter brottets begående.

Som tidigare anförts har brottmålsutredningen föreslagit att straffskalan för normalfall av automatmissbruk skall vara böter. På grund härav erfordras inte någon särskild reglering i 12 § polisinstruktionen för tillämpning av institutet rapportteftergift beträffande dessa brott. Utredningen framhåller emellertid att automatmissbruket till sin natur är sådant att det förutsätter viss förslagenhet och att även förfarandet ofta är kvalificerat. Från dessa synpunkter anser utredningen att man vid dessa brott ändå bör vara ganska återhållsam vid tillämpningen av institutet.

2.10 Brottmålsutredningens alternativa förslag

2.10.1 Ny snyltningsbestämmelse

Brottmålsutredningen betonar att bakom de av utredningen här tidigare redovisade, i första hand framlagda förslagen ligger den grundläggande principen att det kriminaliserade området främst bör begränsas genom straffrättsliga reformåtgärder, varigenom klart markeras vad som skall utgöra brott och medföra straff. Eftersom utvecklingen inom svensk kriminalpolitik under senare år gått i en bestämd riktning mot "avkriminalisering" på straffprocessuell väg har utredningen emellertid ansett det vara foljdriktigt att också presentera ett alternativt förslag som bygger på denna förutsättning.

Med utgångspunkt i önskemålen att åstadkomma en förenkling och nedtrappning av rättsvårdens arbete med mindre förmögenhetsbrott har brottmålsutredningen därvid ansett det ändamålsenligt att skapa en

särskild förseelse som täcker olika former av snyltning (även "bedrägerifallen") men samtidigt markerar en klar gräns mot bedrägeribrottet.

Utredningen har sålunda stannat för att som alternativt förslag skissera en enhetlig snyltningsbestämmelse, vilken skall täcka hela det straffbara området men också ge uttryck för uppfattningen att snyltning har lågt straffvärde. Det valda utgångsläget är att snyltning liksom nu skall avse underlåtenhet att betala för begagnandet av vissa nyttigheter som erbjuds under förutsättning av kontant betalning. Därunder ryms menar utredningen såväl den situationen att någon med bibehållen anonymitet smiter från betalningen som att någon begagnar nyttigheten med snyltningssuppsåt och därefter förklarar att han inte kan eller vill betala.

Enligt utredningens mening är det emellertid önskvärt att det kriminaliserade området — om särskilt straffskydd skall finnas — begränsas, varför utredningen uppställer vissa allmänna förutsättningar som enligt dess mening alltid måste vara infriade för att straffbarhet skall föreligga.

För det första bör det vara uppenbart att begagnandet av nyttigheten enligt allmän kutym sker under förutsättning av kontant betalning, dvs. att betalning skall erläggas antingen omedelbart före eller omedelbart efter tillhandahållandet av nyttigheten.

En andra förutsättning bör enligt utredningen vara att den som tillhandahåller nyttigheten har att betjäna "en okänd allmänhet".

Slutligen bör den förutsättning gälla att det speciella straffskyddet begränsas till vissa näringar eller verksamhetsgrenar, där det föreligger särskilt stor risk för missbruk.

Från dessa utgångspunkter konstaterar utredningen att underlåtenhet att göra rätt för sig på hotell eller restaurang, som sedan gammalt ansetts vara straffvärd, även i ett alternativt förslag bör täckas av snyltningsparagrafen. Straffbarheten bör dock begränsas till att avse logi och förtäring på sådant näringsställe, som bedriver allmän service såsom hotell, pensionat, restaurang eller kafé.

Enligt brottmålsutredningens mening bör taxisnyltning vidare ha sin givna plats i det särskilda straffstadgandet. Utredningen betonar emellertid att även om taxisnyltning sålunda kriminaliseras bör det lämpligen ankomma på ett centralt brottsförebyggande organ att söka tillse att överenskommelser träffas med taxiförbund och andra berörda intressenter om införande av vissa generella regler om formerna för förskottsbetalning.

Ett bibehållande av straffansvaret för färd snyltning kan enligt utredningen främst motiveras av trafikföretagens intresse när det gäller möjligheterna att effektivt kunna hävda sina anspråk på betalning. Av viss betydelse är emellertid också möjligheterna till tvångsåtgärder. Utredningen anser vidare att även om straffbarheten närmast får ett formellt innehåll — man kan menar utredningen utgå ifrån att straff-

ansvar så gott som aldrig kommer att utkrävas — så bör denna typ av snyltning ändå tas upp i ett alternativt stadgande.

Vad därefter gäller plankning anser utredningen att även ett sådant förfarande bör rymmas under en eventuell ny snyltningsbestämmelse. Därmed skapas förutsättningar för avvisning av obehöriga personer. Om förfarandet att ta sig in på ett område utan att lösa entréavgift straffbeläggs kan nämligen "plankaren" gripas och tvångsvis förpassas utanför området, varvid polisens medverkan kan begäras. Enligt utredningens mening förefaller det sålunda vara en praktisk åtgärd att låta den alternativa snyltningsbestämmelsen även omfatta plankning. Därmed krävs ingen särskild reglering av rätten att avvisa icke-betalande.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen sålunda att nuvarande bestämmelser om snyltning i 9 kap. BrB alternativt ersätts med ett nytt straffstadgande som omfattar 1) snyltning på allmänt näringsställe (hotell, pensionat, restaurang, kafé o. d.), 2) taxisnyltning, 3) snyltning på kollektivt samfärdsmedel, 4) s. k. plankning. I fråga om snyltning på kollektivt samfärdsmedel föreslår utredningen även vid denna lösning en kungörelse angående möjlighet för verksamhetens utövare att ta ut en särskild avgift (kontrollavgift). Därmed begränsas tillämpningen av straffstadgandet.

Utredningens tidigare redovisade förslag om att automatsnyltning förs över till ett särskilt stadgande i 8 kap. 8 a § BrB avses också bli genomfört oberoende av om nuvarande snyltningsbestämmelser upphävs eller endast omarbetas.

2.10.2 Straffsatsen för snyltning

Enligt brottmålsutredningens mening bör den föreslagna alternativa snyltningsbestämmelsen i första hand avse sådana gärningar som med hänsyn till det ekonomiska värdet och övriga omständigheter är att bedöma som ringa förseelser, dvs. vad som motsvarar bedrägligt beteende. Är det däremot fråga om allvarigare brott, t. ex. omfattande hotellsmitningar eller restaurangsnilytningar som sätts i system, kan enligt utredningens mening brottet i allmänhet föras in under bedrägeri och bör även behandlas som sådant. Föreligger inte bedrägeri bör snyltningsbestämmelsen dock alltid kunna tillämpas.

Utredningen föreslår att straffet för snyltning bestäms till böter i likhet med vad utredningen i sitt betänkande (SOU 1971: 10) Snatteri förordnat beträffande de mindre förmögenhetsbrotten.

I nämnda betänkande har utredningen även föreslagit den ändringen i 24 kap. 7 § andra stycket RB att rätten för envar att gripa den som anträffas på bar gärning eller flyende fot skall gälla inte bara då på brottet kan följa fängelse utan även då det är fråga om brott som avses i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § eller 10 kap. 2 § BrB (dvs. sådana brott som enligt förslaget avsågs få enbart böter i straffskalan). Om det här

redovisade alternativa förslaget genomförs bör denna ändring även omfatta de nya snyltningsbrotten.

2.10.3 Begränsad tillämpning av straffstadgandet

Brottmålsutredningen framhåller att det bör vara en allmän regel att ett straffrättsligt ingripande med tillämpning av en särskild snyltningsbestämmelse bör ske som en sista åtgärd, när en civil uppgörelse visat sig vara utsiktslös och brottet inte framstår som obetydligt. Enligt utredningen gäller detta hotell-, restaurang- och taxinäringen, där man som regel har anledning att förvänta att verksamhetens utövare själv försöker driva in sina fordringar innan saken polisanmäls. Utredningen anser att detta också gäller de kollektiva samfärdsmedlen, där trafikföretagen ges möjlighet att ta ut kontrollavgift i stället för att polisanmäla händelser, och i fråga om förekommande snyltningar vid allmänna tillställningar, där den normala reaktionen mot plankning bör vara att avvisa den som obehörigen tagit sig in på området.

Om straffsatsen för snyltning enligt utredningens förslag sätts till böter får polisen också formella möjligheter att meddela rapporteftergift. Utredningen anser att detta institut bör tillämpas i alla fall som bedöms som obetydliga. Enligt utredningen bör man dock främst räkna med att bagatellartade fall av snyltning inte kommer att föranleda polisanmälan.

2.10.4 Särskilt yttrande angående de alternativa förslagen

Två av utredningens experter, chefsåklagaren Axel Morath och professorn Per-Edvin Wallén, har avgett ett särskilt yttrande i frågan om valet av alternativ för regleringen av snyltningsbrotten. Morath och Wallén anser att utredningens andra alternativ, som innebär att snyltning kvarstår som ett särskilt brott men med ett begränsat tillämpningsområde, är det riktiga, eftersom starka skäl talar mot det första alternativet.

Morath och Wallén befarar sålunda att ett upphävande av snyltningsbestämmelsen i 9 kap. 2 § andra stycket BrB skulle ofördelaktigt påverka betalningsmoralen i samhället och föra med sig både ökade frestelser och ökade möjligheter att underlåta betalning. Enligt deras mening skulle priset för reformen få betalas av taxichaufförer och andra, som i sitt yrke har att betjäna en okänd allmänhet.

Morath och Wallén anser vidare att även praktiska skäl talar mot ett avskaffande av den särskilda snyltningsbestämmelsen. Eftersom en anmälan i sådant fall kommer att avse misstanke om bedrägeri och då det ofta kan vara svårt att bevisa, att ett vilseledande föreligger, skulle polisutredningen bli mer arbetskrävande och rättegången mer tidsödande.

Slutligen framhåller Morath och Wallén att utredningens i första hand framlagda förslag skulle få till följd att de fall, där uppsåtet att inte betala uppkommer först efter avtalets ingående, blir straffria. Enligt dessa experters mening torde det vara svårt att kriminalpolitiskt försvara en sådan ståndpunkt.

3 Remissyttrandena över förslagen beträffande snyltningsbrotten

3.1 Brottmålsutredningens allmänna kriminalpolitiska överväganden

Det övervägande antalet remissinstanser som yttrat sig i frågan förklarar att de inte har något att erinra mot den allmänna kriminalpolitiska målsättning som legat till grund för de av brottmålsutredningen framlagda reformförslagen. *Åtalsrättskommittén* uttalar sålunda att den inte har någon erinran mot utredningens principiella inställning att man bör sätta som mål att begränsa straffrättens roll vid mindre normöverträdelser och i stället koncentrera resurserna på den allvarligare brottsligheten. Kommittén instämmer också i uppfattningen att det behövs en ökad satsning på brottsförebyggande åtgärder. Liknande synpunkter anförs av bl. a. *riksförsäkringsverket*, *länsstyrelserna i Malmöhus och Örebro län*, *LO*, *TCO*, *Sveriges advokatsamfund* och *Svenska försäkringsbolags riksförbund*.

RÅ framhåller att det fortlöpande bör prövas om alla de straffsanktionerade begränsningar som samhället uppställt för medborgarnas livsföring är rationellt grundade. Ett syfte med kriminalpolitiken i denna del bör vara att straffbestämmelserna inte skall sträcka sig längre än nödvändigt. Straffhotet bör enligt *RÅ* utnyttjas bara till att förebygga handlingar som dels innebär påtagligt men eller verklig fara och dels inte på ett effektivt sätt kan mötas genom skadestånd, socialvårdande insatser eller andra åtgärder vilka inte har straffets negativa sidor. *RÅ* anser därvid — i likhet med utredningen — att starka skäl talar för en allmän översyn av brottsbalken och då särskilt förmögenhetsbrotten, som är de äldsta brotten i balken. Enligt *RÅ* är inte de värderingar, som ligger bakom den mer än trettioåriga lagstiftningen på detta område, i alla avseenden representativa i dag. Andra levnadsbetingelser gäller för medborgarna och ekonomiska dispositioner träffas i helt annan utsträckning och av många fler människor än vid tiden för lagstiftningens tillkomst. Även kredithandeln har ökat kraftigt och nya typer av förmögenhetsbrott har tillkommit. *RÅ* är emellertid medveten om att en samlad översyn med nödvändighet kan bli tidsödande och *RÅ* menar därför att det är givet att man också bör överväga möjligheterna till partiella reformer. Samtidigt pekar *RÅ* på att under kategorin förmögenhetsbrott ryms olika förfaranden som alla har det gemensamma draget att de innebär ett angrepp på annans förmögen-

het. Vidare finns för de centrala brotten olika svårighetsgrader. Härtill kommer att de olika brottstyperna inte alltid är klart åtskilda. Dessa förhållanden menar RÅ kan vid en partiell reform leda till inkonsekvenser och olägenheter, särskilt om reformen innebär ett upphävande av en straffbestämmelse. En allmän översyn minskar enligt RÅ:s mening riskerna härför och skapar samtidigt garantier för ett genomtänkt kriminalpolitiskt program. Vid en sådan översyn är det en angelägen uppgift att se över straffsatserna för de centrala förmögenhetsbrotten med tanke bl. a. på möjligheterna att i viss utsträckning ersätta fängelse med böter.

SACO förklarar sig inte ha något att erinra mot utredningens kriminalpolitiska målsättning men framhåller samtidigt att straffets allmänpreventiva och moralbildande funktion inte i önskvärd utsträckning har analyserats och värderats i betänkandet. Enligt SACO skulle det ha varit av intresse att få belyst frågan om en avkriminalisering på längre sikt möjligen kan leda till ett minskat socialt ogillande av gärningen och därmed minska den preventiva verkan av risken för upptäckt.

Svea hovrätt framhåller att i svensk rätt har begränsningen av de straffrättsliga ingripandena under de senaste årtiondena i regel skett på processuell väg. Härvid har principen om absolut åtalsplikt i vissa hänseenden frånträtts. Frågan huruvida absolut åtalsplikt bör gälla är f. n. föremål för åtalsrättskommitténs prövning. Enligt hovrättens mening bör kommitténs ställningstagande ej föregripas om inte starka skäl talar därför. Hovrätten framhåller också att vilken väg man än väljer att beträda för att uppnå en begränsning av det straffbara området är det väsentligt att en sådan inskränkning inte medför ökad förekomst av handlingar som anses alltför böra motarbetas. Vidtas en så långt gående åtgärd som avkriminalisering av inte önskvärda betenden måste det därför krävas att den straffrättsliga reaktionen ersätts av annan verksam sanktion.

Föreningen Sveriges polismästare förklarar sig dela utredningens kriminalpolitiska uppfattning i fråga om överträdelser av bestämmelser med huvudsakligen ordningskaraktär.

Föreningen Sveriges statsåklagare finner att utredningens inställning till strafffunktionens betydelse förefaller alltför negativ och utredningens tro på andra åtgärders effektivitet alltför stark.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare anser att frågan om bl. a. straffrättens roll som sanktionsmedel inom rättssystemet och möjligheterna att använda andra påtryckningsmedel än straffhot inom det ekonomiska livet måste principiellt diskuteras i annat sammanhang, t. ex. inom det numera beslutade kriminalpolitiska rådet. Föreningen anser det dessutom vara tveksamt om utredningen påvisat andra, lätt tillgängliga och praktiska vägar för andra sanktioner än straff, i vart fall vad angår sådana situationer där den enskilde och inte samhälleligt eller samhällsstött

organ skall skyddas. Det torde därför enligt föreningens mening alltså finnas behov av en straffrätts sanktion, åtminstone subsidiärt.

3.2 Snyltningsbrotten

3.2.1 Kriminaliseringen av snyltningsbrotten

Brottmålsutredningens förslag att upphäva de särskilda straffbestämmelserna om snyltning i 9 kap. 2 § andra stycket BrB avstyrks eller föranleder uttalanden av kritisk innebörd från det övervägande antalet remissinstanser som yttrat sig i denna fråga.

Flera av dessa remissinstanser bl. a. *Svea hovrätt, RPS, länsstyrelsen i Malmöhus län, åtalsrättskommittén, SAF och SACO* hänvisar därvid i huvudsak till de skäl mot att upphäva straffbestämmelsen för snyltning som framförs av experterna Axel Morath och Per-Edwin Wallén i deras särskilda yttrande över utredningens huvudförslag.

RÅ pekar på att snyltningsbestämmelsen inrymmer såväl förhållandevis allvarliga överträdelse som bagatellartade förseelser. Eftersom stadgandet täcker olika former av missbruk och spänner över ett förhållandevis vitt område bör enligt RÅ:s mening inte bestämmelsen upphävas utan tungt vägande skäl. RÅ anser att de synpunkter som föranlett den särskilda regleringen i 9 kap. 2 § BrB fortfarande äger sin giltighet. Vidare finner RÅ att de kriminalpolitiska fördelar som står att vinna med utredningens huvudförslag är begränsade. Åklagare och domstolar kommer med utredningens förslag sannolikt att i ökad utsträckning ställas inför frågan huruvida uppsåt att vilseleda förelegat. En önskvärd avlastning av arbetsbördan för de rättsvårdande myndigheterna kan enligt RÅ ske på annat sätt t. ex. genom en förstärkt kontroll i syfte att förhindra att de berörda näringsidkarnas tjänster utnyttjas på ett otillbörligt sätt. RÅ finner därför att tillräckliga skäl f. n. inte kan anses föreligga att upphäva snyltningsbestämmelsen. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* menar att straffsanktion mot brott av karaktären snyltning endast bör komma i fråga när uppgörelse mellan berörda parter inte kan träffas. Enligt länsstyrelsen bör en kompletterande lagregel utformas i enlighet härmed. RPS framhåller att man vid reformer på straffrättens område även måste ta hänsyn till målsägandecintressena varvid styrelsen i denna fråga hänvisar till sitt yttrande över utredningens första delbetänkande om snatteribrottet (SOU 1971: 10). Beträffande påståendet att polisen i fråga om vissa snyltningsbrott engageras för inkassering av obetalda skulder påpekar RPS att motsvarande förhållande förekommer vid andra förmögenhetsbrott t. ex. lindrigare förskingringsbrott, där en polisanmälan eller hot om sådan ofta förmår gärningsmannen att försöka reglera sitt mellanhavande med målsäganden. RPS vill också påstå att sett från styrelsens erfarenheter anser det stora flertålet medborgare alltså att

de typiska snyltningsbrotten är förkastliga från moralisk synpunkt och straffvärda från rättslig synpunkt. *Polismästareföreningen* anser det angeläget att de former av snyltning, som utredningen föreslår skall bli avkriminaliserade, även i fortsättningen är straffsanktionerade, eftersom en sådan ordning har stor betydelse för så viktiga samhällsfunktioner som t. ex. handel och allmän samfärdsel. Även om den uppkomna skadan i det enskilda fallet kan vara förhållandevis liten är det av väsentlig vikt för såväl den enskilde näringsutövaren som för dennes kunder att sådana oredliga förfaranden förhindras. I annat fall, menar föreningen, kan det uppstå beaktansvärda hinder och merkostnader inom berörda verksamhetsgrenar. Enligt föreningen kan man i detta sammanhang inte heller bortse från den avhållande effekt som ett straffsanktionerat lagbud kan tänkas ha och det torde dessutom kunna antagas att en avkriminalisering saknar stöd i det allmänna rättsmedvetandet i vart fall beträffande huvuddelen av ifrågavarande brottslighet. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* hävdar att den praktiska konsekvensen av utredningens förslag om upphävande av 9 kap. 2 § andra stycket BrB blir, att en enkelt verkande och enhetlig reaktionsform mot snyltning avskaffas utan att ersättas av någon bättre. Enligt föreningens mening ställs därigenom många näringsidkare oförskyllt utanför samhällets skydd. Kontrollåtgärder, förskottsbetalning och dylikt bör visserligen insättas i om möjligt ökad utsträckning men kan enligt föreningens mening inte utgöra en ersättning för sanktionsmedel. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* konstaterar att snyltningsbrott allmänt anses som moraliskt förkastliga betcenden varför en åtgärd som innebär att dessa helt eller delvis avkriminaliseras måste betecknas som principiellt felaktig. Länsstyrelsen anser vidare att det förhållandet att polis, åklagare och domstolar är överbelastade av arbete inte är något skäl för att avlasta de rättsvårdande myndigheterna ansvaret för brottsbekämpning även i fråga om småförseelser. Godtagbara lösningar är enligt länsstyrelsen att antingen ge rättsvården adekvata resurser eller att skilja bort arbetsuppgifter som ligger vid sidan av den brottsbekämpande eller övriga egentliga rättsvårdande verksamheten.

SJ, Svenska taxiförbundet och *AB Stor-Stockholms lokaltrafik* befarar att ett genomförande av utredningens i första hand framlagda förslag skulle medföra en ökning av antalet "tjuvåkningar", en brottslighet som f. n. har en tendens att öka.

SJ är vidare kritisk till utredningens principiella inställning att frågan om straffbarheten av snyltningsbrotten är beroende av var man vill dra gränsen mellan civilrätt och straffrätt i vad gäller ekonomiska dispositioner och underlåtenhet att fullgöra betalningsförpliktelser. Enligt *SJ*:s uppfattning har straffbarheten av snyltningsbrotten ingalunda funktionen att säkerställa fullgörelsen av betalningsförpliktelser utan straffbarheten syftar till att avhålla från en form av oredlighet varigenom den

som tillhandahåller förnödenheter och tjänstbarheter går miste om förutsatt kontant betalning i utbyte mot en mer eller mindre osäker personlig fordran. Enligt SJ:s mening har utredningen därför — sett ur juridisk-systematisk synpunkt — tagit ett oriktigt grepp på ämnet med sina frågor om "straffrätten skall tillgripas som medel för att framtvunga betalning" och om "vissa näringsidkare och utövare av serviceverksamhet i detta syfte skall kunna engagera polis och andra rättsvårdande myndigheter". SJ har för sin del funnit sig böra betrakta frågan om polisanmälan som förfallen om inte anmälan eller överlämnandet till polismyndighet skett i nära anslutning till en avvisning från trafikmedlet. För SJ har det med andra ord på principiella grunder framstått som angeläget att inte hålla frågan om ett initiativ till en straffrättslig aktion svävande i avvidan på en senare manifestation av vederbörandes större eller mindre betalningsvillighet. Därmed inte sagt att SJ biträder utredningens förslag om avkriminalisering av huvuddelen av snyltningsbrotten. En orsak till detta negativa ställningstagande är att SJ inte anser sig kunna skydda sig mot att personer utan färdbiljett tar plats i tåg och medföljer detta. Att utvidga den kontroll som för närvarande sker inom lokaltrafiken i ett par storstadsregioner till persontrafiken i dess helhet skulle nämligen dra oförsvarligt stora kostnader. SJ har därför ett stort intresse av att sådana situationer inte uppkommer. Ej heller kan en s. k. straffavgift, även om den höjs över nuvarande belopp, ensam ge en tillräckligt avhållande effekt. Den som tjuvåker utan ekonomiska resurser att betala biljetten lär inte fästa så stort avseende vid risken att bli påförd en s. k. straffavgift. Och den som väl har medel att betala resan men överväger försöket att bespara sig utgiften genom tjuvåkning lär inte kunna förväntas ägna större uppmärksamhet åt den ekonomiska risken av en s. k. straffavgift än åt motsvarande risk för ett bötesstraff. Enligt SJ:s mening bör man inte heller blunda för det faktum att straffhotet mer än själva straffet verkar till att inskräpa och vidmakthålla föreställningen om förfaringsättets otillbörlighet. En avkriminalisering kan, även om den kompenseras med straffavgiftssystemet, uppfattas som uttryck för en ändrad inställning präglad av ett större mått av overseende och tolerans från samhällets sida. Den enskilde individen skulle därmed ha förlorat en inte oväsentlig del av underlaget för sin moraliska motståndskraft mot en i och för sig varken ovanlig eller svårförklarlig frestelse att pröva möjligheten att dra fördel av svagheterna i kontrollsystemet. Ett bibehållande av straffbarheten måste emellertid enligt SJ:s mening inte med nödvändighet medföra att domstolar och polisiära organ belastas med åtgärder i anledning av varje liten snyltningsförseelse. SJ föreslår därför en ordning som innebär att man i generell form föreskriver att sådana småförseelser som särskilt förekommer i förorts- och lokaltrafik inte skall föranleda åtal med mindre sådant av särskilda skäl finnes på-

kallat från allmän synpunkt. Repressionen skulle därmed i praktiken komma att bestå i den s. k. straffavgiften, men beteendet behåller samtidigt sin karaktär av brott. Även *länsstyrelsen i Örebro län* förordar att en särskild regel om åtalsprövning införs på motsvarande sätt som skett i 10 kap. 10 § andra stycket BrB.

SL befarar att en avkriminalisering i den utsträckning som föreslagits i betänkandet kommer att medföra en försämring av betalningsmoralen avseende kontrollavgifterna, eftersom det enligt *SL:s* erfarenhet är just vetskapen om att gratisåkning är en straffbar handling som gör att resenärerna för närvarande i så relativt stor utsträckning erlägger kontrollavgifter. I detta sammanhang nämner *SL* att år 1970 betalades 76 % av de krav på betalning av kontrollavgift som då utfärdades. Även *Göteborgs spårvägar* anser att ett bibehållande av straffansvaret för färdsnyltning är nödvändigt för att trafikföretagen effektivt skall kunna hävda sina anspråk på betalning.

Sveriges hotell- och restaurangförbund anser att om nuvarande snyltningsbestämmelser i enlighet med utredningens huvudförslag upphävs och straffbarheten begränsas till sådana brott som uppfyller rekvisiten för bedrägeri skulle personalen inom hotell- och restaurangnäringen komma att ställas inför svåra avgöranden som f. n. inte är aktuella. En hovmästare eller servitör behöver i dag endast bedöma den relativt enkla frågan huruvida en gäst kommer att fullgöra sin betalningsskyldighet eller ej. Om förslaget genomförs skulle han dessutom få avgöra om gästen vid beställningen hade bedrägeriuppsåt eller inte, något som förbundet anser att restaurangpersonalen saknar förutsättningar att bedöma. Detta skulle enligt förbundet leda till att personalen regelmässigt kommer att utgå från att bedrägeri alltid föreligger varför man kommer att vända sig till polis i samma utsträckning som f. n.

Några remissinstanser förklarar sig inte ha något att erinra mot att det straffbara området inskränks på det sätt som utredningen i första hand föreslår.

Kriminalvårdsstyrelsen uttalar att det är ett kriminalpolitiskt intresse att polis och andra rättsvårdande organ befrias från utredning och lagföring av åtskilliga sådana brott som med hänsyn till bl. a. den skada som åsamkas genom brottet kan tillmätas lågt straffvärde. Styrelsen är också av den uppfattningen att utredningens alternativa förslag inte kan förväntas ha större brottspreventiv effekt än det radikalare förslaget. *Socialstyrelsen* framhåller att snyltningsbrotten inte utgör något större problem inom social- och nykterhetsvården och att ungdomar synes utgöra en ringa del av dem som begår sådana brott. Styrelsen förklarar sig från social synpunkt inte ha något att erinra mot att det straffbara området inskränks på det sätt som i första hand föreslagits i betänkandet. Även *Sveriges advokatsamfund* ansluter sig till utredningens huvudförslag, vilket enligt styrelsen synes motsvara den allmänna kriminal-

politiska grundsyn som utredningen tidigare gett uttryck för. Styrelsen delar utredningens uppfattning att det speciella straffskyddet för vissa näringsidkares krav på betalning åtminstone i viss utsträckning borde kunna ersättas med förebyggande åtgärder och ökade kontrollmöjligheter. LO understryker vikten av att enhetliga regler verkligen kommer till stånd angående de utomstraffrättsliga åtgärder som skall sättas in för att motverka missbruk av systemet med tillhandahållande av nytigheter mot kontant betalning. LO förutsätter därvid att det nu föreslagna brottsförebyggande rådet aktivt kommer att verka för att sådana regler skapas. TCO tillstyrker utredningens huvudförslag under hänvisning till att syftet med den föreslagna reformen är att koncentrera samhällets resurser till den allvarigare brottsligheten. Svenska polisförbundet anser att den av utredningen i första hand föreslagna begränsningen av de straffrättsliga ingripandena kommer att underlätta utredningsverksamheten och även få en gynnsam inverkan på övrigt polisarbete.

Utredningens förslag att vid ett upphävande av den särskilda snyltningsbestämmelsen införa en rätt till två ngs å t g ä r d e r dels vid s. k. plankning, dels vid snyltning på kollektiva trafikmedel, berörs av några remissinstanser.

RPS delar inte utredningens uppfattning att den föreslagna bestämmelsen om att anordnare av offentlig tillställning skall ha rätt att avvisa den som obehörigen uppehåller sig på området utan att ha erlagt inträdesavgift har sin plats i allmänna ordningsstadgan. Denna författning är inte avsedd att reglera annat än allmän ordning och säkerhet. Detta framgår av 7 § första stycket i stadgan där det sägs att i lokal ordningsstadga får meddelas de ytterligare föreskrifter i avseende på den allmänna ordningen, som för kommun eller del därav finns erforderliga och ej angår förhållanden, om vilka annorledes är bestämt. I lokal stadga får sålunda inte intas andra föreskrifter än sådana som angår den allmänna ordningen. Vid meddelande av tillstånd enligt allmänna ordningsstadgan, t. ex. till offentlig tillställning, kan polismyndigheten som tillståndsmyndighet inte meddela andra villkor och föreskrifter för tillställningen, än som motiveras av hänsyn till allmän ordning och säkerhet. Det föreslagna stadgandet synes emellertid enligt RPS — åtminstone för normalfallen — endast tillvarata anordnarens rätt och skiljer sig därför markant från allmänna ordningsstadgans allmänna politirättsliga linje. Styrelsen ifrågasätter därför även från denna synpunkt införandet av den föreslagna bestämmelsen i allmänna ordningsstadgan. Styrelsen påpekar också, att även anordnare av allmänna sammankomster i vissa fall kan ha behov av möjlighet att avhysa personer, som uppehåller sig på området utan att ha erlagt inträdesavgift.

Polisstyrelsen i Malmö distrikt anser inte att det skall vara en polisär uppgift att hjälpa anordnare av offentlig tillställning att avvisa per-

soner som plankat in på området för föreställningen och ej godvilligt vill lämna detta. Styrelsen anför att samtidigt som taxiförare m. fl. rekommenderas viss moderation i sina anspråk på samhället, har utredningen alltså av någon anledning funnit självklart att samhället utan inskränkning skall ställa sina hårt engagerade resurser till arrangörernas förfogande, därtill i en form som påminner om gångna tiders personal-exekution. Styrelsen förklarar att den avböjer en sådan roll för polisen och rekommenderar i stället en ordning som innebär, att den för plankning misstänkte får stanna kvar inom området. Enligt styrelsens mening kan man från lagstiftarens sida som försvar för en sådan ståndpunkt hävda att en välskött nöjesplats eller liknande anordning normalt inte bör medge plankning och att arrangören om så likväl sker får stå sitt kast.

Svea hovrätt, som tillstyrker det föreslagna tillägget till 16 § allmänna ordningsstadgan om straffansvaret för s. k. plankning avskaffas, anmärker att med det i förslaget använda ordet "område" avses jämväl plats inomhus. I nuvarande stadgande, som skulle kvarstå, brukas emellertid ordet i sammanhanget "utomhus inom inhägnat område".

SJ har vissa erinringar mot utredningens förslag i fråga om järnvägspersonalens rätt att avvisa tjuvåkare. *SJ* finner det sålunda inte tillfredsställande att — såsom utredningen föreslår — göra befogenheten att avvisa beroende av utfallet av en i det enskilda fallet så vanskelig bedömning som den om, med hänsyn väsentligen till det intryck vederbörande ger, förutsättningar finns för medgivande till att resan fortsättes i förlitande på senare betalning. Att här måste tillåtas utrymme för vissa variationer i värdering och omdöme hos järnvägspersonalen torde vara obestridligt och synes också ha vitsordats av utredningen. Ett ingripande av den art som avvisning representerar innebär ett mått av ingrepp i den resandes kroppsliga integritet och befogenheten bör därför av principiella skäl inte bestämmas med hänvisning till förutsättningar vilkas förhandenvaro i det enskilda fallet kan vara svår att avgöra. Enligt *SJ*:s mening bör avvisningsbefogenheten föreligga så snart någon beträdes med olovlig närvaro på tåg antingen olovligheten konstitueras av avsaknad av biljett eller av annat förhållande. Det innebär ej att befogenheten utnyttjas i vidare mån än som redan sker, dvs. med stor återhållsamhet. *SJ* ifrågasätter vidare om en föreskrift i ämnet lämpligen har sin plats i 1970 års kungörelse, vilken ju handlar om upprätthållande av ordning och säkerhet inom järnvägsområde. Riktiga-re synes vara att bestämmelsen meddelas i särskild författning. *Svea hovrätt* tillstyrker ändringen i kungörelsen om upprätthållande av ordning och säkerhet inom järnvägsområde om straffansvaret för s. k. färdsnyltning upphävs. Det föreslagna stadgandet samt 4 § i den av utredningen föreslagna kontrollavgiftskungörelsen bör emellertid enligt hovrätten ges likartad avfattning.

De remissinstanser som avstyrker utredningens huvudförslag är i princip positiva till utredningens alternativa förslag om en ny särskild straffbestämmelse för vissa former av snyltning.

Åtalsrättskommittén framhåller dock att den praktiska betydelsen av den föreslagna begränsningen av det straffstadgande som f. n. gäller blir tämligen ringa. *RÅ* sätter i fråga om inte en ändring av snyltningsbestämmelserna över huvud taget bör kunna anstå i avbidan på en mera allmän översyn av BrB. *Svea hovrätt* förordar i stället för det föreslagna nya lagrummet en omredigering av det nuvarande stadgandet i 9 kap. 2 § andra stycket BrB. Enligt hovrättens mening saknas nämligen skäl att frångå den nuvarande konstruktionen enligt vilken den som begått ifrågavarande brott skall dömas för bedrägligt beteende eller, om brottet ej är att anse som ringa, för bedrägeri. Hovrätten pekar därvid på dels att i förslaget saknas en särskild strafflatitud för grova brott, vilket kan få konsekvenser som är stötande i de fall förutsättningarna för bedrägeriansvar inte är uppfyllda, dels att det föreslagna stadgandet uttryckligen gjorts subsidiärt till 9 kap. 1 § och 3 § BrB, vilket i många fall skulle framtvinga prövning huruvida vilseledande ägt rum.

I det av utredningen skisserade förslaget till straffbestämmelse för snyltningsbrott har straffsatsen bestämts till böter för att bl. a. öppna möjligheter att avstå från lagföring på straffprocessuell väg genom tillämpning av institutet rapporteftergift och — i vidgad omfattning — åtalsunderlåtelse. Bland remissinstanserna har meningarna varit delade om detta förslag.

Föreningen Sveriges statsåklagare anser att en lagändring i den föreslagna riktningen inte bör inge betänkligheter. Enligt föreningens uppfattning utgör den egentligen endast en kodifiering av nuvarande rättstillämpning. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* tillstyrker förslaget och instämmer i utredningens uttalande, att man normalt bör räkna med att bagatellartade fall av snyltning inte kommer att föranleda polisanmälan och att formella möjligheter bör föreligga att meddela rapporteftergift för dylika förseelser. *RÅ* framhåller att det framdeles kan vara av värde att domstolarna inte är för hårt bundna vid bestämmandet av påföljd. Om fängelse utgår ur straffskalan, uppkommer emellertid en systematisk olikhet i förhållande till de sekundära förmögenhetsbrotten. De processuella fördelar som man vinner med den föreslagna reformen kan även uppnås genom ändringar i administrativ ordning. De olägenheter som enligt vad *RÅ* nu anfört är förenade med förslaget framstår dock inte som så väsentliga att *RÅ* vill avstyrka förslaget. *Åtalsrättskommittén* erinrar om de allmänna betänkligheter som kommittén i sitt yttrande över utredningens betänkande (SOU 1971: 10) Snatteri anförde mot slopande av fängelse i straffskalorna för de mindre förmögenhetsbrotten. Då det emellertid i det helt övervägande antal fall där den nya bestämmelsen blir tillämplig torde vara fråga om

mindre allvarliga brott, vill kommittén inte motsätta sig att endast böter stadgas för snyltningsbrottet. De grövsta fallen av snyltning i vidsträckt bemärkelse torde enligt kommittén f. ö. oftast vara hänförliga till bedrägeriparagrafen. *Svea hovrätt* anser — av skäl som redovisats i hovrättens yttrande över utredningens betänkande Snatteri — att fängelse i högst sex månader bör ingå i straffskalan. Därest fängelse sålunda får ingå i strafflatituden för snyltningsbrott bör enligt hovrättens mening införas möjlighet att ge rapporteftergift under motsvarande förutsättningar som nu gäller för snatteri. *RPS* anser av principiella skäl att fängelse även i fortsättningen bör finnas i straffskalan för snyltningsbrott. Behålls fängelse i straffskalan för snyltningsbrotten medför detta visserligen att bestämmelserna om rapporteftergift i 12 § polisinstruktionen (1972: 511) inte blir tillämpliga på dessa brott. Styrelsen anser emellertid, att denna fråga bör lösas på samma sätt som beträffande snatteribrotten. Styrelsen föreslår därför, att bestämmelserna om rapporteftergift för vissa snatteribrott i 12 § polisinstruktionen omarbetas så, att dessa bestämmelser blir tillämpliga även på snyltningsbrotten. Föreskrifter för tillämpningen av de nya reglerna bör enligt styrelsen utfärdas av regeringen. Styrelsen erinrar i detta sammanhang om att rapporteftergift inte registreras i styrelsens centrala polisregister. Detta medför att det vid bedömningen av fråga om rapporteftergift som regel inte är möjligt att beakta brott, som föranlett rapporteftergift i annat polisdistrikt.

För att göra det möjligt att gripa en person som gjort sig skyldig till ett snyltningsbrott har utredningen föreslagit en tilläggsbestämmelse i 24 kap. 7 § andra stycket RB. Förslaget har berörts av några remissinstanser.

Enligt *Svea hovrätt* förefaller det riktigt att möjlighet till ett sådant ingripande står till buds. *Åtalsrättskommittén* som anser det ofrånkomligt att rätt till gripande fortfarande skall föreligga vid snyltningsbrott, finner det emellertid inte tilltalande att detta brott skall behöva särskilt anmärkas i 24 kap. 7 § RB. Det synes därför enligt kommittén vara lämpligare att i snyltningsparagrafen ange att sådan rätt som avses i 24 kap. 7 § andra stycket RB föreligger, oavsett att fängelse ej kan följa på brottet. Enligt *RPS:s* uppfattning får det anses mindre tillfredsställande att man gör det möjligt att tillgripa de relativt omfattande ingrepp i den personliga integriteten, varom är fråga i 24 kap. 7 § andra stycket RB, beträffande brott som endast har böter i straffskalan. Behåller man — såsom styrelsen föreslår — fängelse i straffskalan för snyltningsbrotten behövs det inte någon särreglering i nyssnämnda lagrum för dessa brott. *Föreningen Sveriges statsåklagare* anser att ett tvångsmedel av ifrågavarande slag inte bör få förekomma vid brott vars straffvärde bedöms så lågt att straffskalan endast innehåller böter.

3.2.2 Ökad satsning på brottsförebyggande åtgärder

De av utredningen framlagda förslagen i syfte att begränsa lagföringen för snyltning bör enligt utredningen få till följd att utövarna av hotell-, restaurang- och taxinäring och andra liknande verksamheter i större utsträckning än nu riktar in sig på att förebygga sådana beteenden. Utredningen räknar därvid bl. a. med att ökade krav ställs på förskottsbetalning samt att föreliggande kontrollmöjligheter förbättras. Vad utredningen sålunda anfört har inte fått något gensvar hos de berörda näringsutövarna.

Sveriges hotell- och restaurangförbund finner den av utredningen framförda tanken på ökade krav om förhandsbetalning från vissa gäster som orealistisk och förbundet anser det uteslutet att man i Sverige skulle införa metoder av detta slag som saknar motsvarighet i utlandet. Dessutom måste gästerna komma att uppfatta det som i hög grad stötdande om endast några av dem blev föremål för sådana kontrollåtgärder. *Svenska taxiförbundet* framhåller att ett system med kontrollavgifter är uteslutet inom taxiverksamheten eftersom detta system förutsätter att den resande erhåller färdbevis i samband med betalning, som erläggs före det att tjänsten tas i anspråk. Visserligen finns i gällande taxireglementen den bestämmelsen införd, att taxiföraren äger rätt att begära förskottsbetalning och att han i vissa fall även får avvisa en person som begär körning. Förbundet finner det likväl orealistiskt att begära att taxiföraren redan vid beställningen skall kunna avgöra om passageraren har för avsikt att snylta eller ej. En generell begäran om förskottsbetalning å andra sidan medför enligt förbundet alltid — speciellt vid kortare körturer — att en stor del av kundkretsen anser sig misstänkt för att inte ha för avsikt att göra rätt för sig. *SJ* framhåller att man inte kan skydda sig mot att personer utan färdbiljett tar plats i tåg och medföljer. En utvidgning av den spärrvaktskontroll som f. n. förekommer inom lokaltrafiken i vissa storstadsregioner skulle nämligen föranleda oförsvarliga kostnader. Tanken att neutralisera den ökning av antalet tjuvåknings som ett slopande av straffbarheten kan befaras medföra genom brottsförebyggande åtgärder finner *SJ* därför inte vara verklighetsförankrad. Utredningen har ej heller menar *SJ* kunnat ge anvisning på någon genomförbar åtgärd av detta slag av beskaffenhet att kunna förväntas ge resultat mot tågsnyltning. I det allmänna betraktelsesättet, som i detta sammanhang måste tillmätas avsevärd betydelse, lär just straffbarheten och straffmaktens förhandenvaro utgöra det centrala förebyggande elementet i fråga om beteenden som samhället ogillar. Att det måste kompletteras med omfattande och djupgående åtgärder på det sociala planet för att man skall ha utsikt att komma till rätta med den grövre brottsligheten finner *SJ* visserligen obestridligt. Sådana åtgärder ter sig enligt dess mening emellertid näppe-

ligen tjänliga som allmän profylax till tågsnyltning, en form av förseelse som, efter vad erfarenheten visat, inte är specifikt förknippad med någon särskild social miljö.

3.2.3 Rätt för vissa trafikföretag att ta ut kontrollavgift

Brottmålsutredningens förslag om rätt för vissa trafikföretag att ta ut en särskild kontrollavgift har fått ett positivt mottagande av flera remissinsanser.

Göteborgs spårvägar finner förslaget mycket tillfredsställande. Det framhålls därvid att kostnadsutvecklingen för de flesta trafikföretag är sådan att en kraftig rationalisering av driften varit nödvändig. Som ett led häri har de tidigare konduktörerna, som hade till uppgift att kontrollera att samtliga passagerare erlagt sina avgifter, måst bortrationaliseras och ersättas med biljettmaskiner. Ifrågavarande kontinuerliga kontroll har därför måst ersättas med stickprovskontroller samt uttagande av avgift i de fall då det visat sig att en passagerare saknat giltigt färdbevis. Göteborgs spårvägar upplyser vidare att man genom en höjning av kontrollavgiften den 1 januari 1973 från 30 till 50 kronor samt genom en intensifierad uppföljning av och information till allmänheten om kontrollverksamheten reducerat fuskåkningen avsevärt så att den under första kvartalet 1973 utgjorde 1,31 % mot 2,88 % under motsvarande tid föregående år. *SL* framhåller att den av utredningen föreslagna kungörelsen innebär att rätten att utta kontrollavgifter blir enhetligt reglerad för hela landet varigenom bestämmelserna erhåller en större tyngd än tidigare. Både från allmänhetens och trafikföretagens synpunkt innebär båda dessa omständigheter stora fördelar. Det nuvarande rättsläget på området upplevs ofta som oklart och trafikföretagens arbete kommer enligt *SL* att underlättas om man kan stödja sig på och hänvisa till en av regeringen utfärdad kungörelse i ämnet. *SL* förutsätter att den plan över kontrollverksamheten, som enligt den föreslagna kungörelsen skall inges till länsstyrelsen i samband med ansökan om rätt att uttaga kontrollavgift, endast skall omfatta principerna för kontrollverksamhetens bedrivande. Genom ett sådant förfarande synes nämligen en större enhetlighet vid de olika trafikföretagen kunna ernås och det torde även innebära en styrka för trafikföretagen att inte blott rätten att uttaga kontrollavgifter utan även sättet för verksamhetens bedrivande har sanktionerats av myndighet. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* finner det riktigt att förenklningar sker i sanktionssystemet på det sättet, att rätten för trafikföretag att ta ut kontrollavgifter författningsregleras och förutsätts bli tillämpad i de allra flesta fall av snyltning med allmänna trafikmedel. Föreningen konstaterar vidare att taxiverksamheten är bunden av såväl tillståndstvång som beträffande tillämpade taxor. Det torde därför enligt föreningens mening inte finnas principiella invändningar av de slag som gäller beträffande hotell-

och restaurangsnyltning att även på detta område tillämpa en taxemässigt fastställd tilläggsavgift för snyltningsfallen. Den av handeln tillämpade faktureringsavgiften är liten och jämförelsen i betänkandet med denna är inte rättvisande, eftersom avgiften gäller avtalad kredit. En tilläggsavgift av här avsett slag, motsvarande en kontrollavgift, bör enligt föreningens mening utgå oavsett på vilket sätt passageraren i efterhand gör rätt för sig, och lär få sin huvudsakliga betydelse i fall där passageraren efter avslutad färd inte kan eller vill göra rätt för sig. Föreningen anser att bestämmelser i ämnet, om sådana finnes böra tas i författning, skulle kunna införas i den föreslagna kungörelsen.

Svea hovrätt finner det befogat att regler utfärdas på förevarande område. Avgiften bör dock enligt hovrättens mening inte få sättas högre än vad som motsvarar skäligena kostnader för kontrollen. Beträffande 4 § i den föreslagna kungörelsen anser hovrätten att detta stadgande bör avfattas på likartat sätt som skett i den föreslagna ändringen i kungörelsen om upprätthållande av ordning och säkerhet inom järnvägsområde. Vid den fortsatta beredningen av utredningens förslag bör också enligt hovrättens mening ställning tas till frågan om de trafikföretag, som nu är berättigade att uttaga kontrollavgift, skall vara skyldiga söka tillstånd enligt den föreslagna kungörelsen. Det bör vidare klargöras om talan får föras mot beslut meddelat av länsstyrelsen jämlikt 5 § kungörelsen. *Länsstyrelsen i Örebro län* uppger att det inom Örebro län hittills inte i något fall har begärts fastställelse av kontrollavgift med stöd av 29 § förordningen (1940: 910) angående yrkesmässig automobiltrafik m. m. Detta torde enligt länsstyrelsen bero på att något större behov därav inte ansetts föreligga, eftersom resenärerna betalar vid påstigningen. Även svårigheten att anpassa avgiftens storlek med hänsyn till kostnaden för kontrollverksamheten kan ha spelat in. Länsstyrelsen anser att denna svårighet inte kommer att minska med det nu föreliggande förslaget. Vidare finner länsstyrelsen att förekomsten av två författningar på området kan komma att medföra oklarhet om vad som gäller. Länsstyrelsen föreslår därför att det i övergångsbestämmelserna till den föreslagna kungörelsen anges dels den framtida giltigheten av äldre länsstyrelsebeslut om förhöjd färdavgift och kontrollavgift enligt 29 § förordningen angående yrkesmässig biltrafik m. m., dels att kontrollavgiften i fortsättningen endast skall kunna fastställas med stöd av den föreslagna nya kungörelsen. Länsstyrelsen tar även upp frågan om hur fastställelse och indrivning av kontrollavgift skall ske mot resenärer som inte frivilligt betalar en sådan avgift. Som länsstyrelsen fattat saken har utredningen tänkt sig att trafikföretaget liksom hittills skall bli tvunget att väcka skadeståndstalan mot resenären för att på så sätt få en exigibel fordran mot denne, om inte gärningen leder till åtal och åklagaren i samband därmed för trafikföretagets skadeståndstalan. Åtal kan dock endast bli möjligt — förutsatt att bedrägerirekvisiten inte är

uppfyllda — om utredningens alternativa förslag följs och är även då tänkt endast som ett undantagsfall. Länsstyrelsen finner därför att den nu redovisade ordningen kommer att få till följd att trilskande resenärer i praktiken nästan aldrig behöver riskera att få betala någon kontrollavgift, eftersom trafikutövaren med hänsyn till avgiftens ringa belopp säkerligen kommer att dra sig för de kostnader och besvär som ett skadeståndsmål med personlig inställelse kan komma att medföra. Ytterligare en avskräckande faktor i detta sammanhang är att utsökningsavgiften, som är 100 kronor vid verkställigheten hos kronofogdemyndigheten, måste förskjutas av sökanden, utom i fall då en kommun driver trafikföretaget i egen regi. Länsstyrelsen föreslår därför en ordning som innebär att lagsökningslagen görs tillämplig på mål angående fastställelse av krav på utfående av kontrollavgift. Dessutom förordar länsstyrelsen att trafikföretaget befrias från ansöknings- och expeditionsskatter vid domstol. Som en alternativ lösning föreslår länsstyrelsen att kravet på utfäendet av kontrollavgift fastställs av den länsstyrelse som utövar tillsyn över verksamheten. Länsstyrelsen har även vissa erinringar mot innehållet i den föreslagna författningstexten. Rätten att uttaga kontrollavgift enligt 3 § i den föreslagna kungörelsen bör enligt länsstyrelsen fastställas av länsstyrelsen i det län där tillståndet meddelats och inte — som utredningen föreslagit — av länsstyrelsen i det län där trafiken äger rum. Bestämmelsen i 4 § om rätt att avvisa resande finner länsstyrelsen missvisande eftersom även trafikutövare som inte fått tillstånd att utta kontrollavgift torde äga rätt att avvisa passagerare som inte erlagt färdavgift. Länsstyrelsen anser det vidare olämplig att — såsom framgår av 5 § — länsstyrelse skall pröva besvär över beslut om uttagande av kontrollavgift i de fall då resanden betalat avgiften. Med en sådan ordning skulle olika instanser kunna komma att pröva frågan om uttagande av kontrollavgift. Om en resande vägrar att betala denna, kan trafikutövaren nämligen senare vända sig till allmän domstol för att få kravet fastställt. Det är även oklart vilken rättsverkan länsstyrelsens prövning skulle få. Länsstyrelsen framhåller dessutom att det av förslaget till kungörelse inte heller framgår om talan får föras mot beslut som fattas av länsstyrelse med stöd av 5 §. Vad slutligen angår 6 § i den föreslagna kungörelsen, som innehåller en bestämmelse om att det ankommer på vederbörande länsstyrelse att meddela närmare föreskrifter om tillämpningen av kungörelsen, anser länsstyrelsen att utredningen inte lämnar tillfredsställande besked om vad föreskrifterna skall omfatta och inte heller hur den förutsatta enhetligheten skall åstadkommas. Enligt länsstyrelsens mening borde det vara till fördel för enhetligheten och även i övrigt om tillämpningsföreskrifterna utfärdades från centralt håll och inte av varje länsstyrelse för sig.

Länsstyrelsen i Västerbottens län avstyrker utredningens förslag till en särskild kungörelse om kontrollavgift och menar att regler om en

sådan avgift mer hör hemma inom skadeståndsrätten än inom straff- eller förvaltningsrätten. Rättslig prövning av ett åläggande att utge en avgift bör därför helst ske i form av en vanlig civilprocess eller genom målsägandanspråk i ett brottmål. Ett vanligt inslag i den prövningen måste enligt länsstyrelsens uppfattning bli frågan om trafikanten varit alltför vårdslös eller rent av haft för avsikt att smita. För en sådan prövning finner länsstyrelsen den allmänna domstolen vara betydligt lämpligare än förvaltningsmyndigheten. Om man däremot ser kontrollavgiften som en offentligrättslig företeelse måste man också vara beredd att redovisa dels kostnaderna för samhällsinsatsen, dels effekten av en sådan insats. Någon redovisning av detta slag anser länsstyrelsen att utredningen inte har presterat. Länsstyrelsen vill i detta sammanhang också påpeka att länsstyrelserna är svårt arbetstygda och att dessa därför inte kan åta sig ytterligare arbetsuppgifter utan motsvarande resursförstärkningar. Slutligen anser länsstyrelsen att frågorna kring kontrollavgiftssystemet är av så stor principiell betydelse att riksdagen bör delta i utformningen av en eventuell lagstiftning.

3.2.4 Automatmissbruk

Flertalet remissinstanser tillstyrker i princip eller lämnar utan erinran i huvudsak utredningens förslag att reglera automatmissbruk i ett särskilt straffstadgande.

Några remissinstanser ifrågasätter emellertid om förslaget bör genomföras i den form som det nu föreligger.

Ätalsrättskommittén framhåller att det är vanskligt att överblicka vilka manipulationer med maskinella hjälpmedel som bör anses straffvärda. Frågan torde därför kräva en mer ingående utredning, som inte bara tar sikte på automater. Kommittén anser sig dock kunna godta den föreslagna bestämmelsen som ett provisorium. *RÅ* anför att även om missbruk av automater föranlett vissa svårigheter i rättstillämpningen har dessa svårigheter enligt *RÅ:s* mening inte varit så stora att det kan anses motiverat att införa en särskild straffbestämmelse. Frågan om automatmissbruk bör också ses i ett större sammanhang. Banker, postkontor och andra penninginrättningar börjar i allt större utsträckning utnyttja maskinella hjälpmedel i sin verksamhet. I många fall registreras in- och utbetalningar med hjälp av datorer. Det har redan förekommit fall där de nyligen inrättade s. k. bankomaterna missbrukats. Enligt *RÅ* bör frågan om "vilseledande" av datorer och andra apparater liksom annat liknande missbruk ses i ett sammanhang och göras till föremål för en såvitt möjligt enhetlig reglering. Därvid är det inte uteslutet att utformningen av bestämmelserna om bedrägeri behöver underkastas en ändring. *RÅ* förordar därför att någon bestämmelse om den speciella form av automatmissbruk som utredningen föreslår ännu inte införs.

Vad angår den närmare utformningen av det föreslagna stadgandet ifrågasätter *Svea hovrätt* om detta täcker alla olovliga förfaranden med automater som kan komma i fråga. Hovrätten anser vidare att uppräknings-ningen av föremål som gärningsmannen kan tänkas använda sig av är alltför vidlyftig och ej heller fullt tydlig. Beträffande påföljden för normalfallen av automatmissbruk har hovrätten den uppfattningen att fängelse i högst sex månader bör ingå i straffskalan men samtidigt bör det införas möjlighet att ge rapporteftergift under motsvarande förutsättningar som nu gäller för snatteri. Om emellertid utredningens förslag att allenast böter skall utdömas för normalfallen av automatmissbruk genomförs bör enligt hovrätten den av utredningen i andra hand föreslagna ändringen i 24 kap. 7 § andra stycket RB utvidgas till att avse jämväl sådant brott. Hovrätten sätter dessutom i fråga om inte beträffande automatmissbruk bör ges möjlighet även till kroppsvisitation. Även *RPS* anser att fängelse bör ingå i straffskalan för normalfallen av automatmissbruk. Enligt styrelsens uppfattning bör nämligen straffsatsen för detta brott inte sättas lägre än för snatteri och snyltningssbrott. Det är menar styrelsen dock här fråga om brott, som alltid kräver åtminstone ett visst mått av förslagenhet. Det bör bl. a. på grund härav inte hänföras till de rena bötesbrotten. *Svenska bankföreningen* påpekar att utredningen i sina kommentarer till det nya straffstadgandet inte har tagit upp det fall då någon som kommit över annan persons bankomatkort och sifferkod, obehörigen använder sig av dessa och gör ett kontouttag ur en s. k. bankomat. Bankföreningen förutsätter dock att en sådan gärning är att bedöma som stöld. Föreningen finner det önskvärt att denna kvalificering av gärningen blir uttryckligen bekräftad under den fortsatta behandlingen av lagstiftningsärendet.

Beträffande frågan om bestämmelsen om automatmissbruk hör hemma i 8 eller 9 kap. BrB ställer sig *åtalsrättskommittén* tveksam till utredningens förslag att införa denna bestämmelse i 8 kap. Kommittén finner lösningen i betänkandet naturlig när det gäller varuautomater men däremot inte när det är fråga om automater med vars hjälp tjänster tillhandahålles (parkeringsautomater, spärrgrindar av den typ som används för flygplatsläktare o. d.). *Svea hovrätt* anser i denna del att brottet lämpligen bör regleras i 9 kap. BrB.

4 Utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande m.m.

4.1 Nuvarande ordning m.m.

4.1.1 Systemet med strafföreläggande

För att förenkla formerna för beivrande av bagatellförseelser infördes i samband med tillkomsten av rättegångsbalken (RB) ett särskilt utomprocessuellt förfarande, kallat strafföreläggande, vilket

handhas av åklagare. År 1966 kompletterades reglerna om strafföreläggande med en ny form av summarisk, skriftlig handläggning genom polismans föreläggande av ordningsbot. Båda handläggningsformerna samordnades två år senare genom en delvis ny reglering i 48 kap. RB. Nuvarande ordning på området innebär i stort sett följande (beträffande äldre regler se 4.1.2).

Som allmän förutsättning gäller att de brott som kan bli föremål för strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot skall höra under allmänt åtal (48 kap. 1 §). Vid strafföreläggande skall åklagaren fastställa det bötesstraff som brottet enligt hans mening förskyller. Det blir sålunda här fråga om en straffmätning i det enskilda fallet. Ordningsboten är däremot redan bestämd i en katalog över hithörande förseelser som RÅ upprättar i samråd med rikspolisstyrelsen. Polis mannen har endast att pröva om en förseelse har ägt rum och vilken straffbestämmelse som i så fall är tillämplig, däremot inte bötesstraffets storlek.

Gemensamt för de båda instituten är också att föreläggandet även kan ta upp egendoms förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan (48 kap. 2 § andra stycket). Vidare gäller att om föreläggande har utfärdats till godkännande inom viss tid, åtal inte kan väckas för brottet förrän denna tid har förfuttit utan att godkännande kommit in (48 kap. 3 §). Godkännandet gäller som lagakraftvunnen dom.

Strafföreläggande får enligt 48 kap. 4 § första stycket användas i fråga om varje brott, för vilket inte stadgas svårare straff än böter – dock inte normerade böter – och vilket, om dagsböter stadgas, förskyller högst 50 dagsböter eller, jämte annat brott, högst 60 dagsböter som gemensamt straff. Regeringen äger vidare enligt paragrafens andra stycke förordna att strafföreläggande får utfärdas också beträffande brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst sex månader men vilket i övrigt är sådant som sägs i första stycket. Sådant förordnande har meddelats i fråga om en rad i 1 § strafföreläggandekungörelsen (1970:60) uppräknade brott. Dessa brott utgörs av

a) följande brott i brottsbalken (BrB):

vållande till kroppsskada eller sjukdom (3 kap. 8 § första stycket),
ofredande (4 kap. 7 §),
snatteri (8 kap. 2 §),
egenmäktigt förfarande (8 kap. 8 § första stycket),
självtäkt (8 kap. 9 §),
bedrägligt beteende (9 kap. 2 § första stycket och andra stycket i den mån detta avser ringa brott),
undandräkt (10 kap. 2 §),
olovligt brukande (10 kap. 7 §),
skadegörelse (12 kap. 1 §),
våldsam motstånd (17 kap. 4 §),
missfirmelse mot tjänsteman (17 kap. 5 §);

b) följande brott i specialstraffrätten:

olovlig jakt enligt 28 § och 29 § 1 mom. lagen (1938:274) om rätt till jakt, om brottet ej är grovt,

olaga jakt enligt 28 § 1 mom. och 3 mom. första–tredje styckena jaktstadgan (1938:279), om brottet ej är grovt, samt brott som avses i 29 § 3 mom. och 5 mom. första stycket samma stadga,

olovlig rusdrycksförsäljning enligt 80 och 81 §§ rusdrycksförsäljningsförordningen (1954:521), om brottet ej är grovt,

olovligt fiske enligt 34 och 35 §§ lagen (1950:596) om rätt till fiske,

olaga fiske enligt 30 § fiskeristadgan (1954:607),

brott mot 37 § naturvårdslagen (1964:822),

brott mot 64 § första stycket 65, 66 §§, 67 § andra stycket och 70 § sjömanslagen (1973:282).

Strafföreläggande får inte utfärdas om förutsättningarna för allmänt åtal brister eller om föreläggandet inte tar upp alla brott av den misstänkte som enligt åklagarens vetskap förekommer till bedömning. Vidare gäller som uttryckligt hinder för strafföreläggande att målsäganden har förklarat att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet eller har begärt att åtal skall väckas (48 kap. 5 § RB).

Enligt 40 § åklagarinstruktionen (1974:910) bör åklagare, om förutsättningar föreligger, meddela den misstänkte strafföreläggande i stället för att väcka åtal. I fråga om bötesbrott gäller inte någon inskränkning i åklagares behörighet att utfärda strafföreläggande. Beträffande sådant brott som anges i 1 § strafföreläggandekungörelsen tillkommer däremot i princip behörigheten bara den som innehar eller uppehåller tjänst som chefsåklagare eller högre tjänst inom åklagareväsendet. I fråga om brott som avses i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § och 10 kap. 2 § BrB (snatteri, bedrägligt beteende och undandräkt) är även annan åklagare, som har fullgjort minst tre års tjänstgöring som åklagare efter det att han förvärvat behörighet till åklagartjänst, behörig att utfärda strafföreläggande. RÅ kan förordna att denna behörighet utsträcks till att gälla även andra brott som anges i 1 § strafföreläggandekungörelsen.

Strafföreläggande utfärdas enligt särskilt formulär och undertecknas av åklagaren (48 kap. 6 §). Föreläggandet skall innehålla uppgifter om den misstänkte, om brottet med angivande av tid och plats för dess begående samt övriga omständigheter som krävs för att känneteckna det, om tillämpliga lagrum samt om det bötesstraff och den särskilda rättsverkan, som föreläggs den misstänkte.

När strafföreläggande utfärdas till godkännande inom viss tid, skall den misstänkte genom anteckning i föreläggandet eller på annat sätt upplysas om sättet för godkännandet och om den tid som har fastställts därför (48 kap. 7 §). Vidare skall han informeras om att åtal kan väckas efter den fastställda tiden, om godkännande inte sker. Nämnade upplysningar lämnas på särskild blankett jämte inbetalningskort, som fogas

till det tryckta formuläret för straffföreläggande. Enligt formuläret skall godkännande ske inom åtta dagar från föreläggandets datum.

Straffföreläggande lämnas eller sänds till den misstänkte. I fråga om sättet för godkännande står två olika möjligheter till buds. Antingen kan den misstänkte underteckna godkännandet på därför avsedd plats, dvs. förklara att han erkänner gärningen och underkastar sig det straff och den särskilda rättsverkan som har förelagts honom, samt sända handlingen till rikspolisstyrelsens kontrollsektion (48 kap. 9 § och 7 § straffföreläggandekungörelsen). Eller också kan bötesbeloppet omgående betalas in till rikspolisstyrelsen, varvid betalningen gäller som godkännande, om det inte framgår att den misstänkte inte har avsett att godkänna föreläggandet (48 kap. 11 §). Det sistnämnda förfaringssättet får dock inte tillgripas om särskild rättsverkan utöver bötesstraffet finns upptagen i föreläggandet. Den som inte godkänner föreläggandet bör skriftligen meddela detta till rikspolisstyrelsen inom åtta dagar. Därvid bör anledningen till bestridandet anges.

Skriftligt godkännande av straffföreläggandet får i den misstänktes ställe lämnas av befullmäktigat ombud för honom (48 kap. 10 §). Fullmakten skall ges in till åklagaren i huvudskrift och fylla anspråken enligt 12 kap. RB. Vidare skall fullmakten innehålla en förklaring att ombudet äger godkänna straffföreläggandet på den misstänktes vägnar, uppgift om det brott som godkännandet får avse med angivande av brottets art samt tid och plats för dess begående, uppgift om den högsta bötespåföljd som den misstänkte är villig att underkasta sig samt uppgift om särskild rättsverkan som är i fråga och som den misstänkte är villig att godta.

Enligt 59 kap. 5 § RB skall straffföreläggande, som har godkänts av den misstänkte, efter besvär undanröjas *om* godkännandet inte kan anses som en giltig viljeförklaring, *om* vid ärendets behandling förekommit sådant fel att föreläggandet bör anses ogiltigt eller *om* föreläggandet eljest inte överensstämmer med lag. Besvär prövas av den underrätt som hade ägt ta upp åtal för brottet. Besvärslagan skall inges inom ett år sedan åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Talan mot underrätts beslut kan föras i hovrätt, som är slutinstans.

4.1.2 Straffföreläggandeinstitutets tidigare uthyggnad

När bestämmelser om straffföreläggande ursprungligen togs upp i RB, var institutet begränsat till brott, varå endast böter kunde följa. Straffföreläggandet fick inte heller avse mer än högst 20 dagsböter. Föreläggande fick inte meddelas om den misstänkte var under 18 år eller om anledning förekom att anta att målsägande fanns. Godkänt föreläggande, som avsåg böter omedelbart i penningar till högre belopp än 100 kronor, skulle underställas rättens prövning.

Redan tidigt uppkom fråga om att vidga tillämpningsområdet för straffföreläggande. 1951 års rättegångskommitté konstaterade i betänkandet (SOU 1953:26) Vissa ändringar i RB m.m., att systemet med straffföreläggande hade slagit väl ut och att institutet kommit till stor användning. När det gällde en utvidgning av dess tillämpningsområde borde man enligt kommittén dock gå fram med varsamhet. Kommittén avvisade tanken på att använda straffföreläggande i sådana fall, där frihetsstraff ingick i straffskalan. Det saknades också förutsättningar att höja gränsen för det antal dagsböter som kunde tas upp i föreläggandet. Kommittén stannade vid att föreslå som enda ändring att 18-årsgränsen för institutets tillämpning slopades.

Under remissbehandlingen av betänkandet förordades bl.a. från RÅ:s sida att institutet skulle bli tillämpligt i fråga om förseelser, för vilka fängelse i högst sex månader ingick i straffskalan men där domstolarna regelmässigt dömde till bötesstraff.

I *prop. 1954:200* framhöll dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Zetterberg, bl.a. (s. 31).

Straffföreläggandet innebär ur principiell synpunkt en betydande avvikelse från de allmänt gällande processrättsliga grundsatserna om ett kontradiktoriskt förfarande, nämligen att materialet för avgörandet framlägges av två mot varandra stående parter och att avgörandet därefter träffas av ett från parterna helt fristående organ, domstolen. Detta förfarande har i brottmål sin största betydelse för bevisprövningen. Vid straffföreläggandet kan detta system sägas vara ersatt med en överenskommelse mellan parterna. De processuella garantierna för ett ur objektiv synpunkt riktigt avgörande är alltså mindre starka vid straffföreläggande än vid det ordinära rättegångsförfarandet. Med hänsyn härtill bör försiktighet iakttas vid bestämmandet av tillämpningsområdet för institutet straffföreläggande. Å andra sidan är att beakta att denna form för avgörande i hög grad besparar såväl det allmänna som den enskilde besvär och kostnader. Dessa synpunkter talar för att institutets användningsområde göres så vidsträckt som hänsynen till rättssäkerhetskravet medger.

Departementschefen delade kommitténs uppfattning att institutet straffföreläggande inte borde komma till användning i andra fall än sådana som kunde betecknas som ordningsförseelser. Med denna uppfattning kunde inte förordas att institutets tillämpningsområde utsträcktes till att gälla även brott som kunde medföra frihetsstraff. Däremot förordade departementschefen att det antal dagsböter som kunde åläggas genom straffföreläggande höjdes till 40. Förslaget bifölls av riksdagen (1LU 1954:25, rskr 1954:332).

Frågan om ökad användning av straffföreläggande utreddes därefter av *trafikmålskommittén* i betänkandet (SOU 1963:27) Trafikmål. Kommittén föreslog att fängelse skulle utgå ur straffskalan för vårdslöshet i trafik, som inte var att bedöma som grov. Därmed öppnades ett nytt stort område för tillämpningen av straffföreläggandet. Förslaget

innebar också att strafföreläggande borde kunna meddelas även om det fanns målsägande, nämligen om denne förklarar att han inte önskade föra talan om enskilt anspråk.

I *prop. 1966:100* anslöt sig dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, till trafikmålskommitténs förslag. I fråga om möjligheterna till förenkling av handlägningsformerna för beivrande av mindre brott gjorde han bl.a. följande allmänna uttalanden (s. 37).

Förenklingsmöjligheterna i fråga om brottmåls behandling begränsas dock av den hänsyn som måste tas till rättssäkerhetssynpunkterna. Allmän enighet råder om att domstolsförfarandet ger de starkaste garantierna för ett materiellt riktigt avgörande. Redan vid rättegångsbalkens tillkomst framhölls emellertid att det ordinära domstolsförfarandet är anpassat för betydelsefulla och invecklade mål samt att det skulle vara alltför betungande för den misstänkte och medföra onödiga kostnader för det allmänna, om man skulle tillämpa samma förfarande för obetydliga, erkända förseelser. Från början iaktogs dock – naturligt nog med tanke på den vikt som fästes vid att nya processrättsliga grundsatser skulle införlivas med vår rättsordning – stor restriktivitet när det gällde att medge avvikelser från det enligt rättegångsbalken ordinära brottmålsförfarandet. När i senare lagstiftning tillämpningsområdena för förenklade handlägningsförfaranden undan för undan har vidgats, är detta inte föranlett av någon ändrad syn på rättssäkerhetsfrågorna. Tvärtom ger förarbetena till varje ändring belägg för att man noga har övervägt just om rättssäkerhetssynpunkter kan trädas för när genom sådan förenkling som kom i fråga. Den utveckling i förenklade riktning som har förekommit inom den processrättsliga lagstiftningen har karaktäriserats av att man, utan att ge avkall på rättssäkerhetssynpunkterna, försiktigt har prövat sig fram med begränsade reformer och noga har beaktat erfarenheterna av varje ändring.

I väsentlig utsträckning har de fortgående förenklingarna haft den växande arbetsbelastningen på de rättsvårdande organen som bakgrund. Ett viktigt skäl har också varit önskemålet att bespara den enskilde kostnader och besvär som inte står i proportion till sakens beskaffenhet. Emellertid är det inte så, att enbart trycket av sådana förhållanden har pressat fram dessa reformer. En avgörande faktor för möjligheten att genomföra flera av reformerna – och även att få dem att slå väl ut – har varit en ökad kompetens hos och också ett ökat förtroende för den personal som har fått sig anförtrodd nya uppgifter. Som exempel kan framhållas de goda erfarenheter som har gjorts av åklagarnas ökade befogenheter att utfärda strafföreläggande och att pröva sådana frågor om åtal som avses i 20 kap. 7 § 1 rättegångsbalken. Nämnas bör också att polismännen har visat sig väl klara den form av rättsskipning som har lagts i deras hand genom parkeringsbolslagen.

Sett i ett vidare perspektiv gagnas rättssäkerheten i samhället bäst genom en ordning där domstolsförfarandet i dess mest kvalificerade former väsentligen koncentreras till de särskilt invecklade och betydelsefulla målen. Det är viktigt att tillräcklig tid står till förfogande för den ingående behandling och för de krävande överväganden som behövs i dessa mål. Därav följer självfallet inte att man skall ta lätt på mål av mera alldaglig beskaffenhet. Dessa kan vara nog så allvarliga för

den enskilde som berörs. Men handläggningsformerna för sådana mål bör kunna anpassas smidigare efter målens svårighetsgrad och beskaffenhet i övrigt. Endast därigenom kan undvikas att alltför många och ibland alltför kvalificerade arbetskrafter tas i anspråk för uppgifter som på ett godtagbart sätt kan lösas på enklare sätt och med mindre kostnader.

Stor hänsyn måste tas också till det betydelsefulla rättssäkerhetsintresset att brottmål, liksom tvistemål och ärenden av skilda slag, blir avgjorda skyndsamt. Enligt min mening är värdet av snabbhet i rättskipningen så stort att man måste ta tillvara alla möjligheter att förenkla handläggningsformerna så länge detta kan ske med bibehållande av alla tillräckliga garantier för att materiellt riktiga avgöranden blir meddelade. När det gäller brott av mindre allvarlig karaktär kan det inte anses rimligt att samhället anordnar ingående och dyrbara utrednings- och prövningsförfaranden, om den misstänkte själv inte gör anspråk härpå utan är villig att i summarisk ordning erkänna vad som läggs honom till last och godtar det straff som kommer i fråga.

Inte ens när det gäller rena bagatellfall bör man emellertid avskära en misstänkt från möjligheten att när han så önskar få sin sak prövad inför domstol. Jag vill därför ansluta mig till den av kommittén uttalade principen att en mera summarisk handläggning utan medverkan av domstol bör komma i fråga endast när den misstänkte inte har någon erinran häremot.

Några remissinstanser hade framfört betänkligheter mot att en vidgad tillämpning av strafföreläggande i enlighet med kommittéförslaget kunde medföra att föreläggandet kom till användning i vissa fall som inte lämpade sig för beivran i sådan form. Bl.a. hävdades att domstolsbehandling i regel var lämpligare för sådana brott som ringa misshandel och hemfridsbrott eller vårdslöshet i trafik som inte var av mindre allvarlig beskaffenhet. Departementschefen anförde i anslutning härtil att det otvivelaktigt kunde förekomma fall där de formella förutsättningarna för strafföreläggande förelåg men det ändå kunde vara olämpligt att använda denna handläggningsform. Åklagaren borde således innan han utfärdade ett strafföreläggande bedöma om denna form för beivrande i det särskilda fallet var lämplig eller inte. Detta var emellertid ingen nyhet, eftersom motsvarande bedömningsfrågor redan kunde förekomma tidigare. Departementschefen anförde vidare (s. 104).

För egen del hyser jag inte några betänkligheter mot att man även med ett vidsträcktare tillämpningsområde för institutet anförtror åt åklagare att avgöra om ett mål är sådant att det bör handläggas genom strafföreläggande eller om det på grund av sin allvarliga beskaffenhet eller av annan särskild orsak bör hänskjutas till domstols prövning. Med hänsyn till att det kan rymmas fall av helt olika beskaffenhet inom en och samma brottstyp anser jag dock att några gränslinjer inte kan anges på det sättet, att vissa brottstyper företrädesvis bör hänvisas till domstolsbehandling och andra till handläggning genom strafföreläggande.

Den föreslagna utvidgningen av strafföreläggandets tillämpningsområde godtogs av riksdagen (ILU 1966:33, rskr 1966:272).

Trafikmålskommittén hade i betänkandet Trafikmål också diskuterat möjligheten att låta strafföreläggande omfatta sådana brott för vilka stadgades högst sex månaders fängelse men för vilka endast bötesstraff var aktuellt i det särskilda fallet. Vid övervägande av de skäl som talade för och emot en sådan vidgad tillämpning av strafföreläggande stannade trafikmålskommittén vid att avstyrka denna. Kommittén åberopade därvid att det principiellt var betänkligt att i alltför stor utsträckning ersätta det kontradiktoriska domstolsförfarandet med den mera ensidiga handläggning som strafföreläggandet innebar. Vidare skulle en sådan utvidgning medföra att ett mycket stort antal brotts typer skulle komma att omfattas, bl.a. sådan som innebar kriminalitet i egentlig mening, något som kommittén inte kunde godta. Kommittén framhöll också att antalet brott med enbart böter i straffskalan avsevärt utökats genom BrB och genom den föreslagna regleringen av trafikovarsamhet. Härigenom gavs ökat utrymme åt strafföreläggandet. Användningen av institutet borde ytterligare kunna utvidgas genom att man inom specialstraffrätten i högre grad utformade särskilda straffskalor med enbart böter i strafflatituden.

I stället för en utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde föreslog trafikmålskommittén införandet av en ny handläggningsform, benämnd stämningsföreläggande. Denna innebar att åklagare i stämning förelade den misstänkte ett bötesstraff till godkännande. Godkändes detta, skulle åklagaren omedelbart sända in stämningen och övriga handlingar till rätten, som antingen kunde meddela dom i överensstämmelse med föreläggandet eller besluta att målet skulle avgöras efter huvudförhandling. Även frågor om skadestånd, förverkande m.m. skulle kunna handläggas i denna ordning. Stämningsföreläggandet skulle enligt kommitténs förslag kunna användas vid brott för vilka inte föreskrivs svårare straff än fängelse i sex månader.

Kommitténs förslag om stämningsföreläggande berördes i prop. 1966:100 (s. 123) men föranledde inte något förslag från regeringens sida. Det togs inte heller upp vid det fortsatta reformarbetet på området som resulterade i prop. 1968:82 med förslag om utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde. I propositionen betonades behovet av rationaliseringsåtgärder. Särskilt fästes uppmärksamheten på den avsevärda ökningen av underrätternas målbalans. Beträffande de allmänna förutsättningarna för en fortsatt rationalisering av formerna för beivrande av mindre brott framhöll chefen för justitiedepartementet att de synpunkter som hade anlagts härvidlag i prop. 1966:100 (återgivna tidigare) alltjämt ägde full giltighet. De borde därför vara vägledande vid de överväganden som skulle göras i fråga

om ytterligare straffprocessuella förenklingar (prop. 1968:82 s. 54). Det fanns enligt departementschefen två vägar som kunde leda till en utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde (prop. s. 57). Den ena innebar att man på straffrättslig väg skapade särskilda brottstyper med endast böter i straffskalan – detta hade tidigare rekommenderats och prövats, t.ex. då fängelse togs bort ur straffskalan för vårdslöshet i trafik. Den andra vägen innebar att straffsatser med fängelse i straffskalan behölls i fråga om vissa brott men att de ändå ansågs kunna handläggas genom strafföreläggande. Departementschefen valde denna senare väg i propositionen. Samma synsätt hade tidigare anlagts vid 1964 års ändring av bestämmelsen om åtalsunderlåtelse (20 kap. 7 § första stycket 1 RB). Avgörande vikt skulle alltså fästas vid vilket straff som borde följa på brottet i det särskilda fallet, inte på straffskalan som sådan.

1968 års proposition innebar – som framgår av föregående avsnitt – att viss möjlighet öppnades för användning av strafföreläggande även vid brott, för vilket stadgades böter eller fängelse i högst sex månader men vilket inte förskyllde högre straff än sådant som kunde utkrävas genom strafföreläggande. Det framhölls dock att man vid en sådan reform borde gå fram med viss försiktighet och hålla kontroll över vilka nya brottstyper som skulle föras in under institutets tillämpningsområde. Förslaget innebar att regeringen bemyndigades att meddela förordnande om att strafföreläggande fick användas vid vissa brott, i vilkas straffskalor ingick förutom böter även fängelse i högst sex månader. Om erfarenheterna blev goda kunde sedan kretsen av de i sådant förordnande angivna brotten vidgas eller, om erfarenheterna gav anledning därtill, inskränkas. Vid regeringens urval av de brottstyper som i första hand borde komma i fråga skulle beaktas om brottet till sin art var sådant att det var lämpligt för handläggning genom strafföreläggande. Vidare borde vid urvalet särskilt eftersträvas att få med brott som var av frekvent natur, så att en arbetslättnad av betydelse uppstod för domstolarna. I första hand avsågs snatteri, egendomligt förfarande, bedrägligt beteende, våldsamt motstånd, förseelse mot 80 § uppbördsförordningen, förseelse mot 80 eller 81 § rusdrycksförordningen, när fråga ej var om grovt brott, samt olovlig jakt och olaga jakt, när fråga ej var om grovt brott.

I anslutning till att strafföreläggandets tillämpningsområde vidgades på nu angivet sätt höjdes det antal dagsböter som fick åläggas genom strafföreläggande. Detta motiverades framför allt av att inom systemets ram skulle komma att rymmas även brott av något allvarligare art, typiskt sett, än vad som hittills hade varit fallet. Departementschefen ansåg att man utan betänkligheter borde kunna höja gränsen till 50 dagsböter och, när det gällde gemensamt straff för flera brott, 60 dagsböter.

Förslaget godkändes av riksdagen (1 LU 1968:37, rskr 1968:274).

4.1.3 Vissa statistiska uppgifter

För att belysa strafföreläggandeinstitutets utveckling och möjligheterna att ytterligare vidga utrymmet för strafföreläggande har i *bilaga 3* redovisats statistiska uppgifter i dessa hänseenden. Av de i bilagan intagna tabellerna kan sammanfattningsvis utläsas följande.

Utvecklingen på straffprocessens område har lett till en markant förändring av de rättsvårdande myndigheternas funktioner. Domstolarna har genom strafföreläggandeinstitutet samt ordnings- och parkeringsbotsystemen i mycket stor utsträckning befriats från lagföringen av mindre brott. Utvecklingen belyses av *tabell 1* som utvisar antalet personer som har bötfällts under år 1960—1974. Av tabellen framgår att antalet strafförelägganden minskade kraftigt år 1969. Samtidigt ökade frekvensen av ordningsbot i motsvarande mån. Efter år 1969 har såväl strafförelägganden som förelägganden av ordnings- och parkeringsbot successivt ökat, medan antalet bötesmål vid domstol minskat till en nivå av närmare 60.000. Som jämförelse kan nämnas att det totala antalet brottmålsdomar i tingsrätt år 1974 uppgick till ca 84.000. Motsvarande siffra för hovrätt var ca 4 525 domar.

Som framgår av *tabell 2* har strafföreläggandeinstitutet kommit till användning i stor utsträckning beträffande de flesta av de brott som upptar böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan och som redan nu faller under strafföreläggandets tillämpningsområde. Av tabellen framgår vidare frekvensen av övriga brott mot BrB där lagföring genom strafföreläggande kan aktualiseras. Tabellen avser endast brott för vilka någon har bötfällts år 1971. Även sådana brott som av olika skäl inte har lett till lagföring detta år måste beaktas. Vidare förhåller det sig så att en del brott enligt samma straffbestämmelse förskyller fängelse som normalstraff men böter eller fängelse i högst sex månader om brottet är ringa (se t.ex. penningförfalskning, 14 kap. 6 § BrB). Sådana brott har inte heller tagits in i tabellen, därför att det inte framgår av den officiella statistiken i hur många fall det rör sig om ringa brott.

Av *tabell 3* framgår att år 1971 dömdes 179.048 personer för brott mot andra lagar och författningar än BrB. Av dem dömdes inte mindre än 172.880 personer till böter.

Tabell 4 utvisar att ca 95 procent av samtliga personer som under år 1968—1970 dömdes för rattonykterhet bestraffades med dagsböter. I drygt 56 procent av fallen uppgick antalet dagsböter till högst 50 och i drygt 72 procent till högst 60.

Beträffande vissa brott har inom justitiedepartementet ur tillgängliga dataregister tagits fram uppgifter om frekvens och straffmätning för år 1974 (tabell 5, 6 och 7). *Tabell 5* redovisar det totala antalet domar år 1974 beträffande vissa särskilt utvalda brottstyper

med påföljden dagsböter. I *tabell 6* redovisas på motsvarande sätt brott som enligt 1 § strafföreläggandekungörelsen f.n. kan beivras med strafföreläggande. Som jämförelse upptar *tabell 7* antalet strafförelägganden beträffande brott som anges i 1 § strafföreläggandekungörelsen.

4.1.4 Handläggning vid domstol av mål om mindre brott

RB:s regler om brottmål är tillämpliga i fråga om såväl brott av grövre som brott av lindrigare art. Det är naturligt att huvudreglernas innehåll har betingats i första hand av vad som har ansetts böra gälla beträffande handläggningen av grövre brottmål. I fråga om lindrigare brottslighet har bestämmelserna modifierats i vissa avseenden. I det följande berörs sådana delar av brottmålsförfarandet som har särskilt intresse i förevarande sammanhang.

Allmänt åtal väcks genom stämning. Som regel lämnar åklagaren in en stämningsansökan till rätten, varefter rätten utfärdar stämning och kallar den tilltalade till förhandling. Enligt 45 kap. 1 § första stycket föreligger också möjlighet för rätten att i lämplig omfattning uppdra åt åklagaren att själv utfärda stämning. Det är i praktiken ovanligt att tingsrätterna på detta sätt uppdrar åt åklagare att själv utfärda stämning.

När stämningsansökan har kommit in till rätten sker en viss prövning av de formella förutsättningarna för åtalet. Ansökan skall avvisas om det föreligger rättegångshinder (45 kap. 8 §). Avvisas inte ansökan utfärdar rätten stämning, som delges den tilltalade med föreläggande för honom att inom viss tid skriftligen eller muntligen hos rätten anmäla de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen. När tiden för ingivande av sådan bevisuppgift är ute, kan rätten kalla till huvudförhandling. I mindre brottmål är det dock vanligt att rätten kallar till huvudförhandling samtidigt som stämningen utfärdas. Förutsättning för en sådan ordning föreligger om det på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet kan antas att bevisuppgift inte behövs (45 kap. 10 § andra stycket). I praxis tolkas dessa förutsättningar ganska vidsträckt.

Förs talan om enskilt anspråk i samband med åtalet skall även denna förberedas till huvudförhandling. Enligt 22 kap. 2 § är åklagaren skyldig att förbereda och utföra målsägandens talan, om det kan ske utan olägenhet och dennes anspråk inte finnes obefogat. Sedan åklagaren i så fall har tagit emot målsägandens anspråk, skall han i stämningsansökan uppge detta och de omständigheter på vilka det grundas. Åklagaren skall vidare uppge de bevis som åberopas och vad han vill styrka med varje bevis (45 kap. 4 § andra stycket).

När åklagaren inte anser sig kunna föra målsägandens talan om enskilt anspråk, kan denne själv väcka sådan talan på grund av brottet.

Detta sker som regel i en särskild rättegångsskrift, som delges den tilltalade med föreläggande att inge skriftligt svaromål, vilket sedan översänds till målsäganden. Skulle utredningen beträffande skadornas omfattning och värde visa sig vara komplicerad, kan rätten enligt 22 kap. 5 § förordna att talan skall såsom särskilt mål handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen.

Om målsäganden biträder åtalet eller för talan om enskilt anspråk jämte åklagaren, skall han kallas till huvudförhandlingen. Målsäganden skall också kallas om hans hörande påkallas av åklagaren som bevisning i målet. I så fall har han att infinna sig personligen och föreläggs inställelse vid vite.

Enligt de för rättegången grundläggande principerna om muntlighet och kontradiktoriskt förfarande förutsätts att parterna är personligen närvarande vid huvudförhandlingen. Huvudregeln är enligt 21 kap. 2 § att den misstänkte i mål om allmänt åtal är skyldig att infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt. Undantag gäller dock i sådana mål då anledning saknas att döma till annan påföljd än böter och den misstänktes närvaro kan antas vara utan betydelse för utredningen. Om den misstänkte är skyldig att infinna sig personligen, skall rätten meddela förordnande om detta. När han inte har personlig inställelsesplikt, får hans talan föras genom ombud.

I 45 kap. 15 § föreskrivs att åklagaren och den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen. Föreläggande för den tilltalade skall lämnas vid vite. Finns det anledning anta att den tilltalade inte kommer att iakttä sådant vitesföreläggande, kan rätten förordna att han skall hämtas till rätten. Vidare gäller enligt 46 kap. 15 § första stycket att om tilltalad uteblir från huvudförhandling eller inställer sig genom ombud, när föreläggande har meddelats honom att infinna sig personligen, rätten skall förelägga nytt vite eller förordna att han skall hämtas till rätten omedelbart eller till senare dag. Det finns dock enligt bestämmelsens andra stycke förutsättning att avgöra målet utan hinder av den tilltalades utevaro, nämligen om det saknas anledning att döma till annan påföljd än böter och saken anses kunna nöjaktigt utredas.

Tingsrätt skall i brottmål bestå av en lagfaren domare och nämnd. I nämnden skall sitta fem nämndemän men rätten är vid förfall för någon av dem domför med fyra nämndemän. Avser målet brott, för vilket inte är stadgat svårare straff än böter, gäller dock att tingsrätten är domför med en lagfaren domare utan nämnd (1 kap. 3 §). Det förekommer inte sällan att tingsnotarie vid tingsrätt anförtros handläggningen av sådana lindrigare brottmål. I så fall skall nämnd alltid delta i avgörandet. Enligt 20 § tingsrättsinstruktionen (1975:511) gäller för tingsnotaries behörighet att han har minst ett års tjänstgöringstid, att målet inte rör annat i BrB upptaget brott än fylleri och förargelseväckande beteende och inte heller militärt mål, mål om vårdslöshet i

trafik eller mål om förvandling av böter. Målet får inte heller vara av vidlyftig eller svår beskaffenhet eller sådant att avgörandet eljest kräver särskild erfarenhet.

Huvudförhandling i brottmål inleds med att åklagaren framställer sitt yrkande genom att läsa upp den i stämningen intagna gärningsbeskrivningen med tillämpliga lagrum. Därefter uppmanas den tilltalade att ange huruvida han erkänner eller förnekar gärningen (46 kap. 6 § första stycket).

Sedan den tilltalades ståndpunkt har klarlagts skall åklagaren utveckla åtalet och redogöra för de omständigheter, varpå detta grundas. Denna utveckling är speciellt avsedd för att rättens ledamöter skall kunna följa bevisningen. Efter åklagarens utveckling av åtalet skall målsäganden höras i ansvarsfrågan, vare sig han själv för talan eller inte.

Förhöret med den tilltalade inleds med att domaren uppmanar honom att i ett sammanhang redogöra för saken och därvid yttra sig över vad åklagaren och målsäganden har anfört. Med rättens tillstånd kan även åklagaren och målsäganden samt i förekommande fall försvararen få rikta frågor till den tilltalade (46 kap. 6 § tredje stycket).

Sedan målsäganden och den tilltalade har hörts skall bevisningen förebringas (46 kap. 8 §). Till en början föredras den skriftliga bevisningen, därefter hörs inkallade vittnen och eventuella sakkunniga.

I 35 kap. 14 § föreskrivs att berättelse, som någon skriftligen har avgett i anledning av redan inledd eller förestående rättegång, eller uppteckning av utsaga, som avgetts utom rätta, inte får åberopas som bevis, såvida detta inte är särskilt medgivet eller rätten på grund av särskilda omständigheter finner att det kan tillåtas. Som framgår härav är förbudet att som bevisning åberopa skriftliga attester o.d. inte villkorslöst. Rätten anses ha möjlighet att tillåta användandet av uppteckning eller intyg, när särskilda omständigheter föranleder detta. Sådana omständigheter kan enligt förarbetena bl.a. föreligga när intygsgivaren är död eller svårighet möter för hans inställelse vid rätten, när genom hans hörande rättegången skulle onödigt fördyras eller när parterna vitsordar uppteckningens riktighet.

Föreskrifter om vittnesförhör ges i 36 kap. Vittne får inte utan särskilda skäl övervara förhandlingen i målet innan förhöret äger rum. Är i målet flera vittnen skall de höras var för sig (9 §). Innan vittnesmålet avläggs skall rätten söka utröna om det föreligger vittnesjäv eller annat förhållande som kan ha betydelse för tilltron till vittnets berättelse (10 §). Varje vittne som är skyldig att avlägga vittnesmål skall, om hinder inte föreligger, dessförinnan avlägga ed. Ed skall avges av varje vittne för sig. Rätten skall före vittnesförhöret erinra vittnet om vittnets sanningsplikt och om vikten av den avlagda eden (14 §). Vittnesförhöret hålls av rätten, men rätten kan tillåta att förhöret

övertas av parterna (17 §). Till en början skall vittnet uppmanas att i ett sammanhang avge sin berättelse. Med rättens tillstånd må dock vittne höras av parterna.

Sedan bevisningen har lagts fram skall utredning förebringas angående den tilltalades tidigare kriminalitet och hans levnadsomständigheter och personliga förhållanden som kan antas vara av betydelse (46 kap. 9 §).

Innan förhandlingen avslutas ges parterna tillfälle att "anföra vad de till slutförande av sin talan akta nödigt" (den s.k. pläderingen, 46 kap. 10 §).

4.2 Brottmålsutredningen

4.2.1 Allmänna riktlinjer för en reform

Utvecklingen inom straffprocessrätten

Brottmålsutredningen erinrar inledningsvis om den betydande utvidgning av området för straffrättsliga ingripanden utan domstols medverkan som har skett på senare år. Utredningen framhåller vidare att utvecklingen hittills på straffprocessrättens område har lett till en markant förändring av de rättsvårdande myndigheternas funktioner. För domstolarnas del innebär utvecklingen att de till stor del befriats från lagföring av mindre, i de flesta fall erkända och okomplicerade brott. Denna uppgift har i stället övertagits av bl.a. åklagarna genom utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande.

Minskningen av domstolsinflytandet kan – påpekar beredningen – förefalla betänkelig i första hand med hänsyn till rättssäkerheten. Då beaktas dock bara en sida av rättssäkerheten, nämligen antagandet att avgörandena blir mera materiellt riktiga genom domstolsbehandling. Utredningen erinrar om att det också är ett viktigt rättssäkerhetsintresse att målen blir avgjorda skyndsamt. Man bör visserligen inte bortse ifrån att det kan vara lockande för den misstänkte att skriftligen erkänna och godkänna ett strafföreläggande för att därmed på ett enkelt och smärtfritt sätt kunna komma ifrån obehaget av en rättegång. Enligt utredningens mening måste man likväl utgå ifrån att en rättskapabel person som i ett mål om mindre brott skriftligen avger ett erkännande också är fullt införstådd med innebörden därav. Om någon undantagsvis godkänner strafföreläggande för att slippa besvär och obehag av en rättegång, försätter han sig själv i en situation som inte rimligen kan beaktas från rättsvårdens sida. Förhållandet blir detsamma om erkännande avges skriftligen till domstol för att den tilltalade skall slippa att inställa sig vid huvudförhandling. Utredningen anser därför att en sådan invändning mot ökad användning av strafföreläggande inte har någon större bärkraft. Utredningen betonar i detta sammanhang vikten av att den misstänkte noga informeras om

rättsverkningarna av erkännande och godkännande av strafföreläggande. Han bör också ha möjlighet att få rättshjälp för rådgivning och nödvändig sådan information. Härtill kommer att den åklagare som utfärdar strafföreläggandet har att pröva ansvarsfrågan från olika aspekter. Man bör räkna med att det föreligger ett erkännande i förundersökningsprotokoll eller polisrapport och att detta erkännande stöds av omständigheterna i övrigt. Om den misstänkte inte har avgett något erkännande under polisutredningen kan förutsättningar ändå finnas för utfärdande av strafföreläggande, men i så fall endast om åklagaren vid en samlad bedömning finner att den misstänkte har begått gärningen och att denna utgör brott.

En annan kritisk invändning mot en vidgad tillämpning av strafföreläggande gäller de begränsningar som kan uppstå i fråga om påföljdsvalet, framhåller utredningen vidare. Om strafföreläggande tillgrips kan endast böter ådömas. Eftersom åklagaren som regel bara har tillgång till sporadiska handlingar om den misstänktes personliga förhållanden, har han i allmänhet ingen möjlighet att pröva om annan påföljd än böter är lämpligast i det särskilda fallet, vilket skulle leda till att han bör avstå från att utfärda strafföreläggande och i stället hänskjuta målet till domstols prövning i påföljdsfrågan. Principen uttrycks i 1 kap. 7 § BrB, enligt vilken vid val av påföljd skall, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad, fästas särskilt avseende vid att påföljden är ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället. De situationer där åklagaren i praktiken kan ställas inför ett påföljdsval gäller främst handläggningen av sådana brott för vilka förutom böter även stadgas fängelse i högst sex månader, dvs. där en stor del av påföljdskatalogen kan bli tillämplig. Generellt gäller att påföljden överlämnande till särskild vård kan tillgripas vid alla brott, även sådana som har enbart böter i straffskalan.

Enligt utredningens mening synes inte heller denna invändning väga särskilt tungt. En förutsättning för att strafföreläggande skall kunna utfärdas är att brottet i det särskilda fallet förskyller böter. De brott med fängelse i straffskalan, vilka har hänförts till strafföreläggandets tillämpningsområde, är av sådan art att de i realiteten behandlas som rena bötesbrott. I den mån annan påföljd än böter undantagsvis aktualiseras, synes det alltid föreligga speciella omständigheter, vilka regelmässigt framkommer redan under polisutredningen, t.ex. omfattande tidigare kriminalitet, försvårande omständigheter vid brottet, allvarliga alkoholproblem. Man måste enligt utredningen räkna med att åklagaren härvidlag är observant och i förekommande fall avstår från att utfärda strafföreläggande. I allmänhet torde det dock vara försvarligt att utdöma böter även i sådana situationer vid den ringa brottslighet som det här är fråga om. Förhållandet kan enligt

utredningen bli annat om utvecklingen går mot en fortsatt utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde och andra typer av brott med högre strafflatituder kan komma i fråga. I så fall måste åklagaren mera ingående pröva frågan om påföljdsvalet, innan han utfärdar strafföreläggande.

Den mera principiella frågan, vilken betydelse ett minskat domstolsinflytande i rättskipningen kan tänkas få från brottspreventiv synpunkt, bör enligt utredningen också ägnas uppmärksamhet. Genom att koncentrera intresset till domen – och motsvarande skulle i viss mån kunna gälla det godkända strafföreläggandet – negligerar man helt frågan, vilken betydelse det straffrättsliga förfarandet har från gärningens förövande fram till domen. Utredningen har i tidigare betänkande hävdad att redan upptäckten av ett brott och de omedelbara åtgärder detta kan medföra (brottsanmälan, polisförhör etc.) för många människor har en klart preventiv effekt, tillräckligt avskräckande för att de inte på nytt skall försätta sig i denna situation. Frågan gäller nu vilken betydelse man i detta hänseende bör tillmäta själva rättegångsförfarandet.

En rättegång kan enligt utredningen tänkas ha viss betydelse såsom orsaksfaktor i individens framtida beteende. Den misstänkte kan tänkas reagera på en mängd olika sätt. Han kan få ökad respekt för samhällseliga normer. Men reaktionen kan också bli den motsatta och innebära att han för framtiden reagerar negativt på sådana företeelser som har med lag och rätt att göra. På något sätt reagerar han emellertid alltid och vanligen sprider sig reaktionen ut över en större eller mindre krets i hans omgivning. Dessa iakttagelser kan enligt utredningen ge anledning till slutsatsen att rättegången är en fråga som måste behandlas också från andra utgångspunkter än sådana som man vanligen diskuterar i processrätten, t.ex. de som gäller rättssäkerhet, processekonomi eller de inblandades bekvämlighet. Det är enligt utredningens uppfattning tänkbart att rättegången som sådan – om den organiseras rationellt just för detta syfte – kan vara en brottsförebyggande faktor. Det är t.o.m. tänkbart att rättegången härvidlag skulle kunna spela en så viktig roll att den i viss mån skulle kunna träda i stället för de traditionella påföljderna, varigenom alltså en lindring i påföljdssystemet skulle kunna genomföras.

Mot denna bakgrund kan man enligt utredningen hysa betänkligheter mot en utveckling som innebär att en stor del av den mindre brottsligheten undandras domstols prövning. Men man måste realistiskt räkna med att en återgång till den situation som rådde före 1948, då i princip alla brott fördes till domstols prövning, är helt otänkbar. Ett system med förenklad, summarisk handläggning av mindre brott kan enligt utredningen i dag inte undvaras av praktiska skäl. Vad som kan diskuteras är hur långt man kan gå på denna väg. Utredningen

redovisar sammanfattningsvis uppfattningen att det skall vara möjligt för åklagaren att – då förutsättning finns för summarisk handlägningsform – i stället för strafföreläggande väcka åtal vid domstol, men att denna möjlighet bör begränsas till sådana fall då särskilda skäl talar för domstolshandläggning.

Modeller för förenklat förfarande

I det följande diskuterar utredningen olika möjligheter att åstadkomma nya former för beivrande av brott som är av lindrigare art och föranleder endast böter. Till en början erinrar utredningen om att trafikmålskommittén på sin tid föreslog en handlägningsform som benämndes stämningföreläggande (se avsnitt 3.1.2). Denna innebar att åklagaren i stämning skulle förelägga den misstänkte ett bötesstraff till godkännande och att åklagaren – om godkännande skedde – sände in handlingarna i saken till rätten, som antingen meddelade dom i överensstämmelse med föreläggandet eller satte ut målet till huvudförhandling. Förslaget, vilket mötte stark kritik vid remissbehandlingen, har inte föranlett något lagförslag. Med hänsyn till remisskritiken och då numera brott med fängelse i straffskalan faller under strafföreläggandets tillämpningsområde har utredningen ansett förslaget om stämningföreläggande överspelat.

Utredningen har i stället övervägt att lösa frågan om koppling mellan strafföreläggande och stämning genom att skapa ett nytt institut som skulle ersätta och vidareutveckla det nuvarande strafföreläggandet. Innehörden därav skulle vara att åklagaren förelägger den misstänkte ett bötesstraff, att föreläggandet delges den misstänkte för godkännande samt att av handlingen framgår att den misstänkte antingen kan godkänna föreläggandet, varvid detta gäller som lagakraftvunnen dom, eller icke godkänna föreläggandet, varvid detta gäller som stämning i brottmål med kallelse till förhandling inför tingsrätten på angiven tid. I sistnämnda fall skulle åklagaren sända in handlingarna till tingsrätten, varefter det instämnda målet handlades på särskild förhandlingsdag.

Utredningen påpekar att de strafförelägganden som inte leder till godkännande f.n. återremitteras från rikspolisstyrelsen till vederbörande åklagare. Denne har därefter att pröva förutsättningarna för åtal samt upprätta stämningsansökan, alternativt själv utfärda stämning som delges den misstänkte. Därefter skall handlingarna sändas in till tingsrätten som i sin tur utfärdar kallelse till huvudförhandling, vilken delges den tilltalade. Enligt utredningen skulle den nyss skisserade ordningen utan tvivel medföra stora fördelar jämfört med nuläget, framför allt därigenom att man uppnådde en snabb och effektiv rutin med endast en delgivning.

Då utredningen närmare undersökt förutsättningarna för införande

av en sådan ny summarisk handläggningsform, har systemet dock visat sig vara förenat med betydande praktiska svårigheter, framhåller utredningen. Detta förutsätter att samtliga utfärdade förelägganden bevisligen måste delges bl.a. den misstänkte (stämningssmannadelgivning), eftersom man aldrig på förhand kan veta om denne väljer alternativet med stämning och domstolsförhandling. En mycket stor del av de förelagda, ca 70 procent, godkänner eller bestrider dock självmant föreläggandet utan att man behöver tillgripa stämningssmannadelgivning. Det vore opraktiskt och oekonomiskt om även denna betydande grupp skulle behöva delges föreläggande/stämning i sådan ordning. Systemet bygger vidare på att åklagaren skall alternativt i föreläggandet utfärda stämning med kallelse till domstolsförhandling. Det står klart att systemet skulle ställa stora organisatoriska krav på såväl åklagare som domstolar.

Utredningen anser att ett absolut villkor för införandet av en ny summarisk handläggningsform måste vara att denna tillgodoser kraven på smidighet och okomplicerade rutiner som är överlägsna de nuvarande. I annat fall gör man inte några egentliga rationaliseringsvinster. Den skisserade ordningen, enligt vilken man i samma handling ställer den misstänkte inför valet att antingen godkänna ett bötesstraff eller att bli instämd och kallad till domstolsförhandling, kan inte i alla delar sägas fylla nämnda krav, framför allt med hänsyn till nödvändigheten av att generellt tillgripa stämningssmannadelgivning. Om man skall välja denna väg, måste man därför särskilja de fall, där vederbörande inte reagerar utan sådan delgivning. Det är denna sistnämnda grupp som bör ställas inför möjligheten att antingen godkänna föreläggandet eller räkna med domstolsförhandling. Utredningen anser att man på detta sätt bör kunna uppnå en koppling mellan en summarisk handläggningsform och domstolsförhandling i fall där godkännande saknas.

En tanke som har framförts i utredningens direktiv skulle vara att söka finna en lösning som ansluter sig till det finska systemet med strafforderförfarande.

Ett system, som enligt finländskt mönster bygger på att samtliga förelägganden som utfärdas av åklagare skall underställas domstols prövning, ter sig emellertid från svensk sida föga ändamålsenligt under nuvarande förhållanden. I vårt land har utvecklingen i stället inriktats på att vidga åklagarnas kompetens och ge dem självständig rätt att handlägga de mindre brotten genom strafföreläggande. Införandet av ett nytt moment, enligt vilket prövningen och fastställandet av föreläggandet läggs på domstol, skulle innebära att åklagarna fräntogs beslutanderätten i dessa ärenden. Samtidigt skulle domstolarna påföras nya, personalkrävande uppgifter. En sådan reform är enligt utredningen omotiverad.

Frågan gäller, fortsätter utredningen, i stället om ett sådant system med domstolsprövning kan vara lämpligt då det gäller att utvidga den summariska handläggningsformen till sådana brott som inte nu täcks av strafföreläggandets tillämpningsområde. Efter att ha skisserat en möjlig sådan modell framhåller utredningen att man otvivelaktigt skulle vinna en avsevärd begränsning av åklagarnas och domstolarnas arbete med ifrågasatt brott, framför allt därför att det på goda grunder kan förutsättas att de flesta som delgavs straffanspråk, passivt skulle godta detta. För domstolen (den lagfarne domaren) skulle det därför i de flesta fall bara bli fråga om att fastställa anspråket. Man måste emellertid reagera mot att på detta sätt välja en rent skriftlig procedur för handläggningen och låta den delgivnes passivitet spela avgörande roll när det rör sig om brott av sådan relativt allvarlig beskaffenhet som det här skulle vara fråga om. I likhet med vad som anfördes i kritiken mot trafikmålskommitténs förslag om stämningsföreläggande, kan man också ifrågasätta om det i realiteten skulle bli möjligt för domstolen att ingå i någon materiell prövning av straffanspråket. Det finns även skäl att tro att åklagarna i stor utsträckning skulle avstå från att använda en sådan handläggningsform, bl.a. under motivering att de inte önskade att deras beslut skulle underställas domstolens prövning.

Utredningens reformlinjer

Efter ingående överväganden har utredningen kommit till den uppfattningen att det i dag inte finns plats för ett nytt institut av typ stämningsföreläggande eller strafforderförfarande och som alltså skulle innebära ytterligare en form för summarisk handläggning av mindre brott utöver de redan nu etablerade handläggningsformerna. Reformsträvandet bör enligt utredningens mening i stället inriktas på att fortsätta utbyggnaden av strafföreläggandeinstitutet som visat sig utgöra en effektiv och från rättssäkerhetssynpunkt tillräckligt betryggande handläggningsform. De betänkligheter som från början har funnits mot att låta åklagaren ta över en betydande del av domstolens dömande verksamhet, såvitt gäller mindre brott, har numera ringa styrka. Erfarenheterna av den hittillsvarande tillämpningen av strafföreläggandet har varit goda. Vid den år 1968 genomförda utvidgningen av institutets tillämpningsområde, varvid detta även kom att inrymma vissa frekventa brott med fängelse i straffskalan, synes också allmän enighet ha rått om att åklagarna var fullt kompetenta att handlägga de nya uppgifterna. Intresset av att domstolarna skulle kunna avlastas en betydande del av de mindre brottmålen (bl.a. de frekventa mindre förmögenhetsbrotten) var stort och ingen motsatte sig att denna straffrättsskipning i stället skulle läggas på åklagarna.

Den första uppgiften blir enligt utredningen att pröva vilka

ytterligare begränsningar i domstolarnas handläggning av mindre brott som kan vara motiverade och hur en motsvarande utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde bör ske. De brott av lindrigare beskaffenhet som i dag handläggs av domstol är antingen sådana, där brottet faller utanför strafföreläggandets tillämpningsområde eller sådana, där åklagaren har utfärdat strafföreläggande vilket inte har godkänts av den misstänkte eller sådana, där åklagaren väckt åtal trots att det har förelegat formella förutsättningar för strafföreläggande.

Ett generellt villkor för reformarbetet måste enligt utredningen vara att den som vägrar att acceptera summarisk handläggning av ett brott, för vilket han misstänks (inte godkänner utfärdat strafföreläggande), alltid skall ha rätt till ordinär domstolsförhandling. Vidare bör gälla att åklagaren inte skall ha någon skyldighet att utfärda strafföreläggande, även om formella förutsättningar finns. Åklagaren bör i sådana fall vara oförhindrad att i stället väcka åtal vid domstol om särskilda omständigheter talar därför, t.ex. att brottet kräver särskild offentlig uppmärksamhet eller att rättegången eljest kan antas ha speciell betydelse från brottspreventiv synpunkt. Det är av intresse att åklagarens beslut att i det särskilda fallet avstå från strafföreläggande följer vissa generella riktlinjer.

Utredningen menar att från de angivna förutsättningarna strafföreläggandets tillämpningsområde bör kunna utvidgas så att det i princip kommer att täcka all mindre brottslighet. Vad som skall förstås med "mindre brott" eller "lindrigare brottslighet" är inte utan vidare givet. Valet av straffskala ger i viss mån besked om hur samhället värderar olika brott efter svårhetsgrad. Utredningen har den principiella inställningen att till kategorin mindre brott bör hänföras sådana som in concreto förskyller 60 dagsböter eller därunder. Därigenom blir man inte bunden av gällande straffsatser i vidare mån än att böter skall kunna följa på brottet. Mot att helt överge anknytningen till straffskalorna, då det gäller att bestämma gränsen för ringa brott, talar dock praktiska skäl. Det behöver också övervägas om inte vissa brott eller brottskategorier är av sådan natur att de under alla förhållanden bör undantas från strafföreläggandets tillämpningsområde. Den omständigheten att ett brott har böter i straffskalan behöver sålunda inte innebära att det alltid är lämpat för summarisk handläggning utan domstolsförhandling.

En annan fråga som aktualiseras i sammanhanget gäller möjligheten att utfärda strafföreläggande när målsäganden önskar föra talan om enskilt anspråk eller har begärt att åklagaren skall föra sådan talan. Sådant målsägandanspråk utgör i dag inte sällan hinder för strafföreläggande, trots att brottet kan vara av relativt lindrig beskaffenhet. Särskilt kan nämnas sådana brott som skadegörelse (åverkan), snatteri, bedrägligt beteende (snyltningsbrott) och ringa misshandel.

Utredningens principiella ståndpunkt är att målsägandens ersättningsanspråk inte bör lägga hinder i vägen mot användandet av den handläggningsform som är tillämplig och ändamålsenlig i det särskilda fallet. I den mån det enskilda anspråket inte kan tas upp i samma ordning som straffanspråket bör det avskiljas för särskild handläggning.

Utredningen anför att innebörden av en reform i nu angiven riktning blir att brott av lindrigare beskaffenhet i ännu större utsträckning än hittills kommer att undandras domstols prövning i ordinär rättegång. Till domstol skall i princip bara föras sådana mindre brott, som inte kan lagföras genom strafföreläggande antingen därför att den misstänkte inte vill godkänna ett sådant eller därför att åklagaren inte anser att förutsättningar för tillämpning av detta institut föreligger i det särskilda fallet. Det är naturligtvis svårt att ange hur stor del av utfärdade strafförelägganden som kommer att lämnas utan godkännande och föranleda åtal vid domstol. F.n. beräknar man att ca 17 procent av alla utfärdade strafförelägganden återremitteras utan godkännande.

En viktig reformlinje blir enligt utredningen att skapa en ordning som innebär att sådana fall där åklagaren inte utfärdar strafföreläggande eller där utfärdat strafföreläggande inte blir godkänt, så snart som möjligt kommer under domstols prövning. Det är ett generellt krav inom rättsvården att de långa väntetiderna nedbringas. Det är därför önskvärt att ett bestridande av strafföreläggande omgående medför att saken förs till domstol. De tidsmässiga och process-ekonomiska vinsterna är betydande om man kan genomföra en sådan koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning.

Utredningen framhåller vidare att i detta sammanhang också bör prövas formerna för domstolens handläggning av de mindre brottmålen. RB:s regler är inte i alla delar anpassade till den mindre kriminaliteten och de kan vid en strikt tillämpning tynga rättegången och komplicera förfarandet. Eftersom åtskilliga av de brott det här gäller är av mindre allvarlig beskaffenhet – det är t.ex. i stor utsträckning fråga om ordnings- och trafikförseelser – bör förutsättningar finnas för en förhandlingsordning under friare former.

Vid en översyn av RB:s regler i detta hänseende uppkommer – fortsätter utredningen – också frågan i vilken utsträckning man bör kräva personlig inställelse från den tilltalades sida i mindre brottmål. I de flesta fall aktualiseras domstolsförhandlingen på grund av att den misstänkte inte vill godkänna utfärdat strafföreläggande. Det förefaller då också ligga i hans eget intresse att personligen inställa sig till den förhandling vartill han kallas. Emellertid är det erfarenhetsmässigt inte möjligt att driva detta krav på personlig inställelse längre än vad som är nödvändigt för att domstolen skall kunna pröva skuldfrågan.

Utredningen är principiellt av den uppfattningen att ett skriftligt erkännande som regel bör godtas. Förutsättning bör också finnas att låta domstolen avgöra målet när den tilltalade delgivits kallelse men "ej låtit sig avhöra". Enligt 46 kap. 15 § RB kan målet i sådant fall avgöras om saken finnes kunna nöjaktigt utredas. Utredningen ifrågasätter om inte den tilltalades passivitet här bör kunna åberopas mot honom i ansvarsfrågan, oavsett om han tidigare inte har velat godkänna strafföreläggandet.

Situationen blir enligt utredningen annorlunda om åklagaren av särskilda skäl anser sig böra avstå från att utfärda strafföreläggande, trots att formella förutsättningar kan finnas därför, och i stället väcker åtal mot den misstänkte vid domstol. Anledningen därtill kan vara att brottet enligt åklagarens mening är svårbedömbart trots att det klassificeras som "ringa brott". Åklagaren kan också i speciella fall anse att själva rättegången kan väntas få viss brottspreventiv effekt. Ett gäng ungdomar har t.ex. ertappats med att föröva systematisk skadegörelse av en parkanläggning, vilken under en längre tid utsatts för förstörelse, ett förhållande som har väckt stor uppmärksamhet på orten. I så fall kan det vara av intresse att de tilltalade är personligen närvarande vid förhandlingen för att omständigheterna kring brottet och dess skadeverkningar skall klagöras. Enligt utredningens mening kan det här också finnas skäl att hålla fast vid kravet på personlig inställelse och – om kallelsen inte efterföljs – tillgripa de tvångsmedel som RB anvisar.

Information

Utredningen tar också upp frågan om behovet av information till allmänheten om de förändringar som föreslås i det straffprocessuella förfarandet. Förslagen om utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde och om förenklad handläggning av mindre brottmål får inte uppfattas som "bagatellisering" av samhällets ingripande mot de brott det är fråga om. Enligt utredningens mening bör förslagen betraktas som nödvändiga led i rättsutvecklingen, varvid man måste tillgodose såväl kravet på ett rationellare och effektivare ingripande som kravet på att de grundläggande reglerna för rättssäkerheten inte eftersätts.

Utredningen pekar vidare på att det finns ett behov av att öka allmänhetens kunskaper om rättsväsendets funktioner. Bl.a. framhåller utredningen betydelsen av att den misstänkte i god tid informeras om de rättsverkningar i ordets vidaste mening som ett godkänt strafföreläggande eller en fällande dom kan få. Det kan ske på olika vägar. Både polis, åklagare och domstolar kommer in i bilden. Även allmänt informationsmaterial av typen smärre broschyrer är av värde. Utredningen anser det också önskvärt att rådgivning enligt rättshjälps-

lagen (1972:429) kan omfatta frågan om vilka konsekvenser ett godkänt strafföreläggande kan få i olika hänseenden.

Medborgarinflytande i åklagarväsendet

Avslutningsvis diskuterar utredningen vilka konsekvenser dess förslag har för nuvarande lekmanamedverkan i rättskipningen. Utredningen erinrar om att en ökad användning av strafföreläggande för med sig att lagföringen av den mindre brottsligheten i stor utsträckning flyttas från domstolarnas sessionssalar till åklagarnas tjänsterum, där den inte är föremål för allmän insyn. Även på andra områden – t.ex. i fråga om utrymmet för åtalsunderlåtelse – kan utvecklingen medföra att åklagarnas funktioner inom rättskipningen ytterligare byggs ut. Mot denna bakgrund anser utredningen att någon form av lekmanamedverkan inom åklagarväsendet kan vara motiverad. Sådan medverkan har gammal hävd inom domstolarna och den har funnits sedan länge inom polisväsendet, där den nu har institutionaliserats genom införandet av lokala polisstyrelser. Utredningen förutsätter att det inte kan bli fråga om att låta lekmän ta del i avgörandet av enskilda ärenden som ankommer på åklagare. Verksamheten skulle i stället kunna inriktas på de mera principiella riktlinjerna för arbetet samt information om åklagarnas verksamhet. Olika modeller för organisationen av en sådan medverkan diskuteras av utredningen. Något definitivt förslag läggs dock inte fram. Utredningen anser att frågan är av sådant allmänt intresse att den bör bli föremål för vidare överväganden.

4.2.2 Vidgat utrymme för strafföreläggande

Allmänna förutsättningar

Utredningen behandlar inledningsvis de allmänna förutsättningarna för tillämpning av strafföreläggandeinstitutet. Som allmänt villkor bör enligt utredningen gälla att det aktuella brottet bedöms vara av mindre allvarlig natur. Utredningen framhåller att det saknas någon egentlig definition på begreppet "ringa brott". Utredningen betecknar brott för vilka straffsatsen har bestämts till enbart böter som ringa överträdelser. Gradskillnaden kan enligt utredningen likväl vara stor. Om uppmärksamheten riktas mot brott, för vilka stadgas såväl böter som fängelse, blir spännvidden ännu tydligare. Det finns här brott som uttryckligen i lagen benämns som ringa (t.ex. de mindre förmögenhetsbrotten), medan andra brottstyper med svårighet kan klassificeras som sådana. Vidare kan ett brott, för vilket stadgas böter eller fängelse i högst två år (t.ex. ett olovligt förfogande över avbetalningsgods), i det konkreta fallet mycket väl bedömas som lindrigare än ett annat brott, för vilket straffsatsen är enbart böter (t.ex. en ringa misshandel). Den betydelse man sålunda måste tillmätta lagstiftarens val av straffsatser, då det

gäller att skapa förutsättningar för förenklade handlägningsformer, är enligt utredningen ett skäl till översyn av brottskatalogen.

Utredningen nämner att den har diskuterat möjligheten att låta strafföreläggandelinstitutet omfatta även kortare frihetsstraff i likhet med vad som t.ex. gäller det tyska Strafbefehl. Med den uppläggning och det innehåll utredningen vill ge strafföreläggandet avvisas emellertid en sådan utvidgning såsom oacceptabel. Som allmän begränsning av tillämpningsområdet bör gälla att brottet i det konkreta fallet skall förskylla böter. Utredningen slår fast att man generellt bör kräva domstolsförhandling för att döma till frihetsberövande. Utredningen avvisar också tanken på att införa en ordning enligt vilken förutsättningar skulle finnas för utfärdande av strafföreläggande beträffande alla brott som i det konkreta fallet förskyller dagsböter. Detta skulle i praktiken innebära att en betydande del av brotten i BrB och nära nog samtliga brott i specialstraffrätten skulle kunna lagföras enligt denna summariska handlägningsform. Enligt utredningen skulle en sådan reform vara alltför långtgående. De flesta brott för vilka stadgas böter eller fängelse upp till ett år eller däröver är generellt att betrakta som så allvarliga brott att lagföring genom strafföreläggande får anses utesluten. Visserligen förekommer det i relativt stor utsträckning att domstolarna dömer till böter för dessa brott, men det är likväl svårt att passa in dem under begreppet "mindre brott". Som exempel nämner utredningen vållande till annans död (3 kap. 7 § BrB), olaga frihetsberövande (4 kap. 2 § BrB), olaga tvång (4 kap. 4 § BrB), olaga hot (4 kap. 5 § BrB), ocker (9 kap. 5 § BrB) och trolöshet mot huvudman (10 kap. 5 § BrB). I fråga om vissa andra brott – t.ex. otuktigt beteende (6 kap. 6 § BrB) och olovligt förfogande (10 kap. 4 § BrB) – kan det visserligen tänkas förekomma situationer där den straffbara gärningen är av mindre allvarlig art och förutsättningar således kan finnas för att välja en summarisk handlägningsform. Brott av denna beskaffenhet bör dock enligt utredningen som regel lagföras genom domstolshandläggning. De ställer speciella krav på förundersökningen och straffbarhetsrekvisiten är inte sällan svårtolkade.

Det är enligt utredningens mening ofrånkomligt att även i fortsättningen begränsa strafföreläggandets tillämpningsområde till sådana brott som allmänt uppfattas som mindre överträdelser. De för brotten fastställda straffskalorna måste bli vägledande för denna bedömning. Utredningen har funnit att en naturlig gräns bör sättas vid den kategori av brott för vilka stadgas böter eller fängelse i högst sex månader. Valet står nu mellan att vidga strafföreläggandets tillämpningsområde till att generellt omfatta alla brott som upptar denna straffskala eller att fortsätta på den tidigare inslagna vägen och föra in ytterligare enstaka brott i strafföreläggandekungörelsen.

Medan flertalet av de aktuella brotten är sådana att strafföre-

läggandet framstår som en lämplig handläggningsform, finns det – framhåller utredningen – obestriddligen även vissa brott som är mindre väl ägnade för sådan summarisk handläggning. I vissa fall skulle det från allmän synpunkt vara svårt att acceptera i dagsläget att lagföringen skedde i denna form. Även om dessa brott sålunda formellt skulle komma att hänföras till strafföreläggandets tillämpningsområde, skulle det i praktiken bara ges begränsat utrymme för detta institut. Situationen är i dag densamma i fråga om vissa bötesbrott – t.ex. ringa utpressning (9 kap. 4 § BrB), ringa svindleri (9 kap. 9 § BrB) vid vilka brott åklagarna av naturliga skäl som regel avstår från att utfärda strafföreläggande.

Väljer man att vidga området för strafföreläggande till att avse alla brott, för vilka stadgas böter eller fängelse i högst sex månader, får man därför enligt utredningen räkna med att åklagarna kommer att begagna detta institut med viss restriktivitet. Det kan förväntas att åklagarna avstår från strafföreläggande om denna handläggningsform i det särskilda fallet framstår som olämplig med hänsyn till brottets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt.

Uppställer man ett sådant förbehåll anser utredningen hinder inte möta mot den ifrågasatta utvidgningen av strafföreläggandets tillämpningsområde. En sådan väg är att föredra framför den andra som innebär att bara vissa, särskilt uppräknade brott skall rymmas inom systemet. En sådan uppräkning måste av naturliga skäl begränsas och kan aldrig täcka alla brott, beträffande vilka strafföreläggandet får anses utgöra en adekvat handläggningsform. Särskilt på specialstraffrättens område bör ökat utrymme finnas för strafföreläggande.

Enligt utredningens mening bör man inte ställa upp som generellt villkor för en fortsatt utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde att de brott som omfattas av institutet skall ha en viss frekvens. Det totala antalet mindre frekventa brott utgör enligt utredningen likväl en ganska betydande belastning på domstolarna. Utredningen pekar bl.a. på att det i fråga om vissa brott som inte är särskilt vanliga kan finnas skäl att tillämpa strafföreläggandet, därför att detta är lämpligt och önskvärt med hänsyn till brottets art. Särskilt framhålls betydelsen av att man tar hänsyn till den misstänktes intresse av att ett brott kan handläggas under enklare former. Även den förenkling av utredningsarbetet som användandet av strafföreläggande innebär bör enligt utredningen beaktas.

Sammanfattningsvis konstaterar sålunda utredningen att ett brott skall kunna hänföras till strafföreläggandets tillämpningsområde om följande allmänna förutsättningar är för handen, nämligen att den för brottet gällande gärningsbeskrivningen rymmer brott av mindre allvarlig art och att straffskalan för brottet har bestämts till en nivå som ger anvisning härom, att brottet i det konkreta fallet förskyller

böter upp till viss höjd *samt att* brottet till sin natur är sådant att summarisk handläggning utan domstolsmedverkan bör komma i fråga.

De olika brottstyperna

Utredningen har ingående prövat om de angivna allmänna förutsättningarna föreligger i fråga om vissa andra brott än dem som nu omfattas av systemet med strafföreläggande. Vid genomgången av dessa brott uttalar utredningen bl.a. följande.

1 Brottsbalksbrotten

Som komplettering till bestämmelserna om koppleri i 6 kap. 7 § BrB tas i paragrafens tredje stycke upp en straffbestämmelse om *främjande av oukt*. Det straffbara beteendet består i att någon för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könslig förbindelse mellan andra. I förarbetena anfördes som exempel att portier på hotell mot särskilt vederlag upplåter rum åt personer som tillfälligt träffats för att idka könsumgänge (se prop. 1962:10 s. B 188). Eftersom detta brott har förts upp i samma paragraf som koppleri kan man inte av rättsstatistiken utläsa hur stor frekvensen är i praktiken¹. Mycket ovanligt är lagföring av *förförelse av ungdom* (6 kap. 8 § BrB). Detta brott består däri att någon genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under aderton år eller, om han är av samma kön, under tjugo år. Inget sådant fall förekom 1971.

Föreskriften om *egenmäktighet med barn* (7 kap. 4 § BrB) riktar sig mot obehöriga ingrepp i eller missbruk av föräldrars, förmyndares eller annans vårdnad över barn under 15 år. Brottet är subsidiärt till de egentliga frihetsbrotten (t.ex. olaga frihetsberövande). Bakom brottet ligger i allmänhet en konfliktsituation med familjerättslig relation. Man kan generellt säga att brottet är av sådan ömtålig art att det inte lämpar sig för strafföreläggande. Enligt 7 kap. 6 § BrB får inte heller egenmäktighet med barn åtalas av åklagare med mindre åtal finnes påkallat från allmän synpunkt. En sådan åtalsprövning medför att summarisk lagföring genom strafföreläggande får anses vara utesluten.

Häleri (9 kap. 6 § BrB) kan förekomma i tre former. Antingen avses befattning med olovligen åtkommen sak (t.ex. tjuvgods) eller otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv eller hävdande av en genom brott tillkommen fordran. Normalstraffet är fängelse i högst två år. Om gärningen bedöms som ringa häleri är straffsatsen böter eller fängelse i högst sex månader. År 1971 dömdes 1.379 personer till påföljd för häleri och av dem fick 305 böter.

Häleriförseelse (9 kap. 7 § BrB) avser oaktsamma förfaranden som svarar mot det uppsåtliga häleribrottet. Bestämmelsen tillämpas framför allt i sådana fall då köpare av tjuvgods väl kan antas misstänka men underlåter att ta reda på hur godset åtkommit och åklagaren inte

kan styrka ens eventuellt uppsåt. Straffsatsen för häleriförseelse är liksom vid ringa häleri böter eller fängelse i högst sex månader. Böter utdöms i mycket stor utsträckning.

Enligt utredningens mening bör man se allvarligt på häleribrottet eftersom detta i många fall utgör grogrunden för organiserad stöldbrottslighet. Särskilt det kvalificerade, yrkesmässiga häleriet måste tillmätas högt straffvärde. Emellertid står det enligt utredningen klart att gällande straffbestämmelser täcker överträdelser av varierande svårhetsgrad. Det finns fall där åklagaren alternativt yrkar ansvar för häleriförseelse därför att uppsåtsfrågan är tveksam men där brottet avser betydande värde och skada. I en sådan situation finns självfallet inte utrymme för strafföreläggande. Men det förekommer också fall där gärningsmannen tar emot eller eljest tillgodogör sig föremål av ringa värde och han vet eller har anledning misstänka att det har åtkommit genom brott. Som exempel nämns att en person som snabbt varor på ett varuhus delar med sig av tjuvgodset till andra. I ett sådant fall kan snattaren enligt nuvarande ordning meddelas strafföreläggande, medan den som har tagit emot vara och alltså gjort sig skyldig till ringa häleri eller häleriförseelse måste lagföras vid domstol. Utredningen anser att allmänna förutsättningar bör finnas för tillämpning av strafföreläggande vid ringa häleri och häleriförseelse, dock under villkor att brottet normalt avser mindre värden och att inga särskilda omständigheter (t.ex. att det är fråga om organiserad häleriverksamhet) talar emot en sådan tillämpning.

Straffbestämmelsen beträffande *allmänfarlig värdslöshet* (13 kap. 6 § BrB) gäller framför allt den som av oaktsamhet, genom att umgås ovarsamt med eld eller sprängämne eller annorledes, vållar brand eller ofärd eller framkallar fara därför. Brottet leder så gott som alltid till bötesstraff. I praktiken rör det sig i stor utsträckning om sådana händelser som har uppkommit genom att någon t.ex. har försummat att släcka en cigarett, att hålla tillräcklig uppsikt över öppen eld, t.ex. ett bål eller åkersvedjning, eller att underlåta att stänga av en elektrisk platta, ett element eller ett strykjärn. Skadan kan i vissa fall bli betydande men begränsas ofta genom att faran upptäcks i tid. Allmänna förutsättningar bör finnas för tillämpning av strafföreläggande vid detta brott när händelsen är klar och lättutredd. Tillämpningsområdet bör dock begränsas till sådana fall, då gärningen är att betrakta som mindre allvarlig och den inte lett till mera omfattande konsekvenser.

Brottet *förvanskning av urkund* (14 kap. 2 § BrB) avser ringa urkundsförfalskning. För straffansvar förutsätts att det föreligger ett förfalskningsobjekt, att gärningsmannen vidtar vissa åtgärder genom att antingen framställa en helt ny urkund som till alla delar är oäkta, eller att till större eller mindre del förändra en äkta urkund samt att

framställandet av den oäkta urkunden innebär fara i bevishänseende. Vid bedömande huruvida ringa brott föreligger skall enligt lagbestämmelsen särskilt beaktas, om urkunden är av mindre vikt, såsom kassakvitto, kontramärke eller sådant mottagningsbevis, eller om gärningen har skett för att förhjälpa någon till hans rätt. I kommentaren till brottsbalken framhålls som villkor för att en urkundsförfalskning skall hänföras till förevarande bestämmelse, att brottet med hänsyn till samtliga därvid förekommande omständigheter är att anse som ringa.

Den rättsliga prövningen av straffansvar för urkundsförfalskning är inte sällan komplicerad, påpekar utredningen. Framför allt synes rekvisitet "fara i bevishänseende" många gånger vara svårtolkat. Genom detta rekvisit uppnår man i flera hänseenden en betydelsefull begränsning av det straffbara området. Utredningen anser sålunda inte att det i någon vidare grad kan finnas utrymme för en tillämpning av straffföreläggande vid detta brott, särskilt med beaktande av brottets straffrättsliga konstruktion. Visserligen står det klart att det kan finnas renodlade fall där brottsrekvisiten utan svårighet går att applicera på gärningen och där omständigheterna talar för en lindrigare bedömning. En sådan situation kan t.ex. föreligga när någon ändrar data på en spårvagnsbiljett för att denna skall gälla som giltigt färdbevis, manipulerar med en uppgift i anställningsbetyg för att komma i bättre dager, eller själv förfärdigar ett kvitto på erlagd betalning. Den rättsliga prövningen bör enligt utredningen normalt göras av domstol.

Motsvarande kan enligt utredningen sägas om andra brott mot 14 kap. BrB, vilkas straffsats i normalfallet tar upp enbart fängelse men där i lagrummet anges att straffet, om brottet är ringa, skall vara böter eller fängelse i högst sex månader. Så är förhållandet vid *undertryckande av urkund* (4 §), *signaturförfalskning* (5 §), *penningförfalskning* (6 §), *märkesförfalskning* (7 §) och *förfalskning av fast märke* (8 §).

Osann försäkran och *vårdslös försäkran* (15 kap. 10 § BrB) utgör de mest frekventa av de brott som behandlas i 15 kap. BrB framhåller utredningen. För straffansvar krävs att en skriftlig utsaga enligt lag och författning avges under edlig förpliktelse, på heder och samvete eller under annan sådan försäkran, att den som avger utsagan lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen samt att åtgärden innebär fara i bevishänseende. Det förefaller utredningen inte vara lämpligt att handlägga dessa brott i summarisk ordning genom straffföreläggande. Den straffrättsliga bedömningen är inte sällan komplicerad genom att ansvarsfrågan i stor utsträckning hänförs till de subjektiva rekvisiten.

De allmänna förutsättningarna för tillämpning av straffföreläggande vid övriga brott mot 15 kap. BrB, såsom *osant intygande och brukande av osann urkund* (11 §), *missbruk av urkund* (12 §) samt *förnekande av underskrift* (13 §) ifrågasätts också av utredningen. Dessa brott

förekommer relativt sällan och de är från straffrättslig synpunkt ofta svårbedömbara. Det är angeläget att brott av sådan art prövas i rättsgång för att man skall kunna uppnå en enhetlig rättstillämpning. Dock förekommer det även situationer som inte är särskilt allvarliga och som avser relativt okomplicerade rättsfrågor, t.ex. sådant osant intygande som består av att någon uppger oriktigt namn vid inskrivning på hotell. Enligt utredningens mening måste man anse att brotten mot 15 kap. BrB som regel inte lämpar sig för strafföreläggande. I fråga om vissa brottstyper är detta uppenbart, t.ex. *ringa mened* (1 §), *osann partutsaga* (2 §), *ovarsam utsaga* (3 §), *falskt åtal* (5 §), *falsk eller obefogad angivelse* (6 §), *falsk eller vårdslös tillvitelse* (7 §), *bevisförvanskning* (8 §) och *underlåtenhet att avvärja rättsfel* (9 §).

Några av brotten i 16 kap. BrB har nyligen tillkommit eller nyligen varit föremål för lagändring. I samband med ratifikationen av Förenta Nationernas rasdiskrimineringskonvention infördes år 1970 straffbestämmelsen i 9 § om *olaga diskriminering* (prop. 1970:87). Bestämmelsen innebär att straffansvar ådöms näringsidkare som i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av hans ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse genom att inte gå honom till handa på de villkor som näringsidkaren i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra. Detsamma gäller anställd i näringsverksamhet och anställd i allmän tjänst. Även diskriminering vid tillträde till allmän sammankomst och offentlig tillställning kan bestraffas. I propositionen anfördes att de handlingar som kan bestraffas enligt straffbestämmelsen närmast skulle vara att jämställa med förolämpning som är grov. Straffsatsen är densamma som vid detta brott.

Utredningen ställer sig tveksam till lämpligheten att lagföra såväl olaga diskriminering som *grov förolämpning* (5 kap. 3 § BrB) genom strafföreläggande. Dessa brott är av sådan art att en domstolsförhandling i de flesta fall förefaller vara oundviklig. En sådan ordning motiveras också av angelägenheten att få fram prejudikat för tolkningen av dessa straffstadganden. Hittills har de tillämpats mycket sällan.

I samband med ändring i tryckfrihetsförordningen år 1970 infördes en ny straffbestämmelse i 16 kap. 11 § BrB om *otillåtet förfarande med pornografisk bild*, vilken ersatte förutvarande straffbestämmelse om sårande av tukt och sedlighet. I prop. 1970:125 framhölls att det var angeläget att införa en straffbestämmelse som begränsade rätten att skylta med eller på annat liknande sätt förevisa pornografiska bilder på eller vid allmän plats. Föreskrifter i ämnet borde utformas med utgångspunkt i den principiella uppfattningen att pornografiska framställningar inte borde påtvingas någon mot hans uttalade eller på annat sätt tillkännagivna önskan. Varje slag av skyltning o.d. av

pornografisk bild avsågs dock inte vara straffbar. Det krävdes att bilden eller bilderna förevisades på ett sätt som var ägnat att väcka allmän anstöt. Vid bedömningen om denna förutsättning var uppfylld borde beaktas varje bilds speciella karaktär men även helhetsintrycket av skyltningen. Vid fastställande av straffsatsen anfördes i propositionen att samma straffskala borde gälla som för brottet förledande av ungdom. Bakom ansvarstalan skall sålunda ligga en värdering av förfarandets anstötlighet enligt allmän uppfattning konstaterar utredningen. Det är uppenbart att en bedömning i detta hänseende kan vara svår att göra och att olika meningar kan anföras. Principiellt bör det vara en uppgift för domstolarna att här bestämma straffbarhetens gränser. I praktiken torde det inte heller finnas utrymme för lagföring genom strafföreläggande. Samma synpunkter kan läggas på brottet *förledande av ungdom* (16 kap. 12 § BrB).

Enligt förslag i prop. 1970:125 har även ändring skett i straffbestämmelsen om *uppvigling* (16 kap. 5 § BrB). Detta brott består i att någon muntligen inför menighet eller folksamling, i skrift eller annat meddelande till allmänheten uppmanar eller eljest söker förleda till brottslig gärning, svikande av medborgerlig skyldighet eller ohörsamhet mot myndighet. Lagändringen innebär att ett nytt andra stycke har införts, enligt vilket i ringa fall inte skall dömas till ansvar. Vid bedömandet huruvida ringa fall är för handen skall särskilt beaktas om det har förelegat endast obetydlig fara för att uppmaningen eller försöket skulle leda till efterföljd. Genom att de ringa fallen på detta sätt har avkriminaliserats synes det utredningen inte längre finnas något utrymme för lagföring genom strafföreläggande vid detta brott.

Tidigare var straffsatsen för *dobbleri* (16 kap. 14 § BrB) begränsad till böter eller fängelse i högst sex månader. Genom lagändring år 1972 infördes en ny bestämmelse i 16 kap. 14 a § BrB om grovt dobbleri, varvid straffsatsen bestämdes till fängelse i högst två år. Ändringen motiverades av att illegalt äventyrligt spel på sina håll bedrivs i betydande omfattning under organiserade former med stora sociala skadeverkningar och personliga tragedier som följd. I prop. 1972:96 framhölls att brottsligheten på detta område till viss del ändrat karaktär. Det var inte längre fråga om bara ett ordningsproblem utan dobblерiet hade efter hand kommit att spela en allt mer framträdande roll som ett betydande socialt faromoment och som en inkörsport till annan brottslighet av allvarlig natur. En straffskärpning för de grova formerna av dobbleri var därför motiverad. I propositionen underströks dock att lagändringen inte berörde deltagande i äventyrligt spel. Inte heller syftade den till en generell skärpning av straffet för de övriga former av dobbleri som den nuvarande lagstiftningen närmast avser. Dessa former borde alltså även i fortsättningen bedömas som ordningsförseelser. Enligt utredningens mening bör också förutsätt-

ningar finnas att lagföra sådant brott genom strafföreläggande.

Bland övriga brott mot 16 kap. BrB berör utredningen också *ohör-samhet mot ordningsmakten* (3 §) och *störande av förrättning eller av allmän sammankomst* (4 §). Det förra brottet förutsätter att en folksamling stör allmän ordning, att befallning har meddelats för ordningens upprätthållande eller att ett område för sådant ändamål har avspärrats eller fridlysts samt att någon deltagare i folksamlingen underlåter att efterkomma befallningen eller tränger in på området ifråga. Det andra brottet innebär att någon genom våldshandling eller oljud eller på annat sätt stör eller söker hindra förrättning eller allmän sammankomst. Gärningsbeskrivningarna vid båda dessa brott rymmer fall som är att bedöma som mindre allvarliga från straffvärdessynpunkt. Utredningen anser att hinder inte bör möta mot att här tillämpa strafföreläggande.

Utredningen påpekar att det är sällan de nu genomgånga brotten mot 16 kap. BrB beivras. I den mån lagföring sker blir påföljden så gott som alltid böter. Att utredningen likväl i många fall har ställt sig avvisande till tanken att föra in dessa brott inom strafföreläggandets tillämpningsområde beror framför allt på att brotten är av sådan art att domstolshandläggning enligt utredningens uppfattning ter sig naturlig. I fråga om vissa av de genomgånga brotten liksom *brott mot griftefrid* (10 §) skulle en tillämpning av strafföreläggande i praktiken vara på anförda skäl mindre lämplig. Emellertid står det klart att i detta kapitel också tas upp brott som närmast har karaktär av ordningsförseelser och där allmänna förutsättningar otvivelaktigt finns för lagföring genom strafföreläggande.

I 17 kap. BrB upptas våldsam motstånd (4 §) och missfirmelse mot tjänsteman (5 §) bland de brott som f.n. ryms inom strafföreläggandets tillämpningsområde. De övriga här aktuella brotten *förgripelse mot tjänsteman* (2 §), *obehörig tjänsteutövning* (14 §) och *föregivande av allmän ställning* (15 §) är samtliga relativt sällsynta. De fall som lagfördes år 1971 ledde alla till böter. I fråga om *ringa våld eller hot mot tjänsteman* (1 §) ger rättsstatistiken inga upplysningar om frekvensen². Övriga brott – *otillbörligt verkande vid röstning och tagande av otillbörlig förmån vid röstning* (8 §) samt *brott mot röst-hemlighet* (9 §) – har inte registrerats i domstolsstatistiken år 1971.

Enligt utredningens mening är brotten mot allmän verksamhet av sådan beskaffenhet att det i och för sig kan anses föreligga allmänna förutsättningar för handläggning genom strafföreläggande i ringa fall. Men det kan ändå från allmän synpunkt vara påkallat att lagföring sker vid domstol. Detta synes under alla förhållanden vara fallet om brottet gäller sådant olaga förfarande vid röstning som avses i 8 och 9 §§. I praktiken skulle en tillämpning av strafföreläggandeförfarandet här få mycket begränsat utrymme.

2 Specialstraffrätten

Generellt kan enligt utredningen sägas att nära nog alla brott i specialstraffrätten med böter och fängelse i straffskalan i praktiken betraktas som rena bötesbrott. Den officiella kriminalstatistiken visar sålunda att år 1971 dömdes tillhopa 179.048 personer för brott mot andra lagar och författningar än BrB. Av dem dömdes 172.880 personer till böter. Resterande 6.168 personer hänförs huvudsakligen till vissa typer av grövre brott för vilka straffskalan i allmänhet upptar enbart fängelse. I den mån även böter kan följa på dessa brott brukar uttryckligen förutsättas att omständigheterna skall vara mildrande, t.ex. att brottet skall vara att bedöma som ringa.

Mot bakgrund av dessa uppgifter har utredningen övervägt om allmänna förutsättningar finns för en utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde inom specialstraffrätten.

Enligt utredningens bedömning visar en genomgång av vissa brott i specialstraffrätten att det i fråga om flertalet sådana brott, för vilka stadgas högre straff än böter eller fängelse i sex månader, är svårt att acceptera lagföring genom strafföreläggande. Som exempel nämns överträdelse mot valutalagen (1939:350), narkotikabrott som inte är ringa, brott mot miljöskyddslagen (1969:387), olaga bruk av skjutvapen, rattfylleri samt åtskilliga allvarliga brott mot näringslagstiftningen. Brott av denna kategori bör enligt utredningens uppfattning generellt falla utanför strafföreläggandets tillämpningsområde.

I likhet med vad som gäller brottsbalksbrotten har utredningen i stället koncentrerat intresset till den stora kategori av brott som har *böter eller fängelse i högst sex månader* i straffskalan. Efter 1968 års reform har strafföreläggandet blivit tillämpligt på några av de mera frekventa brotten – olovlig jakt och olaga jakt, olovligt fiske och olaga fiske, brott mot rusdrycksförsäljningsförordningen (olaga rusdrycksförsäljning, olovligt innehav av och olaga tillhandagående med anskaffande av rusdrycker) brott mot naturvårdslagen samt vissa brott mot sjömanslagen.

Utredningen framhåller att brotten med denna straffsats inte utgör någon enhetlig kategori om man bedömer deras olika straffvärden och de intressen som lagstiftningen avser att skydda. Straffbestämmelserna avser i många fall underlåtenheten att fullgöra anmälnings- eller uppgiftsskyldighet eller obehörigt yppande av uppgift. I sådana fall synes som regel förutsättningar finnas för tillämpning av strafföreläggande. Detsamma gäller sådana överträdelser som otillåten försäljning av öl (32 § ölförsäljningsförordningen 1961:159) eller av tobak (11 § förordningen 1961:394 om tobaksskatt), vidare hembränning (7 § förordningen 1961:180 om tillverkning av sprit och vin), utlösande av falskt brandlarm (numera 24 § andra stycket brandlagen 1974:80), brott mot byggnadsstadgan (1959:612) osv. Självfallet måste dock gälla för institutets tillämpning av brottet i det konkreta fallet är av sådan art att

summarisk handläggning bör komma i fråga. Från sistnämnda synpunkt kan man hysa betänkligheter mot att använda strafföreläggande i fråga om brotten på immaterialrättens område (varumärkesintrång, intrång i upphovsrätten, patentintrång, mönsterintrång, intrång i växtförädlarrätt).

Vissa brott inom denna kategori påkallar enligt utredningen särskild uppmärksamhet med hänsyn till att de är frekventa och från vissa synpunkter kan framstå som speciellt straffvärda. Det gäller olaga vapeninnehav, grov olovlig körning och rattonykterhet.

Enligt 37 § 1 och 2 *vapenlagen* (1973:1176) dömes den som uppsåtligen innehar skjutvapen utan att vara berättigad därtill eller överlåter eller upplåter skjutvapen till den som inte är berättigad att inneha vapen till fängelse i högst två år. Har gärningen begåtts av oaktsamhet eller är brottet *ringa* utgör straffet böter eller fängelse i högst sex månader. Denna straffsats gäller också för en rad andra gärningar begågna uppsåtligen eller av oaktsamhet, t.ex. missbruk av rätt att inneha skjutvapen genom att använda det för annat ändamål än innehavaren är berättigad till, förvärv av ammunition utan att vara berättigad därtill och idkande av handel med skjutvapen utan tillstånd. I motiveringen till ansvarsbestämmelserna anfördes i prop. 1973:166 bl.a. att en av RÅ företagen undersökning i vissa åklagardistrikt av påföljderna för olaga vapeninnehav gett vid handen att den år 1971 genomförda straffskärpningen på området inte hade slagit igenom i praxis i den utsträckning som man haft anledning att vänta sig. I propositionen framhölls att normalstraffet för olaga vapeninnehav och därmed jämförliga brott mot vapenlagens bestämmelser om överlåtelse eller upplåtelse av vapen är fängelse. Den skärpta inställning som sålunda utmärker vapenlagstiftningen medför enligt utredningen att det i praktiken blir relativt litet utrymme för ringa brott. I den mån gärningen blir att bedöma som sådant och alltså straffsatsen bestäms till böter eller fängelse i högst sex månader, bör förutsättningar finnas för tillämpning av strafföreläggande. Det finns enligt utredningen uppenbarligen fall av olaga förfarande med vapen eller ammunition som måste tillmätas relativt lågt straffvärde.

Straffbestämmelsen i 3 § första stycket *lagen* (1951:649) om straff för vissa trafikbrott (*olovlig körning*) fick sin nuvarande lydelse år 1958 i samband med den då genomförda reformen på trafikrättens område. Straffet för olovlig körning utgör dagsböter, lägst tio. Om föraren tidigare har innehaft körkort som har blivit återkallat eller om brottet skett vanemässigt eller om det eljest är att anse som grovt, kan straffet i stället för böter bli fängelse i högst sex månader. I praxis förekommer det inte sällan att återfall i grov olovlig körning bestraffas med en eller några månaders fängelse. År 1971 togs sålunda 149 personer in på fängvårdsanstalt, dömda till fängelse för grovt sådant brott som huvudbrott.

Utredningen erinrar om att det redan idag finns förutsättningar för att tillämpa strafföreläggande vid olovlig körning som inte är grov. Det finns emellertid också fall av grova sådana brott som framstår som mindre kvalificerade. Som exempel nämner utredningen den situationen att en person som saknar körkort är nödsakad att färdas till och från sin arbetsplats under viss period – varigenom rekvisitet "vanemässigt" täcks – eller att en person, som fått sitt körkort återkallat, tillfälligtvis och under speciella omständigheter kör bil. Även om gärningen i dessa fall är att bedöma som grovt brott utgör den adekvata påföljden böter. Utredningen anser att det här bör vara möjligt att tillämpa strafföreläggande.

Enligt 4 § 2 mom. trafikbrottslagen (*rattonykerhet*) skall -- om rattfylleri inte kan styrkas -- likväl dömas till straff, om alkoholkoncentrationen i förarens blod ligger mellan 0,5 och 1,5 promille. Straffsatsen är dagsböter, lägst tio, eller fängelse i högst sex månader. Utredningen nämner att den har låtit undersöka domstolarnas straffmättningspraxis vid *rattonykerhet*. Denna undersökning grundas på uppgifter från rikspolisstyrelsens s.k. omlägningsregister som för 1968—1970 upptar samtliga domar i riket. Undersökningen visar följande (endast "rena" fall av *rattonykerhet*, singelbrott) har tagits med.

Under treårsperioden 1968—1970 dömdes 95,7 procent av samtliga som straffades för *rattonykerhet* till böter. Antalet till fängelse dömda utgjorde 368, dvs. i genomsnitt 123 per år. Att märka är vidare att straffet var 50 dagsböter eller därunder i 56,7 procent av fallen, dvs. beträffande i genomsnitt ca 1.600 personer per år, samt högst 60 dagsböter i 72,8 procent av fallen, dvs. beträffande ca 2.100 personer per år.

Av denna straffmättningspraxis framgår enligt utredningen att domstolarna i vissa fall har utdömt relativt låga böter för *rattonykerhet*. Det kan t.ex. vara fråga om mopedfylleri på icke trafikerade vägar eller en körning som begränsas till flyttning av bil in i ett garage eller ett kort stycke på en gata. I sådana och liknande fall, där alkoholkoncentrationen i blodet ligger omedelbart över gränsen 0,5 promille, förefaller det vara rimligt att bedöma *rattonykerheten* som ringa. Utredningen anser också att ringa fall av *rattonykerhet* bör kunna lagföras genom strafföreläggande. Vissa begränsningar för tillämpligheten torde dock böra krävas. Systemet bör sålunda främst ta sikte på vissa frekventa typfall som framstår som mindre straffvärda, t.ex. *rattonykerhet* med moped. Vidare måste ansvarsfrågan vara fullständigt klarlagd. På grundval av denna redogörelse finner utredningen att det finns allmänna förutsättningar för en breddning av strafföreläggandets tillämpningsområde. Härigenom skulle åtskilliga nya brott och brottskategorier kunna föras dit. Utredningen slår emellertid fast att strafföreläggandet endast bör betraktas som ett komplement till den ordinära domstolshandläggningen och att det alltid måste finnas möjligheter att i det särskilda fallet avstå från

tillämpning av strafföreläggande, om lagföring vid domstol framstår som en önskvärd eller eljest lämpligare form för lagföringen.

Utredningens ståndpunktstagande bygger på det förhållandet att brottens nuvarande indelning efter straffsatser kommer att behållas. Utredningen framhåller emellertid att starka skäl talar för en översyn av gällande straffskalor i brottsbalken och framför allt i specialstraffrätten. Förutsättningar bör enligt utredningen finnas att i stor utsträckning mönstra ut fängelse ur straffskalan för de mindre brotten och här bestämma straffsatsen till enbart böter. En sådan reform skulle medföra att dessa brott automatiskt faller under strafföreläggandets tillämpningsområde.

Utredningen riktar i detta sammanhang uppmärksamheten mot vissa brott som enligt nuvarande straffskala upptar högre maximistraff än fängelse i sex månader. Enligt 5 § trafikbrottslagen bestraffas *smitning från olycksplats* med fängelse i högst ett år eller dagsböter. Det finns enligt utredningen ringa fall av sådan smitning som borde kunna lagföras genom strafföreläggande. Ett annat exempel utgör *varusmuggling*. Enligt 1 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling utgör straffet i normalfallen böter eller fängelse i högst två år. Är brottet med hänsyn till godsets värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa är med vissa undantag straffet penningböter, högst 500 kronor. Generaltullstyrelsen har i samråd med RÅ meddelat anvisningar för deposition av böter vid smuggling. Gränsen mellan ringa brott (där strafföreläggande kan tillämpas) och "normalbrott" bestäms med hänsyn till antalet insmugglade cigaretter, cigarrer, buteljer starksprit, vin osv. Penningböterna vid ringa brott och antalet dagsböter vid "normalbrott" beräknas också efter godsets värde. Det finns enligt utredningen starka praktiska skäl som talar för att strafföreläggande borde kunna tillämpas även om gränsen för ringa varusmuggling har passerats, dock med undantag för fall då smugglingen avser narkotika.

Utredningen föreslår sålunda att den av utredningen förordade översynen av straffskalorna bl.a. inriktas på de nu berörda båda brotten. Om straffsatsen här bestämdes till böter eller fängelse i högst sex månader för normalfallen skulle allmänna förutsättningar finnas för tillämpning av strafföreläggande. Ett alternativ till en sådan reform skulle vara att vid regleringen av strafföreläggandets tillämpningsområde särskilt ange dessa brott utöver dem, för vilka stadgas böter eller fängelse i högst sex månader. Utredningen anser dock inte att denna sist nämnda lösning är lämplig.

I fråga om området för användningen av strafföreläggande har tre av utredningens experter i särskilda yttranden förklarat att de anser att utredningen hade bort föreslå att strafföreläggande skall kunna användas vid *alla brott med böter i straffskalan*. I yttrande av en av

experterna (kanslichefen Carl-Johan Cosmo), till vars ståndpunkt två andra experter (Morath och byråchefen Hans Wranghult) i allt väsentligt ansluter sig, framhålls bl.a. följande. Den detaljerade koppling som f.n. finns mellan bestämmelsen om användningen av strafföreläggande och straffskalorna är principiellt felaktig. Denna koppling bygger på tanken att alla brott med samma straffskala är jämförbara och att det därför som utredningen har föreslagit är lämpligt att direkt knyta regler om förenklad handläggning till frågan om ett visst straffmaximum har valts för det aktuella brottet. En sådan jämförbarhet finns emellertid inte alltid. Detta gäller särskilt inom specialstraffrätten där det i många fall torde vara svårt att finna rationella förklaringar till att ett visst straffmaximum har valts. Utredningen har också pekat på några brott (t.ex. varusmuggling) med mer än sex månaders fängelse i straffskalan men som trots detta i många fall är lämpat för strafföreläggande. Det förhållandet att det i vissa fall kan vara olämpligt att utfärda strafföreläggande trots att formella förutsättningar för sådant föreläggande finns, kan åklagarna beakta. De erfarenheter som hittills har vunnits visar närmast att åklagarna är för restriktiva då det gäller att ge den misstänkte möjlighet erkänna genom föreläggande. Det är angeläget – särskilt med beaktande av att den enskilde inte skall belastas med en mera omfattande process än som från preventiv synpunkt och rättssäkerhetssynpunkt är nödvändig – att bötesgränsen höjs. Den enskilde måste idag, inte minst med beaktande av de möjligheter till rättshjälp som bör finnas, anses kompetent att ta ställning till yrkande från åklagare även om förhållandevis höga bötesbelopp. Den föreslagna utvidgningen av strafföreläggandets tillämpningsområde skulle medföra en ökad avlastning av bötesmål från domstolarna och därigenom ge dessa bättre möjligheter att ägna sig åt kvalificerade mål.

Bötesstraffets storlek

Enligt utredningens mening kan man genom att bestämma det högsta antal dagsböter, som brottet in concreto får förskylla, klart markera att systemet med strafföreläggande skall begränsas till mindre allvarliga överträdelser som ryms under den aktuella straffbestämmelsen. Om ett brott täcker avvikelser av olika svårhetsgrad kan tillämpningen av strafföreläggande vara utesluten därför att gärningen ligger på gränsen mellan ringa brott och "normalbrott" samt straffskalan för den närmaste graden upptar enbart fängelse.

Den nuvarande gränsen 50 dagsböter ger enligt utredningen relativt god spännvidd för straffmätningen. Den undersökning av bötespraxis som utredningen har gjort (se SOU 1974:27 s. 103) visar klart att domstolarna sällan går över denna gräns. Domstolarnas straffmättningsprincip är av naturliga skäl vägledande för åklagarna och siffrorna tyder på att de brott som skulle kunna föranleda strafföreläggande

sällan anses förskylla så högt straff som 50 dagsböter. Straffsatserna i fråga om brott, som inte är att betrakta som obetydliga förseelser, ligger i regel mellan 15 och 30 dagsböter. En höjning av gränsen kan från denna synpunkt vara motiverad för att markera att en mera differentierad straffmätning bör kunna komma i fråga, i synnerhet om straffföreläggandets tillämpningsområde vidgas. Å andra sidan finner utredningen det vara angeläget att denna summariska handlägningsform begränsas till sådana under straffbestämmelsen hänförliga gärningar som är att bedöma som ringa brott. Från denna synpunkt bör enligt utredningen gränsen för straffföreläggandets tillämpningsområde inte sättas allt för högt.

Utredningen anser att gränsen för det högsta antal dagsböter, som brottet får förskylla för att straffföreläggande skall kunna användas, lämpligen bör sättas vid 60 dagsböter. När denna gräns har passerats kan också gränsen för mindre brott sägas ha överskridits. Enligt utredningens mening bör inte någon skillnad vid gränsdragningen göras i fall då det är fråga om singelbrott eller då det föreligger kumulerad brottslighet. Den nuvarande skillnaden i detta hänseende upplevs allmänt av åklagarna som onödig och synes inte fylla någon praktisk funktion.

Tre av experterna i utredningen har som tidigare nämnts förordat att det högsta bötesbelopp som skall föreläggas den misstänkte bör vara 80 dagsböter.

Enskilt anspråk i samband med straffföreläggande

Utredningen erinrar till en början om att det ankommer på åtalsrättskommittén att vid en allmän översyn av åtalsbestämmelserna i RB undersöka vilken målsägandens ställning skall bli i framtiden. Mot denna bakgrund begränsar utredningen framställningen till att gälla frågan vilken betydelse ett framställt målsägandeanspråk bör ha för möjligheten att utfärda straffföreläggande.

Det står enligt utredningen klart att nuvarande förbud mot att utfärda straffföreläggande när målsäganden har förklarat att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet innebär en ganska betydande inskränkning av institutets tillämpning i fråga om vissa brott. En av utredningen gjord undersökning bland landets åklagarmyndigheter visar också att sådant målsägandeanspråk inte sällan framställs särskilt vid vårdslöshet i trafik, skadegörelse (åverkan), misshandel, bedrägligt beteende och egenmäktigt förfarande. I allmänhet rör det sig om relativt låga belopp.

Att den som lider skada genom brott skall ha rätt att kräva gottgörelse av brottsförövaren utgör en självklar regel, framhåller utredningen vidare. Det är också självklart att samhället ställer resurser till den skadelidandes förfogande för att dennes rätt skall kunna tas till vara. Principen om att åklagaren skall föra målsägandens ersätt-

ningstalan i samband med åtalet har djup förankring och den ger klart uttryck för att den enskilde härvidlag åtnjuter samhällets skydd.

Den avgörande frågan är enligt utredningens mening hur långt målsägandens krav på åklagaren bör sträcka sig. Det väsentliga från målsägandens synpunkt bör vara att han blir ekonomiskt gottgjord för skadan eller att han i vart fall erhåller en exekutionsurkund som fastställer hans fordran. Däremot kan det enligt utredningen inte vara rimligt att målsäganden också skall få bestämma vilken processform som skall väljas. Det kan förefalla obilligt att målsäganden genom ett obefogat anspråk skulle kunna förhindra att ett brott av relativt bagatellartad beskaffenhet handläggs på ett från processekonomisk synpunkt lämpligaste sättet. Framstår det från rättsvårdens synpunkt som rationellt eller eljest särskilt lämpligt att ansvarsfrågan handläggs i förenklade former, synes målsäganden inte ha något berättigat intresse av att hindra en sådan ordning, nämligen om han inte förlorar möjligheten att göra gällande sitt ersättningsanspråk.

Enligt utredningens uppfattning finns det i och för sig skäl som talar för att åklagaren borde ha möjlighet att utfärda strafföreläggande i ansvarsdelen och hänvisa målsäganden att föra sin skadeståndstalan i den för tvistemål stadgade ordningen. En sådan ordning skulle dock betyda en radikal förändring av målsägandens ställning. Hänsyn skulle inte behöva tas till målsägandens begäran att åklagaren skall väcka åtal, varigenom målsäganden bereds möjlighet att biträda åtalet och/eller att föra talan om enskilt anspråk i brottmålet. Målsäganden skulle inte heller kunna utnyttja sin subsidiära åtalsrätt i sådana fall då åklagaren inte vill väcka åtal utan föredrar att utfärda strafföreläggande. Dessa problem bör enligt utredningen inte lösas nu utan vid en allmän översyn av målsägandens ställning.

Utredningen konstaterar att starka praktiska och processekonomiska skäl talar för att ansvars- och ersättningsfrågan handläggs i ett sammanhang. Det är också ett allmänt intresse att åklagaren utför målsägandens ersättningstalan. Om målsägandena i stället regelmässigt hänvisades till att väcka talan i tvistemål, skulle enligt utredningens uppfattning de flesta avstå med hänsyn till de kostnader och besvär som en sådan process medför, även om nuvarande ordning med allmän rättshjälp självfallet innebär avsevärda lättnader.

Med erinran om att ett motsvarande system redan gäller i Norge anser utredningen därför att förutsättningar bör finnas att låta strafföreläggandet inrymma ersättningsanspråk från målsägande eller det allmänna. Den summariska handläggningsformen lämpar sig enligt utredningen väl för sådana frågor av dispositiv natur. Vissa villkor måste dock ställas upp.

Som allmän förutsättning för att enskilt anspråk skall tas upp i strafföreläggande bör enligt utredningen krävas att anspråket är klart och välgrundat. I de fall där enskilt anspråk kan komma att aktualiseras

gäller som regel att detta också kan dokumenteras. Vid hotell-, restaurang- eller taxisnyltning (bedrägligt beteende) kan målsägande förete räkning eller nota enligt fast taxa, vid skadegörelse kan företes räkning på reparationskostnad eller styrkt kostnadsberäkning, vid ringa misshandel kan företes läkarkvitto och verifikationer osv. Utredningen utgår från att ersättningsfrågan i de flesta fall är ostridig och att gärningsmannen, i den mån han godkänner strafföreläggandet i ansvarsdelen, också är beredd att gottgöra målsäganden för skada på grund av brottet.

Självfallet kan det enligt utredningen i vissa fall förekomma att målsägandens anspråk framstår som orimligt högt eller eljest obefogat. Det enskilda anspråket kan också vara oklart samt kräva särskild utredning som inte kan göras under förundersökningen eller eljest vara så beskaffat att det lämpligen bör tas upp i strafföreläggande. I sådana fall synes förutsättningar saknas för att ta upp anspråket i strafföreläggande.

En annan begränsning av möjligheten att ta upp enskilt anspråk i strafföreläggande avser anspråkets storlek. Eftersom det i praktiken kommer att röra sig om brott av mindre allvarlig art räknar utredningen med att eventuella enskilda anspråk avser relativt låga belopp. I fråga om vissa brott – t.ex. vårdslöshet i trafik, skadegörelse, allmänfarlig vårdslöshet – kan dock den faktiska skadan bli ganska betydande. Utredningen påpekar att vid sådana oaktsamhetsbrott kan graden av straffbarhet inte utan vidare mätas i förhållande till den straffbara gärningens effekt. Utredningen anser att värdegränsen för enskilt anspråk i strafföreläggande lämpligen bör bestämmas till ett halvt basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

4.2.3 Strafföreläggandets rättsverkningar

I detta avsnitt berör utredningen bl.a. frågan om körkortsåterkallelse vid trafikbrott. Utredningen erinrar om att trafikmålskommittén i sitt betänkande (SOU 1972:70) Rätten till ratten har föreslagit att frågan om körkortsåterkallelse på grund av brott i fortsättningen skall handläggas av den domstol som dömer i ansvarsfrågan. I beslut om ovillkorlig återkallelse skall domstolen bestämma viss tid, lägst en månad och högst fem år (körkortsspärr), före vars utgång föraren inte får medges behörighet att föra körkortspliktigt fordon. Kommittén har också föreslagit att fråga om ovillkorlig körkortsspärr skall kunna tas upp i strafföreläggande. Kommitténs förslag innebär att 48 kap. 2 § RB skall innehålla ett nytt stycke enligt vilket "i strafföreläggande får intagas föreläggande av ovillkorlig körkortsåterkallelse med körkortsspärr högst tre månader".

Utredningen påpekar att det inte har varit möjligt för utredningen att avvakta departementsbehandlingen av trafikmålskommitténs förslag, vilket skulle ge säkrare underlag för en bedömning av körkorts-

frågan. Det är från utredningens synpunkt en fördel om frågan angående eventuellt körkortsingripande på grund av brott kan handläggas i omedelbart samband med prövningen av ansvarsfrågan. Återkallelse och bestämmande av körkortsspärr bör samordnas med den allmänna straffpåföljden. Därmed vinner man också att den dömde redan i samband med domen får kännedom om reaktionen i hela dess vidd och att han mot denna bakgrund kan vidta nödvändiga åtgärder.

I det följande belyser utredningen vissa konsekvenser av trafikmålskommitténs förslag beträffande formerna för beivrande av trafikbrott. Utredningen framhåller bl.a. att tillämpningsområdet för strafföreläggande vid trafikbrott kommer att i hög grad bero på i vad mån det blir fast praxis hos domstolarna att för vissa brottstyper döma till ovillkorlig körkortsåterkallelse under kortare tid. Främst torde så bli fallet vid körkortsåterkallelse för överträdelser av för trafiksäkerheten grundläggande regler. Den som exempelvis kör mot rött ljus, inte iakttar stopplikt eller kör avsevärt fortare än tillåten hastighet blir av med körkortet på en månad eller längre även om någon olycka inte har inträffat, såvitt inte särskilda skäl talar däremot. Enligt nuvarande praxis blir påföljden i regel endast böter. Då sådana överträdelser är talrika finns det beträffande dessa brottstyper stort utrymme för strafföreläggande. Även i fråga om andra fall av vårdslöshet i trafik kan man räkna med att strafföreläggande med körkortsspärr inte sällan kan användas. Beträffande rattonykterhet innebär förslaget en skärpning av reglerna för körkortsingripande. Körkortsåterkallelse blir sålunda obligatorisk utom i några sällsynta undantagsfall. Men det kan antas att domstolarna särskilt vid lindrigare fall av rattonykterhet ofta kommer att besluta om villkorlig körkortsåterkallelse. Med den utformning av samhällsreaktionen som kommittén har föreslagit finns det enligt utredningen knappast något utrymme för summarisk handläggning hos åklagaren av dessa mål. Däremot föreligger behov av förenklad handläggning av målen hos domstolarna.

4.2.4 Koppling strafföreläggande – handläggning vid domstol

Utredningen framhåller att den har övervägt olika alternativ som siktar mot en omedelbar övergång från strafföreläggande till domstols-handläggning. Som ett möjligt alternativ har utredningen övervägt att låta strafföreläggandet gälla som stämning i brottmål om godkännande inte sker. Därvid förutsätts att strafföreläggandet innehåller samma uppgifter som stämningsansökan. Den avgörande skillnaden ligger f.n. däri att åklagaren skall ange de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje bevis. Praktiska skäl talar enligt utredningen mot att åklagaren redan i samband med utfärdandet av strafföreläggande skall upprätta sådan bevisuppgift. För det övervägande antalet misstänkta som delges strafföreläggande kommer det inte att bli aktuellt med

någon domstolsförhandling, varför stämning med bevisuppgift skulle framstå som en överlappsgärning. Utredningen framhåller vidare att det i de flesta fall skulle bli svårt för åklagaren att lämna bevisuppgift innan han vet om föreläggandet bestrids och vilka grunder som anges för bestridandet.

Om man skall göra någon mera omfattande rationaliseringsvinster är det enligt utredningen nödvändigt att antalet delgivningstillfällen begränsas till ett enda. Detta förutsätter att den misstänkte redan i strafföreläggandet kallas till handläggning inför domstol om han inte godkänner föreläggandet. Formellt finns förutsättningar för åklagare att utfärda sådan kallelse omedelbart i stämningen, om det på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet är uppenbart att den tilltalade inte kommer att uppge bevis och att inte heller annan förberedande åtgärd krävs.

Från praktisk synpunkt saknas enligt utredningen anledning att kalla samtliga misstänkta till domstolsförhandling, även om avsikten är att kallelsen bara skall aktualiseras om strafföreläggandet inte godkänns. En sådan ordning skulle också föra med sig administrativa problem, eftersom det inte vore möjligt att på förhand veta vilka av föreläggandena som skulle komma att bestridas och vilka av de kallade som skulle inställa sig vid förhandlingen. Risker för missuppfattningar och oriktigt handlande från de misstänkta sida är påtagliga.

Utredningen har mot denna bakgrund inte ansett det vara någon möjlig väg att låta strafföreläggandet alternativt fungera som stämning och inrymma kallelse till domstolsförhandling. Man måste enligt utredningen i stället från början klart skilja på de fall då strafföreläggande godkänns, varvid nuvarande rutiner kan användas, och de fall då föreläggandet bestrids, varvid domstolsförhandling aktualiseras. I sist nämnda fall bör målet kunna anhängiggöras omedelbart genom att åklagaren lämnar in strafföreläggandet till rätten. Åtal bör enligt utredningen i dessa fall kunna väckas utan stämning, eftersom ansvarsyrkandet är preciserat i föreläggandet med återopande av tillämpliga lagrum. Förutsättning bör vidare enligt utredningen finnas att kalla den misstänkte till förhandlingen antingen separat, när den misstänkte själv har kommit in med bestridande av strafföreläggandet, eller genom stämningsman i samband med delgivningen av strafföreläggandet, när den misstänkte förklarat sig inte kunna godkänna detta.

Utredningen skiljer alltså på två olika situationer som förutsätter delvis olika handläggningsrutiner. Den ena avser det fall att den misstänkte självmant inom föreskriven tid sänder in ett bestridande av strafföreläggandet till rikspolisstyrelsen. Något särskilt delgivningsförfarande har här inte behövt inledas. Den andra situationen inträffar när den misstänkte inte har svarat på strafföreläggandet trots påminnelse utan bestridandet sker först när han genom stämningsman delges föreläggandet. I det förra fallet måste särskild delgivning ske av

kallelse till förhandling vid domstol. I det senare fallet kan sådan kallelse överlämnas i samband med delgivningen av strafföreläggandet. Gemensamt för de båda handläggningsvägarna är att åklagaren utfärdar strafföreläggandet samt att rikspolisstyrelsen svarar för uppföljningen. Som allmän förutsättning gäller att misstänkt som bestrider utfärdat strafföreläggande skall kallas till huvudförhandling inför vederbörande tingsrätt på tid som bestämts särskilt. Rikspolisstyrelsen kan på datamaskinell väg medverka till att sådana kallelser utfärdas och sänds för delgivning med den misstänkte.

De nu beskrivna förfarandena erbjuder enligt utredningens mening en möjlig lösning för att åstadkomma en smidig och rationell koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning. Systemet förutsätter att åtal i dessa fall skall kunna väckas utan stämning. I stället utgör strafföreläggandet (däri angiven gärning jämte åberopade lagrum) grund för åklagarens ansvarstalan. Detta förutsätter tillämpning av undantagsregeln i 45 kap. 2 § sista stycket RB.

Det är enligt utredningen nödvändigt att klargöra vid vilken tidpunkt åtal skall anses väckt. Detta har betydelse bl.a. för frågan om litispendens, dvs. hinder mot att samtidigt föra talan i mer än en ordning. Enligt 48 kap. 3 § RB gäller att fråga om ansvar för brottet inte får tas upp på nytt innan fastställd tid för godkännande av strafföreläggande har gått ut. Efter denna tidpunkt äger åklagaren däremot väcka åtal för brottet i vanlig ordning. Den föreslagna kopplingen mellan strafföreläggande och domstolshandläggning medför dock att strafföreläggandet i många fall träder i stället för stämning. Det vore därför enligt utredningen tänkbart att anse åtal väckt redan då strafföreläggande delges den misstänkte. Emellertid är det först om föreläggandet bestrids som frågan om åtals väckande aktualiseras. Om lagföringen skall ske genom det enklare förfarandet som här skisserats (åtal efter strafföreläggande utan stämning) bör frågan om ansvar inte tas upp i annan ordning. Tiden för åtals väckande bör därför enligt utredningens uppfattning bestämmas till den dag den misstänkte delges kallelse att svara på strafföreläggandet vid domstol.

Frågan har också intresse från preskriptionssynpunkt. Enligt 35 kap. 1 § BrB uppkommer preskriptionsavbrott den dag den misstänkte får del av åtal för brottet. I strafföreläggandefallen bör enligt utredningens förslag tidpunkten för delgivning av kallelse vara avgörande i detta hänseende.

Utredningen motiverar den föreslagna kopplingen mellan strafföreläggande och domstolshandläggning med intresset av att åstadkomma en snabbare procedur. Genom att antalet delgivningar begränsas till en enda i varje ärende och anhängiggörandet av målet vid domstol sker som omedelbar följd av bestridandet av strafföreläggandet, kommer enligt utredningen betydande tidsvinster att göras i jämförelse med nuvarande ordning. Utredningen anser att man regelmässigt bör räkna

med att de mindre brottmål som på detta sätt förs till domstol avgörs inom en månad från den dag då talan har väckts, dvs. kallelse till huvudförhandling har delgetts den misstänkte.

Utredningen föreslår att den föreslagna ordningen med koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning i första hand bör prövas på sådana orter där man kan räkna med att den får större praktisk betydelse för strävandena att nedbringa de rättsvårdande myndigheternas arbetsbelastning. Utredningen nämner främst de tre största städerna. Om erfarenheterna därav blir goda kan det finnas skäl att införa motsvarande ordning inom fler åklagardistrikt.

4.2.5 Förenklad domstolshandläggning

Allmänna synpunkter

Utredningens förslag om vidgad tillämpning av strafförelägganden syftar bl.a. till att minska tillströmningen av mindre brottmål till domstolarna. Det står enligt utredningen dock klart att reformen inte kommer att medföra att *alla* mindre brott, för vilka inte stadgas allvarigare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, undandras domstols prövning. Utredningen erinrar om att det finns vissa brott av denna kategori som i det konkreta fallet inte lämpar sig för strafföreläggande. Vidare gäller att denna handläggningsform förutsätter att den misstänkte erkänner brottet. Den misstänkte måste alltid ställas inför alternativet att antingen godkänna eller inte godkänna strafföreläggandet. I sist nämnda fall kan målet komma att handläggas vid förhandling inför domstol. Slutligen måste man räkna med att det även i fortsättningen kommer att finnas fall då den misstänkte inte kan delges strafföreläggandet inom föreskriven tid och ärendet därför återremitteras till åklagaren.

En av de centrala frågorna för utredningen har därför varit att pröva hur handläggningen av mindre brottmål vid domstol skall ordnas, särskilt med hänsyn till dessa måls enkla beskaffenhet.

Under förarbetena till RB diskuterades möjligheten att införa särskilda bestämmelser om förenklad rättegångsordning i mindre brottmål. Den bakomliggande tanken torde ha varit att RB:s regelsystem särskilt skulle ta sikte på handläggningen av sådana brottmål som krävde mera vidlyftig utredning medan ett enklare förfarande skulle vara motiverat i fråga om de mindre, erkända förseelserna. Processlagberedningen ansåg sig emellertid inte kunna förorda en uppdelning av mål av olika kategorier och någon sådan kom inte heller att tas in i RB. Enligt RB skall reglerna om handläggning av brottmål vid huvudförhandling tillämpas i alla mål oavsett brottets svårighetsgrad och några avsteg tillåts inte från den stadgade ordningen. Däremot kan de mindre brottmålen i vissa fall handläggas utan nämnd och avgöras utan att den tilltalade inställt sig personligen vid huvudför-

handling samt domen utfärdas i förenklad form.

Det finns enligt utredningens uppfattning anledning att i dag anlägga en något annorlunda syn på formerna för domstolshandläggningen av mindre brottmål än vad RB:s målsmän gjorde under förarbetena till denna processordning. Utredningen framhåller att den muntliga huvudförhandlingen med krav på koncentration och omedelbarhet markerade vid den tiden en reaktion mot det gamla, bristfälliga systemet och det var naturligt att föreskriva ett bestämt schema för proceduren, där varje moment hade sin givna plats och innehåll. Den misstro som enligt utredningen kan finnas mot att t.ex. åberopa skriftliga vittnesattester eller att i övrigt avgöra målet "på handlingarna" väcker enligt utredningens uppfattning i dag inte samma djupa känslor. Processekonomiska skäl talar enligt utredningen mot att strikt hålla fast vid regler som både rätten och parterna anser vara opraktiska och som onödigtvis kan förlänga och fördyra rättegången.

I praktiken görs enligt vad utredningen har inhämtat ofta avsteg från RB:s regler vid handläggningen av mindre brottmål, därför att en formell tillämpning skulle försvåra arbetet samt i vissa fall verka parodisk och väcka förundran hos den rättssökande allmänheten. Från domstolshåll har pekats på det ändamålslösa i att rättens ordförande och åklagaren skall hålla på att läsa innantill för varandra, när den tilltalade har uteblivit från huvudförhandlingen men förutsättningar likväl finns att avgöra målet på handlingarna.

Enligt utredningen möter det i vissa delar formella hinder mot en enkel och mindre formbunden handläggning av de mindre brottmålen. Det är därför önskvärt att dra en gräns mellan mindre brottmål och mera vidlyftiga och svårutredda brottmål. När det gäller brott för vilka inte stadgas allvarligare straff än böter eller förnyelse i högst sex månader kan man som regel utgå från att det inte krävs någon större utredning för avgörandet. Man har principiellt accepterat att dessa brott är ägnade att handläggas under enkla, summariska former. Den omständigheten att ett mindre brott på grund av den tilltalades egna åtgärder (t.ex. vägran att godkänna strafföreläggandet) eller annan omständighet kommer under domstols prövning, bör enligt utredningens mening inte hindra att handläggningen förenklas, om detta motiveras av brottets beskaffenhet. Utredningen anser det därför vara motiverat att införa speciella regler för handläggningen av mindre brott, varigenom avsteg kan ske från de strikt formella handläggningsrutinerna och förhandlingarna kan anpassas efter målens särskilda beskaffenhet.

Utredningen anför vidare att en särskild fråga är om de mindre brottmålen skall behöva handläggas vid ordinär huvudförhandling eller om handläggningen skall ske vid andra sammanträden som regleras i särskild ordning. Det är t.ex. tänkbart i brottmål liksom i tvistemål att ensamdomare håller förberedelse med åklagare och misstänkt samt att

möjlighet därvid erbjuds honom att antingen omedelbart avdöma målet på grundval av utredningen eller att sätta ut målet till huvudförhandling. Utredningen har emellertid stannat vid att speciellt för de mindre brottmålen föreslå en ordning som innebär att rätten liksom nu håller sammanträde för huvudförhandling men att vissa avsteg sker från handläggningen enligt 46 kap. RB. Föresättningar bör i så fall finnas för åklagare att väcka åtal och själv kalla de misstänkta till dessa sammanträden. Att utredningen sålunda inte – vilket nämns i direktiven som en tänkbar lösning – vill förorda en annan handlägningsform, motiveras främst av praktiska och processekonomiska skäl. Det är utredningens uppfattning att de flesta mindre brott i fortsättningen kommer att rymmas under strafföreläggandets tillämpningsområde. Genom sitt förslag räknar utredningen med en minskning av antalet mindre brottmål vid domstolarna.

Att utredningen sålunda förordar att mindre brott även i fortsättningen skall handläggas vid sammanträde för huvudförhandling – i den mån de anhängiggörs vid domstol – och inte enligt särskild förhandlingsordning, innebär inte att RB:s regler för handläggningen i alla delar bör bibehållas. Starka skäl talar enligt utredningen för att dessa regler bättre anpassas till de mindre brottmålen. En sådan anpassning synes utredningen väl kunna genomföras inom ramen för nuvarande system.

Stämning och kallelse

Om strafföreläggande inte kan komma i fråga eller om utfärdat strafföreläggande inte godkänns, skall åklagaren enligt nuvarande ordning pröva om åtal skall väckas. Som regel leder denna prövning till åtalsbeslut. Åtal sker genom stämning. Det vanliga torde vara att åklagaren ger in stämningsansökan till rätten, varefter rätten utfärdar stämning. Föresättning finns emellertid också för åklagaren att själv utfärda stämning enligt de anvisningar som lämnas av rätten.

I de fall då föresättningar saknas för strafföreläggande talar enligt utredningen vissa skäl för att man generellt låter åklagaren själv utfärda stämning och kallelse till domstolsförhandling i mindre brottmål. Att åklagaren först skall behöva ge in ansökan om stämning till domstol och sedan avvakta att rätten beslutar om stämning och kallelse till domstol, förefaller utredningen vara en onödig och tidsödande omgång i mindre brottmål. Utredningen framhåller dock att det kan uppkomma vissa organisatoriska problem om dessa funktioner skall läggas på åklagaren.

Enligt 45 kap. 1 § RB äger rätten i den omfattning, som finnes lämplig, uppdra åt åklagare att utfärda stämning. Utredningen förutsätter att denna föreskrift skall tillämpas i ökad utsträckning. I praktiken bör man räkna med vissa generella riktlinjer. Utredningen anser att det bör ankomma på RÅ att i samråd med DON undersöka

de organisatoriska förutsättningarna för en enhetlig, utvidgad tillämpning av bestämmelsen.

Enligt 45 kap. 10 § andra stycket RB kan rätten omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling, om det på grund av den tilltalades erkännande eller annan omständighet kan antas, att han inte behöver föreläggas skyldighet att lämna bevisuppgift. Motsvarande bestämmelse har införts i 45 kap. 16 § andra stycket RB, såvitt gäller åklagarens möjlighet att omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling. Det skall därvid vara uppenbart att bevis inte kommer att uppges av den tilltalade och att inte heller annan förberedande åtgärd behövs.

Enligt vad utredningen har erfarit förorsakar dessa bestämmelser vissa svårigheter för en rationell handläggning, eftersom bevisföreläggande inte kan meddelas om stämningen förbinds med kallelse till huvudförhandling. Det anses ofta vara svårt att i samband med utfärdandet av stämning finna grund för antagandet att den tilltalade inte behöver föreläggas skyldighet att lämna bevisuppgift. Domstolarna måste därför vänta med kallelse tills stämningen har delgetts och tiden för inkommande av bevisuppgift har gått till ända. En sådan ordning med två olika delgivningar medför enligt utredningen onödig tidsåtgång och ökade kostnader. Vissa domstolar anser sig också i strid mot bestämmelsens ordalydelse böra utfärda stämning med kallelse till huvudförhandling, varvid samtidigt på kallelseblanketten ges föreläggande för den tilltalade att inom viss tid före huvudförhandlingen komma in med eventuell bevisuppgift.

Utredningen anser att hinder inte bör möta mot att på detta sätt låta rätten eller åklagaren lämna föreläggande om bevisuppgift i stämningen och samtidigt kalla till huvudförhandling. Det måste förutsättas att tillräcklig tidsmarginal ges för ingivande av sådan bevisuppgift så att eventuella vittnen kan hinna kallas och åklagaren kan ta del av uppgiften före huvudförhandlingen. Utredningen föreslår att 45 kap. 10 och 16 §§ ändras i enlighet med det anförda.

Personlig inställelse

I förslaget till rättegångsbalk framhöll processlagberedningen att kravet på den misstänktes personliga inställelse borde upprätthållas som allmän regel även då åtalet avsåg lindrigare brott (SOU 1938:44 s. 271). Undantag borde bara medges då den misstänktes närvaro kunde antas sakna betydelse för utredningen. Vid bedömandet därav ägde uppenbarligen brottets svårighetsgrad stor betydelse liksom även den omständigheten huruvida den misstänkte erkänt gärningen eller inte. Om vid brott, som inte föranledde svårare straff än böter, erkännande förelåg, torde i allmänhet den misstänktes personliga inställelse kunna antas sakna betydelse.

Bestämmelserna i 21 kap. 2 § och 46 kap. 15 § RB fick i sin

nuvarande lydelse i samband med införandet av BrB. I prop. 1964:10 framhöll dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, att frågan om den tilltalade skulle kallas personligen till huvudförhandlingen eller inte och om målet skulle kunna avgöras i den tilltalades utvaro förutsatte att man på ett förberedande stadium av processen verkställde en viss prövning. Därvid skulle fastställas att annan brottspåföljd än böter inte kunde komma i fråga och att den tilltalades närvaro kunde antas vara utan betydelse för utredningen (saken kunde nöjaktigt utredas). I propositionen anfördes vidare.

En dylik förhandsprövning är dock obehövlig, om den misstänkte redan med hänsyn till utredningsläget i målet skall infinna sig personligen. Den förprövning, varom här är fråga, har emellertid en annan karaktär än den slutliga prövningen av målet. Vid den förberedande prövningen har man sålunda ej att ingå på frågan, om den misstänkte begått den åtalade gärningen eller icke. Spörsmålet, huruvida den åtalade gärningen över huvud är straffbar, faller likaledes utanför förprövningens ram. Vid åtal för exempelvis oaktssamhetsbrott lämnas sålunda vid förprövningen åsido, om den gärning som åklagaren lägger motparten till last innefattar oaktssamhet. Även bortsett från att förprövningen icke omfattar alla de moment, som ingår i målets slutliga prövning, kan förprövningen sägas vara av summarisk natur, eftersom den icke syftar till annat än att från övriga brottmål särskilja dem, i vilka någon tvekan icke gärna kan råda om att påföljden i händelse av fällande dom kommer att stanna vid böter. Med hänsyn härtill kan förprövningen icke anses på olämpligt sätt föregripa det slutliga avgörandet i målet.

På många håll i landet praktiseras enligt utredningen ett förfarande som innebär att den tilltalade i samband med kallelse till huvudförhandling anvisas möjlighet att skriftligen underteckna ett formulär och sända detta till rätten, varigenom han inte behöver infinna sig till huvudförhandlingen enligt den utfärdade kallelsen. Förfarandet, som inte regleras i lag, har införts som ett led i domstolarnas rationaliseringsarbete. Den allmänna meningen torde enligt utredningen vara att den tilltalade i sådana mindre mål bör kunna besparas de besvär, kostnader och obehag som en personlig inställelse kan föra med sig. Ett skriftligt erkännande utgör här tillräcklig grund för att man skall anse att saken skall kunna "nöjaktigt utredas". Tidigare tillämpades i stor utsträckning en ordning, enligt vilken den tilltalade i stället undertecknade fullmakt för någon – t. ex. en tingshusvaktmästare – att på hans vägnar erkänna brottet vid huvudförhandlingen. Fortfarande förekommer det enligt utredningen på vissa håll att rätten sänder ut sådant fullmaktsformulär samtidigt med kallelsen.

Utredningen sätter användningen av skriftliga erkännandebblanketter vid domstolarna i samband med utbyggnaden av institutet strafföreläggande. Detta förfarande har lett till att många mindre brott numera lagförs efter skriftligt erkännande. De principiella invändningarna som kan riktas mot denna summariska straffrättskipning förefaller utredningen ha samma relevans i fråga om förfarandet att lämna in skriftligt erkännande till domstol.

Den prövning som i sådana fall äger rum vid domstol skiljer sig inte mycket från den som åklagaren gör före utfärdandet av strafföreläggande. Trafikmålskommittén framhöll i sitt betänkande Trafikmål (SOU 1963:27, s. 125) att man från rättssäkerhetssynpunkt så långt som möjligt borde se till att en tilltalad inte av bekvämlighets- eller kostnadsskäl, dvs. för att undvika en inställelse, erkände ett brott som han egentligen vill bestrida (se även JO 1966 s. 235). Utredningen anser att man inte kan bortse från en sådan risk men att den likväl inte bör tillmätas avgörande betydelse vid valet av handlägningsform. Man måste utgå från att ett erkännande är bekräftelse på att den tilltalade verkligen ha begått brottet. Om erkännandet inte står i strid mot övriga fakta i målet bör det godtas som tillräckligt bevis. I regel bör därför skriftligt erkännande i mindre brottmål accepteras och regelmässigt leda till att målet kan avgöras utan den tilltalades närvaro, om han uteblir från huvudförhandlingen.

Enligt utredningens mening förefaller det även i fortsättningen vara nödvändigt att viss förhandsbedömning av saken sker i samband med kallelse, varigenom kan klargöras om den tilltalade behöver vara personligen närvarande vid huvudförhandlingen vid utredning av ansvarsfrågan. Det kan finnas fall då den misstänkte under förundersökningen har förnekat gärningen och lämnat en version av händelseförloppet som strider mot åklagarens och eventuellt åklagarvittnes. Den tilltalades hörande i målet kan då bedömas vara erforderligt och i kallelsen bör han följdriktigt åläggas personlig inställelse. Utredningen framhåller vidare att eftersom den tilltalades utelämnande från huvudförhandlingen enligt denna bedömning anses utgöra hinder för målets avgörande, skäl saknas att sända honom skriftligt erkännandeformulär i samband med kallelsen.

En annan situation inträffar då brottet är sådant att det bedöms vara av särskilt intresse att det handläggs vid domstol. Utredningen har tidigare pekat på att det i vissa fall kan vara olämpligt att utfärda strafföreläggande även om formella förutsättningar finns. Om rättegången skall kunna fylla sin funktion som ett av medlen för att motverka brottslighet är det enligt utredningens bedömning önskvärt att den tilltalade personligen inställer sig vid huvudförhandlingen. Inte heller här bör finnas utrymme för skriftligt erkännandeformulär.

Det kommer sålunda också med utredningens förslag att finnas anledning att kalla den tilltalade till personlig inställelse vid huvudförhandling i mindre brottmål, även om utrymmet för sådan kallelse bör begränsas till fall då den tilltalades närvaro anses erforderlig för utredningen i målet.

En särskild fråga gäller om den tilltalade som kallas "personligen eller genom ombud" skall föreläggas vite, liksom f. n. är fallet. Enligt utredningens mening bör man avstå från sådant föreläggande, eftersom man här inte anser att den tilltalades personliga närvaro är erforderlig. Frågan får särskild aktualitet om den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen och inte heller inställer sig genom ombud samt rätten, i strid mot den tidigare

förhandsbedömningen, inte anser sig kunna avgöra målet enligt 46 kap. 15 § andra stycket RB. Det ligger enligt utredningen en motsättning i att å ena sidan kräva att den tilltalade inställer sig vid vite och å andra sidan förklarar att han inte behöver inställa sig om han skriftligen erkänner brottet (eller om brottet ändå nöjaktigt kan utredas). Utredningen föreslår därför att föreläggande av vite i kallelse till huvudförhandling enligt 45 kap. 15 § RB i fortsättningen skall begränsas till sådana fall då kallelsen innefattar krav på personlig inställelse.

Utredningen anser att man bör acceptera avsteg från principen om den tilltalades muntliga hörande i mindre brottmål, om han uttryckligen erkänner brottet samt önskar befrielse från personlig inställelse vid huvudförhandlingen. Enligt utredningens mening bör den tilltalade normalt ställas inför alternativet att antingen lämna ett sådant erkännande, varigenom målet kan komma att avgöras i hans utevaro, eller – om så inte sker – kallas att personligen inställa sig till muntlig förhandling.

Från dessa synpunkter måste det enligt utredningen anses följdriktigt att rätten i samband med kallelse till huvudförhandling bereder den tilltalade möjlighet att skriftligen erkänna brottet och medge eventuellt skadeståndsanspråk. Av formuläret bör framgå att han i så fall inte behöver inställa sig till huvudförhandling utan att avgörandet kommer att grundas på utredningen i målet. För tillämpning av en sådan ordning med erkännandeformulär bör dock gälla vissa begränsningar. Det skall enligt utredningen vara fråga om mindre brott. Vidare bör krävas att utredningen i målet är sådan att förutsättningar finns att avgöra saken, även om den tilltalade skulle utebli från huvudförhandlingen. Utredningen framhåller vidare att det normalt bör krävas att den tilltalade har erkänt gärningen under förundersökningen eller i varje fall vitsordat de faktiska omständigheterna.

Med en sådan uppläggning – fortsätter utredningen – kommer i praktiken möjligheterna för översändande av erkännandeformulär att täckas av de fall då rätten i kallelse till huvudförhandling kan avstå från kravet på den tilltalades personliga inställelse. Anses däremot den tilltalades personliga närvaro vara erforderlig för målets avgörande, saknas också förutsättningar att sända över erkännandeformulär. Kollisionen mellan vitesföreläggande och skriftligt erkännandeformulär kan därmed undvikas.

Om åklagarna i större utsträckning själva kommer att svara för stämning och kallelse kommer detta att innebära att det också blir åklagaren som måste göra den nödvändiga förhandsbedömningen, huruvida den tilltalade skall kallas personligen vid vite alternativt personligen eller genom ombud och – när sistnämnda alternativ väljs – om han skall beredas möjlighet att skriftligen erkänna brottet. Det bör enligt utredningen inte möta några större betänkligheter att i förekommande fall låta åklagaren bereda den tilltalade möjlighet att skriftligen erkänna brottet, varigenom denna befrias från personlig inställelse vid huvudförhandlingen. Skulle rätten undantagsvis finna att saken inte kan "nöjaktigt utredas", när åklagaren har avstått

från att kalla den tilltalade personligen till huvudförhandling och denne har uteblivit, bör förutsättningar alltid finnas för rätten att sätta ut målet till nytt sammanträde och, om så anses erforderligt, kalla den tilltalade vid vite.

Åberopandet av skriftliga vittnesutsagor

Utredningen anför att regeln i 35 kap. 14 § RB att skriftliga berättelser inte får åberopas som bevis i rättegång bl.a. har motiverats av hänsyn till bevisvärderingen. Genom att upplysningspersonen muntligen skall lämna sin berättelse har rätten bättre möjligheter att bedöma hans trovärdighet. Rätten och parterna kan också ställa kompletterande frågor till den som hörs muntligen, vilket har betydelse från utredningssynpunkt. Risken för att skriftliga vittnesutsagor blir ofullständiga och tillrättalagda är också påtaglig.

Även om det inte kan förnekas att det för modern rättskipning är av vikt att nämnda regel finns att tillgå, bör man dock inte överdriva betydelsen därav. Det är allmänt känt att ju längre tid som förflyter från gärningstillfället, desto svårare har ett vittne att erinra sig detaljer kring händelsen. Minnesbilden suddas ut och nya, ovidkommande intryck läggs till de ursprungliga. En nedteckning av vittnets berättelse omedelbart efter händelsen kan från dessa synpunkter framstå som säkrare underbyggd och mera trovärdig än ett vittnesmål som avläggs lång tid därefter.

Utredningen anser att erfarenheterna visar att polisvittnen, butiks- och trafikkontrollanter m.fl. som hörs i rättegång sällan kan lämna andra upplysningar än vad som framgår av de skriftliga rapporterna. Vid överläggningar med företrädare för domstolsväsendet har utredningen också erfarit att det finns behov av avsteg från förbudet att åberopa skriftliga vittnesberättelser i mindre brottmål. Såväl processekonomiska skäl som hänsynen till den tilltalades intresse anses tala därför. Särskilt har pekats på de fall när den tilltalade uteblivit från huvudförhandling i mål om mindre förseelse utan att skriftligt erkännande föreligger.

Det finns – framhåller utredningen – med hänsyn till det praktiska behovet skäl att införa en regel som ger domstolarna möjligheter att i ökad utsträckning tillåta åberopandet av skriftliga berättelser som bevisning. Utrymmet för åberopande av sådana skriftliga utsagor bör dock inte vara obegränsat. Alltjämt bör gälla som huvudregel att vittnen och andra upplysningspersoner skall höras muntligen när målet sätts ut till huvudförhandling. Avsteg från denna regel bör i princip bara avse de mindre brottmålen och därutöver bör gälla begränsningar i fråga om den skriftliga utsagans art och innehåll. I första hand bör det vara fråga om rapporter av mera officiell natur (t.ex. polismans rapport

vid trafikkontroll, besiktningsmans utlåtande angående viss teknisk detalj, t.ex. bromsarna på en bil) men också andra redogörelser som lämnas i samband med anmälan av brott (t.ex. parkeringsvakts rapport över olaga parkering, trafikkontrollants redogörelse för omständigheterna vid påstådd snyltning), bör kunna tjäna som bevisning. Utrymmet för återopande av skriftliga vittnesutsagor bör vidare begränsas till mindre brottmål där det föreligger särskilt behov av sådan förenkling. I praktiken torde detta framför allt komma att gälla mål där den tilltalade inte har medgivit ansvar för brottet men förutsättningar ändå bör finnas att avgöra målet i dennes utevaro, om han inte inställer sig personligen vid huvudförhandlingen.

Avsteg från handläggningsgången enligt 46 kap. RB

Utredningen anser att man inte behöver binda upp huvudförhandlingen i mindre brottmål alltför hårt genom formella regler för handläggningsgången. Det bör vara möjligt för rätten att göra sådana avvikelser från mönstret som motiveras av hänsyn till utredningen i målet och brottets beskaffenhet. Det finns också skäl som talar för att man vid handläggningen av vissa typer av mindre brott (t.ex. vissa trafikbrott, ordningsföreseelser) bör kunna skapa en "avspänd" atmosfär och ge ett visst pedagogiskt innehåll åt sammanträdet. Möjlighet bör finnas att pröva olika vägar inom ganska vida ramar. En handläggning av mera informell natur enligt den ordning som gäller vid förberedelse i tvistemål, då målet företas till omedelbar huvudförhandling (42 kap. 20 § RB), kan vara en modell. Sammanträdet kan i så fall äga rum på samtalsnivå under mindre allvarstygda former, varvid särskild vikt bör fästas vid att den tilltalade förstår innebörden av det straffrättsliga ingripandet.

Det bör enligt utredningen överlämnas åt de enskilda underrätterna att själva bestämma i vilken utsträckning och i vilka fall det kan vara motiverat att göra avsteg från den formella handläggningsgången i mindre brottmål. Man måste dock hålla fast vid att det även i fortsättningen skall åligga rätten att vaka över att ordning och reda iakttas vid handläggningen och att se till att den kontradiktoriska principen iakttas. Man bör också förutsätta att rätten handlar i samråd med åklagaren och den tilltalade samt eventuell försvarare, om mera betydande avsteg skall göras från den ordinarie handläggningsordningen.

5 Remissyttrandena över betänkandet Mindre brott

5.1 Allmänna synpunkter

Remissinstanserna redovisar i allmänhet en positiv inställning till de reformlinjer som brottmålsutredningen har dragit upp i betänkandet Mindre brott. Från bl.a. domstolshåll manas dock av rättssäkerhetsskäl till försiktighet i fråga om att flytta över ytterligare målgrupper från domstolarna till summarisk handläggning genom strafföreläggande. En del instanser förordar att lagstiftaren i större utsträckning prövar möjligheten att avkriminalisera mindre brott. I de flesta yttrandena instämmer man i utredningens förslag om förenklad domstols-handläggning i mindre brottmål, i en del fall dock med förbehållet att vissa frågor bör tas upp vid en allmän översyn av RB. Behovet av förbättrad information till den misstänkte om rättsverkningarna av strafföreläggande och dom vitsordas allmänt. Vad utredningen har uttalat om lekmannamedverkan inom åklagarväsendet föranleder däremot kritiska kommentarer från åtskilliga håll.

Flertalet remissinstanser finner i likhet med utredningen önskvärt att man prövar ytterligare möjligheter att vidga området för straffrättsliga ingripanden utan domstolsmedverkan. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller att utredningens förslag innebär en fortsättning på den redan inslagna vägen och för med sig att ytterligare brott undandras domstols bedömande. Hovrätten är liksom utredningen av den meningen att det torde finnas utrymme för fortsatta reformer med inriktning att ytterligare förenkla handläggningen av de mindre brottmålen. Liksom utredningen är hovrätten också av den uppfattningen att reformsträvanden därvid bör inriktas på att fortsätta utbyggnaden av strafföreläggandeinstitutet och att det inte framstår som någon lämplig väg att vid sidan av strafföreläggandet införa ett nytt institut av typ stämningsföreläggande eller – efter mönster av utländska förebilder – av typ "strafforderförfarande" eller "Strafbefehl". Som utredningen har pekat på måste det nämligen från rättssäkerhetssynpunkt anses högst olämpligt att låta den misstänktes passivitet spela någon avgörande roll i ett summariskt förfarande. Inte heller framstår ett system där domstol har att överpröva åklagares föreläggande av bötesstraff som någon i förhållande till vanlig domstolsförhandling i väsentlig mån mer effektiv och smidig lösning. Hovrätten delar också utredningens grundinställning att man av effektivitets- och snabbhethänsyn bör söka skapa någon sorts koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning och att det bör införas möjligheter till förenklad handläggning vid domstol av de mindre brottmålen. Hovrätten kan därför i princip tillstyrka de förslag som har framlagts av utredningen. *Malmö tingsrätt* har den principiella inställningen att domstolarnas brottmålsresurser bör inriktas på kvalificerade arbets-

uppgifter i första hand för beivrande av den grövre brottsligheten. Tingsrätten finner utredningens ståndpunktstagande att utbyggnad av strafföreläggandeinstitutet ges företräde framför införande av en ny handläggningsform med inslag av domstolsmedverkan böra godtas. De invändningar som från rättssäkerhetssynpunkt kan göras mot en sådan prioritering väger enligt tingsrättens mening inte tillräckligt tungt när fråga är om mindre brottmål och den misstänkte själv klart har gett till känna att han föredrar en summarisk handläggningsform framför att få saken prövad av domstol. RÅ erinrar om att de hittillsvarande reformerna på området främst har dikterats av tillgången på resurser för rättsväsendet. Emellertid har de också haft andra fördelar, framhåller RÅ. Genom de förenklade handläggningsformerna har skapats en enhetligare rättspraxis än tidigare. Detta gäller främst parkeringsbets- och ordningsbetsystemen. Men även strafföreläggandeinstitutet erbjuder större möjligheter att skapa enhetlighet än domstolsförfarandet genom den omfattande tillsynsverksamhet som bedrivs inom åklagarväsendet. De förenklade handläggningsformerna har också inneburit fördelar för den misstänkte kanske främst av praktisk natur. Förenklarna har därjämte bidragit till att avdramatisera beivrandet av smärre brott. Detta har varit av stor betydelse när det gäller t.ex. snatteribrott, där åtal och offentlig rättegång för många misstänkta kan innebära en knappt uthärdlig psykisk påfrestning.

Synpunkter liknande de nu anförda kommer till uttryck också i flera andra remissyttranden från *domstols- och åklagarhåll*. Samma grundinställning – låt vara i några fall med vissa förbehåll – redovisas av bl.a. JK, DON, brottsförebyggande rådet, statskontoret, länsstyrelserna i Malmöhus, Örebro och Västernorrlands län, åtalsrättskommittén och SACO. DON påpekar dock att de rationaliseringsvinster som nu kan göras genom ytterligare reformer i fråga om de lindrigaste brottmålen generellt sett måste få en mera marginell effekt. På grund av vissa lokala förhållanden kan dock en reform undantagsvis – t.ex. i storstadsområdena – ha betydande intresse.

Stockholms tingsrätt finner med hänsyn till läget i domstolen i fråga om bagatellmålen angeläget att partiella reformer utan dröjsmål genomförs på grundval av betänkandet. Förslaget synes tingsrätten i sina huvuddrag väl ägnat att möjliggöra att resurserna särskilt i de större domstolarna och åklagarmyndigheterna kan utnyttjas mera rationellt än nu utan att därmed rättssäkerheten äventyras. Situationen är åtminstone i Stockhomm sådan att det inte bör anstå med effektiva åtgärder. Från tid till annan har förekommit uttalanden av innebörd att den ena eller andra frågan endast är ett Stockholmsproblem och att varsamhet därför bör iaktas innan reformer genomförs i syfte att komma till rätta med saken. Med anledning härav vill tingsrätten framhålla att domstolen svarar för ungefär en sjundedel av antalet

avdömda mål i första instans. På brottmållssidan är andelen betydligt större. De frågor som främst berör Stockholmsområdet är därför av större betydelse allmänt sett än vad den eventuella begränsningen till en enda domstol kan synas ge vid handen. Dessutom förhåller det sig erfarenhetsmässigt ofta så att en svårighet, som först ger sig till känna i huvudstadsregionen, med tiden också medför problem på andra håll i riket.

Några remissinstanser erinrar om att de rättsvårdande myndigheterna kan avlastas arbete med mindre brottmål även på annat sätt än genom regler om förenklad och summarisk handläggning. Möjligheten att avkriminalisera brott bör enligt *JK* utnyttjas i mycket större utsträckning än som hittills har skett. I första hand faller här i ögonen frekventa brott som fylleri och parkeringsförseelser. Enligt *JK:s* mening råder bland svenska lagstiftare en stark övertro på fördelarna med en kriminalisering. *JK* anser att det är en angelägen uppgift att bringa ned antalet straffbestämmelser till en bråkdel av vad som nu finns och att vid ny lagstiftning noga överväga huruvida sanktioner av straffrättslig natur verkligen behövs. Liknande synpunkter anförts av bl.a. *RÅ* och *Stockholms tingsrätt*.

Vissa remissinstanser anlägger en mer kritisk syn på de av utredningen föreslagna reformlinjerna. Sålunda menar *hovrätten för Västra Sverige* att utredningen har fäst mycket stor vikt vid intresset av snabb målavverkning och alltför litet beaktat den säkerhet som består i att även ett obetydligt brottmål prövas av såväl åklagare som domstol. Inom domstolsväsendet avgörs endast rena bötesmål av ensamdomare. Tingsnotarie får över huvud taget inte döma ensam. Åt en ensam åklagare vill emellertid utredningen anförtro inte endast prövningen huruvida brottslig gärning föreligger utan även såväl dess rubricering inom grupper av likartade brott som avgörandet om brottet i det enskilda fallet skall vara bötesbrott. Även straffmätningen kommer att vila på åklagaren. Den föreslagna ordningen – utan efterföljande offentlig prövning av domstol – är enligt *hovrätten* ägnad att inge betänkligheter med hänsyn till rättssäkerheten. Åtskilliga andra olägenheter följer med den föreslagna utvidgade tillämpningen. *Hovrätten* pekar på att bedömningen av påföljdens art och straffmätningen lätt kan bli schablonmässig och beroende av instruktioner och förebilder. Inom den stora gruppen av brott med strafflatituden böter eller fängelse i högst sex månader finns vidare åtskilliga, ganska särpräglade brottstyper, som föga lämpar sig för summariskt avgörande, eftersom situationerna är så växlande och frekvensen av brotten så låg att någon enhetlig praxis inte har utbildat sig. Särskilt inom specialstraffrätten förekommer inte heller sällan juridiska problem som inte alltid uppmärksammas förrän efter en grundlig penetration. Sådana problem beaktas lättare om åtal följs av domstolsprövning. Vissa brott är också

så konstruerade att ett erkännande är av ringa värde utom i de klaraste fallen. Hovrätten framhåller slutligen att eftersom bötesbeloppet är fixerat kan en tilltalad, för att undgå en för honom obehaglig domstolsinställelse, frestas att erkänna en gärning som han egentligen har velat bestrida. Detta är från rättssäkerhetssynpunkt inte önskvärt. Mot bakgrund av det anförda kunde man tänka sig att avvisa utredningens förslag, men av processekonomiska skäl och med hänsyn till vikten av en skyndsam handläggning av brottmål tillstyrker hovrätten att katalogen i strafföreläggandekungörelsen utökas med ett antal *frekventa* brott som lämpar sig för behandling i denna ordning.

En liknande inställning ges till känna av *Norrköpings tingsrätt*, som bl.a. menar att medverkan av nämnd är av stor betydelse vid bestämmande av bötesstraff, *länsstyrelsen i Stockholms län*, *Sveriges advokatsamfund* och *Sveriges domareförbund*. Domareförbundet framhåller bl.a. att en översyn bör ske av straffskalorna med indelning av vissa brott i svårhetsgrader, vari ringa fall endast bestraffas med böter. Genom ett sådant förfarande kan en breddning av utrymmet åstadkommas under lagstiftarens kontroll. I motsats härtill kan vid ett genomförande av betänkandets förslag befaras att utvecklingen eljest sker utan domstolarnas tillsyn som följd av en rättspraxis, vilken skulle kunna påverkas av i och för sig naturliga önskemål hos åklagarna att i tveksamma fall hellre tillämpa det för dem kanske bekvämare förfarandet med strafföreläggande än bringa brott inför domstol. Det kan nämligen enligt förbundet inte utan vidare tas för givet att den restriktivitet beträffande strafförelägganden åklagarna hittills torde ha iakttagit beträffande vissa brottstyper kommer att bestå när det nya systemet har tillämpats en tid.

Utredningens förslag om förenklad handläggning av mindre brottmål vinner i regel remissinstansernas gillande (se vidare under 5.5). I samband med behandlingen av förslaget i denna del tar flera remissinstanser upp frågan om en översyn av RB. *JK* framhåller att RB inte är anpassad till vår tid och att en översyn är mycket önskvärd. Alla ändringar som har skett under årens lopp har enligt *JK* förstört RB:s systematik och tillkomsten av flera olika processrättsliga institut vid sidan av balken försvårar överblicken. Vad som behövs är enligt *JK* främst ökade möjligheter att anpassa handläggningen till vad det enskilda målet kräver samt en teknisk översyn av balken och tillhörande lagstiftning. Även *Stockholms tingsrätt* anser att tiden är inne för en samlad och mera omfattande översyn av RB. Möjligheter bör enligt tingsrätten öppnas till att frångå en strikt tillämpning av principerna om muntlighet och omedelbarhet, när det ter sig motiverat i det särskilda fallet. Tingsrätten påpekar att man har tvingats att i åtskilliga hänseenden tillämpa RB mindre formalistiskt än som ursprungligen torde ha varit åsyftat. *DON* och *Sveriges domareförbund* anser att

en del av utredningens förslag bör behandlas i samband med en översyn av RB. Domareförbundet understryker angelägenheten av att RB snarast bör bli föremål för en total översyn hellre än ändras i detaljer, så att sammanhanget i detta lagverk riskerar att småningom förryckas. SAF menar att RB bör ses över i dess helhet i den mån den anses föråldrad och inte reviders partiellt på ett sätt vars följderna är svåra att överblicka.

Vad utredningen har anfört om behovet av ökad information till den misstänkte om verkningarna av strafföreläggande och domstols prövning av brott föranleder allmänt instämmande av de instanser som yttrar sig i frågan. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* påpekar att behovet att öka allmänhetens kunskaper om rättsväsendets funktioner inte bara gäller mindre brottmål. Enligt *hovrätten för Övre Norrland* är det av mycket stor betydelse att den misstänkte, när han står i begrepp att godkänna ett strafföreläggande, har kännedom dels om vilka verkningar godkännandet kan få för hans del, dels om möjligheterna att söka juridisk rådgivning och att få rättshjälp m.m. Det räcker enligt hovrätten inte att utarbeta trycksaker med tillräckligt och riktigt sakinnehåll. Det gäller också att få dem som informationen riktar sig till att tillgodogöra sig denna. *Norrköpings tingsrätt* föreslår bl.a. att det bör övervägas att översätta anvisningarna till strafföreläggandeblanketterna till de vanligaste invandrarspråken. *DON* framhåller att det är mycket svårt att utforma information på ett samtidigt korrekt och för enskilda personer lättfattligt sätt. Informationen bör därför i enlighet med utredningens förslag kombineras med att man i förelägganden och annat anger viss person som kan lämna upplysningar om så önskas. Information om rättsvård och rättstillämpning är enligt *brottsförbyggande rådet* av den största betydelse för allmänhetens tilltro till rättsväsendet. Inom rådets informationsgrupp förbereds en mera populärt lagd skrift som berör kriminalpolitiken och därmed i viss mån de frågor som utredningen talar om. Erfarenheten visar enligt rådet att informationen bäst når sitt mål om den vänder sig direkt till den enskilde mottagaren. En sådan målsättning är emellertid inte möjlig, om man i en enda skrift vill tala om vilka regler som gäller exempelvis för de olika sorters förelägganden, som ingår i det summariska brottmålsförfarandet. Inte ens om man ger ut en information för vart och ett av dessa förfaranden kan man uppfylla kraven på att den samtidigt är så kort att den över huvud taget blir läst, så fullständig att den inte lämnar utrymme för missuppfattningar eller felaktiga motsatsslut och så individuellt utformad att mottagaren slipper läsa vad som är tillämpligt på andra fall och bli förvirrad därav. Speciellt uttrycket "särskild rättsverkan" vållar stora svårigheter i samband med strafföreläggande. Rådet anser att det bör åligga RÅ att efter behov fortlöpande anpassa informationen till de misstänkta om strafföreläggande.

Med anledning av utredningens uttalanden om lekmanamedverkan inom åklagarväsendet anför *JK* att frågan är av sådant allmänt intresse att den bör bli föremål för vidare överväganden. Det mesta talar enligt *JK* för att lekmanamedverkan i så fall förläggs centralt. Även *hovrätten för Övre Norrland*, *Norrköpings tingsrätt* och *länsstyrelsen i Malmöhus län* redovisar en positiv inställning till lekmanamedverkan inom åklagarväsendet.

RÅ, *Göteborgs tingsrätt*, *DON*, *åtalsrättskommittén*, *Sveriges domareförbund* och *föreningen Sveriges åklagare* är däremot kritiskt inställda till sådan medverkan. *RÅ* menar att utredningens förslag om strafföreläggandets tillämpningsområde i mycket begränsad utsträckning ändrar åklagarnas arbetsuppgifter. Förändringarna motiverar i och för sig inte en lekmanamedverkan i åklagarverksamheten. Inte heller vad utredningen i övrigt har åberopat ger enligt *RÅ*:s mening anledning överväga införande av sådan medverkan. Åklagarverksamheten är av sådant slag att däri finns litet utrymme för lekmannasynpunkter. I de fall åtal väcks blir dessa företrädade genom domstolsnämnden. Åklagarens straffmätning i strafföreläggande liksom ordningsbotstaxan bestäms väsentligen av domstolspraxis. Detsamma gäller många av de anvisningar som *RÅ* utfärdar. Han framhåller vidare att kompetenskonflikter kan uppstå, eftersom några av de frågor utredningen tänkt skulle behandlas under medverkan av lekmän tillhör den centrala företagsnämndens område. *Brottsförebyggande rådet* anser inte att vare sig erfarenheterna från tillämpningen av strafföreläggande eller den föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet för detta institut påkallar att man nu tar upp denna fråga.

5.2 Vidgat utrymme för strafföreläggande

Allmänna förutsättningar

De allmänna förutsättningar som utredningen har angett för utvidgning av strafföreläggandeinstitutet godtas för det mesta av remissinstanserna. Instansernas olika grundinställning till utredningens reformlinjer (se 5.1) påverkar dock givetvis deras hållning i fråga om hur långt man bör gå i att vidga utrymmet för strafföreläggande. Man kan här urskilja flera huvudgrupper av instanser, nämligen *dels* de som väsentligen ansluter sig till utredningsförslaget, *dels* de som vill gå längre och förordar de tre experternas linje, *dels* de som redovisar en mer försiktig – och i några fall kritisk – attityd och i princip förordar att utvidgningen liksom hittills sker genom förordnande av regeringen från fall till fall.

Till den första av de tre grupperna kan räknas *hovrätten för Övre Norrland*, *Stockholms*, *Göteborgs* och *Malmö tingsrätter*, *rikspolisstyrelsen*, *DON*, *statskontoret*, *länsstyrelserna i Malmöhus*, *Örebro* och

Västernorrlands län och TCO. Hovrätten för Övre Norrland uttalar att den ansluter sig till utredningens tanke, att alla brott med enbart böter i straffskalan eller för vilka stadgas böter eller fängelse i högst sex månader bör hänföras till strafföreläggandets tillämpningsområde. Vidare bör, såvitt rör straff som utmäts i dagsböter, gränsen för vad brottet – eller brotten – i det konkreta fallet får förskylla sättas vid 60 dagsböter. Genom att välja denna gräns i stället för den högre gräns som vissa av experterna har föreslagit får man enligt hovrättens uppfattning en klar markering av att allvarliga förseelser inte heller i fortsättningen ryms under strafföreläggandeinstitutet. Hovrätten diskuterar vidare om man bör behålla nu gällande begränsning för strafföreläggande att för brottet inte får stadgas normerade böter. Betydelsen av denna begränsning torde ha minskat betydligt sedan skattestrafflagen (1943:313) den 1 januari 1972 ersattes av skattebrottslagen (1971:69), även om man dock under ytterligare någon tid har att räkna med att normerade bötesstraff kan komma att utdömas enligt skattestrafflagen. Utrymmet för normerade böter är såvitt hovrätten kan se inte särskilt stort. Hovrätten vill därför sätta i fråga om inte strafföreläggande kunde tillåtas också vid brott för vilka stadgas normerade böter. *Stockholms tingsrätt*, som instämmer i utredningens förslag utom så till vida att den övre gränsen för vad brottet får förskylla i det särskilda fallet bör dras vid 80 dagsböter, framhåller att en förutsättning för att användningsområdet för strafföreläggande skall vidgas i enlighet med vad tingsrätten har förordat bör vara att garantier skapas för att institutet inte tillämpas i sådana fall där åtal ter sig påkallat med hänsyn till brottets beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter. Tingsrätten förordar att en sådan begränsning införs i 48 kap. 4 § RB. Tingsrätten anser det också angeläget att RÅ följer utvecklingen med uppmärksamhet och utfärdar de riktlinjer som behövs i syfte att ernå en lämplig och enhetlig rättstillämpning. Ett liknande förslag till tillägg till RB framförs av *Göteborgs tingsrätt*. Det vore enligt *DON:s* mening att gå för långt om man – som tre av utredningens experter har föreslagit – tillåter strafföreläggande för alla brott med böter i straffskalan. Härigenom skulle åklagarnas formella möjligheter att utfärda strafförelägganden komma att omfatta brott av mycket olika beskaffenhet och med alltför stor spännvidd i straffskalan. Redan med den utvidgning som utredningen föreslår förutsätts att vissa brott genom anvisningar av RÅ eller på annat sätt utesluts från strafföreläggandets tillämpningsområde. Behovet av sådana undantag skulle bli ännu större om de tre experternas förslag genomförs. Principiellt viktigare är att deras förslag innebär att tillämpningsområdet blir de i det enskilda fallet lindriga brotten i stället för de generellt sett lindriga brotten. En sådan utvidgning, som ställer åklagarna inför svåra bedömningar, överskrider enligt *DON:s* uppfatt-

ning den ram som bör finnas kring användningen av summariskt förfarande i brottmål.

De tre experternas mer långtgående förslag till utvidgning av utrymmet för strafföreläggande får ett positivt gensvar från bl.a. åklagarhåll. RÅ påpekar att de bestämmelser – både nuvarande och föreslagna – som reglerar strafföreläggandeinstitutets tillämpningsområde endast är den formella sidan av gränsdragningen. Bortsett från fall där hinder mot strafföreläggande möter enligt 48 kap. 5 § rättegångsbalken måste i varje enskilt fall bedömas om allmänna förutsättningar för strafföreläggande föreligger. Sålunda bör krävas att samtliga relevanta omständigheter – såväl faktiska som juridiska, däri inbegripet påföljdsvalet – inte framstår som tveksamma. Andra särskilda omständigheter kan också tala för att målet bör handläggas i domstol. En sådan allmän bedömning kan möjligen leda till att vissa brott bör anses i princip olämpliga att beivras genom strafföreläggande. Enligt utredningen skulle den genomgång av de enskilda brotten som utredningen har gjort visa att det skulle vara en alltför långtgående reform att låta strafföreläggandeinstitutet bli tillämpligt på alla brott som i det konkreta fallet förskyller böter. RÅ delar inte denna uppfattning. Som utredningen har påpekat finns det både rena bötesbrott och brott med en straffskala på böter eller fängelse i högst sex månader vilka som regel inte bör beivras genom strafföreläggande. Det finns emellertid flera brott med högre straffmaximum än fängelse i sex månader på vilka strafföreläggande lämpligen skulle kunna tillämpas. Exempel på sådana brott är vissa olovliga förfoganden, såsom hittegodsfallen samt brott enligt 81 § uppbördslagen (1953:272). RÅ framhåller att före höjningen år 1972 av straffmaximum för sistnämnda brott ett mycket stort antal av sådana mål avgjordes genom strafföreläggande. Ett ytterligare exempel, som utredningen själv särskilt har framhållit, är varusmuggling enligt 1 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Att såsom utredningen har föreslagit göra en total genomgång av strafflagstiftningen för att genom justering av straffskalorna få definierat vad som skulle betecknas som mindre brott förefaller RÅ vara en tanke som svårligen går att förverkliga och knappast heller skulle fylla något egentligt praktiskt syfte. Av främst dessa skäl bör enligt RÅ:s mening avgränsningen av strafföreläggandeinstitutets tillämpningsområde bestämmas inte med utgångspunkt från övre straffgränsen för brottet utan från påföljden i det enskilda fallet. Liknande synpunkter redovisas av *föreningen Sveriges statsåklagare*, *föreningen Sveriges åklagare* och *SACO*.

Också *brottsförebyggande rådet* ansluter sig i sak till experternas linje. Rådet är inte övertygat om att en avgränsning som tar sikte på straffsatsens höjd är den lämpligaste. Redan inom den av utredningen föreslagna latituden finns det åtskilliga brott som till sin natur är

sådana att strafföreläggande inte lämpligen bör förekomma. Den lämpligaste ordningen synes rådet vara att gränsen för strafföreläggandets tillämpningsområde bestäms uteslutande med hänsyn till vilket bötesstraff som brottet förskyller i det konkreta fallet. Rådet vill här sätta gränsen vid 60 dagsböter, oavsett om ett eller flera brott föreligger. Ovanför denna gräns bör domstolsförfarande förekomma. Genom denna måttliga höjning, såvitt avser enkelt brott, markeras å ena sidan att en utvidgning äger rum av institutets tillämpningsområde och å andra sidan att denna inte avser brott som i någon nämnvärd mån avviker i svårhet från dem som nu kan beivras genom strafföreläggande. En liknande inställning har *åtalsrättskommittén*. Kommittén tillstyrker att strafföreläggandeinstitutet görs i princip tillämpligt beträffande alla brott med böter i straffskalan, dock inte normerade böter. Kommittén anser vidare att det högsta straff som skall kunna föreläggas den misstänkte kan sättas något högre än det antal om 60 dagsböter som utredningen har föreslagit. Också *föreningen Sveriges polismästare* ansluter sig till experternas linje, dock med den begränsningen att föreläggande inte skall få utfärdas när brottet i det enskilda fallet förskyller högre straff än 60 dagsböter.

Till den tredje huvudgruppen av remissinstanser hör *JK, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Norrköpings tingsrätt, länsstyrelsen i Stockholms län och domareförbundet*. *JK* menar att de betänkligheter som i och för sig kan anföras mot en ökad användning av institutet strafföreläggande inte är av den styrka att de bör avhålla från en reform i föreslagen riktning. Möjligen kan de påverka gränsdragningen för tillämpningsområdet. Några av utredningens experter har föreslagit att strafföreläggande skall kunna meddelas för alla brott med böter i straffskalan och att det högsta bötesbelopp som skall kunna föreläggas bör sättas till 80 dagsböter. En så långtgående utvidgning vill *JK* bestämt avstyrka. I likhet med utredningen anser han att som allmänna förutsättningar för användning av strafföreläggande bör krävas att det skall vara fråga om brott av mindre allvarlig art som i det konkreta fallet förskyller högst 60 dagsböter samt att brottet till sin natur är sådant att summarisk handläggning utan domstols medverkan bör komma i fråga. De sålunda förordade begränsningarna i tillämpningsområdet kommer endast delvis till uttryck i utredningens förslag till lagtext. Där hänförs till kategorin mindre brott sådana brott för vilka inte stadgas svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader. Enligt *JK:s* mening finns det anledning befara att de i motiven angivna begränsningarna inte kommer att iakttas i full utsträckning. Utredningen synes medveten om riskerna men menar att man genom en justering av straffskalorna i BrB och specialstraffrätten skall kunna uppnå en enhetligare avgränsning av den mindre brottsligheten än vad som nu är fallet. Man kan dock

från principiella synpunkter ifrågasätta riktigheten av att ta ökad hänsyn till processuella synpunkter vid utformningen av straffskalorna. Eftersom gruppen mindre brott beträffande vilka strafföreläggande kan rekommenderas uppenbarligen inte omfattar alla de brott, som har böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan, kan det ifrågasättas om man inte kan finna en bättre avgränsning av strafföreläggandebrotten än den utredningen har föreslagit i 48 kap. 4 § RB. Efter den genomgång av straffsatserna i BrB och specialstraffrätten och de synpunkter på användningen av strafföreläggande vid olika slag av brott som har redovisats i betänkandet synes det föreligga goda förutsättningar för att avgränsa tillämpningsområdet på samma sätt som f.n. sker i 48 kap. 4 § andra stycket RB och strafföreläggandekungörelsen. En sådan mera försiktig utvidgning av tillämpningsområdet kan bygga på vunna erfarenheter och bättre anpassas till behovet. Någon risk för att detta skall vålla nämnvärda olägenheter finns enligt JK:s mening inte. Man torde nämligen mycket snart uppnå en punkt bortom vilken endast obetydliga marginella vinster kan uppnås för rättsväsendet. Liknande synpunkter anförs av *hovrätten över Skåne och Blekinge*. Hovrätten erinrar också om att ett viktigt skäl till att föra in även brott med fängelse i straffskalan under strafföreläggandets tillämpningsområde torde ha varit att avlasta domstolarna enklare mål av frekvent natur. Denna synpunkt måste enligt hovrätten alltså anses vara av avgörande betydelse. Att låt även mindre vanliga brott gå in under tillämpningsområdet för strafföreläggande skulle inte innebära någon arbetslättning av betydelse för domstolarna. Att göra detta synes i stället lätt kunna leda till en viss ojämnheter vid bestämmandet av straff för likartade brott, eftersom det beträffande sådana mindre frekventa brott inte är säkert att det har utbildats någon vägledande domstolspraxis som åklagaren kan följa när han skall bestämma dagsbotens storlek i strafföreläggandet. I sådana fall synes det från rättssäkerhetssynpunkt lämpligast att låta straffbestämningen göras av domstol. Beträffande inställningen hos övriga instanser som har hänförs till denna grupp kan hänvisas till vad som har redovisats i avsnitt 5.1.

De olika brottstyperna

Utredningens uttalanden rörande de olika typer av brott som enligt förslaget skall kunna beivras genom strafföreläggande har för det mesta inte kommenterats närmare av remissinstanserna. Från några håll anläggs dock vissa allmänna synpunkter på frågan vilka brott som lämpar sig för sådan summarisk handläggning. Åtskilliga instanser ger uttryck för en kritisk syn på förslaget att rattonycterhet skall kunna beivras genom strafföreläggande.

RA förklarar att han kan instämma i det mesta av vad utredningen

har uttalat. På några punkter ställer sig dock RÅ tveksam eller avvisande. Han erinrar bl.a. om att utredningen vid behandlingen av brottet egenmäktighet med barn (7 kap. 4 § BrB) och den åtalsprövningsregel som är knuten till brottet uttalar att en sådan åtalsprövning utesluter lagföring genom strafföreläggande. I den mån utredningen avser att detta skall gälla generellt för alla brott med särskild åtalsprövning delar RÅ inte utredningens uppfattning. En liknande inställning på denna punkt ges till känna av *åtalsrättskommittén* och *föreningen Sveriges åklagare*.

Den bedömning av de olika brottstypernas lämplighet respektive olämplighet för lagföring genom strafföreläggande som har gjorts av utredningen delas på många punkter av *hovrätten över Skåne och Blekinge*. Utredningens ståndpunktstagande beträffande brottet rattonykterhet ifrågasätts dock av hovrätten. Enligt hovrättens erfarenhet föreligger det vid avgörandet av mål om sådant brott inte sällan stora problem att utreda om den tilltalades alkoholkoncentration i blodet vid körningen uppgick till 0,5 promille eller inte. Oft måste därvid ske en "tillbakaräkning" för att avgöra om så var fallet och måste ibland även inhämtas yttrande från statens rättskemiska laboratorium i frågan. Den tilltalades eget erkännande av rattonykterhet torde därför också praktiskt taget sakna bevisning, eftersom det normalt inte torde vara möjligt för honom att själv göra en sådan "tillbakaräkning". Frågan kommer emellertid i ett något annat läge, om riksdagen skulle anta det i prop. 1974:154 framlagda förslaget att ansvar för rattonykterhet skall inträda även i sådana fall där den straffbara promillegränsen har uppnåtts först efter färdens slut. Samma invändningar mot att lagföra vissa frekventa typfall av ringa rattonykterhet genom strafföreläggande synes då inte längre kunna anföras. Hovrätten påpekar emellertid att frågan om så kan ske kompliceras av ett annat förhållande, nämligen att det vid rattonykterhet i många fall blir aktuellt att ålägga den tilltalade återbetalningsskyldighet mot statsverket för kostnaderna för läkarundersökning och analysförfarande. Sådan återbetalningsskyldighet kan enligt nuvarande regler inte tas upp i strafföreläggande och utredningen har inte heller föreslagit någon ändring härvidlag. Hovrätten ifrågasätter emellertid om det inte borde införas möjlighet att genom strafföreläggande avgöra fråga härom. Frågan om återbetalningsskyldighetens storlek avgörs utifrån den misstänktes ekonomiska förhållanden och torde inte vara svårare att bedöma än frågan om beloppet av varje dagsbot. Något större hinder mot att låta strafföreläggande omfatta även återbetalningsskyldighet av ifrågavarande typ av kostnader synes enligt hovrättens mening därför knappast föreligga. Tvekan inför förslaget att lagföra rattonykterhet genom strafföreläggande yppas också av *hovrätten för Övre Norrland*. Skall strafföreläggande kunna utfärdas för ett sådant brott, måste enligt hovrätten

ansvarsfrågan vara fullständigt klarlagd. Enligt hovrättens erfarenheter från domstolarna är fall av misstänkt rattonykterhet ofta inte så klara som handlingarna i förstone tycks ge vid handen. Tvärtom synes en domstolsförhandling vara önskvärd i de flesta fall. Hovrätten anser dessutom rattonykterhet vara ett så allvarligt brott att det, även om endast måttliga böter följer på brottet, bör handläggas inför domstol. På samma grunder förordar *Stockholms tingsrätt* att rattonykterhet uttryckligen undantas från tillämpningsområdet för strafföreläggande. Med hänsyn till de allvarliga skadeverkningar som är förbundna med trafiknykterhetsbrott framför allt från trafiksäkerhetssynpunkt och det allvar med vilket samhället betraktar dessa brott, är det enligt *rikspolisstyrelsen* tveksamt, om ens ringare former av rattonykterhet kan betraktas som mindre brott. Också *åtalsrättskommittén* ställer sig tveksam till om strafföreläggandet över huvud är lämpligt vid rattonykterhet.

Domareförbundet är kritiskt till den inställning som kommer till uttryck i betänkandet angående verkan av erkännande. Som mindre brott har nämligen på flera ställen karakteriserats alla brott med straffskalan böter eller fängelse sex månader för vilka kan ges högst 60 dagsböter. I betänkandet sägs att erkännande generellt skall kunna accepteras vid mindre brott och läggas till grund för dom. Detta uttalande måste givetvis också kunna avse strafföreläggande. Enligt förbundets mening måste man även i fortsättningen hålla hårt på att erkännande i denna högre bötesnivå skall positivt stödjas av utredningen i övrigt. Detta må då beaktas inte bara i det konkreta fallet utan även när det gäller att dra gränsen för strafföreläggandeområdet i princip. I konsekvens med det nu anförda anser förbundet exempelvis att inte ens ringa rattonykterhet bör kunna strafföreläggas, eftersom brottet som sådant knappast kan erkännas. Utöver synpunkter på brotten inom immaterialrättens område och grov olovlig körning innehåller betänkandet ingen genomgång av vilka specialstraffrättsliga bestämmelser som skulle kunna falla eller inte bör falla under strafföreläggande. Vid en ytlig granskning synes det förbundet i varje fall tveksamt, om brott mot t.ex. 8 § lagen (1941:282) om sterilisering, 8 § lagen (1941:133) om kastrering, 15 § passkungörelsen (1940:741), 7, 9 och 11 §§ atomenergilag (1956:306) och 74 § checklagen (1932:131) skulle vara lämpade för strafföreläggande. *Föreningen Sveriges polismästare* menar att det inte minst med tanke på den allmänna laglydnaden är angeläget att vissa brott lagförs genom sedvanligt domstolsförfarande, även om de allmänna förutsättningarna för strafföreläggande är för handen. Det torde sålunda få anses mindre angeläget att sådana brott som t.ex. främjande av otukt, ringa mened, förgripelse mot tjänsteman m.fl. inbegrips i gruppen "mindre brott". Utredningen har även föreslagit att grov olovlig körning och rattonykterhet skall kunna beivras genom

strafföreläggande. Det kan även beträffande denna grupp av brott ifrågasättas om dessa lämpligen bör handläggas summariskt – särskilt gäller detta rattonykterhetsbrottet. Inte heller *länsstyrelsen i Stockholms län* tillstyrker att området för strafföreläggande utvidgas till grov olovlig körning och rattonykterhet.

När det gäller rattonykterhetsbrottet framhåller *RÅ* att återgäldande av kostnaderna för läkarundersökning och blodprovstagning enligt gällande bestämmelser inte kan tas upp i strafföreläggande. Oavsett dessa bestämmelsers betydelse för regleringen av strafföreläggandets tillämpningsområde finns det enligt *RÅ:s* mening ingen anledning att ha kvar skyldigheten för den dömda att återgälda dessa förundersökningskostnader. Ett liknande uttalande görs av *föreningen Sveriges åklagare*.

Generaltullstyrelsen anser liksom utredningen att strafföreläggande bör kunna användas även vid fall av normal varusmuggling (maximistraff är sedan år 1973 två års fängelse) som förskyller högst 60 dagsböter. Den rutinmässiga handläggningen inför domstol av de skriftligen erkända varusmugglingsbrotten för vilka rättegångsfullmakt har utfärdats talar för en förenkling av lagföringen. Däremot ställer sig styrelsen avvisande till utredningens förslag att förutsättning för tillämpning av strafföreläggande skapas genom en sänkning av straffet för normalfallen till böter eller fängelse i högst sex månader. En sådan sänkning av maximistraffet – i huvudsak motiverad av förenklingsskäl – skulle med hänsyn till bestämmelserna i 35 kap. BrB om bortfallande av påföljd väsentligen minska tullverkets möjligheter att beivra bl.a. brott som avses i 1 § andra stycket lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Dessa brott kan förväntas öka sedan tullverket numera har övergått till ett s.k. deklarationsförfarande. För beivran av dessa brott, lämnande av oriktig uppgift i tulldeklaration eller annat vilseledande i samband med tullbehandling, som ofta uppdagas sent och kräver tidsödande utredning är det av vikt att den utvidgning av preskriptionstiden till fem år som är en följd av ovan nämnda straffskärpning bibehålls.

Bötesstraffets storlek

Som framgår av den tidigare redogörelsen förordar de flesta remissinstanserna att den övre gränsen för bötesstraffets storlek sätts vid 60 dagsböter. Ett genomförande av de tre experternas förslag om en gräns vid 80 dagsböter skulle enligt *Malmö tingsrätt* medföra avsevärd risk för att i en del fall relativt höga bötesstraff bestämdes genom strafföreläggande, medan en handläggning hos domstol med grundligare underlag för bedömningen skulle leda till annan påföljdsform, t.ex. villkorlig dom eller skyddstillsyn, eventuellt i förening med ett i de flesta fall lägre bötesstraff. Samma inställning i fråga om bötesstraffets

storlek har bl.a. *JK, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs och Norrköpings tingsrätter, rikspolisstyrelsen, brottsförebyggande rådet, statskontoret, länsstyrelsen i Malmöhus län och föreningen Sveriges polismästare. Länsstyrelsen i Örebro län* föreslår att gränsen 60 dagsböter prövas under två år. Är erfarenheterna under denna tid goda bör enligt länsstyrelsen gränsen 80 dagsböter kunna införas.

Enligt *RÅ* bör övre gränsen för antalet dagsböter ligga väsentligt under maximiantalet. *RÅ*, som närmast förordar att gränsen sätts vid 60 dagsböter, framhåller att vilket alternativ som än väljs kommer valet endast i ringa mån i praktiken att påverka frekvensen av strafföreläggande. *Åtalsrättskommittén* anser att det högsta straff som skall kunna föreläggas den misstänkte kan sättas något högre än 60 dagsböter.

Stockholms tingsrätt, DON samt *föreningarna Sveriges statsåklagare och Sveriges åklagare* biträder uppfattningen att bötesstraffet i strafföreläggande bör kunna uppgå till 80 dagsböter.

Enskilt anspråk i samband med strafföreläggande (RB 22:9)

Flertalet remissinstanser är positivt inställda till utredningens förslag att strafföreläggande skall kunna förenas med ersättningsanspråk från målsägande eller det allmänna. Till dessa instanser hör bl.a. *JK, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, Stockholm, Göteborgs, Malmö och Norrköpings tingsrätter, DON, brottsförebyggande rådet, statskontoret, länsstyrelsen i Örebro län, Sveriges domareförbund samt föreningarna Sveriges statsåklagare och Sveriges åklagare. Hovrätten över Skåne och Blekinge* ifrågasätter dock om inte användningsområdet bör begränsas till anspråk på ersättning för egendomsskada. *Hovrätten för Västra Sverige och DON* är tveksamma om den praktiska betydelsen blir så stor som utredningen räknar med. Erfarenheten visar enligt hovrätten att skadeståndsanspråk som enskild framställer utan juridiskt biträde i åtskilliga fall är mindre väl ägnade som grund för rättegång.

Åtalsrättskommittén anser att något hinder inte torde föreligga mot att enskilt anspråk tas upp i strafföreläggande. Kommittén menar dock att förslaget från flera synpunkter är i behov av ytterligare genomarbetning. Sålunda torde särskilda föreskrifter behövas om att den handling som målsäganden får rörande det godkända enskilda anspråket skall utgöra exekutionsurkund. Ytterligare anser kommittén att det förhållandet att den misstänkte godkänner strafförelägget endast i ansvarsdelen men bestrider det enskilda anspråket inte skall utgöra hinder för att ansvarsdelen skall anses avgjord genom strafförelägget. Däremot torde det vara olämpligt att låta strafförelägget få några rättsverkningar i den omvända situationen, dvs. när straff-

delen bestrids men det enskilda anspråket godkänns. Kommittén anser det vidare inte påkallat att ge målsäganden ett så avgörande inflytande i fråga om möjligheterna att använda strafföreläggande som utredningen har kommit fram till.

Trafikförsäkringsföreningen har i och för sig intet att erinra mot förslaget om att enskilt anspråk skall kunna tas upp i strafföreläggande. En förutsättning härför måste emellertid enligt föreningens mening vara att även försäkringsgivaren bereds möjlighet att ta ställning till anspråket i sådana fall då försäkringsersättning kan komma i fråga. Avtalsvillkoren för trafikförsäkring innefattar en bestämmelse enligt vilken försäkringstagaren med för försäkringsgivaren bindande verkan inte äger medge ersättningsskyldighet utan att ha försäkringsgivarens medgivande härtill. Detta försäkringsvillkor kan försäkringsgivarna inte ge avkall på. I nuvarande förfarande, där talan om enskilt anspråk kan föras endast i samband med domstolsförfarande, finns för trafikförsäkringens del en spärr mot sådana situationer genom denuncieringsreglerna i 22 § andra stycket lagen (1929:77) om trafikförsäkring. Detta lagrum – som även torde böra ses mot bakgrunden av den skadelidandes rätt enligt 3 § trafikförsäkringslagen att vända sig direkt mot försäkringsgivaren – synes inte i sin nuvarande lydelse kunna tillämpas i det fall enskilt anspråk upptages i strafföreläggande. En ytterligare förutsättning för att enskilt anspråk skall kunna tas upp i strafföreläggande bör sålunda enligt föreningens mening vara, att även detta förfarande förknippas med skyldighet för målsägande att underrätta försäkringsgivaren och att denne även ges möjlighet att ta till vara sina intressen. *Svenska försäkringsbolags riksförbund*, som instämmer i trafikförsäkringsföreningens yttrande, påpekar att även i andra former av ansvarsförsäkring än trafikförsäkring allmänt finns en villkorsbestämmelse, enligt vilken försäkringstagaren inte äger medge ersättningsskyldighet med för försäkringsbolaget bindande verkan utan bolagets tillåtelse. Enligt förbundet gäller sålunda även för andra former av ansvarsförsäkring vad som sägs i föreningens yttrande om trafikförsäkring.

Övriga remissinstanser intar en mer eller mindre kritisk hållning till utredningens förslag. Sålunda hyser *RÅ* tvekan om lämpligheten av att i strafföreläggande ta upp enskilt anspråk i den omfattning som utredningen har föreslagit. För åklagaren innebär det att ytterligare omständigheter tillkommer som han har att bedöma och som kan ligga vid sidan av hans erfarenhet. *RÅ* medger att det förekommer fall där ersättningsanspråken är helt okomplicerade som t.ex. vid de flesta snatteri- och snyltningsbrotten och kanske också många gånger vid skadegörelsebrott. Men detta är enligt *RÅ* sällan förhållandet vid exempelvis misshandelsbrott, särskilt som skadan inte får vara mera påtaglig för att brottet skulle kunna beivras genom strafföreläggande.

Enligt utredningens förslag skall strafföreläggande med enskilt anspråk godkännas såväl i ansvars- som skadeståndsdelen för att få verkan av laga kraft. Det kan enligt RÅ befaras att en del sådana strafförelägganden inte blir godkända i skadeståndsdelen bl.a. därför att ersättningen har betalats eller annan uppgörelse träffats med målsäganden. Detta medför att åtal skall väckas eller nytt strafföreläggande utfärdas i ansvarsdelen. Det är möjligt att man härigenom förlorar en stor del av de vinster som man vill nå med utredningens förslag. Om man å andra sidan tillåter den misstänkte att godkänna endast i ansvarsdelen, skulle han kunna utnyttja denna möjlighet i hopp om att målsäganden inte på eget initiativ utkräver skadeståndet. Innan man har vunnit erfarenheter av strafföreläggande med enskilt anspråk bör i vart fall systemet begränsas till fall där ersättningsanspråket såväl till grund som storlek är otvetydigt. Detta bör enligt RÅ fastläggas i lagtexten. Övre gränsen för ersättningsanspråket bör enligt RÅ sättas lägre än ett halvt basbelopp. *Hovrätten för Övre Norrland* framhåller att utredningens förslag inte torde få den praktiska betydelse som utredningen synes ha förutsatt. Hovrätten avstyrker vidare att man tar upp skadestånd i trafikmål i strafföreläggande. Tvekan inför förslaget ges till känna också av *länsstyrelsen i Stockholms län*.

Enligt *advokatsamfundet* kan den misstänkte uppfatta enskilt anspråk i strafföreläggande så att åklagaren har prövat skadeståndsanspråket och funnit det skäligt. Avsevärd risk finns därför att oskäligen skadestånd kommer att godkännas. Samfundet avstyrker därför förslaget att åklagaren skall kunna ta upp målsägandes enskilda anspråk i strafföreläggande.

Enligt *SACO*, som i och för sig godtar tanken på att strafföreläggande förenas med enskilt anspråk, är det principiellt felaktigt att målsäganden skall kunna hindra användningen av strafföreläggande i sådana fall då såväl brottets art som utredningen talar för att denna handlägningsform är den från praktisk och processekonomisk synpunkt lämpligaste.

5.3 Körkortsåterkallelse i strafföreläggande

Vad gäller frågan om körkortsingripanden ansluter sig utredningen till trafikmålskommitténs förslag i betänkandet (SOU 1972:70) *Rätten till ratten* att det skall bli möjligt att i viss utsträckning föreskriva körkortsåterkallelse i strafföreläggande. Förslaget ger inte anledning till erinran från *RÅ* och *föreningen Sveriges åklagare*. Även *statskontoret* har en positiv inställning till förslaget.

Flertalet övriga remissinstanser är däremot kritiska mot förslaget. *Sälunda* framför bl.a. *rikspolisstyrelsen*, *Sveriges domareförbund*, *Föreningen Sveriges polismästare* och *länsstyrelsen i Västernorrlands län*

betänkligheter över förslaget om körkortsspärr i straffföreläggande. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige och länsstyrelsen i Stockholms län* avstyrker bestämt att straffföreläggande förknippas med körkortsåterkallelse. Enligt *Malmö tingsrätt* bör en sådan reform skjutas upp i avvaktan inte bara på genomförandet av ny lagstiftning enligt trafikmålskommitténs förslag utan även på att en fast rättspraxis har erhållits i fråga om brottspåföljd och körkortsingripande.

5.4 Koppling straffföreläggande – handläggning vid domstol

Utredningens förslag i denna del har fått ett blandat mottagande. Det gäller särskilt de nya handläggningsrutiner som utredningen föreslår för det fallet att den misstänkte inte svarar på straffföreläggande utan bestrider ansvar först när han genom stämningsman delges föreläggandet. Från åtskilliga håll anføres att förslaget inte innebär tillräckliga garantier från rättssäkerhetssynpunkt.

Hovrätten för Västra Sverige samt *Stockholms, Malmö och Norrköpings tingsrätter* anser att förslaget om koppling mellan straffföreläggande och domstolshandläggning innebär så påtagliga fördelar från arbetskonomisk synpunkt att den föreslagna försöksverksamheten kan tillstyrkas. Samma inställning har *statskontoret*. De föreslagna förenklingarna framstår också enligt *länsstyrelsen i Stockholms län* som önskvärda. Länsstyrelsen framhåller dock att delgivningsfunktionens kapacitet och effektivitet i hög grad kommer att påverka det praktiska resultatet av utredningens förslag. *Domareförbundet* är med hänsyn till vikten av att alla tänkbara rationaliseringsåtgärder prövas starkt positivt. Förbundet framhåller samtidigt att förhållandena kan variera mycket och att mönstret kanske inte passar alla domstolar. Det är enligt förbundet säkerligen välbetänkt att det föreslagna kopplings-systemet först prövas vid vissa domstolar.

Enligt *rikspolisstyrelsen* är den föreslagna rutinen rationell, men i praktiken torde det dock möta svårigheter att genomföra den. Styrelsen pekar bl.a. på ett särskilt problem, som belyses av förhållandena vid delgivningscentralen i Stockholm. Polisdistriktet är f.n. uppdelat i 27 delgivningsdistrikt med sammanlagt cirka 35 delgivningsmän. Om varje delgivningsman skall bestämma tid för huvudförhandling, finns det risk för att detta kommer att kräva en omständlig administrativ procedur för att inte för många – eller för få – mål sätts ut till samma rättegångstillfälle. Systemet kräver i vart fall kompletterande rutiner på denna punkt. En annan viktig förutsättning för förslagets genomförande är att åklagare endast undantagsvis begär ytterligare utredning i mål där den misstänkte redan har delgetts kallelsen. Detta medför att vederbörande åklagare noga måste ha övervägt bevis-

läget innan strafföreläggande lämnas till delgivning. Även om så sker, torde det enligt styrelsen inte kunna undvikas att kompletterande utredning krävs i vissa fall med hänsyn till de uppgifter den misstänkte lämnar vid delgivningstillfället eller senare (t.ex. bevisuppgift). Enligt styrelsen förekommer det ofta, att åklagare begär kompletterande utredning – främst förhör med den misstänkte – med anledning av att denne inte har godkänt strafföreläggande vid delgivning. Beträffande förslaget om försöksverksamhet i de tre storstadsdistrikten föreslår styrelsen, att försöksverksamheten till en början får omfatta förslagsvis Stockholms polisdistrikt och ett distrikt i storleksordning närmast under de tre storstadsdistrikten. Även *brottsförebyggande rådet* anför liknande synpunkter. *RÅ* ifrågasätter om så mycket står att vinna med det system till koppling mellan strafföreläggande och domstolsförhandling som utredningen har föreslagit. Delvis innebär förslaget endast en överflyttning av uppgifter från domstolen till åklagaren. *RÅ* har emellertid ingenting att erinra mot att frågan närmare undersöks för anordnande av försöksverksamhet.

Inte heller *DON* motsätter sig en försöksverksamhet enligt de linjer som utredningen har tänkt sig. *DON* erinrar emellertid om att det här rör sig om en begränsad kategori ärenden, totalt 45.000 per år, varav 29.000 avser förelägganden som inte har kunnat delges och resten förelägganden som har bestritts. Avkriminaliseras fylleri- och parkeringsföreseelserna – vilket skulle medföra en betydelsefull lättnad av framför allt Stockholms tingsrätts arbetsbörda – skulle antalet ärenden gå ned till 17.000. De fall man närmast vill komma till rätta med är de 29.000 ärenden i vilka åtal väcks därför att man inte har kunnat delge den misstänkte strafförelägget. Detta är i stor utsträckning ett storstadsproblem. Pågående översyn av delgivningsbestämmelserna kan möjligen leda till sådana förbättringar att belastningen på delgivningscentralerna i de större städerna antar rimligare mått. Det kan alltså tänkas att man här har att göra med ett problem som är begränsat såväl i tiden som rummet. *Åtalsrättskommittén* ställer sig tveksam till om några större vinster är förenade med den av utredningen föreslagna kopplingen av strafföreläggande och domstolshandläggning. Kommittén vill dock inte motsätta sig att en försöksverksamhet av den begränsade omfattning som utredningen har föreslagit kommer till stånd.

Med hänsyn till de ökade administrativa problem som de föreslagna nya reglerna skulle medföra är det enligt *Göteborgs tingsrätt* tveksamt om förslaget totalt sett skulle innebära någon förenkling. Tingsrätten vill därför starkt ifrågasätta om tillräckliga skäl föreligger att ersätta det nuvarande förfarandet vid bestridande i samband med delgivningsförrättning med den av utredningen föreslagna kopplingen mellan strafföreläggande och domstolsförhandling. *Föreningen Sveriges statsåklagare* ställer sig också tveksam till den föreslagna kopplingen

mellan straffföreläggande som inte har godkänts och därav föranlett domstolsförfarande. Straffföreläggande som inte har godkänts bör enligt föreningen alltid gå tillbaka till åklagaren för prövning av frågan om det fortsatta förfarandet. En liknande inställning har *föreningen Sveriges åklagare*.

Hovrätten över Skåne och Blekinge delar utredningens uppfattning att det på något sätt bör genomföras en närmare koppling mellan straffföreläggande och domstolsförhandling. Hovrätten är således i princip positivt inställd till reformer på detta område. De förslag till utformning av en sådan koppling som har utarbetats av utredningen synes emellertid hovrätten vara behäftade med många allvarliga nackdelar. Förslagen kan därför inte tillstyrkas av hovrätten. Vad angår det fallet att den misstänkte inte svarar på straffföreläggandet anser hovrätten det som högst otillfredsställande att den misstänkte tvingas att inför stämningssmannen omedelbart komma med ett bestämt ställningstagande till föreläggandet och därigenom betas möjligheten att i lugn och ro tänka över vilken inställning han vill inta till det. Bl.a. omöjliggörs enligt hovrätten i praktiken för honom att läsa igenom sådant informationsmaterial som enligt utredningens förslag skall bifogas föreläggandet samt att kunna få rådgivning av en advokat eller annan jurist innan han fattar sitt definitiva beslut. Hovrätten konstaterar sammanfattningsvis att det av utredningen föreslagna systemet synes kunna ge upphov till en mängd praktiska problem. Det synes långt ifrån att vara en smidigare och rationellare lösning än den handläggningsgång som finns idag. Att bemärka är därvid att det föreslagna systemet tar sikte på en förbättring av handläggningen av årligen cirka 5.000 fall av sammanlagt cirka 72.000 straffförelägganden som delges genom stämningsman. Att dra in alla dessa senare i systemet för att möjliggöra en "smidigare" lösning av handläggningen av de förra, synes vara att gå längre än vad som är nödvändigt. Enligt hovrättens uppfattning skulle ett möjligt alternativ vara en modifierad form av det som skisserats av utredningen men som sedan avvisats av denna. Ett sådant system skulle enligt hovrätten i huvudsak kunna innebära följande. Delgivning av straffföreläggande äger rum på samma sätt som f.n., varvid den misstänkte ges möjlighet att godkänna föreläggandet inom viss kortare tid. Om godkännande inte gäller straffföreläggandet som stämning. Sedan bestridande av straffföreläggandet har kommit in till rikspolisstyrelsen eller tiden för godkännande har utgått, översänds föreläggandet jämte en datamaskinellt framställd kallelse till åklagaren, som – om han inte finner bestridandet ge anledning till ytterligare utredning eller till nedläggande av förfarandet – genast översänder dessa handlingar jämte sin egen bevisuppgift till tingsrätten. Utsättandet av målet till huvudförhandling och ombesörjandet av kallelser ankommer på tingsrätten. *Hovrätten för Övre Norrland*,

som också avstyrker förslaget i denna del, befarar bl.a. att man i stor utsträckning kommer att minska möjligheterna för tingsnotarier att avgöra enklare brottmål om man övergår till ett system där åklagaren stämmer och kallar i målen. Även *advokatsamfundet* motsätter sig utredningens förslag på förevarande punkt.

5.5 Förenklad domstolshandläggning

Allmänna synpunkter

Vad utredningen uttalar om det önskvärda i att förenkla domstolarnas handläggning av mindre brottmål lämnas i allmänhet utan erinran av remissinstanserna. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller att de reformförslag på området som har lagts fram av utredningen i mycket synes innebära enbart en kodifiering av gällande praxis. De framstår även i övrigt enligt hovrättens åsikt som i stort sett ändamålsenliga och tillfredsställande och hovrätten tillstyrker därför i huvudsak att de läggs till grund för lagstiftning. Även *hovrätten för Västra Sverige* framhåller att huvuddelen av de förenklingar utredningen föreslår sedan länge tillämpas av praktiskt lagda underrättsdomare.

Stämning och kallelse

RÅ framhåller att åklagarna endast i undantagsfall bör få uppdrag att utfärda stämning. Några nämnvärda rationaliseringsvinster uppstår inte genom ett sådant förfarande. Huvudsakligen är det endast fråga om att flytta över vissa uppgifter från domstolarna till åklagarna. Även från principiell synpunkt är det enligt *RÅ* viktigt att domstolsuppgifter och åklagaruppgifter hålls isär och att åklagarnas roll som part klart markeras. Även *Föreningen Sveriges åklagare* avstyrker förslaget att åklagare åläggs att i ökad omfattning utfärda stämning.

Hovrätten för Övre Norrland är positivt inställd till förslaget att *RÅ* och *DON* i samråd undersöker förutsättningarna för en ökad användning av möjligheten att delegera arbetet med stämning och kallelse i mindre brottmål till åklagarna. *Domareförbundet* uttalar sig för viss försöksverksamhet i några distrikt.

Flertalet remissinstanser biträder förslaget att bevisföreläggande skall kunna ges även i samband med kallelse till huvudförhandling i mindre brottmål. *Hovrätten för Övre Norrland* ifrågasätter om man inte borde kunna utsträcka möjligheterna att stämma, bevisförelägga och kalla samtidigt i alla brottmål, eller i vart fall till mål med häktade. *Domareförbundet* framför liknande synpunkter och påpekar att förfarandet redan på många håll har vunnit insteg i praxis.

Personlig inställelse

Utredningens förslag i denna del har allmänt godtagits vid remissbehandlingen. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* finner i likhet med utredningen det värdefullt att det i RB införs en bestämmelse som gör det möjligt att i mindre brottmål göra avsteg från föreskriften att vite skall föreläggas i kallelse till huvudförhandling även i de fall då kallelsen inte innefattar krav på personlig inställelse. Tillfredsställande är enligt hovrättens mening också att det redan nu ibland använda systemet med skriftliga erkännandeformulär regleras i lagtext. Enligt hovrättens mening bör möjligheten att kalla tilltalad utan vite och med erkännandeformulär inte läggas på åklagaren utan vara förbehållen domstolen. Även *hovrätten för Övre Norrland*, *Malmö tingsrätt*, *Norrköpings tingsrätt* och *domareförbundet* ansluter sig till förslaget i denna del. *Stockholms tingsrätt* och *DON* föreslår att erkännandeformulär får användas i alla mål där den tilltalade har delgetts strafföreläggande.

Skriftliga vittnesberättelser

Rikspolisstyrelsen finner det angeläget att utredningens förslag att göra avsteg från förbudet att åberopa skriftliga vittnesberättelser i mindre brottmål genomförs snarast möjligt. Styrelsen framhåller dock att utrymmet för åberopande av skriftliga vittnesberättelser inte bör begränsas till de fall där rätten finner att hinder inte möter att företa mål till huvudförhandling i den tilltalades utvaro, oaktat denne har bestritt ansvar under förundersökningen. En sådan begränsning skulle nämligen onödigtvis minska de stora fördelar som denna reform kunde medföra från polisiär synpunkt. Enligt styrelsens uppfattning bör åklagare få åberopa skriftliga vittnesutsagor av mer officiell natur – typfall polismans rapport över fylleri- och enklare trafikförseelser – i mindre brottmål, även om den tilltalade infinner sig personligen eller genom ombud och bestrider åtalet. Som exempel anger styrelsen att en polisman under kommandering till en stor nöjestillställning har varit med och omhändertagit ett stort antal personer för fylleri, vilka personer är helt okända för honom. Vid en huvudförhandling flera månader senare är det självfallet som regel omöjligt för polismannen att erinra sig omständigheterna i ett speciellt fall. Han måste därför helt lita till en rapport. Även *föreningen Sveriges åklagare* tillstyrker utredningens förslag.

Göteborgs tingsrätt anser också att det i mindre brottmål finns ett behov av avsteg från förbudet att återge skriftliga vittnesberättelser i större utsträckning än undantagsbestämmelsen i 35 kap. 14 § RB tillåter. Tingsrätten har därför icke någon erinran mot att till bestämmelsen i RB fogas det av utredningen föreslagna ytterligare undantaget. Det synes tingsrätten emellertid något överraskande att utredningen har ansett sig böra framhålla att ett vittne i regel bör höras

personligen för det fall att den tilltalades uppgifter på väsentliga punkter skiljer sig från vittnets uppgifter enligt förundersökningsprotokollet och för det fall att tilltron till vittnet är av avgörande betydelse för skuldfrågan. Situationer av angivna slag lär föreligga i de flesta mål i vilka erkännande inte föreligger. Med en så restriktiv tolkning som utredningen har föreslagit torde den föreslagna nya regeln bli av ganska begränsat värde. *Malmö tingsrätt* finner det välbetänkt att i mindre brottmål som bevis godta sådana skriftliga vittnesutsagor som har lämnats av allmän befattningshavare i omedelbar anslutning till aktuell gärning. *Domareförbundet* framhåller att det föreslagna ingreppet i RB enligt utredningen synes vara förbehållet en så restriktiv tillämpning, att förbundet kan förorda genomförande av undantagsregeln beträffande mindre brott. *Föreningen Sveriges polis-mästare* påpekar att nuvarande förluster i arbetstid i samband med inställelse till vittnesförhör innebär en inte oväsentlig belastning på polisverksamheten.

Flertalet övriga remissinstanser redovisar en mer eller mindre kritisk inställning till förslaget att åberopa skriftliga vittnesberättelser. De möjligheter att tillåta åberopande av sådana berättelser som finns f.n. är enligt *RÅ:s* mening tillräckliga. För övrigt torde enligt *RÅ* hinder enligt gällande bestämmelser inte möta mot att åberopa en del av de handlingar som utredningen nämner såsom skriftliga bevis. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* delar utredningens uppfattning att det bör införas möjlighet att i ökad utsträckning tillåta att vissa skriftliga utsagor åberopas som bevis i mindre brottmål. Vad som därvid närmast bör komma i fråga är enligt hovrättens mening rapporter av mera officiell natur, såsom polismans rapport vid trafikkontroll, besiktningensmans utlåtande, parkeringsvakts rapport över olaga parkering o.d. Hovrätten ställer sig däremot mycket tveksam till om man i större utsträckning än f.n. bör tillåta åberopandet av sådan skriftlig berättelse som har lämnats av vittne eller annan under förundersökningen. En sådan uppteckning måste nämligen anses ha mycket ringa bevisvärde. Eftersom vittnet inte hörs personligen vid huvudförhandlingen, saknar ju rätten varje möjlighet att bedöma hans trovärdighet. Därtill kommer, att det enligt hovrättens erfarenhet inte är ovanligt att den hörde vid huvudförhandlingen lämnar en berättelse som på väsentliga punkter avviker från den som finns antecknad i förundersökningsprotokollet eller som innehåller tillkommande uppgifter vilka förtar verkan av den tidigare utsagan. Att mot den tilltalades förnekande fälla honom till ansvar på grundval av en sådan vittnesuppteckning torde därför knappast kunna komma ifråga. I sådant fall synes därför vittnet böra kallas till huvudförhandlingen. En reform i avsedd riktning skulle således kunna ha någon betydelse endast i de fall då den tilltalade erkänner gärningen. Med hänsyn härtill torde enligt hovrättens mening

inte heller föreligga något behov av att ändra den nuvarande lydelsen av 35 kap. 14 § RB.

Hovrätten för Västra Sverige, som också är ense med utredningen om att ökat utrymme bör ges åt skriftliga bevis i form av rapporter av mera officiell natur rörande vissa faktiska förhållanden (anteckningar om parkeringsförseelse, arrestantblad för fyllerist, radarmättningsdiagram osv.) bestämt avvisar förslaget att utan särskilda skäl tillåta åberopandet av sådan skriftlig utsaga som lämnas av vittne eller annan upplysningsperson under förundersökningen. *Stockholms tingsrätt* tillstyrker att skriftliga vittnesberättelser av mera officiell natur, som har upprättats i samband med upptäckten av förseelsen och som innehåller omedelbara iakttagelser, får godtas som skriftlig bevisning i enlighet med utredningens förslag. Undantaget bör däremot inte sträckas ut till skriftliga utsagor av mera speciell natur där vittnet kan beräknas erinra sig den aktuella händelsen. Som exempel nämner tingsrätten en skriftlig berättelse från en butikskontrollant. Även *DON* framför liknande synpunkter. *DON* anser att frågan lämpligen bör lösas vid en översyn av RB.

Norrköpings tingsrätt anser att man inte bör införa någon särbestämmelse i fråga om vittnesbevisningen i de mindre brottmålen och att den aktuella bestämmelsen i RB inte bör ändras. Dess nuvarande lydelse torde ge tillräckligt stor möjlighet att i undantagsfall använda skriftliga vittnesberättelser som bevis. *Advokatsamfundet* avstyrker bestämt utredningens förslag i denna del. Anledningen härtill är bl.a. att erfarenheterna ger vid handen att det inte sällan framkommer sådana omständigheter att domstolen inte kan lägga till grund för domen vad som sägs i sådant skriftligt material.

Avsteg från handläggningen enligt 46 kap. RB

Hovrätten för Västra Sverige tillstyrker i huvudsak vad utredningen har föreslagit i denna del. Hovrätten ställer sig dock tveksam till möjligheten att förebringa bevisningen innan den tilltalade hörs. Inte ens förhör med målsäganden bör enligt hovrättens mening äga rum före förhöret med den tilltalade. Att ställa en tilltalad mot bevisningen innan han har fått tillfälle att lägga fram sin egen ståndpunkt kan kännas kränkande. Någon större tidsvinst torde inte göras genom den föreslagna möjligheten. Att göra avsteg från förhandlingsordningen beroende av den tilltalades samtycke förefaller hovrätten inte heller realistiskt. Även *hovrätten för Övre Norrland*, *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *brottsförebyggande rådet* och *föreningen Sveriges åklagare* förordar att man skall kunna göra de avvikelser från den normala handläggningsgången som befinnes lämpliga. *Stockholms tingsrätt* framhåller att erfarenheterna vid tingsrättens bötesenhet talar starkt för en sådan ordning. Det synes t.ex. knappast ändamålsenligt att

i bagatellmålen åklagaren normalt skall behöva göra en sakframställning i egentlig mening eller att handläggningsordningen över huvud taget skall följas när den tilltalade inte är närvarande. Det ter sig ofta i dessa mål naturligt att ta upp en mer informell diskussion mellan domaren, åklagaren och den tilltalade om den händelse som åtalet avser.

Hovrätten över Skåne och Blekinge har i och för sig ingen erinran mot att det ges möjlighet för domstol att, om så skulle anses vara motiverat, göra avsteg från den formella handläggningsgången vid huvudförhandling i mindre brottmål. Så torde dock i praktiken enligt hovrätten redan nu göras utan att 46 kap. RB anses lägga hinder i vägen däremot. Det kan enligt hovrätten därför ifrågasättas om det inte framstår som obehövt att införa särskild föreskrift härom.

JK ställer sig mycket tveksam till utredningens förslag att i rättegångsbalken införa en sådan särbestämmelse om förenklad handläggning. Skälen är enligt *JK* dels att bestämmelsen är mycket vag och ger domstolen mycket stor frihet, dels att bestämmelser av denna typ behövs även i fråga om andra måltyper. *JK* framhåller att en sådan ändring bör genomföras i samband med en mera genomgripande ändring i RB. Enligt *Norrköpings tingsrätt* behöver inte huvudförhandlingen i fråga om ett brottmål av enkel beskaffenhet ta längre tid än någon minut. Förslaget innebär enligt tingsrätten ingenting annat än vad som f.n. gäller, nämligen att parterna får hålla slutanförande om de vill. Tingsrätten finner alltså att det inte finns behov att göra den föreslagna ändringen och att det i stället finns risk att den föreslagna möjligheten att göra avsteg från bestämmelserna i kapitlet missbrukas. Även om lagändringen genomfördes, blev det enligt tingsrätten nog till stor del beroende på ordförandens läggning om huvudförhandlingen gick fort eller långsamt. Även *Göteborgs tingsrätt* är kritisk mot förslagets utformning i denna del. Tingsrätten ifrågasätter om den föreslagna lagändringen är nödvändig. *DON* anser inte att frågan om avvikelser från den normala handläggningsgången bör lösas separat för de mindre brottmålen utan gemensamt för alla brottmål. Detta bör enligt *DON* lämpligen ske i samband med den väntade översynen av RB. *RA* avstyrker utredningens förslag i denna del under framhållande av att nuvarande bestämmelser ger tillräckliga möjligheter att anpassa huvudförhandlingen med hänsyn till målets beskaffenhet.

Förslaget att göra avsteg från bestämmelsen i RB 36:9, enligt vilken vittne inte får övervara rättegången i målet innan vittnesförhöret ägt rum, ifrågasätts eller avstyrks allmänt av remissinstanserna.

6 Föredraganden

6.1 Allmänna synpunkter

Det kriminaliserade området är i dag mycket vidsträckt. Särskilt inom speciallagstiftningens område kan man notera en betydande ökning av antalet straffbestämmelser. Detta har medfört en ständigt stegrad belastning för den del av rättsväsendets resurser som går åt för att utreda och lagföra överträdelserna. Betydande förstärkningar av polisväsendets, åklagarnas och domstolarnas resurser har genomförts samtidigt som andra åtgärder satts in för att i görligaste mån effektivisera och underlätta denna utrednings- och lagföringsverksamhet. Som jag framhållit i årets statsverksproposition (prop. 1975/76:100 bil. 4 s. 8) finns emellertid otvivelaktigt här ett stort behov av en mera långsiktig prioritering när det gäller användningen av rättsväsendets resurser. Vid sidan av de starka kriminalpolitiska skäl som kan åberopas för en ordning vilken innebär att man till skillnad från vad som nu är fallet inte skall behöva behandla snart sagt varje normöverträdare som en brottsling finns det sålunda betydande praktiska och effektivitetsmässiga fördelar med en avkriminalisering av gärningar med jämförelsevis lågt straffvärde. Det finns i detta sammanhang anledning erinra om att det från både allmänpreventiv och individualpreventiv synpunkt framstår som mycket angeläget att se till dels att överträdelserna klaras upp, dels att lagföring och påföljd kommer i så nära anslutning till gärningen som möjligt. Som ett led i prioriteringen av rättsväsendets resurser ingår således bl.a. att pröva frågan i vilken utsträckning man kan avkriminalisera gärningar med jämförelsevis lågt straffvärde.

Egentlig avkriminalisering leder till arbetslättning för de brottsbekämpande organen. Under senare år har skett en avkriminalisering av vissa begränsade gärningskategorier, t.ex. ämbetsbrotten, som har haft viss effekt från denna synpunkt. Av än större betydelse är emellertid det förslag till avkriminalisering av fylleriet som jag nyligen har överlämnat till riksdagen (prop. 1975/76:113).

En variant av avkriminalisering utgör s.k. depenalisering. Depenalisering innebär att de brottsbekämpande myndigheterna avlastas arbetsuppgifter, som i en eller annan form får övertas av andra organ som kan vara offentliga eller privata subjekt. Ett exempel härpå utgör det nyligen till riksdagen överlämnade förslaget om parkeringsföreselser (prop. 1976:106).

En reform som inte går lika långt som depenalisering men delvis har samma effekt är ökad användning av förenklade handläggningsformer vid beivrandet av mindre brott. Statsmakterna har redan tidigt slagit in på denna väg för att rationalisera rättsvården. Utvecklingen har lett till att mindre brott i mycket stor utsträckning lagförs genom summarisk

handläggning hos polis- eller åklagarmyndighet. Genom vidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande och införande av institutet ordningsbot har man sålunda avlastat de allmänna domstolarna en betydande arbetsbörda.

Avkriminalisering innebär att en viss gärningstyp i sin helhet undantas från straffrättsligt ingripande. Vill man i stället åstadkomma en sovring bland straffbara gärningar kan man anförtro åklagaren att träffa avgörandet. Det kan inom ramen för en i princip absolut åtalsplikt ske på två sätt: genom åtalsunderlåtelse eller genom särskild åtalsprövning. Åtalsplikten utreds f.n. av åtalsrättskommittén.

Flera vägar står således till buds om man önskar nedbringa antalet samhälleliga ingripanden vid lagöverträdelser och även i övrigt utnyttja de rättsvårdande organens resurser på det mest effektiva och ändamålsenliga sättet. Enligt min mening bör samhället därvid utnyttja samtliga de instrument som står till buds. I den mån praktiska svårigheter inte lägger hinder i vägen bör således det ena sättet att genomföra en minskning av straffrättens roll inte ges ett principiellt företräde framför de andra, utan kommande reformer med detta syfte bör kunna genomföras genom en kombination av olika metoder. De förslag till ändring i bl.a. brottsbalken (BrB) som brottmålsutredningen fört fram i betänkandet (SOU 1973:13) Snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk och de förslag till ändring i rättegångsbalken (RB) som utredningen har föreslagit i dess slutbetänkande (SOU 1974:27) Mindre brott representerar olika sätt att genomföra reformer med det angivna syftet. Jag finner det därför vara lämpligt att behandla dessa betänkanden i ett sammanhang med det undantaget dock att frågan om de straffrättsliga ingripandena mot sjukförsäkringsmissbruk måste övervägas ytterligare inom justitie- och socialdepartementen.

6.2 Snyltningsbrotten

6.2.1 Frågan om en mera allmän översyn av BrB

Under remissbehandlingen av utredningens betänkande om snyltningsbrott och sjukförsäkringsmissbruk har RÅ förklarat att en allmän översyn bör företas av BrB och särskilt då förmögenhetsbrotten som är de brott enligt balken vars huvudsakliga utformning skett längst tillbaka i tiden. Enligt RÅ:s mening kan partiella reformer leda till inkonsekvenser och olägenheter, särskilt om reformen innebär att en straffbestämelse upphävs.

Med anledning av vad RÅ sålunda anfört vill jag erinra om att BrB endast utgör slutsteget i en serie av etappvisa reformer under 1900-talet. De partiella reformernas väg har således stark förankring i det svenska lagstiftningsarbetet och har bl.a. den fördelen att angelägna frågor kan lösas utan dröjsmål. Tanken på en total översyn av BrB

kan jag därför inte biträda. Däremot har jag för avsikt att begära regeringens bemyndigande att tillkalla sakkunniga för en översyn av förmögenhetsbrotten. Bland de problem som en sådan utredning kan få anledning att överväga är just i vad mån och hur man skall kunna inskränka kriminaliseringen i fråga om en del gärningar som generellt sett tillmätts ett lågt straffvärde. Mot bakgrund därav skulle det i och för sig tyckas vara naturligt att detta förslag om snyltningsbrotten får prövas och vägas in i ett sådant större sammanhang. Till bilden hör emellertid att det här gäller ett redan remissbehandlat förslag beträffande vissa tämligen väl avgränsade brott. De förordade lösningarna kan till en del även sägas ha karaktären av försök när det gäller möjligheterna att på olika sätt minska straffrättens roll i samhället. Vi rör oss här på ett fält där de praktiska resultaten av skilda åtgärder är särskilt svåra att säkert bedöma. Mot bakgrund härav förutsätter jag att en partiell reform på detta område kan ge värdefulla erfarenheter som kan bli av betydelse inte bara vid en pågående allmän översyn av förmögenhetsbrotten utan även inom andra områden av straffrätten. Jag finner därför att övervägande skäl talar för att brottmålsutredningens förslag om snyltningsbrotten nu tas upp till separat behandling.

6.2.2 Frågan om straffbestämmelsen i 9 kap. 2 § andra stycket BrB bör upphävas

I 9 kap. 2 § andra stycket BrB finns bestämmelser om ansvar för vissa förfaranden som inte alltid ryms under begreppet bedrägeri sådant detta bestämts i 1 §. Ansvar föreskrivs sålunda i första punkten för den som utan att göra rätt för sig begagnar sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt som tillhålls under förutsättning av kontant betalning. I andra punkten har upptagits en ansvarsbestämmelse för det fall att någon, som har att betjäna allmänheten efter viss taxa, tar betalning utöver taxan utan att påvisa avvikelsen. Av lagtexten framgår uttryckligen att det för straffbarheten i båda fallen saknar betydelse om gärningsmannen vilseleder någon eller inte. Har ett vilseledande ägt rum är det emellertid principiellt sett fråga om bedrägeri. Brottet betecknas i lagtexten som bedrägligt beteende eller om brottet inte är ringa som bedrägeri. Straffet är i det förra fallet böter eller fängelse i högst sex månader och i det senare fallet fängelse i högst två år. Gärningen har inte som brukligt är i BrB åsatts något särskilt namn. Uttrycket *snyltning* som en samlingsbeteckning på detta slag av brottslighet får dock anses allmänt vedertaget.

Bestämmelsen om snyltning erbjuder sålunda ett särskilt straffskydd åt dem som enligt vedertagen praxis har att betjäna en okänd allmänhet mot att kontant betalning erläggs så snart någon begagnar sig av prestationen. Det straffrättsliga skyddet gäller i första hand hotell-,

restaurang- och taxinäringen. Som framgår av lagtextens utformning omfattar straffskyddet emellertid även andra näringsgrenar. Genom hänvisningen till transport är bestämmelsen tillämplig i förhållande till bl.a. SJ och andra allmänna trafikföretag som driver en verksamhet där s.k. tjuvåkning utan färdbevis kan förekomma. Vidare nämns i lagtexten "begagnande av tillträde till föreställning", varigenom innehavarna av festplatser, idrottsplatser, nöjeslokaler o.d. ges möjlighet att på straffrättslig väg ingripa mot s.k. plankning.

Lagtextens uppräknig av de olika tjänster eller nyttigheter som avses skola skyddas av straffbudet avslutas med uttrycket "eller annat dylikt". Detta uttryckssätt anses inte innebära någon annan avgränsning av straffstadgandets räckvidd än att det skall vara fråga om en tjänst eller nyttighet som normalt tillhandahålls endast under förutsättning av kontant betalning. I rättspraxis har ansvar också ådömts för bedrägligt beteende på grund av utebliven betalning till tandläkare för tandbehandling (SvJT 1949 rf s. 117). Även annan liknande näringsutövning torde falla in under straffskyddet, t.ex. behandling av läkare, veterinär eller frisör. Över huvud taget torde straffskyddet i princip omfatta alla utövare av serviceverksamhet, som har att tillgodose annan mot kontant betalning, t.ex. garderobiär, stadsbud.

Orden "eller annat dylikt" anses enligt gällande praxis även omfatta s.k. automatbedrägeri. Ett sådant brott föreligger t.ex. när någon begagnar en telefonautomat och därvid använder värdelösa föremål i stället för mynt. I äldre praxis bedömdes ett sådant förfarande som stöld (SvJT 1924 rf. s. 41) trots att det därvid inte är fråga om något egentligt tillgrepp eftersom gärningsmannen enbart avser att begagna automatens service. Den sedermera införda snyltningsbestämmelsen anses emellertid även täcka de fall där automatmissbruket består i att en konkret nytthet, t. ex. tobaksvaror, bensin o. d. åtkoms. Förfarandet skall däremot enligt straffrättskommittén (SOU 1940:20 s. 138) alltid betraktas som stöld om gärningsmannen i stället för att använda det tillvägagångssätt som är föreskrivet tillägnar sig innehållet genom att bryta upp apparaten.

Straffbestämmelsen om snyltning infördes i strafflagen vid 1942 års revision av förmögenhetsbrotten. Denna utvidgning av det kriminaliserade området motiverades bl.a. av dåvarande praxis som innebar att t.ex. tjuvåkning på tåg skulle vara straffri, såvida inte tågpersonalen både observerat gratispassageraren och låtit sig förledas att tro att han köpt biljett. Straffrättskommittén ansåg det otillfredsställande att ett sådant i och för sig straffvärt förfarande på detta sätt, många gånger av en slump blev straffritt. Härtill kom att det i praktiken enligt kommitténs mening i detta sammanhang även hade visat sig vara svårt att fastställa var gränsen skulle dras för straffbart bedrägeri. För att råda bot på de brister som sålunda ansågs föreligga samlades bestämmelser

om detta och vissa andra likartade fall i en särskild straffbestämmelse, som fördes in som ett andra stycke till bestämmelsen om bedrägligt beteende i 21 kap. 2 § strafflagen. Dåvarande departementschefen uttalade i propositionen att förslaget i denna del innebar att en lucka i då gällande rätt syntes bli på ett lyckligt sätt avlägsnat genom att enligt paragrafens nya lydelse den som åker tåg eller intager förtäring på restaurang utan att göra rätt för sig eller gör sig skyldig till därmed jämförlig handling förklaras förfallen till ansvar, oavsett om han vilselett någon. Vid BrB:s tillkomst fördes den särskilda bestämmelsen om bedrägligt beteende i sak oförändrad över till 9 kap. 2 § andra stycket i balken.

Som jag tidigare har nämnt är straffskalan för bedrägligt beteende böter eller fängelse i högst sex månader medan snyltning, som inte är ringa, skall bedömas som bedrägeri varvid endast fängelse förekommer i straffskalan.

Den omständigheten att fängelse ingår i straffskalan är av viss betydelse för tillämpningen av gällande straffprocessuella regler. Därmed begränsas sålunda möjligheterna att ersätta rättegången med summariska förfaranden eller att helt avstå från lagföring. Å andra sidan är fängelse i straffskalan en förutsättning för att vissa tvångsmedel skall få tillgripas mot dem som förövar brott.

Eftersom fängelse ingår i straffskalan för bedrägligt beteende kan polisen inte meddela rapporteftergift, dvs. underlåta att till vederbörande förman rapportera brott som bedöms vara obetydligt och i stället låta saken bero vid ett påpekande eller en erinran till den felande. Inte heller kan institutet ordningsföreläggande komma ifråga. För att detta skall kunna tillämpas gäller nämligen de förutsättningarna att endast penningböter med undantag för normerande böter får följa på brottet samt att ordningsbot är fastställd.

Lagstiftningen i vårt land bygger f.n. på principen att åklagaren har absolut åtalsplikt, dvs. denne är i regel skyldig att väcka åtal så snart han anser sig ha tillräckliga bevis för att styrka den misstänktes skuld. Av vad jag tidigare har anfört framgår emellertid också att det finns viktiga undantag från denna princip. Åklagaren har sålunda möjlighet att i vissa fall meddela åtalsunderlåtelse enligt någon av de i 20 kap. 7 § RB angivna punkterna. Vad särskilt gäller de mindre förmögenhetsbrotten har under senare tid vidtagits en del åtgärder i syfte att ytterligare öka förutsättningarna för tillämpningen av dessa bestämmelser. Som tidigare har berörts har sålunda åklagarinstruktionen och polisinstruktionen ändrats år 1972 i samband med att ett särskilt cirkulär till polismyndigheterna om rapporteftergift för vissa snatteribrott utfärdades. De nya bestämmelserna syftar till att begränsa det straffrättsliga ingripandena vid s.k. butikssnatterier av obetydlig art och att skapa förutsättningar för en snabbare handläggning av mål om sådana brott.

Med anledning av de nya bestämmelserna utfärdade RÅ samma år ett cirkulär (C 70) vari vissa närmare riktlinjer ges för möjligheterna att underlåta åtal för mindre förmögenhetsbrott. Under hänvisning till syftet med reformen framhålls därvid bl.a. att åtal borde kunna underlåtas även då värdet av det tillgripna ligger över den gräns som avsetts gälla för att rapportteftergift skall kunna meddelas (enligt cirkuläret till polismyndigheterna om rapportteftergift för vissa snatteribrott ligger denna gräns vid omkring 20 kronor). Sammanfattningsvis uttalade RÅ att åtal bör underlåtas om brottet vid en samlad bedömning kan anses ha ringa straffvärde.

När den som är misstänkt för t. ex snyltning ännu inte fyllt 18 år kan åtalsunderlåtelse också komma i fråga enligt lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. För personer som är intagna på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare eller inskrivna vid ungdomsvårdsskola gäller dessutom särskilda regler om åtalsprövning enligt 57 § nykterhetsvårdslagen (1954:579) och 69 § barnavårdslagen (1960:97).

I fråga om olovligt förfogande över egendom som sålts med äganderättsförbehåll finns bestämmelser i 10 kap. 10 § BrB av den innebörden att sådant brott inte får åtalas av åklagare med mindre åtal av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt.

Såvitt gäller bl.a. bedrägligt beteende har åklagaren även möjlighet att utfärda strafföreläggande i stället för att väcka åtal. I praktiken torde emellertid denna möjlighet vara begränsad vad gäller hotell-, restaurang- och taxisnyltning eftersom de som misstänks för sådana brott ofta förnekar detta och redan av den anledningen inte kan antas vara beredda att godkänna ett strafföreläggande. Andra förhållanden som inte sällan hindrar en tillämpning av institutet är att målsäganden för talan om enskilt anspråk eller att det är fråga även om andra brott än den aktuella snyltningen.

Väcker åklagaren åtal för ett snyltningsbrott avgörs målet som regel efter en huvudförhandling där domstolen består av en lagfaren domare med nämnd.

Vissa tvångsmedel kan som tidigare nämnts komma i fråga vid snyltningsbrott. Eftersom fängelse ingår i straffskalan kan gärningsmannen om han "träffas på bar gärning eller flyende fot", gripas enligt 27 kap. 7 § RB av målsäganden eller annan. Under vissa förutsättningar kan den gripne även anhållas och häktas. I stället för häktning kan reseförbud komma i fråga. Ytterligare tvångsåtgärder som kan vidtas är husrannsakan och kroppsvsitation.

Som jag tidigare har redovisat har brottmålsutredningen mot bakgrund av sina allmänna kriminalpolitiska överväganden intagit den principiella ståndpunkten att något särskilt straffskydd för vissa näringsutövers anspråk på betalning inte är motiverat. Gränserna för

straffbarhet på detta område bör bestämmas genom bedrägerirekvisiten. Som en konsekvens av detta ståndpunktstagande föreslår utredningen att stadgandet i 9 kap. 2 § andra stycket BrB upphävs. Straffbarheten vid snyltning kommer därigenom att begränsas till sådana fall, i vilka gärningen täcks av rekvisiten för bedrägeri. Brottmålsutredningens förslag går emellertid längre. Ett annat viktigt led i reformen är nämligen att andra åtgärder än straff skall kunna sättas in mot snyltning, oavsett om gärningen är straffbar enligt bedrägeriparagrafen eller inte. Enligt utredningens mening bör målsättningen vara att mindre överträdelse skall kunna klaras upp utan att de rättsvårdande myndigheterna behöver engageras.

I andra hand föreslås att nuvarande bestämmelser om snyltning i 9 kap. BrB ersätts med ett nytt delvis begränsat straffstadgande som omfattar endast 1. snyltning på allmänt näringsställe (hotell, pensionat, restaurang, kafé o.d.), 2. taxisnyltning, 3. snyltning på kollektivt samfärdsmedel och 4. s.k. plankning.

Under remissbehandlingen av brottmålsutredningens betänkande har utredningens i första hand framförda förslag om att upphäva de särskilda straffbestämmelserna om snyltning i 9 kap. 2 § andra stycket BrB avstyrkts eller kritiserats av det övervägande antalet remissinstanser som yttrat sig i denna fråga.

Vid en bedömning av frågan synes till en början följande uppgifter och överväganden om den nuvarande tillämpningen av dessa bestämmelser böra beaktas.

Vid de överläggningar som brottmålsutredningen haft med företrädare för hotell-, restaurang- och taxinäringen har utredningen inhämtat att snyltningen inom dessa verksamhetsområden inte upplevs som något större ekonomiskt problem. Även om sådana brott inte sällan förövas får nämligen förlusten satt i relation till verksamhetens allmänna omsättning betraktas som obetydlig. En av orsakerna till de låga förlustsiffrorna anses dock vara att de flesta snyltningsfallen klaras upp genom att gästen eller kunden självant betalar i efterskott.

S.k. snyltning på allmänt samfärdsmedel, dvs. gratisåkning på tåg, tunnelbana, buss, uppges medföra större problem. Med hänsyn till dessa gärningars stora frekvens får det — som utredningen har anfört — emellertid av praktiska och processekonomiska skäl anses uteslutet att polis och andra rättsvårdande organ skall kunna ta upp och utreda alla upptäckta fall. Såväl SJ som de lokala trafikföretagen har därför i stor utsträckning blivit tvungna att försöka bemästra problemet genom egna åtgärder. De i huvudsak allmänna trafikföretag som det här är fråga om har också tagit konsekvenserna av detta förhållande och efter hand utvecklat egna kontrollsystem. På vissa håll har man — som jag tidigare har redogjort för — därvid infört ett system med en särskild kontrollavgift, som tas ut då en passagerare påträffas utan att inneha

föreskriven biljett. Därigenom har man kunnat avstå från att polisanmäla flertalet fall.

Vad gäller plankningsfallen leder dessa enligt vad utredningen har funnit som regel mycket sällan till polisanmälan, åtminstone inte i storstäderna. Den som svarar för ordningen på den plats där den aktuella tillställningen hålls brukar i stället förpassa snyltaren ut från lokalen eller området, om något ingripande över huvud taget anses erforderligt.

Beträffande snyltning mot andra serviceutövare vilka enligt vad som tidigare nämnts formellt sett också omfattas av ifrågavarande straffskydd förekommer det såvitt utredningen har kunnat utröna ytterst sällan att fall av denna typ blir polisanmälda. Det kan som utredningen har anfört hållas för troligt att detta beror på att flertalet människor inte ens är medvetna om att underlåtenhet att betala i dessa fall kan leda till straffrättsliga påföljder.

Om man ser till skadans värde vid snyltningsbrotten står det klart att det här i regel är fråga om gärningar av jämförelsevis ringa beskaffenhet. Jag har tidigare redogjort för en undersökning av fall, då den misstänkte åtalats och dömts för brottet (190 fall) eller meddelats åtalsunderlåtelse (20 fall). Av dessa fall låg värdet i drygt 50 % under 200 kr. vid hotell snyltning, i drygt 50 % under 50 kr. vid restaurang snyltning och i närmare 75 % under 20 kr. vid taxisnyltning. Trots att snyltningsbrotten sålunda i flertalet fall avsåg jämförelsevis låga belopp visar det sig att de som dömts för brottet till 93,9 % saknat möjlighet att betala för sig vid anmälningstillfället och att endast en liten del av dem (4,3 %) betalat under tiden fram till domen. Över huvud taget ger de undersökningar som brottmålsutredningen redovisat en bild av att det är de ekonomiskt och socialt sämst ställda i samhället som gör sig skyldiga till snyltningsbrott av typen hotell-, restaurang- och taxibedragerier. Det tillgängliga materialet visar också att det utmärkande för snyltningsklientelet är dess mycket höga kriminella belastning. Undersökningarna av snyltningsklientelet ger vidare samstämmiga uppgifter om att det finns ett klart samband mellan alkoholpåverkan och förövade restaurang- och taxibedragerier. Av den tidigare nämnda stockholmsundersökningen framgår att över hälften av de personer som begår restaurang- och taxisnyltning är påverkade av alkohol och/eller annat berusningsmedel vid brottstillfället. Inte sällan är berusningsgraden så hög att snyltaren direkt omhändertas för fylleri. Eftersom påföljden för snyltningsbrott regelmässigt är böter torde det meningsfulla i ett domstolsförfarande med efterföljande bötesindrivning på goda grunder kunna sättas i fråga när det gäller ett så socialt nedgången klientel som det här ofta är fråga om. Starka skäl talar i stället för att man här allmänt mer har anledning söka tillgodose behovet av vård och stöd än att beakta de rent straffrättsliga aspekterna på ifrågavarande beteenden.

Av vad som nyss anförts framgår bl.a. att de som dömts för hotell-, restaurang- eller taxisnyltning i ett övervägande antal fall saknat möjlighet att betala för sig vid anmälningstillfället och att endast en liten del av dem betalat under tiden fram till domen. Om man däremot ser till de personer beträffande vilka en anmälan om snyltning inte lett till fällande dom, därför att målet avskrivits under eller efter förundersökningen eller därför att åtalet ogillats så är förhållandena helt annorlunda. Utförda undersökningar visar sålunda att dessa personer inte sällan frivilligt gjort rätt för sig efter det att polisanmälan ingetts.

Brottmålsutredningen har observerat att man inom vissa polisdistrikt tillämpar en praxis som innebär att man under flera dagar väntar med att registrera en anmälan om snyltning i avvaktan på om den anmälde betalar i efterhand. I de fall där det under tiden blir klart att målsäganden inte längre har något anspråk, rivs minnesanteckningen och någon anmälan kommer aldrig in i kriminalstatistiken. Visar det sig däremot efter väntetiden att skulden fortfarande är oreglerad, diarieförs anmälan och brottet utreds i vanlig ordning. Några säkra uppgifter om hur pass vanligt detta förfaringssätt är finns inte. Klart är emellertid att en sådan ordning när den tillämpas inte bara förstärker intrycket av att ifrågavarande straffhot har sin främsta funktion som ett effektivt påtryckningsmedel att fullgöra vissa civilrättsliga förpliktelser utan ytterligare bidrar till det tidigare påtalade förhållandet nämligen att polisanmälan nästan uteslutande drabbar de sämst lottade i samhället.

Gärningsmannens sociala och ekonomiska ställning är naturligtvis en omständighet som i praktiken mer eller mindre medvetet tillmätts stor betydelse för ställningstagandet till frågan om polisanmälan skall ske inte bara vid snyltningsbrott utan vid nära nog alla förmögenhetsbrott, även om urvalet torde bli särskilt utpräglad vid snyltning. Som utredningen har påpekat förutsätts för ansvar för snyltning att gärningsmannen haft uppsåt att inte göra rätt för sig. Det räcker sålunda inte att han faktiskt saknat betalningsförmåga, då han krävts på betalningen, eller att han t.ex. inte kan visa kvitto på erlagd färdavgift. De flesta målsägande torde inte heller vilja påstå att det föreligger något brott, om gästen eller kunden vid betalningstillfället uppger att han t.ex. glömt att ta med sin plånbok, i fall där vederbörande samtidigt kan lämna sådana uppgifter om sin person och ställning som uppfattas som betryggande från kreditsynpunkt. Kravet på snyltningsuppsåt anses i så fall inte vara uppfyllt. Att det inte har förelegat brott bekräftas, menar man, också av det förhållandet att den betalningsskyldige i allmänhet gör rätt för sig i efterhand.

Om den misstänkte däremot inte tycks motsvara dessa personliga krav är målsäganden i regel inte lika benägen att sätta tilltro till hans uppgift om orsaken till den uteblivna betalningen. Det tycks då ligga

nära till hands att påstå snyltningssuppsåt och vägra betalningsanstånd. I många fall anses därför en polisanmälan här vara den naturliga åtgärden.

En betydande selektion sker sålunda såväl före som efter det att ett snyltningsbrott polisanmälts. Denna selektion synes utan tvekan drabba de sämst lottade i samhället. Att en straffbestämmelse får sådana konsekvenser anser jag vara i hög grad betänkligt från rättvisesynpunkt. De som i enlighet med den praxis som utvecklats på vissa håll kan skaffa fram pengar under den tid som polisen "ligger på" anmälningarna blir privilegierade och kan "köpa sig fria" från straff. Genom en sådan ordning kommer straffbestämmelsen främst att tjäna syftet att tillgodose vissa målsägandens krav på betalning och polisens roll i sammanhanget kan otvivelaktigt komma att uppfattas som liknande en inkasserares.

Mot bakgrund av det anförda är det naturligt att jag hyser stark sympati för utredningens principiella ståndpunkt att det särskilda straffansvaret för snyltning bör avskaffas. Jag kan dock inte underlåta att framhålla att utredningen enligt min mening som grund för en reform något överbetonat principen att något speciellt straffskydd för vissa näringsutövares anspråk på betalning inte är motiverat och att dessa näringsidkare i stället bör ändra på systemet — främst genom krav på förskottsbetalning — så att brottstillfällena minskas. Det är inte enbart näringsidkare som drabbas av snyltningsbrotten. Som framgår av det nyss anförda har dessa brott ofta ringa betydelse från rent ekonomisk synpunkt. Däremot torde anställda taxichaufförer, servitörer och andra som åtminstone måste försöka förmå kunden att betala känna stark otrevnad, om försöken misslyckas. Taxichaufförer kan tvingas sitta och vänta för att se om passagerare som sagt sig skola besöka butiker och liknande återkommer eller inte. Man kan utgå från att ett system med förskottsbetalning av rent praktiska skäl inte kommer att tillämpas i fråga om kunder som utåt sett framstår som välbeställda. Systemet skulle därför otvivelaktigt begränsas till personer som på en eller annan grund misstänks inte komma att göra rätt för sig. I fråga om det stora flertalet skulle dessa misstankar säkert vara helt obefogade och därför framstå som så mycket mera kränkande.

Självfallet kan man starkt ifrågasätta betydelsen av att ett visst beteende medför just straffpåföljd. Som utredningen har anfört behöver det förhållandet att samhället helt avstår från ingripande mot ett förfarande som inte anses straffvärt inte nödvändigtvis föra med sig att beteendet därefter blir accepterat av den enskilde. Å andra sidan framstår det otvivelaktigt för det alldeles övervägande flertalet människor som klart otillåtet att bo på hotell, äta och dricka på restaurang eller åka taxi, tåg eller buss utan att betala för sig eller att planka in på idrotts- eller nöjestillställningar. I sin kärna torde därför snyltnings-

bestämmelsen stå i klar överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet.

Viktigare än de principiella synpunkter som sålunda kan läggas på utredningens förslag är dock att förslaget enligt min mening inte innebär någon praktisk lösning av problemet. Förslaget medför sålunda inte att huvuddelen av de förfaranden som det här är fråga om blir helt straffria. Ansvar för snyltning skall enligt utredningens förslag fortfarande kunna komma i fråga i sådana fall då gärningen täcks av rekvisiten för bedrägeri. Huruvida så är fallet torde i många fall ytterst bli en bevisfråga. De fall där en person som helt saknar betalningsmöjligheter förmår en annan att tillhandahålla viss nytta under sken av att betalning skall erläggas kontant men sedan avviker utan att göra rätt för sig torde i de flesta fall kunna bedömas som bedrägeri eller bedrägligt beteende. De faktiska omständigheterna att beställaren saknar pengar vid beställningen samt sedan smiter från betalningen torde i regel anses tala för att han redan från början handlat med uppsåt att bedra. Sådana slutsatser torde också i fortsättningen i första hand komma att dras beträffande de sämst lottade i samhället.

Om kunden däremot påstår att han glömt att ta med sin plånbok och faktiskt betalar i efterskott torde något uppsåt i allmänhet inte kunna anses föreligga. En polisanmälan i syfte att framtvinga betalning från kundens sida kommer därför fortfarande att framstå som meningsfull. Även med utredningens förslag torde därför straffbestämmelserna på området komma att drabba medborgarna ytterst ojämnt.

Jag vill i det sammanhanget inte underlåta att nämna att utredningen tänkt sig ett system med rapportteftergift för vissa fall av bedrägligt beteende där alltså uppsåt att vilseleda anses styrkt. Innebörden av rapportteftergift är att polisen låter saken bero vid ett påpekande eller erinran till den felande. I likhet med vad som f.n. gäller beträffande snatteri torde emellertid möjligheterna till rapportteftergift få begränsas till sådana fall där brottet med hänsyn till värdet och omständigheterna i övrigt framstår som obetydligt. Värdegränsen vid snatteri ligger f.n. i princip omkring 20 kronor. Enligt min mening är en sådan begränsning av straffansvaret för snyltning inte tillräcklig. Detta torde i och för sig överensstämma med utredningens uppfattning. För att utredningens intentioner skall bli tillgodosedda torde sålunda krävas att i fortsättningen gällande bestämmelser om bedrägligt beteende inte tillämpas enligt sin ordalydelse i fråga om snyltningsbrotten. Detta är emellertid en från principiell synpunkt mindre tillfredsställande ordning.

I och för sig är det möjligt att antalet fällande domar för snyltning skulle gå kraftigt ned med utredningens förslag på grund av svårigheten att styrka uppsåt att vilseleda. Som jag nyss antydde skulle de sämst ställda då fortfarande utgöra majoriteten av de dömda. Det kan däremot betvivlas att belastningen på polis- och åklagarmyndighet skulle

nämnavert nedbringas genom utredningens förslag. Om uppsåt att vilseleda bäst motbevisas genom att betalning erläggs i efterskott, skulle det fortfarande vara lönande för näringsidkarna att använda polisen som indrivningsmyndighet. Polisens utredningsarbete i det enskilda fallet skulle öka genom att det måste inriktas på frågan om kunden har haft uppsåt att vilseleda eller inte.

Enligt min mening ligger det närmare till hands att för att nå utredningens syfte gå en annan väg som tidigare har tillämpats när det visat sig att polisen anlitats i indrivningssyfte. Jag tänker på den åtalsprövning som skall ske i fråga om olovligt förfogande över egendom som sålts med äganderättsförbehåll. Sådant olovligt förfogande får inte åtalas av åklagare om inte åtal av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt. Bestämmelsen ersatte år 1942 en tidigare regel som gjorde gärningen till målsägandebrott. Bakgrunden till att åtalsplikten för allmän åklagare upphävdes var att det visat sig att åtalsskyldigheten av avbetalnings säljare användes som påtryckningsmedel för att de skulle få betalning. Genom att beta säljarna möjligheten att kostnadsfritt anlita allmän åklagare som indrivningsorgan ville man tvinga säljarna till en viss försiktighet vid anskaffande av köpare. Den möjlighet till allmänt åtal efter åklagarprövning som lagen numera öppnar är inte avsedd att komma till användning annat än i undantagsfall.

Enligt min mening bör sålunda snyltningsbrott som är ringa få åtalas av allmän åklagare bara om det av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt. Åtalsmöjligheten bör då komma till användning endast i undantagsfall. Detta torde i praktiken komma att innebära att åtal väcks bara när uppsåt att vilseleda har förelegat. Jag anser det dock inte meningsfullt att i ringa fall inrikta utredningen på frågan om sådant uppsåt har förelegat eller inte. Dessutom kan det även om uppsåt har förelegat i åtskilliga fall vara motiverat att underlåta att väcka åtal. Detta gäller särskilt när omständigheterna varit sådana att det för den som tillhandahöll prestationen måste ha framstått som tveksamt om kunden skulle betala eller inte. Det gäller också i sådana fall när straffansvar kan ersättas av annan påföljd, t. ex. en kontrollavgift.

Som exempel på fall där åtal av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt vill jag i första hand nämna att vilseledandet framstår som särskilt påtagligt och omfattas av gärningsmannens uppsåt eller denne i allt fall varit vårdslös på ett sätt som inte är ursäktligt. Så kan vara fallet om t. ex. en taxichaufför eller en servitör före färden resp. serveringen frågar kunden om han har pengar att betala med och denne försäkrar att så är fallet men det efteråt visar sig att kunden inte kan göra rätt för sig. En sådan förfrågan kan nämligen framstå som ett godtagbart alternativ till krav på förskottsbetalning. Ett annat fall är att kunden enligt vad som är utrett satt i system att låta bli att betala. I båda de angivna fallen ligger gärningarna nära bedrägeri men de

behöver inte falla under ansvarsregeln i 9 kap. 1 § BrB eftersom de kan avse ringa värden. Ett annat fall där det kan vara påkallat med åtal från allmän synpunkt trots att vilseledande över huvud taget inte föreligger är att en passagerare färdats en mycket lång sträcka med tåg innan han upptäcks av tågpersonalen och det visar sig att han saknar biljett. Åtal kan sålunda i första hand vara påkallat om vilseledandet är kvalificerat eller om gärningen utan att vilseledande föreligger avser ett mera betydande värde.

Jag vill i detta sammanhang något beröra den brottsförebyggande verksamheten. Som framgår av vad jag förut anfört anser jag det inte realistiskt eller ens önskvärt att näringsidkarna skulle kunna på egen hand vidta åtgärder för att reducera riskerna för snyltning i den utsträckning som utredningen förutsagt. Å andra sidan anser jag det beklagligt att den betoning av behovet av en kraftigare satsning på den rent förebyggande verksamheten som utredningen gjort har väckt så pass liten anklang hos de serviceutövare som det här är fråga om. En hel del förbättringar kan säkert åstadkommas. Om som jag har föreslagit åtal för snyltning skall väckas bara om det av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt, blir det inte heller möjligt för näringsidkarna att i fortsättningen liksom hittills förlita sig på att ersättning skall kunna utkrävas genom hot om polisanmälan eller genom polisens förmedling efter sådan anmälan. Det finns därför all anledning för berörda näringsutövare att i fortsättningen ägna större uppmärksamhet åt den förebyggande verksamheten. I vad jag förut anfört ligger att ifrågasvara arbete som naturligtvis bör ske på frivillighetens bas bör bedrivas så att allmän anslutning kan uppnås beträffande sådana åtgärder som kan tänkas verka brottsförebyggande men som ändå kan anpassas till systemet utan att relationen mellan näringsutövarna och deras kundkrets blir onödigt störd. Enligt min mening bör Brottsförebyggande rådet i detta sammanhang kunna spela en viktig roll.

Även om jag sålunda i första hand förordar att åtalsplikten begränsas i fråga om snyltningsbrotten bör enligt min mening den nu gällande snyltningsbestämmelsen också begränsas i olika hänseenden. Till en början förordar jag att bestämmelsen i fortsättningen endast skall omfatta sådana förfaranden som anges i utredningens alternativa förslag. Endast i fråga om sådana förfaranden torde det stå klart för det stora flertalet människor att betalning skall erläggas i omedelbar anslutning till det att man utnyttjar prestationen i fråga.

Bestämmelsen torde f.n. omfatta även förfaranden som ligger långt utanför vad som allmänt anses straffvärt. Det kan på goda grunder betvivlas att den stora delen av allmänheten eller ens många jurister känner till att läkare, tandläkare eller andra sådana utövare av serviceverksamhet hitintills har haft möjlighet att åberopa ifrågasvarande straffskydd. Jag förordar sålunda att bestämmelsen skall omfatta endast

dem som under förutsättning av kontant betalning skaffar sig rum på hotell eller på pensionat, förtäring på restaurang, kafé eller annat sådant näringsställe, transport med järnväg, taxi, buss eller annat allmänt samfärdsmedel eller tillträde till föreställning.

Snyltningsbestämmelsen kan f.n. föranleda ansvar inte bara för bedrägligt beteende utan om brottet inte är att anse som ringa också för bedrägeri. I snyltningsfallet kan alltså dömas till ansvar för bedrägeri vare sig vilseledande föreligger eller inte. I praktiken torde emellertid inte ansvar för bedrägeri komma i fråga om inte vilseledande föreligger. Snyltningen torde inte kunna komma att avse mera betydande värden, t.ex. en längre hotellvistelse, en restaurangmåltid för många personer, utan att gärningsmannen uppsåtligen vilselett den som tillhandahåller prestationen. Det torde också enligt gällande rätt vara så att just den omständigheten att vilseledande föreligger och är av viss allvarigare beskaffenhet föranleder att gärningen inte bedöms som ringa. Bedrägeri kan straffas med fängelse i högst två år eller om brottet är grovt med fängelse lägst sex månader och högst sex år. Enligt min mening är det inte rimligt att en gärning betecknas som bedrägeri om ett vilseledande inte föreligger. Snyltningsbestämmelsen bör därför inte omfatta bedrägerifallet. Skulle vilseledande inte föreligga bör en snyltning kunna bedömas som bedrägligt beteende även om den avser mera betydande värde.

Den nu gällande snyltningsbestämmelsen omfattar även s.k. automatmissbruk. Mitt förslag till ändrad lydelse av bestämmelsen medför att en sådan gärning inte längre kommer att falla in under ifrågavarande straffstadgande. Jag kommer i följande avsnitt att ta upp frågan om en särskild straffbestämmelse för automatmissbruk.

Av redogörelsen för gällande rätt framgår att straffbestämmelsen för snyltning f.n. även omfattar det fall då "någon som har att betjäna allmänheten efter viss taxa tar betalt utöver taxan utan att påvisa avvikelser". Såvitt brottmålsutredningen har funnit förekommer det nära nog aldrig att denna bestämmelse tillämpas och enligt utredningen synes den inte heller fylla något praktiskt behov. Den bör därför avskaffas menar utredningen. Även jag är av den uppfattningen att det inte finns något skäl att bibehålla det straffstadgande som det nu är fråga om. Jag förordar därför att bestämmelsen avskaffas. I den mån överträdelse av angiven art förekommer då ett straffrättsligt ingripande kan aktualiseras torde gärningen normalt kunna bedömas som bedrägeri. Som utredningen påpekar torde det dock i åtskilliga fall vara möjligt och önskvärt att i stället för sådant ingripande sätta in åtgärder av disciplinär natur när ett anställningsförhållande föreligger.

Vad gäller snyltning på kollektiva samfärdsmedel avser chefen för kommunikationsdepartementet att senare ta upp till behandling frågan om möjligheterna att införa en enhetlig reglering av rätten att ta ut

kontrollavgift. Som jag förut har antytt bör möjligheterna att ta ut kontrollavgift medföra att åtal för snyltning som regel inte kan anses påkallat från allmän synpunkt.

Straffskalan för snyltning bör också med den av mig förordade utformningen av bestämmelsen vara böter eller fängelse i högst sex månader. Frågan om att slopa påföljden fängelse för snyltning bör enligt min mening lämpligen övervägas i samband med en mera allmän översyn av straffskalorna för förmögenhetsbrott. Om fängelse behålls i straffskalan för snyltning medför det att samma tvångsåtgärder som hittills kan användas. Eftersom plankning och snyltning på kollektiva samfärdsmedel enligt mitt förslag också i fortsättningen skall omfattas av snyltningsbestämmelsen behövs inte några särskilda regler om tvångsåtgärder av den typ som utredningen har föreslagit. Det bör emellertid övervägas om inte ytterligare bestämmelser krävs när det gäller möjligheten att avvisa resenärer från kollektiva färdmedel i de fall då dessa vägrar att betala föreskrivna avgifter. Denna fråga får dock prövas i samband med att frågan om möjligheterna att införa en enhetlig reglering av rätten att ta ut kontrollavgift tas upp till behandling.

Den av mig förordade åtalsregeln för snyltningsfallen kommer att inverka även på polismyndighetens skyldighet att utreda sådana fall som regeln avser. Någon sådan skyldighet torde inte föreligga om inte polisen, redan när gärningen anmäles eller eljest kommer till polisens kännedom, har anledning anta att åtal av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt. Av vad jag förut har anfört framgår att polisen i allmänhet inte har anledning att uppskjuta sitt ställningstagande i frågan till dess det blir klart om gärningsmannen betalar eller inte.

6.2.3 Automatmissbruk

Det har tidigare påvisats att s.k. automatbedrägeri ingår bland de brott som f.n. regleras i 9 kap. 2 § andra stycket BrB och som fått samlingsbeteckningen snyltningsbrott. Den av mig föreslagna reformen medför att en sådan gärning inte längre kommer att falla in under den nämnda straffbestämmelsen.

Det straffvärda i detta beteende torde emellertid inte kunna sättas ifråga. Brottmålsutredningen föreslår också att brottet förs in under ett nytt lagrum, 8 kap. 8 a § BrB. Enligt detta skall dömas för automatmissbruk om någon olovligen begagnar automatapparat genom att använda falska eller främmande sedlar eller mynt, brickor eller polletter eller andra för apparaten inte avsedda föremål.

Utredningens förslag att reglera automatmissbruk i ett särskilt straffstadgande har under remissbehandlingen i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Några remissinstanser har emellertid satt i fråga om förslaget bör genomföras i den form som det nu föreligger. Åtalsrättskommittén framhåller sålunda att det är

vanskligt att överblicka vilka manipulationer med maskinella hjälpmedel, som bör anses straffvärda, och att frågan därför torde kräva en mer ingående utredning, som inte bara tar sikte på automater. Kommittén anser sig dock kunna godta den föreslagna bestämmelsen som ett provisorium. Enligt RÅ bör frågan om "vilsledande" av datorer och andra apparater liksom annat missbruk ses i ett sammanhang och göras till föremål för en såvitt möjlig enhetlig reglering. RÅ förordar därför att någon bestämmelse om den speciella form av automatmissbruk som utredningen föreslår inte införs.

För egen del vill jag till en början konstatera att det mot bakgrund av utvecklingen i fråga om sådant missbruk som det här närmast gäller framstår som oacceptabelt att inte lösa denna fråga i detta sammanhang. Det är visserligen riktigt att även andra maskinella hjälpmedel som datorer m. m. i allt större utsträckning kommer till användning inom olika verksamhetsområden bl. a. för kontroll, bokföring och överföring av medel och att det därmed öppnats tekniska möjligheter för brottslig verksamhet av delvis ny art. Inte minst torde detta gälla den nya datatekniken. I många fall bör nu gällande straffbestämmelser kunna tillämpas på de förfaranden som det här kan vara fråga om. Det torde emellertid samtidigt stå klart att vi här likväl står inför en utveckling som kan behöva mötas genom nya eller ändrade straffbestämmelser. Enligt min mening bör det vara en uppgift för den kommande utredningen på förmögenhetsbrottens område att närmare uppmärksamma hithörande problem. Jag utesluter inte att det i sådant sammanhang kan finnas anledning att åter uppmärksamma frågan om de s.k. automatmissbruken. I avvaktan därpå förordar jag emellertid att en straffbestämmelse av i huvudsak det innehåll som utredningen föreslagit införs.

Brottmålsutredningens förslag att straffsatsen för automatmissbruk som inte är grovt skall vara böter har kritiserats av några remissinstanser. Dessa har gjort gällande att fängelse bör ingå i straffskalan för normalfallen av automatmissbruk.

För egen del är jag beredd att instämma i den sålunda framförda kritiken. Straffskalan för de lindrigare fallen av förmögenhetsbrott, t.ex. snatteri (8 kap. 2 § BrB), bedrägligt beteende (9 kap. 2 § BrB) och undandräkt (10 kap. 2 § BrB) är f.n. böter eller fängelse i högst sex månader. Även om utredningen föreslagit en särskild straffskala för grova fall finns enligt min mening inte några bärande skäl för att nu göra någon skillnad mellan automatmissbruk och t.ex. snatteri i påföljdshänseende. Frågan om att slopa påföljden fängelse för de lindrigare fallen av förmögenhetsbrott bör enligt min mening lämpligen övervägas i samband med en mera allmän översyn av straffskalorna för förmögenhetsbrott.

Under remissbehandlingen har några remissinstanser uttalat sig

i frågan om den föreslagna bestämmelsen om automatmissbruk rättsligen hör hemma i 8 kap. eller i 9 kap. BrB. Åtalsrättskommittén finner den i betänkandet förordade lösningen, som innebär att den nya straffbestämmelsen införs i 8 kap. BrB, naturlig när det gäller varuautomater men däremot inte när det är fråga om automater med vars hjälp tjänster tillhandahålles, t. ex. parkeringsautomater. Svea hovrätt anser att brottet lämpligen bör tas in i 9 kap. BrB.

För egen del finner jag i likhet med vad utredningen har hävdad att det inte bör möta något avgörande hinder mot en lösning som innebär att man i 8 kap. BrB tar in en bestämmelse som även omfattar sådana automatmissbruk som inte innebär något egentligt tillgrepp.

6.3 Utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande m.m.

6.3.1 Allmänna riktlinjer för en reform

Frågan om formerna för beivrande av mindre brott har sedan länge tilldragit sig stort intresse från statsmakternas sida. Med hänsyn till den starkt stegrade frekvensen av mål rörande sådana brott genomfördes under 1960-talet flera reformer i syfte att minska arbetsbelastningen på domstolarna. Avlastningen skedde bl.a. på det viset att strafföreläggandeinstitutet fick ett betydligt större användningsområde än förut och genom att det nya institutet föreläggande av ordningsbot infördes. Ett riktmärke var härvid att man för handläggningsuppgifter av mer rutinbetonad karaktär inte skulle ta i anspråk mer kvalificerad personal än uppgiftens art krävde. Domstolsförfarandet borde i större utsträckning koncentreras till de mer invecklade och betydelsefulla målen. En grundläggande förutsättning för reformer i sådan riktning var givetvis att de kunde genomföras utan att den enskildes rättssäkerhet trädades för nära. I fråga om avvägningen mellan rationaliserings- och rättssäkerhetsproblem kan jag här hänvisa till de allmänna uttalanden i ämnet som gjordes av min företrädare i samband med 1966 och 1968 års reformer på området (prop. 1966:100 s. 37 och 1968:82 s. 54) och som har redovisats i det föregående (se 4.1.2).

Erfaenheterna av de reformer som skedde på 1960-talet är goda. År 1974 uppgick antalet godkända strafförelägganden till i runt tal 200.000. Antalet godkända förelägganden av ordningsbot var ungefär detsamma. För parkeringsbot var motsvarande siffra drygt 600.000. Samma år dömdes inemot 59.000 personer till böter av domstol. De anförda siffrorna visar att den helt dominerande delen av lindrigare brott numera beivras genom summariskt förfarande hos polis och åklagare. De rationaliseringssynpunkter som uppbar 1960-talets reformer på området har sålunda i väsentlig utsträckning tillgodosetts.

Det förhållandet att de rättsvårdande organens resurser nu tas i anspråk på ett mer rationellt sätt än tidigare bör naturligen inte hindra

att man prövar möjligheterna att ta ytterligare steg i sådan riktning. Detta kan ske på olika vägar. Ett sätt är att undersöka om man kan öka utrymmet ytterligare för användning av summariska handläggningsformer av typen strafföreläggande. Ett annat är att söka förenkla domstolarnas handläggning av mindre brottmål. I sammanhanget anmäler sig också frågan om övergången från strafföreläggande till handläggning vid domstol är utformad på lämpligaste sätt.

1968 års brottmålsutredning har i sitt slutbetänkande (SOU 1974:27) Mindre brott föreslagit vissa åtgärder som innebär att man tar ytterligare steg i riktning mot enklare och smidigare former för att beivra mindre brott. I betänkandet behandlas i huvudsak tre olika frågor. För det första föreslås viss utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande. Det sker genom att till detta område förs i princip alla brott för vilka straffmaximum är böter eller fängelse i högst sex månader och där brottet i det konkreta fallet inte förskyller högre straff än 60 dagsböter. F.n. kan brott med nämnda straffmaximum beivras genom strafföreläggande endast i vissa av regeringen särskilt angivna fall. Även enskilt anspråk skall enligt förslaget i motsats till nu kunna tas upp i samband med strafföreläggande. För det andra behandlar utredningen vissa frågor om kopplingen mellan strafföreläggande, som har bestritts av den misstänkte, och domstols handläggning av åtalet i sådant fall. Åtal skall enligt förslaget i denna situation kunna väckas utan stämning genom att åklagaren direkt kallar den misstänkte att svara på åklagarens yrkande vid huvudförhandling inför den tingsrätt som är behörig att ta upp åtal för brottet. För det tredje föreslår utredningen att domstolens handläggning av mål rörande mindre brott, dvs. brott som ligger inom den nyss nämnda strafflatituden, skall förenklas i en del hänseenden. Ändringarna går härvidlag bl.a. ut på att sådana mål i större utsträckning än nu skall kunna avgöras utan att den tilltalade är personligen tillstädes vid huvudförhandlingen. Vidare föreslås att undantag görs i mål av detta slag från nuvarande förbud mot att åberopa skriftliga vittnesattester o.d. och från reglerna om hur huvudförhandlingen skall gå till.

Brottmålsutredningens förslag om vidgat utrymme för användning av strafföreläggande har över lag fått ett positivt mottagande vid remissbehandlingen, låt vara att remissinstanserna har gett uttryck åt olika åsikter i fråga om hur långt utvidgningen bör sträcka sig. I övriga delar har förslaget inte fått samma positiva gensvar. Beträffande den föreslagna kopplingen mellan bestridda strafförelägganden och domstolshandläggning har sålunda från en del håll anförts såväl principiella som praktiska betänkligheter. De förordade avstegen såvitt avser mål om mindre brott från vad som enligt RB i allmänhet gäller om handläggning av brottmål har för det mesta fått ett positivt gensvar. I åtskilliga remissvar har dock riktats kritik mot förslaget.

Flera instanser har ställt frågan om inte vissa av ändringsförslagen bör tas upp i samband med en allmän översyn av RB.

När det gäller att ta ställning till brottnålsutredningens förslag finns först anledning erinra om att förhållandena idag i flera avseenden är annorlunda än när man på 1960-talet i rationaliseringssyfte genomförde olika reformer i fråga om metoderna för beivrande av mindre brott. Jag syftar framför allt på möjligheterna att flytta över kvantitativt betydande kategorier av enklare brottmål från domstolarna till summarisk handläggning genom strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot. De rationaliseringsvinster som uppnåddes genom att flytta bort bl.a. erkända mål om trafikbrott och fylleri från underrätterna står idag inte längre till buds. Medan det på 1960-talet rörde sig om överförande av 10.000-tals mål från domstolarna, är det idag fråga om betydligt mindre antal mål. Kvantitativt stora grupper rör rattonykterhet (cirka 6.100/år), olovlig körning (cirka 5.300/år), smitning (cirka 1.300/år) och varusmuggling (bortåt 1.000/år). I övrigt torde målfrekvenserna variera från 25—50 till några hundratal mål årligen.

Det säger sig självt att man mot denna bakgrund inte kan i samma utsträckning som tidigare motivera fortsatta reformer på området under hänvisning främst till rationaliseringsönskemål. Utredningen har inte heller ställt upp som generellt villkor för utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde att de brott som omfattas av denna handlägningsform skall ha viss frekvens. Man pekar på att det i fråga om vissa mindre vanliga brott kan finnas skäl att tillämpa strafföreläggande, därför att det är lämpligt med hänsyn till brottets art. Också den misstänktes intresse av att ett brott beivras i enkla former framhålls av utredningen.

Även jag anser att man bör anlägga en mera nyanserad syn på frågan om fortsatt förenkling av formerna för beivrande av mindre brott. Detta är desto mera befogat som utvecklingen går i riktning mot avkriminalisering av vissa grupper av frekventa lagöverträdelse som har lågt straffvärde. Som jag har nämnt tidigare har regeringen i prop. 1975/76:106 föreslagit att de flesta former av parkeringsförseelser skall avkriminaliseras och den nuvarande parkeringsboten ersättas med en avgift, som fordonsägaren är betalningsansvarig för. Vidare har i prop. 1975/76:113 förordats att fylleri inte längre skall vara belagt med straff. Och tidigare i nu förevarande proposition har lagts fram förslag om ytterligare åtgärder i samma riktning beträffande snyltningssbrott.

När man bedömer möjligheterna att ytterligare förenkla handläggningsmetoderna beträffande mindre brott träder därför också andra synpunkter än rationaliseringsönskemål i förgrunden. Liksom utredningen tillmåter jag sålunda intresset av att i det enskilda fallet nå fram till så enkla och smidiga handlägningsformer som möjligt stor

betydelse. Det är också angeläget att samhällets reaktion på brott följer så snabbt som möjligt. Dessa synpunkter har aktualitet inte bara i fråga om frekventa brott utan också beträffande brott i övrigt. Valet av form för samhällsreaktionen vid mindre brott bör även anpassas så att den misstänkte inte utsätts för ett lidande som inte står i rimlig proportion till vad saken gäller.

Vid remissbehandlingen av utredningens betänkande har rått allmän enighet om att man bör ta till vara alla möjligheter att förenkla formerna för beivrande av lindrigare brott. Också jag anser att man nu bör gå vidare på denna väg. Den största praktiska betydelsen har otvivelaktigt förslagen om vidgat utrymme för strafföreläggande och om koppling mellan bestridda strafförelägganden och domstols handläggning av efterföljande åtal. Innan jag går närmare in på dessa förslag (se avsnitt 6.3.2 och 6.3.3), skall jag uppehålla mig vid frågan om enskilt anspråk i samband med strafföreläggande.

Utredningens förslag om att enskilt anspråk skall kunna tas upp i samband med strafföreläggande har inte förenats med några överväganden om i vilken utsträckning en sådan ordning skulle komma att tillämpas i praktiken (jfr SOU 1974:27 s. 54). För att belysa förslagets konsekvenser har inom justitiedepartementet gjorts en undersökning vid sex tingsrätter, däribland Stockholms tingsrätt, av förekomsten av enskilt anspråk i samband med åtal. Av undersökningen framgår att antalet enskilda anspråk som skulle kunna handläggas genom föreläggande i summarisk ordning inte kan beräknas uppgå till mer än cirka 1.500 fall om året i hela landet. Vissa osäkra faktorer vid beräkningen gör att antalet möjligen bör minskas med 500. De brott som det enskilda anspråket har hänfört sig till har utgjorts främst av skadegörelse, bedrägligt beteende och misshandel (ungefär 3/4 av de undersökta fallen).

Vad som har kommit fram vid undersökningen tyder enligt min mening på att några egentliga rationaliseringsvinster inte står att vinna genom att öppna möjlighet att ta upp enskilt anspråk i samband med strafföreläggande. För den skadelidande torde inte heller några mera avsevärda fördelar kunna uppnås med den föreslagna ordningen. Som jag senare kommer att beröra är det min avsikt att inom kort påbörja en översyn av rättegångsförfarandet som syftar till att bl.a. för brottmålsens del göra förfarandet enklare än nu inte minst i mål om mindre brott. Härtill kommer att en ändring av ADB-systemet för strafföreläggande i det nu aktuella hänseendet skulle vara förenad med inte obetydliga kostnader för staten. Med hänsyn främst till vad jag nu har anfört anser jag inte att utredningens förslag på denna punkt bör genomföras.

Utredningen har också föreslagit att domstols handläggning av mål rörande mindre brott skall förenklas i en del hänseenden. Förslaget

gäller mål om brott som hör under allmänt åtal och för vilket inte stadgas svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader. Det förutsätts också att brottet inte heller förskyller annan påföljd än böter. Beträffande mål av sådant slag föreslår utredningen vissa ändringar i fråga om handläggningen. En första typ av ändringar rör den förberedande behandlingen av målen, t.ex. frågan om den tilltalades skyldighet att inställa sig personligen vid huvudförhandlingen. En andra typ av ändring gäller undantag från förbudet att åberopa skriftliga vittnesattester o.d. Slutligen upptas vissa förslag om avsteg från den normala ordningen för huvudförhandling i brottmål. I lagtekniskt hänseende har utredningen begränsat samtliga ändringar till den kategori av mindre mål som har nämnts nyss. Begränsningen innefattar såvitt avser möjligheterna att göra avsteg från ordningen för huvudförhandling också de ytterligare kraven att part inte motsätter sig det och att rätten finner avstegen lämpliga med hänsyn till målets beskaffenhet. Ett ytterligare villkor är i detta fall att värdet av enskilt anspråk, varom talan eventuellt förs i målet, inte överstiger hälften av basbeloppet enligt lagen (1962:531) om allmän försäkring.

Det torde inte råda delade meningar om det önskvärda i att handläggningen av mål rörande lindrigare brott sker i former som är anpassade till vad målet kräver. Utredningen har med sitt förslag fäst uppmärksamheten på att RB i sin nuvarande utformning inte helt tillgodoser detta önskemål. Flera av de frågor som utredningen tar upp är emellertid av sådan allmän natur, att de inte lämpligen bör lösas beträffande enbart mål om brott hörande till den kategori som utredningen har skilt av för detta ändamål. Jag tänker särskilt på frågorna om tilltalads personliga inställelse vid huvudförhandling och undantag från förbudet att åberopa skriftliga vittnesattester o.d. Förslagen om uppmjukningar i dessa delar av RB:s regler avser grundläggande element i rättegångsordningen. Frågorna rör inte bara brottmål i allmänhet utan även tvistemål. Detsamma kan i viss mån sägas gälla också förslaget om avsteg från ordningen för huvudförhandling i mindre brottmål.

Enligt min mening bör de nu berörda frågorna lämpligen tas upp till behandling i ett vidare sammanhang. Som jag har nämnt redan har åtskilliga remissinstanser menat att frågorna bör lösas vid en översyn av RB. Tanken på en översyn av rättegångsförfarandet har aktualiserats redan vid tillkomsten av lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden (prop. 1973:87 s. 135). Inom justitiedepartementet har sedan en tid tillbaka pågått en undersökning om behovet och inriktningen av en sådan översyn. Med hänsyn till att vår nuvarande rättegångsordning är av förhållandevis sent datum och redan har reviderats i viktiga hänseenden finns det anledning att noga pröva vad en översyn bör syfta till. Jag räknar med att en departements-

promemoria i ämnet skall kunna färdigställas inom kort. I promemorian kommer att tas upp olika frågor om hur rättegångsförfarandet skall i ökad utsträckning kunna göras mer flexibelt än f.n. Avsikten är att promemorian skall bilda underlag för en bred diskussion om behovet och inriktningen av en översyn av rättegångsförfarandet. Först när meningsyttringar har inhämtats från olika berörda intressenter bör slutlig ställning tas till hur pass omfattande en revision av RB bör bli och i vilken form den bör ske.

Några av de ändringar som utredningen har föreslagit i nu berörda del har inte det omedelbara samband med frågan om en RB-översyn att de bör anstå i avvaktan på ett ställningstagande härvidlag. Jag syftar på vissa av förslagen om den förberedande handläggningen av brottmål. Enligt min mening bör dessa förslag tas upp till behandling redan nu (se avsnitt 6.3.4).

6.3.2 *Vidgat utrymme för strafföreläggande*

Enligt nu gällande bestämmelser får strafföreläggande användas *dels* beträffande brott för vilka inte är föreskrivet svårare påföljd än böter, dock inte normerade böter, *dels* beträffande vissa i 1 § strafföreläggandekungörelsen särskilt uppräknade brott, för vilka är föreskrivet dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Som allmän begränsning för strafföreläggande gäller vidare att brottet i det enskilda fallet inte får förskylla allvarligare påföljd än högst 50 dagsböter eller, om det är fråga om flera brott, högst 60 dagsböter som gemensam påföljd. I strafföreläggande får – utöver bötesstraff – endast tas upp särskild rättsverkan av brottet.

Brottmålsutredningens förslag om utvidgning av strafföreläggandets tillämpningsområde innebär att strafföreläggande får användas generellt vid brott för vilket är stadgat böter eller fängelse i högst sex månader. Som allmänna begränsningar föreslås att den för brottet gällande gärningsbeskrivningen rymmer brott av mindre allvarlig art och att straffskalan för brottet har bestämts till en nivå, som ger anvisning härom, samt brottet ensamt eller jämte annat sådant brott i det särskilda fallet förskyller högst 60 dagsböter. Dessutom måste brottet till sin natur vara sådant att summarisk handläggning utan domstolsmedverkan bör komma i fråga. Utredningen förutsätter att RÅ drar upp vissa allmänna riktlinjer för att praxis skall bli enhetlig. Enligt utredningen finns det även starka skäl som talar för att nuvarande straffskalor i BrB och framför allt i specialstraffrätten ses över. Genom att justera straffsatserna för de mindre brotten skulle dessa brott automatiskt falla under strafföreläggandets tillämpningsområde.

Tre av utredningens experter har i särskilda yttranden uttalat uppfattningen att strafföreläggande bör kunna användas vid alla brott

med böter i straffskalan – alltså även brott där straffskalan upptar mera än sex månaders fängelse – och att det bötesbelopp som högst skall kunna föreläggas den misstänkte bör höjas till 80 dagsböter.

Remissinstanserna är över lag positiva till förslaget att utvidga tillämpningsområdet för strafföreläggande. Bland instanserna kan urskiljas tre grupper allt efter inställningen till hur stor utvidgning som bör ske. Till utredningens förslag ansluter sig bl.a. en hovrätt, de tre största tingsrätterna, rikspolisstyrelsen och statskontoret. Experternas alternativ får instämmanden från åklagarhåll (bl.a. RÅ) samt åtalsrättskommittén och brottsförebyggande rådet. Några remissinstanser – däribland JK, två hovrätter och domareförbundet – ifrågasätter om man inte kan nöja sig med att utöka katalogen i strafföreläggandekungörelsen med ett antal frekventa brott. De flesta remissinstanserna biträder utredningens förslag om 60 dagsböter som övre gräns för hur många dagsböter som får föreläggas i det särskilda fallet.

Som jag har framhållit i det föregående har jag den uppfattningen att man nu bör kunna ta ett ytterligare steg på den väg som man slog in på under 1960-talet. Erfarenheterna av 1968 års reform beträffande utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande har varit goda. De typer av erkända brott som då tilldrog sig särskild uppmärksamhet (snatteri, egenmäktigt förfarande, snyltningsbrott, våldsam motstånd, förseelse mot 80 eller 81 § rusdrycksförsäljningsförordningen, när fråga inte är om grovt brott, samt olovlig jakt och olaga jakt, när fråga inte är om grovt brott) har i stor utsträckning förts över från domstolshandläggning till strafföreläggande (se avsnitt 4.1.3). Tillämpningsområdet för strafföreläggande bör mot denna bakgrund kunna vidgas ytterligare något.

Innan jag går in på förutsättningarna för en vidgad tillämpning vill jag till en början understryka att strafföreläggande endast utgör ett komplement till den ordinära domstolshandläggningen. Den misstänkte är alltid oförhindrad att få sin sak prövad av domstol. Åklagaren bör i det särskilda fallet avstå från att använda strafföreläggande, om lagföring vid domstol är önskvärd eller lämpligare. Någon ändring av strafföreläggandets karaktär är inte avsedd. För att ett brott skall kunna handläggas i summarisk ordning måste krävas att ansvarsfrågan är helt klarlagd.

En utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande bör liksom hittills genomföras med försiktighet. Jag är därför inte beredd att föreslå att strafföreläggande får användas vid alla brott där böter ingår i straffskalan. En sådan generell utvidgning skulle leda till att det blev mycket svårt att avgöra vid vilka brott som man i praktiken bör använda strafföreläggande. Med den av utredningen valda linjen skapas en godtagbar avgränsning mellan brott, som typiskt sett rymmer gärningar av mindre allvarlig art, och brott av annat slag. Liksom

utredningen anser jag inte heller att man bör kräva att de brott som beivras genom strafföreläggande måste ha en viss frekvens. Jag hänvisar till vad jag härvidlag har anfört tidigare. På grund av det anförda ansluter jag mig till utredningens förslag att utvidga tillämpningsområdet till att generellt avse brott för vilket är föreskrivet dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Självfallet kan därvid bara komma i fråga att förelägga böter som påföljd för brottet i det särskilda fallet.

För att markera att systemet med strafföreläggande skall vara förbehållet mindre allvarliga överträdelser förordar jag att det antal dagsböter som får åläggas genom strafföreläggande bestäms till högst 60 dagsböter, oavsett om föreläggandet avser ett eller flera brott. Detta innebär en höjning av den nuvarande gränsen från 50 till 60 dagsböter vid ensamt brott. Att höja gränsen ytterligare, som har föreslagits från en del håll, finner jag inte motiverat.

Den nu förordade utvidgningen av tillämpningsområdet för strafföreläggande är inte helt komplikationsfri. Som utredningen har framhållit framstår visserligen strafföreläggandet som en lämplig handlägningsform för flertalet brott med böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan. Vissa brottstyper är emellertid av olika skäl mindre väl ägnade för summarisk handläggning. För vissa bötesbrott är detta situationen redan i dag. Sålunda används inte strafföreläggande för beivrande av t.ex. ringa utpressnings- eller svindleribrott. Även jag utgår från att åklagarna liksom hittills kommer att använda strafföreläggandeinstitutet med tillbörlig försiktighet. Jag är dock medveten om att det kan uppstå gränsdragningsproblem i en del fall. Den av utredningen gjorda genomgången av de särskilda brotten ger belägg härför. Jag kan i huvudsak ansluta mig till de synpunkter utredningen har anfört härvidlag. Jag vill tillägga följande.

Till de brottstyper som kommer att omfattas av strafföreläggandets tillämpningsområde hör bl.a. rattonykterhet. Något hinder häremot anser jag inte föreligga med hänsyn till bl.a. 1974 års reform beträffande tillbakaräkningsförfarandet vid sådant brott (se prop. 1974:154). I likhet med vissa remissinstanser vill jag betona att brottet i de flesta fall dock måste anses alltför allvarligt för att strafföreläggande bör användas. Endast lindrigare fall av rattonykterhet bör kunna beivras genom strafföreläggande. Det kan t.ex. vara fråga om mopedfylleri på tid och plats där annan trafik inte förekommer eller bilkörning som begränsas till flyttning in i garage eller endast en kort sträcka på gata eller väg. I sådana och liknande fall och då alkoholhalten i blodet ligger omedelbart över straffbarhetsgränsen bör förutsättningar finnas för att tillämpa strafföreläggande vid rattonykterhet.

En särskild fråga som uppkommer vid lagföring av trafiknykterhets-

brott utgör skyldigheten att betala tillbaka kostnad för tagande av blodprov och undersökning av sådant blodprov. Enligt lagen (1946:864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål skall beträffande återbetalningsskyldigheten det som är föreskrivet i 31 kap. RB om kostnad, som enligt rättsens beslut har utgått av allmänna medel, äga motsvarande tillämpning. Detta innebär att misstänkt som fälls till ansvar i regel blir ersättningsskyldig även för blodundersökningskostnaden. Bestämmelsen utgör sålunda undantag från huvudregeln att kostnad i samband med förundersökningen skall stanna på statsverket (prop. 1946:329). 1946 års lag bör gälla också om ansvarsfrågan tas upp av åklagare genom strafföreläggande. Ett tillägg till 1946 års lag synes behövt för att klargöra detta.

När det gäller att beivra trafikbrott genom strafföreläggande måste beaktas att fråga om återkallelse av körkort kan aktualiseras i sådana fall. Det gäller i och för sig redan f.n. med hänsyn till att vårdslöshet i trafik faller under strafföreläggandets tillämpningsområde. Den bedömning som här ankommer på åklagaren har visst samband med vad som har föreslagits av trafikmålskommittén i dess betänkande (SOU 1972:70—72) Rätten till ratten. Enligt vad jag har inhämtat avser chefen för kommunikationsdepartementet att lägga fram en proposition där bl.a. handläggningen av frågor om körkortsingripanden behandlas. Det är därför inte möjligt att nu ta ställning till denna fråga.

Utredningens förslag om vidgad tillämpning av strafföreläggande aktualiserar också frågan om inte möjlighet bör öppnas att använda denna handlägningsform beträffande vissa brott med högre strafflatitud än dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Vad utredningen med tanke härpå har föreslagit i fråga om översyn av gällande straffskalor i BrB och specialstraffrätten kan jag dock inte ansluta mig till. Härvidlag har jag samma inställning som uttalades i prop. 1968:82 (s. 58). Att endast eller huvudsakligen av processuella förenklings-synpunkter ompröva straffskalorna inger starka betänkligheter. Utformningen av straffskalorna påverkas nämligen av en rad olika faktorer, såsom kriminalpolitiska överväganden, preskriptionstidens längd, påföljdsbestämning och möjligheten att använda processuella tvångsmedel. Som jag har berört i avsnitt 6.2 avser jag däremot av andra skäl att låta se över lagstiftningen om förmögenhetsbrott. Till de problem som därvid skall övervägas hör bl.a. frågan om kriminaliseringen kan inskränkas beträffande en del gärningar som generellt sett tillmätts ett lågt straffvärde liksom straffskalorna.

Den väg man i stället kan beträda är att i likhet med vad som skedde vid 1968 års reform införa en möjlighet för regeringen att beträffande vissa brott med högre strafflatitud förordna att brottet får beivras genom strafföreläggande. Jag förordar att man öppnar en möjlighet att använda strafföreläggande även beträffande brott med böter eller

fängelse i högst två år i straffskalan. Undantagsvis kan nämligen även i fråga om brott med sådan strafflatitud förekomma vissa typer av mindre lagöverträdelser, där domstolsprövning inte är nödvändig.

Vid urvalet av de brottstyper som i första hand bör komma i fråga för en sådan vidare tillämpning av strafföreläggande som jag har berört nu måste särskilt beaktas att brottet är av sådan art att det är lämpligt för summarisk handläggning. Exempel på brott som torde kunna bli föremål för strafföreläggande är smitning från olycksplats och varusmuggling. Det bör ankomma på RÅ att ytterligare undersöka frågan innan ställning tas till behovet av utvidgning. Detta bör dock ske först sedan man har vunnit erfarenheter av reformen i övrigt.

Det bör liksom nu ankomma på överordnade åklagare att verka för en riktig och enhetlig tillämpning av strafföreläggandeinstitutet. RÅ bör ägna särskild uppmärksamhet åt tillämpningen och lämna de närmare anvisningar som behövs för att uppnå en ensartad användning av denna handlägningsform. Bestämmelser om vilka åklagare som skall ha behörighet att utfärda strafföreläggande för brott meddelas av regeringen, se 40 § åklagarinstruktionen (1974:910).

Mot bakgrund av att lagföringen av den mindre brottsligheten i ökad utsträckning förs över från domstolshandläggning till handläggning av åklagare har utredningen – utan att lägga fram något definitivt förslag – diskuterat olika modeller för lekmanamedverkan inom åklagarsväsendet. I likhet med flertalet remissinstanser anser jag dock varken erfarenheterna från den hittillsvarande tillämpningen av strafföreläggandeinstitutet eller den av mig föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet påkalla att man nu tar upp denna fråga.

Genom att allt fler brottmål handläggs i summarisk form är det av stor betydelse att frågan om information till misstänkta och andra ägnas särskild uppmärksamhet. Samtliga remissinstanser är eniga om värdet av förbättrad information om innebörden av formerna för lagföring av brott. Man har dock samtidigt framhållit svårigheterna att tillgodose informationsbehovet på ett ändamålsenligt sätt.

Det är en viktig uppgift för samhället att informera allmänheten om rättsväsendets olika funktioner. Sådan information får i första hand lämnas av de närmast berörda myndigheterna. Som utredningen har framhållit bör den misstänkte informeras om de verkningar ett godkännande av strafföreläggande kan få. Även innebörden av och formerna för domstolshandläggning bör i görligaste mån klargöras för den tilltalade.

6.3.3 Koppling mellan strafföreläggande – handläggning vid domstol

Enligt nuvarande strafförelägganderutiner sänds strafföreläggande till den misstänkte med uppmaning till honom att, om han godkänner föreläggandet, tillställa rikspolisstyrelsen detta. Om den misstänkte inte

godkänner föreläggandet, bör han också meddela det till rikspolisstyrelsen. Straffförelägganden som inte godkänns skickas tillbaka av rikspolisstyrelsen till åklagaren. Denne prövar därefter förutsättningarna för att väcka åtal. I regel medför straffföreläggande som lämnas utan godkännande att åklagaren väcker åtal genom att ansöka om stämning hos tingsrätten. Det ankommer därefter på tingsrätten att utfärda stämning. Under vissa förutsättningar får åklagaren själv utfärda stämning.

Den av utredningen föreslagna kopplingen mellan bestridda straffförelägganden och domstolshandläggning bygger på att åtal skall kunna väckas utan stämning. Utredningen skiljer mellan två olika handlägningsrutiner. Den ena är att den misstänkte själv (alltså utan delgivningsförfarande) inom föreskriven tid sänder in sitt bestridande till rikspolisstyrelsen. I så fall utfärdas kallelse till huvudförhandling av åklagaren med angivande av eventuell bevisning i kallelsen. Åklagaren kallar också själv vittnen och målsägande, men vill den misstänkte åberopa bevisning sker kallelse genom domstolens försorg. Det andra fallet är att spontant bestridande inte föreligger, utan straffföreläggandet (eller påminnelsen härom) delges genom stämningsman. I sådant fall utfärdas jämte straffföreläggandet kallelse till huvudförhandling. Vid delgivningen ställs den misstänkte inför valet att godkänna straffföreläggandet eller att erhålla kallelse till huvudförhandling. I fråga om handläggningen av de fall då den misstänkte efter delgivning förklarar sig inte kunna godkänna föreläggandet, föreslår utredningen en särskild lag. Om däremot delgivning av straffföreläggandet inte kan ske blir den särskilda lagen inte tillämplig. Utredningen anser att den föreslagna ordningen först bör prövas på försök i vissa städer. I båda de angivna typfallen skall enligt förslaget åtal anses väckt den dag då den misstänkte delges kallelse att "svara på straffföreläggandet" vid domstol.

Förslaget skall ses mot följande bakgrund. Av ca 225.000 årligen utfärdade straffförelägganden återsänder rikspolisstyrelsen 45.000 till åklagare, varav 16.000 bestridda och 29.000 icke delgivna. De återsända föreläggandena består till 14 procent av parkeringsförseelser och till inte mindre än 42 procent av fylleriförseelser. Det beräknas att av de 29.000 som inte blir delgivna avser 16.000 sådana ärenden som över huvud taget inte hinner bli delgivna inom den fastställda tiden. Avsikten med den av utredningen föreslagna kopplingen straffföreläggande- domstolshandläggning är att begränsa antalet delgivnings-tillfällen till ett enda.

Utredningens förslag har fått ett blandat mottagande vid remissbehandling. De flesta instanserna anser att förslaget om koppling mellan straffföreläggande och domstolshandläggning innebär så påtagliga fördelar från arbetsekonomisk synpunkt att den föreslagna

försöksverksamheten tillstyrks. Flera instanser ifrågasätter emellertid om så mycket står att vinna med det föreslagna systemet. Några är starkt kritiska mot förslaget såvitt gäller det fallet att bestridande sker vid delgivning av strafföreläggande.

För egen del kan jag i princip ansluta mig till tanken att stämning inte skall behöva utfärdas om strafföreläggande har lämnats utan godkännande. Däremot kan jag i likhet med flera remissinstanser inte godta den föreslagna kopplingen mellan strafföreläggande och domstolshandläggning i de fall då bestridande sker vid särskild delgivningsförrättning. Visserligen kan den misstänkte redan med nuvarande rutiner avfordras ett omedelbart ställningstagande i delgivningsfallen. Läget blir emellertid väsentligt annorlunda, om ett bestridande automatiskt leder till kallelse till huvudförhandling. Den misstänkte ställs då inför ett omedelbart val, som ofta måste ställa sig ganska svårt för honom med tanke på de följder hans val får. Självfallet måste också åklagaren beredas tillfälle att ta ställning till ett bestridande före åtals väckande. Med utredningens förslag riskerar man att åtal måste läggas ned, sedan åklagaren har tagit del av den misstänktes invändningar. En sådan ordning kan givetvis inte godtas.

I likhet med hovrätten över Skåne och Blekinge förordar jag i stället en modifierad form av koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning. Har den misstänkte utan särskilt delgivningsförfarande förklarat att han inte godkänner föreläggandet eller efter delgivning lämnat föreläggandet utan godkännande, bör åklagaren kunna väcka talan utan stämningsansökan. Målet anhängiggörs hos domstolen genom att åklagaren gör en särskild framställning härom. Det får därefter ankomma på domstolen att utfärda kallelse i vanlig ordning. Ett sådant modifierat kopplingssystem kräver inte några större ingrepp i RB. Det bör också kunna genomföras utan några större förberedelser men ändå medföra avsevärda tidsvinster för åklagare och domstolar. Närmare föreskrifter om kopplingsförfarandet kan utfärdas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer (se 48 kap. 1 § andra stycket).

Vad jag har anfört nu innebär inte någon ändring av åklagarens möjligheter att själv utfärda stämning och kallelse i de fall detta är möjligt enligt 45 kap. 1 § RB. Jag förutsätter att denna möjlighet liksom hittills utnyttjas när domstolarna och åklagarna finner det vara förenat med praktiska fördelar.

Med den av mig föreslagna kopplingen mellan strafföreläggande och domstolshandläggning kommer frågan om när åtal skall anses väckt i ett nytt läge. Jag förordar att tiden för åtals väckande bestäms till den tidpunkt då åklagarens framställning kom in till rätten.

6.3.4 Förenklad domstolshandläggning

Som jag har anfört i avsnitt 6.3.1 berör utredningens förslag om förenklad domstolshandläggning i mindre brottmål vissa frågor av allmän natur som lämpligen bör prövas vid en översyn av rättegångsförfarandet i allmänhet. I det följande inskränker jag mig till att behandla ett par spörsmål som lämpligen bör lösas redan nu.

Kallelse och bevisföreläggande

Enligt 45 kap. 15 § andra stycket RB skall den tilltalade kallas till huvudförhandlingen antingen i stämningen eller genom särskild kallelse. Vidare gäller enligt 10 § första stycket samma kapitel att stämningen skall innehålla föreläggande för den tilltalade att uppge de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskild bevis (bevisföreläggande). Bevisföreläggande behöver dock inte utfärdas, om det framgår att den tilltalade inte har någon bevisning att åberopa, t.ex. därför att gärningen är erkänd. Om bevisföreläggande anses nödvändigt, utfärdas enligt utbredd praxis inte kallelse till huvudförhandling direkt i stämningen utan genom särskild kallelse. Liknande bestämmelser gäller för det fallet att åklagaren själv äger utfärda stämning (45 kap. 16 §).

Utredningen föreslår att domstolen (eller åklagaren) rutinemässigt i mål om brott, för vilket inte föreskrivs svårare påföljd än böter eller fängelse i högst sex månader och som i det enskilda fallet förskyller böter, får ta upp bevisföreläggande i stämning med omedelbar kallelse till huvudförhandling. Den tilltalade skall i sådant fall avge bevisuppgift viss tid före den i stämningen angivna huvudförhandlingsdagen. Förslaget har fått övervägande positivt gensvar vid remissbehandlingen.

Även jag anser att möjligheterna att redan i samband med stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling bör vidgas. Som jag har framhållit tidigare är jag däremot inte beredd att föreslå att särskilda handläggningsregler för mindre brottmål förs in i RB. I den mån RB:s regler är i behov av komplettering bör det om möjligt ske med generell räckvidd. Det har också vid remissbehandlingen uttalats behov av att kunna i ett sammanhang stämma, bevisförelägga och kalla den tilltalade i alla brottmål.

För att tillgodose kravet på att handläggningen sker i former som kan anpassas till vad som krävs i varje särskilt mål, anser jag därför att domstolarna bör vara oförhindrade att utfärda stämning, bevisföreläggande och kallelse till huvudförhandling samtidigt. En sådan ordning tar sikte främst på mål som bör handläggas skyndsamt, t.ex. mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år eller mot den som är häktad. Givetvis bör bevisföreläggande och kallelse kunna utfärdas samtidigt även i andra mål. Det är dock olämpligt att använda detta förfarande

rutinmässigt. Med en alltför generös tillämpning riskerar man att behöva ställa in huvudförhandlingen, om t.ex. ett vittne inte hinner kallas i tid. Möjligheten att kalla direkt i stämningen och samtidigt utfärda bevisföreläggande förutsätter en noggrann prövning i varje särskilt fall för att inte syftet med ändringen skall motverkas.

Av nu anförda skäl förordar jag att bestämmelserna om bevisföreläggande ges en sådan utformning att det klart framgår att det inte föreligger något hinder mot att utfärda stämning med bevisföreläggande och kallelse samtidigt.

Personlig inställelse

Den tilltalades personliga närvaro vid huvudförhandling i underrätt i brottmål utgör en grundläggande princip i RB. I mål där anledning saknas att döma till annan påföljd än böter föreligger personlig inställeseskyldighet, om hans närvaro inte kan antas sakna betydelse för utredningen (21 kap. 2 §). Är den misstänkte skyldig att komma personligen, skall rätten meddela förordnande därom. När den misstänkte inte är skyldig att komma personligen, får hans talan föras genom ombud. Kallelse till huvudförhandling skall alltid meddelas den tilltalade vid vite. Det gäller således även om han inte är skyldig att komma personligen (45 kap. 15 § andra stycket).

Enligt utredningen bör tilltalad i ökad omfattning kunna kallas till huvudförhandling i mindre brottmål utan krav på personlig inställelse. Vitesföreläggande bör meddelas bara när personlig inställelse skall ske. Dessutom förordar utredningen att i RB införs regler om att domstolen i mindre brottmål får bereda den tilltalade möjlighet att skriftligen erkänna brottet i stället för att inställa sig vid huvudförhandlingen. Remissinstanserna har mottagit förslagen positivt.

Också jag anser att den nuvarande ordningen i vissa hänseenden är otillfredsställande. Liksom utredningen anser jag systemet med obligatoriskt vitesföreläggande, även när den tilltalade inte behöver komma personligen till huvudförhandlingen, vara behäftat med nackdelar. Nuvarande regel medför bl.a. en olycklig kollision med möjligheten att enligt 46 kap. 15 § andra stycket avgöra bötesmål i den tilltalades utevaro. Jag förordar därför att vitesföreläggande skall meddelas bara när den tilltalade skall infinna sig personligen. Genom denna inskränkning av vitesföreläggandets användning undanröjs den motsättning som ligger i att å ena sidan kräva att den tilltalade inställer sig vid vite och å andra sidan förklara för den tilltalade att han inte behöver inställa sig om saken ändå kan nöjaktigt utredas.

Att såsom utredningen har föreslagit nu kodifiera den hos somliga domstolar tillämpade ordningen att domstolen tillställer en tilltalad erkännandeformulär för att göra det möjligt för honom att utebli från huvudförhandlingen finner jag däremot mindre lämpligt. Med den av

mig nyss förordade ändringen beträffande tillämpningen av vitesföreläggande minskar också behovet av ett system med erkännandeformulär. Samma effekt inträder i än högre grad till följd av den fortgående minskningen av erkända bötesmål hos domstolarna. Jag är därför inte beredd att tillstyrka utredningens förslag om att införa ett system med erkännandeformulär.

6.4 Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft den 1 januari 1977.

7 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål.

8 Specialmotivering

8.1 Förslaget till ändring i brottsbalken

8 kap.

8 a §. Paragrafen har i huvudsak sin motsvarighet i den av utredningen föreslagna 8 a §. Med automatapparat förstås alla former av automater, såväl sådana som förmedlar varor eller andra föremål som sådana som förmedlar tjänster. Automaterna kan vara konstruerade för sedlar, mynt, polletter o. d.

Med begagnande förstås att apparatens mekanism sätts i funktion varigenom dess innehåll eller tjänster tas i anspråk. Om apparatens innehåll tas i anspråk på annat sätt, t.ex. genom att apparaten bryts eller dyrkas upp och plundras föreligger inte automatmissbruk utan ett stöldbrott. Om otillåtna manipulationer med en apparat i syfte att få den i funktion leder till att mekanismen skadas torde gärningen i denna del kunna bedömas som skadegörelse eller överkan. Påföljden för automatmissbruk är böter eller fängelse i högst sex månader och om brottet är grovt fängelse i högst två år. Försök eller förberedelse är endast straffbart vid grovt automatmissbruk (12 §).

9 kap.

2 § andra stycket. Bestämmelsen överensstämmer till viss del med det av utredningen i andra hand framlagda förslaget till ny straffbestämmelse i 9 kap. BrB. Ändringen innebär att den nu gällande snyltningensbestämmelsen begränsas i olika hänseenden. Den nya straffbestäm-

melsen omfattar sålunda endast dem som skaffar sig rum på hotell eller på pensionat, förtäring på restaurang, kafé eller annat sådant näringsställe, transport med taxi, järnväg, buss eller annat allmänt samfärdsmedel eller tillträde till föreställning, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning, och inte gör rätt för sig. Brottet betecknas som bedrägligt beteende och påföljden är böter eller fängelse i högst sex månader.

För straffbarhet saknar det betydelse om vilseledande föreligger eller inte. Om ett vilseledande föreligger skall gärningen emellertid betecknas som bedrägeri om det inte avser ringa värde. Enbart den omständigheten att ett snyltningsfall avser mera betydande värde medför således inte som fallet är enligt gällande rätt att gärningen utan vidare skall bedömas som bedrägeri.

12 § andra stycket. Denna bestämmelse saknar motsvarighet i utredningens förslag. Den nya regeln innebär att sådant bedrägligt beteende som avses i 9 kap. 2 § andra stycket BrB dvs. s. k. snyltningsbrott inte få åtalas av åklagare, om inte åtal av särskilda skäl finnes påkallat från allmän synpunkt. Avsikten med den nya bestämmelsen är att åtal för sådana brott som det här är fråga om bör ske endast i undantagsfall. Angående den praktiska tillämpningen av denna åtalsregel vill jag hänvisa till vad jag har anfört därom i den allmänna delen.

8.2 Förslaget till ändring i rättegångsbalken

45 kap.

10 och 16 §§. För att rätten skall kunna kalla den tilltalade till huvudförhandling i stämningen förutsätts f.n. att det på grund av hans erkännande eller annan omständighet kan antas att bevisuppgift inte behövs. För att åklagaren skall kunna utfärda stämning med kallelse till huvudförhandling måste det på motsvarande sätt vara uppenbart att bevis inte kommer att uppges av den tilltalade och att inte heller annan förberedande åtgärd krävs.

Som jag har anfört i avsnitt 6.3.4 bör möjlighet öppnas att utfärda stämning, bevisföreläggande och kallelse samtidigt. I enlighet härmed har 10 och 16 §§ ändrats så att det tydligt framgår att den tilltalade får kallas till huvudförhandlingen i stämningen, även om bevisföreläggande skall utfärdas. Den tilltalade skall alltså i sådant fall föreläggas att inkomma med bevisuppgift inom viss angiven tid och att inställa sig till huvudförhandling vid en senare tidpunkt.

Möjligheten att samtidigt utfärda bevisföreläggande och kallelse till huvudförhandling bör främst användas i mindre brottmål. Det bör emellertid vara möjligt att tillämpa regeln också i andra mål, t.ex. sådana som påkallar skyndsam handläggning och där bevisläget är

överblickbart. Som jag har nämnt förut kan det vara fallet när den tilltalade är häktad eller inte har fyllt tjugoett år.

Det måste prövas i varje särskilt fall om bevisföreläggande och kallelse lämpligen bör ske samtidigt. Eljest riskeras att huvudförhandlingen måste ställas in, t.ex. därför att ett vittne inte har kunnat delges kallelsen.

15 §. I paragrafens andra stycke har gjorts den ändringen att vitesföreläggande skall användas endast när den tilltalade skall inställa sig personligen till huvudförhandlingen. Ändringen innebär att vite inte skall föreläggas, om anledning saknas att döma till annan påföljd än böter och den tilltalades personliga närvaro anses utan betydelse för utredningen (jfr 21 kap. 2 §). Den tilltalade skall i stället erinras om att målet kan komma att avgöras utan hinder av hans utevaro.

Som har berörts tidigare (se avsnitt 6.3.4) har det vid somliga domstolar praktiserade systemet med erkännandeformulär inte föranlett någon reglering i detta sammanhang.

48 kap.

4 §. I denna paragraf regleras tillämpningsområdet för strafföreläggande. Strafföreläggande får enligt paragrafens nya lydelse användas dels vid rena bötesbrott, dock med undantag för normerade böter, dels i princip vid varje brott med böter eller fängelse i högst sex månader i straffskalan som ensamt eller tillsammans med annat sådant brott i det konkreta fallet förskyller högst sextio dagsböter.

Som framgår av den allmänna motiveringen (se avsnitt 6.3.2) finns det åtskilliga brott som formellt går in under det utvidgade tillämpningsområdet för strafföreläggande men som likväl inte bör beivras i sådan ordning. Åklagaren måste därför noga överväga om brottet bör handläggas genom strafföreläggande eller av domstol. Det får i första hand ankomma på RÅ att lämna de anvisningar som kan bli nödvändiga för att uppnå en enhetlig praxis härvidlag.

I paragrafens andra stycke har tagits in en bestämmelse om att regeringen kan förordna att strafföreläggande får användas även för brott för vilket föreskrivs böter eller fängelse i högst två år men vilket i övrigt är sådant som anges i första stycket (se vidare avsnitt 6.3.2).

9 och 10 §§. Ändringarna i dessa paragrafer är av redaktionell art. Ordet "underkasta" har bytts ut mot "godtaga".

12 §. Till denna paragraf har fogats ett nytt första stycke om koppling mellan strafföreläggande och domstolshandläggning.

När ett strafföreläggande inte godkänns av den misstänkte leder det i regel till att åklagaren ansöker om stämning. Gärningsbeskrivningen i stämningsansökan är vanligen identisk med den som har angetts i strafföreläggandet och som den misstänkte redan har tagit del av. Den

nya regleringen i första stycket innebär att den misstänkte inte behöver delges stämning beträffande den gärning som omfattas av tidigare utfärdat strafföreläggande. Åklagaren kan i stället väcka talan genom att till domstolen komma in med framställning om att talan skall väckas mot den misstänkte i enlighet med det icke godkända strafföreläggandet. Vid framställningen skall fogas det exemplar av strafföreläggandet som den misstänkte har undertecknat, alternativt en kopia av det utfärdade strafföreläggandet jämte bevis om att delgivning har ägt rum. Det ankommer på domstolen att utfärda kallelse och eventuellt bevisöreläggande. Domstolen skall också se till att den tilltalade på lämpligt sätt får del av åklagarens framställning. Är det t.ex. av betydelse från preskriptionssynpunkt, bör framställningen formligen delges den tilltalade.

Åtal skall enligt sista meningen i första stycket anses väckt när åklagarens framställning härom inkom till rätten. Från preskriptionssynpunkt får detta den följden att preskriptionsavbrott sker när den tilltalade får del av framställningen (jfr 35 kap. 1 § BrB).

I de fall åklagaren enligt 45 kap. 1 § första stycket har fått rättens uppdrag att själv utfärda stämning medför kopplingen inte att åklagaren direkt kan utfärda kallelse. I denna situation måste åklagaren antingen göra framställning hos rätten eller själv utfärda stämning. Åklagaren är naturligtvis alltid oförhindrad att i vanlig ordning ansöka om stämning.

I andra stycket regleras frågan om verkan av sådant godkännande av strafföreläggande som har kommit in för sent. I denna bestämmelse har gjorts en ändring som föranleds av att åtal i fall som avses i första stycket skall anses väckt utan stämning. Ändringen innebär att godkännande är utan verkan om det sker sedan åklagaren har utfärdat stämning, stämningsansökan eller framställning enligt första stycket (jfr prop. 1968:82 s. 124).

8.3 Förslaget till ändring i lagen (1946:864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål

Av lagen (1946:864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål framgår att vad som föreskrivs i 31 kap. RB om kostnad, som enligt rättens beslut har utgått av allmänna medel, skall äga motsvarande tillämpning i fråga om skyldighet att till statsverket återgälda kostnad för tagande av blodprov på den som misstänks för brott samt undersökning av sådant blodprov. I 1946 års lag har i tydlighetssyfte införts en regel om att lagen är tillämplig även när fråga om ansvar för brott tas upp av åklagare genom strafföreläggande. Detta får praktisk betydelse endast beträffande föreläggande som avser rattonykterhet. Blodprovs- och analyskostnaderna måste således beaktas vid utfärdande av strafföreläggande i sådant fall.

Enligt 31 kap. 1 § RB är den tilltalade i regel inte skyldig att betala tillbaka till statsverket mer än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för kostnadsbidrag vid allmän rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1972:429). Det ankommer alltså på åklagaren att beräkna storleken av det återbetalningspliktiga beloppet med hjälp av härför fastställda tabeller. Vad den tilltalade sålunda skall betala tillbaka får dessutom jämkas eller efterges om det med hänsyn till hans brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden föreligger skäl härtill. Minsta återbetalningspliktiga belopp uppgår f.n. till sjuttiofem kronor.

9 Hemställan

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen att antaga förslagen till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål.

10 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden lagt fram.

Bilaga 1

Utredningens förslag såvitt avser snyltningsbrotten

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas i fråga om brottsbalken *dels* att i 8 kap. införs en ny paragraf, 8 a §, och att 12 § skall erhålla nedan angivna lydelse, *dels* att 9 kap. 2 § andra stycket skall upphöra att gälla.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 kap.

8 a §

Begagnar någon olovligen automatapparat genom att använda falska eller främmande sedlar eller mynt, brickor eller polletter eller andra för apparaten icke avsedda föremål, dömes för automatmissbruk till böter.

Har brottet medfört skada av betydande värde eller är brottet eljest att anse som grovt, dömes för grovt automatmissbruk till fängelse i högst två år.

12 §

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel eller olovlig kraftavledning, så ock för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, *grovt automatmissbruk* eller olovlig kraftavledning, så ock för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, hava varit att anse som ringa, må dock ej dömas till ansvar som nu sagts.

9 kap.

2 §

Är brott sex månader.

Begagnar sig någon av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat dylikt, som tillhandahålles under förutsättning av kontant betalning, och gör han ej rätt för sig, dömes, vare

Föreslagen lydelse (forts)

*sig han vilseleder någon eller ej,
för bedrägligt beteende eller, om
brottet ej är att anse som ringa,
för bedrägeri. Detsamma skall
gälla, om någon som har att be-
tjäna allmänheten efter viss taxa
tager betalning utöver taxan utan
att påvisa avvikelsen.*

Föreslagen lydelse

Denna lag träder i kraft den

Bilaga 2

Utredningens förslag såvitt avser strafföreläggande m. m.

1 Förslag till**Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom förordnas att 21 kap. 2 §, 35 kap. 14 §, 36 kap. 9 §, 45 kap. 10, 15 samt 16 §§, 48 kap. 2, 4, 5, 6, 9, 10, 12 samt 17 §§ rättegångsbalken erhåller ändrad lydelse på sätt nedan angives och att i rättegångsbalken införes tre nya paragrafer, 22 kap. 9 §, 46 kap. 17 § och 48 kap. 5 a § av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

21 kap.

2 §

Den misstänkte vare i mål om allmänt åtal skyldig infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt, dock ej om anledning saknas att ådöma annan brottspåföljd än böter och hans närvaro tillika kan antagas vara utan betydelse för utredningen. I mål om enskilt åtal skall den misstänkte infinna sig personligen vid dylik förhandling, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i hovrätt skall den misstänkte infinna sig personligen, om han av underrätten dömts till fängelse i minst sex månader eller internering för brottet eller anledning förekommer till ådömande av sådan påföljd, så ock eljest, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i högsta domstolen vare den misstänkte skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen. I underrätt skall den misstänkte ock infinna sig personligen vid muntlig förberedelse, om det kan antagas, att förberedelsen därigenom främjas. Vid annan förhandling än nu nämnts vare han skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig.

Den misstänkte vare i mål om allmänt åtal skyldig infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt, dock ej om anledning saknas att ådöma annan brottspåföljd än böter och hans närvaro tillika kan antagas vara utan betydelse för utredningen. I mål, varom stadgas i 46 kap. 17 §, vare den misstänkte skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen. I mål om enskilt åtal skall den misstänkte infinna sig personligen vid huvudförhandling i underrätt, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i hovrätt skall den misstänkte infinna sig personligen, om han av underrätten dömts till fängelse i minst sex månader eller internering för brottet eller anledning förekommer till ådömande av sådan påföljd, så ock eljest, om hans närvaro ej kan antagas sakna betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i högsta domstolen vare den misstänkte skyldig att infinna sig personligen, om hans närvaro finnes erforderlig för utredningen. I underrätt skall den misstänkte ock infinna sig personligen vid muntlig förberedelse, om det kan antagas, att förberedelsen därigenom främjas. Vid annan förhandling än nu

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

nämnts vare han skyldig att infin-
na sig personligen, om hans när-
varo finnes erforderlig.

Lider den — — — — — är stadgat.

22 kap.

9 §

*Vad i 1 och 2 §§ stadgas om åtal
för brott skall i tillämpliga delar
även gälla utfärdande av strafföre-
läggande. Om upptagande av en-
skilt anspråk i sådant föreläggande
stadgas i 48 kap. 5 a §.*

35 kap.

14 §

Ej må berättelse, som någon
skriftligen avgivit i anledning av
redan inledd eller förestående rät-
tegång, eller uppteckning av utsa-
ga, som i anledning av sådan
rättegång avgivits inför åklagare
eller polismyndighet eller eljest
utom rätta, åberopas som bevis,
med mindre det är särskilt med-
givet eller rätten på grund av sär-
skilda omständigheter finner, att
det må tillåtas.

Berättelse, som någon skriftligen
avgivit i anledning av redan inledd
eller förestående rättegång, eller
uppteckning av utsaga, som i an-
ledning av sådan rättegång avgi-
vits inför åklagare eller polismyn-
dighet eller eljest utom rätta, får
ej åberopas som bevis. *Sådant åbe-
ropande får dock ske, om det är
särskilt medgivet eller rätten i
mål, varom stadgas i 46 kap. 17 §,
med hänsyn till handlingens art
och målets beskaffenhet medgiver
detta eller rätten eljest på grund
av särskilda omständigheter fin-
ner, att det må tillåtas.*

36 kap.

9 §

Vittne må — — — — — äger rum.

Äro i — — — — — det ske.

*I mål, varom stadgas i 46 kap.
17 §, äger rätten, om part ej mot-
sätter sig detta, förordna om så-
dana avsteg från vad i första eller
andra stycket sägs, som rätten fin-
ner lämpliga.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

45 kap.

10 §

I stämningen — — — — — till huvudförhandling.

I mål, varom stadgas i 46 kap. 17 §, får rätten, även om förutsättningar enligt andra stycket ej föreligga, omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling, varvid rätten äger förelägga den tilltalade att inom viss av rätten bestämd tid muntligen eller skriftligen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Om inkommen uppgift skall åklagaren erhålla kännedom genom rättens försorg.

15 §

Till huvudförhandlingen — — — — — honom vite.

Den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. Föreläggande skall meddelas honom vid vite. Förekommer anledning, att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

Den tilltalade skall kallas till huvudförhandlingen i stämningen eller genom särskild kallelse. Skall den tilltalade infinna sig personligen, förelägge rätten honom vite. Förekommer anledning att den tilltalade ej skulle iakttaga sådant föreläggande, må förordnas, att han skall hämtas till rätten. Om inställande av tilltalad, som är anhållen eller häktad, förordne rätten.

I mål, varom stadgas i 46 kap. 17 §, får rätten i samband med stämning och kallelse bereda den tilltalade möjlighet att i stället för att inställa sig vid huvudförhandlingen inkomma med skriftligt erkännande av brottet och medgivande av i stämningen upptaget enskilt anspråk. Sådan åtgärd får dock ej vidtagas om den tilltalade är skyldig att infinna sig personligen vid huvudförhandlingen.

Om kallande — — — — — är stadgat.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

16 §

Stämning, som ————— av åklagaren.

I stämningen ————— till huvudförhandling.

I mål, varom stadgas i 46 kap. 17 §, får åklagaren, även om förutsättningar enligt föregående stycke ej föreligga, omedelbart i stämningen kalla den tilltalade till huvudförhandling, varvid han äger förelägga den tilltalade att inom viss, av åklagaren bestämd tid muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Om inkommen uppgift skall åklagaren erhålla kännedom genom rättens försorg.

Då mål av åklagare utsättes till huvudförhandling, åligge honom att iakttaga de föreskrifter om tiden för huvudförhandling, som meddelats av rätten; åklagaren äge ombesörja kallelser och förelägganden, som avses i 15 §.

Då mål av åklagare utsättes till huvudförhandling, åligge honom att iakttaga de föreskrifter om tiden för huvudförhandling, som meddelats av rätten; åklagaren äge ombesörja kallelser, förelägganden och sådan anvisning om skriftligt erkännande, som avses i 15 §.

Stämningen skall ————— tillställas rätten.

46 kap.

17 §

Då huvudförhandling avser mål om brott, som hör under allmänt åtal, och för vilket ej stadgas svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, och som ej heller förskyller annan påföljd än böter, får rätten, om part ej motsätter sig detta, göra sådana avsteg från bestämmelserna i 6, 8 och 10 §§ som rätten med hänsyn till målets beskaffenhet finner lämpliga. Om i målet därjämte föres talan om enskilt anspråk i anledning av brott får avsteg, varom nu sagts, ske endast under förutsättning att värdet av anspråket ej överstiger hälften av det enligt lagen (1962: 531) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober näst föregående år.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

48 kap.

2 §

Föreläggande enligt — — — — — enligt 14 §.

Är brott — — — — — till godkännande.

Enskilt anspråk, som grundas å brott, får upptagas i strafföreläggande efter vad som bestämts enligt 5 a §.

4 §

Strafföreläggande får utfärdas *beträffande brott, för vilket ej stadgas svårare straff än böter och ej heller normerade böter och vilket, om dagsböter stadgas, finnes förskylla högst femtio dagsböter eller, jämte annat brott, högst sextio dagsböter* som gemensamt straff.

Konungen äger förordna, att strafföreläggande får utfärdas även beträffande brott, för vilket stadgas dagsböter eller fängelse i högst sex månader men vilket i övrigt är sådant som anges i första stycket.

Strafföreläggande får utfärdas *då för brottet stadgas*

a) böter, dock ej normerade böter,

b) böter eller fängelse i högst sex månader

och samt brottet ensamt eller jämte annat sådant brott som gemensamt straff finnes förskylla högst sextio dagsböter.

5 §

Strafföreläggande får icke utfärdas,

om förutsättningar för allmänt åtal ej föreligga,

om i föreläggandet ej upptagas alla brott av den misstänkte, vilka enligt åklagarens vetskap föreligga till bedömning,

om målsägande förklarat, att han ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, eller begärt, att åtal skall väckas, eller

om brottet bör föranleda ämbetsstraff.

Strafföreläggande får icke utfärdas,

om förutsättningar för allmänt åtal ej föreligga,

om i föreläggandet ej upptagas alla brott av den misstänkte, vilka enligt åklagarens vetskap föreligga till bedömning,

om målsägande begärt, att åtal skall väckas,

om målsägande förklarat, att han själv ämnar föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet,

om förutsättningar för föreläggande enligt 5 a § ej föreligga eller

om brottet bör föranleda ämbetsstraff.

I fråga — — — — — särskilda bestämmelser.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 a §

Har målsägande till undersökningsledaren eller åklagaren anmält enskilt anspråk, som grundas å brott, och begärt att åklagaren skall utföra hans talan, prövar åklagaren om anspråket kan upptagas i föreläggandet.

Hinder däremot föreligga om anspråket finnes vara otillräckligt grundat eller obefogat, om värdet av anspråket överstiger hälften av det enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober nästföregående år, om anspråket innefattar yrkande om ränta eller om den misstänkte, mot vilken anspråket riktas, är omyndig.

6 §

Strafföreläggande avfattas — — — — — av åklagaren.

Föreläggandet skall — — — — — den misstänkte.

Upptages enskilt anspråk i föreläggandet skall däri lämnas uppgift om målsäganden och anspråket samt de omständigheter, varå detta grundas.

9 §

Strafföreläggande godkännes — — — — — av Konungen.

Upptages enskilt anspråk i strafföreläggande skall förklaring enligt första stycket även gälla godkännande av sådant anspråk.

Godkännande, som — — — — — som avses.

10 §

Skriftligt godkännande av strafföreläggande får i den misstänktes ställe lämnas av ombud för honom, om till åklagaren inges fullmakt i huvudskrift vilken, utöver vad som följer av 12 kap., innehåller

förklaring att ombudet äger godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

Skriftligt godkännande av strafföreläggande får i den misstänktes ställe lämnas av ombud för honom, om till åklagaren inges fullmakt i huvudskrift vilken, utöver vad som följer av 12 kap., innehåller

förklaring att ombudet äger godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

Nuvarande lydelse

uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid skall anges brottets art samt tid och plats för dess begående,

uppgift om den högsta bötespåföljd som den misstänkte är villig att underkasta sig,

uppgift om särskild rättsverkan som är i fråga och som den misstänkte är villig att underkasta sig.

Föreslagen lydelse

uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid skall anges brottets art samt tid och plats för dess begående,

uppgift om den högsta bötespåföljd som den misstänkte är villig att underkasta sig,

uppgift om särskild rättsverkan som är i fråga och som den misstänkte är villig att underkasta sig.

uppgift om det enskilda anspråk som den misstänkte är villig att godkänna.

Har sådan — — — — — misstänktes vägnar.

12 §

Godkännande, som sker sedan åklagaren utfärdat stämning eller stämningsansökan, är utan verkan.

Godkännande, som sker sedan åklagaren utfärdat stämning eller stämningsansökan *eller väckt åtal enligt lagen den ... om handläggning av vissa brottmål efter straffföreläggande*, är utan verkan.

17 §

Bestämmelserna i 6 § andra stycket 1, 2 och 4 samt i 7, 9 och 11 §§ äger motsvarande tillämpning i fråga om föreläggande av ordningsbot.

Bestämmelserna i 6 § andra stycket 1, 2 och 4 samt i 7 §, 9 § *första och tredje stycket* och 11 § äger motsvarande tillämpning i fråga om föreläggande av ordningsbot.

Denna lag träder i kraft den

2 Förslag till

Lag om handläggning av vissa brottmål efter strafföreläggande

Härigenom förordnas som följer.

1 §

Denna lag äger tillämpning på strafföreläggande, som utfärdats enligt 48 kap. rättegångsbalken och lämnats utan godkännande av den misstänkte.

2 §

Har den misstänkte icke godkänt mottaget strafföreläggande, äger åklagaren utan stämning väcka åtal mot honom med yrkande om ansvar för den gärning, som upptagits i föreläggandet. Åklagarens talan

får även avse enskilt anspråk på grund av brott och särskild rättsverkan, som förelagts den misstänkte till godkännande.

3 §

Åtal väckes genom att den misstänkte delgives kallelse att svara på åklagarens yrkande vid huvudförhandling inför den underrätt, som är behörig att upptaga åtal för brottet.

4 §

Vid bestämmande av tid för huvudförhandlingen skall åklagaren iakttaga de föreskrifter härom, som meddelas av rätten. Förhandlingen skall, om särskilda hinder icke föreligga, äga rum inom en månad från åtals väckande.

5 §

Den misstänkte skall kallas att inställa sig personligen vid huvudförhandlingen. Föreläggande skall meddelas vid vite.

I kallelsen skall den misstänkte föreläggas att inom viss tid muntligen eller skriftligen hos rätten uppgiva de bevis, han vill åberopa vid huvudförhandlingen och vad han vill styrka med varje bevis. Om inkommen uppgift skall åklagaren erhålla kännedom genom rättens försorg.

6 §

Vill åklagaren åberopa bevis, skall han underrätta den misstänkte om beviset och vad han vill styrka därmed.

Åklagaren äger själv ombesörja kallelse av målsägande och vittnen.

7 §

Åklagaren skall utan dröjsmål före huvudförhandlingen tillställa rätten ett exemplar av strafföreläggandet, kallelse å den tilltalade jämte bevis om delgivning, uppgift om målsägande och vittnen som kallats ävensom annan bevisning, som åklagaren åberopar i målet.

Utskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen, om sådan ägt rum, och i annat fall polisrapport eller annan dylik handling skall samtidigt överlämnas till rätten.

8 §

För handläggningen i övrigt gäller i tillämpliga delar vad om rättegång i brottmål är föreskrivet.

9 §

Konungen äger förordna i vilka delar av landet denna lag skall tillämpas.

Närmare föreskrifter om vad som krävs för lagens tillämplighet meddelas av Konungen eller den myndighet som Konungen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den ...

Bilaga 3

Vissa statistiska uppgifter rörande strafföreläggandeinstitutet m. m.

Tabell 1. Strafföreläggandeinstitutets utveckling under år 1960—1974 i jämförelse med övriga former för ådömande av bötesstraff (siffrorna avser antalet bötfällda personer)

År	Böter gm strafföreläggande (godkända)	Böter av domstol	Böter gm ordningsbot (godkända) ¹	Böter gm parkeringsbot (inbetalade) ²
1960	314 097	99 705		
1961	286 850	106 914		52 758
1962	246 530	99 984		145 762
1963	240 091	98 339		200 597
1964	254 907	96 944		252 189
1965	226 147	89 167		285 624
1966	279 595	94 128		319 234
1967	292 904	102 412	36 974	374 487
1968	227 876	94 660	87 288	461 642
1969	127 690	67 825	178 686	421 803
1970	150 987	61 721	150 434	464 902
1971	165 156	51 418	151 747	430 083
1972	166 942	58 840	166 052	465 872
1973	189 442	61 190	192 121	528 625
1974	200 293	58 901	200 844	607 226

¹ Lagen om föreläggande av ordningsbot trädde i kraft den 1 januari 1967 och tillämpades på försök i vissa polisdistrikt t.o.m. juni 1968.² Lagen om parkeringsbot trädde i kraft den 1 januari 1961 och tillämpades på försök i vissa polisdistrikt t.o.m. juni 1968.

Tabell 2. Personer dömda år 1971 för vissa brott mot brottsbalken, för vilka stadgas böter eller fängelse

Brott	Till påföljd dömda	Därav dömda till böter	Godkända strafförelägganden (utfärdade och ej återremitterade)
-------	--------------------	------------------------	--

A. Brottsområde som faller under strafföreläggandets tillämpningsområde

Vållande av kroppsskada eller

sjukdom (3: 8) 145 133 1

Ofredande (4: 7) 736 699 122

Snatteri (8: 2) 5 942 5 790 4 212

Egenmäktigt förfarande (8: 8) 1 997 1 908 1 134

Självtäkt (8: 9) 25 25 1

Bedrägligt beteende (9: 2) 1 222 1 163 468

Undandräkt (10: 2) 44 37 5

Olovligt brukande (10: 7) 199 175 49

Skadegörelse (12: 1) 1 343 1 249 196

Väldsam motstånd (17: 4) 867 834 295

Missförmelse mot tjänsteman (17: 5) 273 269 123

B. Övriga brott

1. Straffsatsen böter eller fängelse i högst 2 år

Vållande till annans död (3: 7) 339 167

Framkallande av fara för annan (3: 9) 28 24

Brott	Till påföljd dömda	Därav dömda till böter	Godkända strafförelägganden (utfärdade och ej återremitterade)
Olaga frihetsberövande (4: 2)	23	5	
Olaga tvång (4: 4)	64	47	
Olaga hot (4: 5)	339	181	
Brytande av post- eller telehemlighet (4: 8)	1	1	
Intrång i förvar (4: 9)	3	3	
Grovt förtal (5: 2)	1	—	
Olovlig kraftavledning (8: 10)	32	28	
Ocker (9: 5)	4	—	
Häleri (9: 6)	1 379	305	
Oredligt förfarande (9: 8)	6	6	
Svindleri (9: 9)	1	—	
Olovligt förfogande (10: 4)	195	139	
Trolöshet mot huvudman (10: 5)	11	4	
Behörighetsmissbruk (10: 6)	8	7	
Bokföringsbrott (11: 5)	145	27	
Undertryckande av urkund (14: 4)	7	2	
Märkesförfalskning (14: 7)	5	1	
Osann partsutsaga (15: 2)	4	1	
Falsk angivelse (15: 6)	3	—	
Falsk (vårdslös) tillvitelse (15: 7)	66	32	
Djurplågeri (16: 13)	17	15	
Övergrepp i rättssak (17: 10)	14	7	
Skyddande av brottsling (17: 11)	6	5	
Främjande av flykt (17: 12)	91	83	
Svikande av försvarsplikt (18: 6)	15	10	
Olovlig underrättelseverksamhet (19: 9)	1	—	
<i>2. Straffsatsen böter eller fängelse i högst ett år</i>			
Otuktigt beteende (6: 6)	193	145	
Bodräkt (8: 3)	13	4	
Överträdelse av myndighets bud (17: 13)	85	75	
<i>3. Straffsatsen böter eller fängelse i högst sex månader</i>			
Egenmäktighet med barn (7: 4)	3	3	
Häleriförsälsel (9: 7)	218	189	
Allmänfarlig vårdslöshet (13: 6)	148	141	
Förvanskning av urkund (14: 2)	42	39	
Osann/vårdslös försäkran (15: 10)	284	278	
Osant intygande och brukande av osann urkund (15: 11)	81	66	
Missbruk av urkund (15: 12)	21	20	
Förnekande av underskrift (15: 13)	3	3	
Ohörsamhet mot ordningsmakten (16: 3)	9	9	
Störande av förrättning (16: 4)	15	14	
Uppvigling (16: 5)	2	2	
Brott mot giftefred (16: 10)	2	2	
Otillåtet förfarande med pornografisk bild (16: 11)	5	5	
Förledande av ungdom (16: 12)	1	—	
Dobbleri (16: 14)	34	33	

Brott	Till påföljd dömda	Därav dömda till böter	Godkända strafförelägganden (utfärdade och ej återremitterade)
Förgripelse mot tjänsteman (17: 2)	14	14	
Obehörig tjänsteutövning (17: 14)	4	4	
Föregivande av allmän ställning (17: 15)	5	5	

Tabell 3. Personer dömda år 1971 för brott mot andra lagar och författningar än brottsbalken

Brottskategori	Antal dömda till påföljd	Därav till annan påföljd än böter
Rattfylleri/rattonyktighet	9 714	4 142
Övriga brott mot trafikbrottslagen	26 041	430
Narkotikastrafflagen	1 370	929
Lagen om varusmuggling, tullstadgan o. dyl.	13 819	188
Författningar ang. utlännningar	582	283
Andra lagar och författningar	127 522	196
S:a	179 048	6 168

Tabell 4. Straffmättningspraxis vid rattonyktighet, samtliga domstolar 1968—1970

Påföljd		Antal personer			Summa personer
		1968	1969	1970	
Dagsböter	10	2	5	12	19
	15	16	16	14	46
	20	61	60	51	172
	25	85	117	91	293
	30	261	325	265	851
	35	112	107	81	300
	40	527	579	430	1 536
	45	11	18	15	44
	50	563	550	492	1 605
	55	4	2	1	7
	60	469	488	417	1 374
	65	10	10	5	25
	70	169	181	164	514
	75	154	169	128	451
	80	182	204	148	534
	85		1	3	4
	90	27	36	28	91
	95		1		1
	100	116	103	103	322
	110	2	2	2	6
	120	15	8	5	28
	125		1		1
	150			1	1
Fängelse	1 mån.	100	108	101	309
	1 1/2 "	9	11	11	31
	2 "	11	7	9	27
	2 1/2 "		1		1
	Summa	2 906	3 110	2 577	8 593

Tabell 5. Antalet domar år 1974 med påföljden dagsböter fördelade efter antalet dagsböter och rena fall (A) resp. i kombination med andra lagrum (B) för vissa andra brott än som omfattas av 1 § strafföreläggandekungörelsen.

Lagrum	Antal dagsböter								
	Totalt	-20	25-30	35-40	45-50	55-60	65-80	85-	
<i>Brott mot brottsbalken</i>									
Vållande till annans död (BrB 3: 7)	A	61	2	12	10	19	14	4	—
	B	59	1	9	10	19	10	7	3
	Tot	120	3	21	20	38	24	11	3
Olaga hot (BrB 4: 5)	A	138	18	25	27	29	17	19	3
	B	78	—	7	10	8	15	22	16
	Tot	216	18	32	37	37	32	41	19
Otuktigt beteende (BrB 6: 6)	A	146	49	46	26	17	4	4	—
	B	11	—	3	—	2	3	2	1
	Tot	157	49	49	26	19	7	6	1
Häleri (BrB 9: 6)	A	302	100	89	56	28	17	9	4
	B	83	8	12	23	17	11	7	5
	Tot	385	108	101	79	45	28	16	9
Häleriförseelse (BrB 9: 7)	A	230	63	88	30	26	12	10	1
	B	26	2	4	4	5	3	6	2
	Tot	256	65	92	34	31	15	16	3
Olovligt förfogande (BrB 10: 4)	A	163	66	44	28	11	4	10	—
	B	58	18	9	11	6	3	9	2
	Tot	221	84	53	39	17	7	19	2
Allmänfarlig vårdslöshet (BrB 13: 6)	A	165	39	76	34	7	5	4	—
	B	26	3	5	4	4	4	2	4
	Tot	191	42	81	38	11	9	6	4
Osann/vårdslös försäkran (BrB 15: 10)	A	106	53	28	15	7	3	—	—
	B	34	9	9	10	5	1	—	—
	Tot	140	62	37	25	12	4	—	—
Osant intyg./bruk. av osann urkund (BrB 15: 11)	A	29	15	6	3	2	2	1	—
	B	25	5	10	1	4	—	5	—
	Tot	54	20	16	4	6	2	6	—
Missbruk av urkund (BrB 15: 12)	A	10	4	3	1	1	1	—	—
	B	2	1	—	1	—	—	—	—
	Tot	12	5	3	2	1	1	—	—
Dobbleri (BrB 16: 14)	A	30	23	1	—	2	1	2	1
	B	13	2	2	1	6	—	1	1
	Tot	43	25	3	1	8	1	3	2
Förgripelse mot tjänsteman (BrB 17: 2)	A	9	5	1	2	1	—	—	—
	B	11	—	2	1	2	3	3	—
	Tot	20	5	3	3	3	3	3	—
<i>Brott mot vissa andra lagar och författningar än brottsbalken</i>									
Olovlig körning (1950: 649 3 § 1 st) ¹	A	2 486	218	526	617	381	258	337	149
	B	2 845	108	333	449	438	373	666	478
	Tot	5 331	326	859	1 066	819	631	1 003	627
Rattonykterhet (1951: 649 4 § 2 mom.)	A	3 593	66	359	618	661	743	813	333
	B	2 565	17	142	273	331	380	826	596
	Tot	6 158	83	501	891	992	1 123	1 639	929
Smitning (1951: 649 5 §)	A	604	236	225	76	16	18	20	13
	B	701	19	119	181	133	91	87	71
	Tot	1 305	255	344	257	149	109	107	84

¹ Uppgifterna om olovlig körning avser även sådant brott som är att anse som grovt.

Lagrum		Antal dagsböter							
		Totalt	—20	25—30	35—40	45—50	55—60	65—80	85—
Varusmuggling (1960: 418 1 §)	A	292	32	72	68	40	18	23	39
	B	675	24	162	154	100	56	104	75
	Tot	967	56	234	222	140	74	127	114
Skattebrottslagen (1971: 69 5 §)	A	22	4	1	4	3	3	4	3
	B	3	—	1	—	—	1	1	—
	Tot	25	4	2	4	3	4	5	3
Skattebrottslagen (1971: 69 10 §)	A	16	2	7	1	2	1	3	—
	B	3	—	—	—	—	—	2	1
	Tot	19	2	7	1	2	1	5	1
Summa	A	8 402	995	1 609	1 616	1 253	1 121	1 263	546
	B	7 218	217	829	1 133	1 080	954	1 750	1 255
	Tot	15 620	1 212	2 438	2 749	2 333	2 075	3 013	1 801

Tabell 6. Antalet domar år 1974 med påföljden dagsböter fördelade efter antalet dagsböter och rena fall (A) resp. i kombination med andra lagrum (B) för följande lagrum enligt 1 § strafföreläggandekungörelsen.

Lagrum		Antal dagsböter							
		Totalt	—20	25—30	35—40	45—50	55—60	65—80	85—
Vållande till kroppsskada eller sjukdom. (BrB 3: 8 1 st)	A	14	6	3	—	2	2	—	1
	B	72	11	18	25	1	8	4	5
	Tot	86	17	21	25	3	10	4	6
Ofredande (BrB 4: 7)	A	378	204	88	38	26	7	10	5
	B	224	31	39	50	19	25	38	22
	Tot	602	235	127	88	45	32	48	27
Snatteri (BrB 8: 2)	A	1 123	335	344	192	129	73	45	5
	B	262	21	38	56	53	27	45	22
	Tot	1 385	356	382	248	182	100	90	27
Egenmäktigt förfarande (BrB 8: 8 1 st)	A	345	222	61	23	16	11	8	4
	B	147	37	28	20	27	13	13	9
	Tot	492	259	89	43	43	24	21	13
Självtäkt (BrB 8: 9)	A	21	14	2	1	3	1	—	—
	B	7	2	—	—	2	1	2	—
	Tot	28	16	2	1	5	2	2	—
Bedrägligt beteende (BrB 9: 2 1 st)	A	44	9	18	14	—	3	—	—
	B	32	5	12	6	7	1	1	—
	Tot	76	14	30	20	7	4	1	—
Bedrägligt beteende (BrB 9: 2 2 st)	A	304	159	91	34	13	4	1	2
	B	103	22	32	22	7	6	12	2
	Tot	407	181	123	56	20	10	13	4
Undandräkt (BrB 10: 2)	A	22	5	7	6	3	1	—	—
	B	9	—	2	1	1	—	5	—
	Tot	31	5	9	7	4	1	5	—
Olovligt brukande (BrB 10: 7)	A	58	20	19	8	5	2	4	—
	B	57	4	7	7	12	8	10	9
	Tot	115	24	26	15	17	10	14	9
Skadegörelse (BrB 12: 1)	A	949	295	408	132	61	24	21	8
	B	608	67	166	139	78	49	76	33
	Tot	1 557	362	574	271	139	73	97	41

Lagrum		Antal dagsböter							
		Totalt	-20	25-30	35-40	45-50	55-60	65-80	85-
Väldsamt motstånd (BrB 17: 4)	A	249	91	86	29	16	9	12	6
	B	649	57	130	127	110	60	105	60
	Tot	898	148	216	156	126	69	117	66
Missfirmelse mot tjänsteman (BrB 17: 5)	A	161	88	35	20	6	4	5	3
	B	251	38	47	55	36	24	34	17
	Tot	412	126	82	75	42	28	39	20
Olovlig jakt (1938: 274 28 §)	A	27	10	4	—	5	3	4	1
	B	4	1	—	1	1	—	1	—
	Tot	31	11	4	1	6	3	5	1
Olovlig jakt (1938: 274 29 § 1 mom.)	A	4	2	1	—	1	—	—	—
	B	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tot	4	2	1	—	1	—	—	—
Olaga jakt (1938: 279 28 § 1 mom.)	A	18	6	4	—	2	—	4	2
	B	12	1	1	2	4	2	2	—
	Tot	30	7	5	2	6	2	6	2
Olaga jakt (1938: 279 28 § 3 mom. 1—3 st.)	A	1	—	—	1	—	—	—	—
	B	7	—	—	1	4	—	2	—
	Tot	8	—	—	2	4	—	2	—
Olaga jakt (1938: 279 29 § 3 mom.)	A	—	—	—	—	—	—	—	—
	B	11	2	—	2	2	3	—	2
	Tot	11	2	—	2	2	3	—	2
Olaga jakt (1938: 279 29 § 5 mom. 1 st.)	A	4	4	—	—	—	—	—	—
	B	3	1	—	2	—	—	—	—
	Tot	7	5	—	2	—	—	—	—
Olovlig försäljning av rusdrycker (1954: 521 80 §)	A	180	32	61	31	19	7	18	12
	B	89	16	16	18	7	2	18	12
	Tot	269	48	77	49	26	9	36	24
Olovlig försäljning av rusdrycker (1954: 521 81 §)	A	24	10	8	2	3	1	—	—
	B	34	12	5	9	4	1	3	—
	Tot	58	22	13	11	7	2	3	—
Olovligt fiske (1950: 596 34 §)	A	143	95	22	19	1	5	1	—
	B	35	14	6	6	2	5	1	1
	Tot	178	109	28	25	3	10	2	1
Olovligt fiske (1950: 596 35 §)	A	—	—	—	—	—	—	—	—
	B	6	6	—	—	—	—	—	—
	Tot	6	6	—	—	—	—	—	—
Olaga fiske (1954: 607 30 §)	A	112	65	23	18	3	3	—	—
	B	29	8	7	6	2	2	2	2
	Tot	141	73	30	24	5	5	2	2
Naturvårdslagen (1964: 822 37 §)	A	75	54	11	7	2	—	1	—
	B	34	13	8	4	2	2	2	3
	Tot	109	67	19	11	4	2	3	3
Sjömanslagen (1973: 282)	A	—	—	—	—	—	—	—	—
	B	—	—	—	—	—	—	—	—
	Tot	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	A	4 256	1 726	1 296	575	316	160	134	49
	B	2 685	369	562	559	381	239	376	199
	Tot	6 941	2 095	1 858	1 134	697	399	510	248

Tabell 7. Antalet utfärdade och återremitterade strafförelägganden samt antal bötesdomar år 1974 för lagrum enligt 1 § strafföreläggandekungörelsen

Lagrum	Strafförelägganden			Bötesdomar
	Utf.	Återrem. Ant.	% av utf.	
Väll. till kroppsskada BrB 3: 8 1 st.	1	0	0	86
Ofredande BrB 4: 7	191	41	21	602
Snatteri BrB 8: 2	3 346	348	10	1 385
Egenm. förfarande BrB 8: 8 1 st.	1 758	178	10	492
Självtäkt BrB 8: 9	3	0	0	28
Bedr. beteende BrB 9: 2 1 st.	27	4	15	76
Bedrägligt beteende BrB 9: 2 2 st.	426	67	16	407
Undandräkt BrB 10: 2	10	0	0	31
Olovl. brukande BrB 10: 7	33	5	15	115
Skadegörelse BrB 12: 1	375	40	11	1 557
Våldsam motstånd BrB 17: 4	178	30	17	898
Missf. mot tjänsteman BrB 17: 5	201	32	16	412
Olovlig jakt (1938: 274 28 §)	2	0	0	31
Olovlig jakt (1938: 274 29 § 1 mom.)	—	—	—	4
Olaga jakt (1938: 279 28 § 1 mom.)	32	0	0	30
Olaga jakt (1938: 279 28 § 3 mom.)	—	—	—	8
Olaga jakt (1938: 279 29 § 3 mom.)	—	—	—	11
Olaga jakt (1938: 279) 29 § 5 mom.	—	—	—	7
Olovl. förs. av rusdr. (1954: 521 80 §)	178	56	31	269
Olovl. förs. av rusdr. (1954: 521 81 §)	19	2	11	58
Olovligt fiske (1950: 596 34 §)	39	6	15	178
Olovligt fiske (1950: 596 35 §)	—	—	—	6
Olaga fiske (1954: 607 30 §)	92	8	9	141
Naturvårdslagen (1964: 822 37 §)	8	0	0	109
Sjömanslagen (1973: 282)	—	—	—	—
Summa	6 919	817	12	6 941

Innehållsförteckning

	Sid.
Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	3
1. Förslag till lag om ändring i brottsbalken	3
2. Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	4
3. Förslag till lag om ändring i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål	8
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde 1976-02-26	9
1 Inledning	9
2 Snyltningsbrotten	11
2.1 Gällande rätts bestämmelser om bedrägeri och snyltning	11
2.2 Bakgrunden till straffbestämmelserna angående bedrägeri och snyltning	13
2.3 Rekvisiten för snyltning i belysning av rättspraxis	16
2.3.1 Hur prestationen tillgodogörs	16
2.3.2 Krav på kontant betalning	17
2.3.3 Subjektiva rekvisit	18
2.4 Förhållandet mellan snyltningsbestämmelsen och bedrägeribrottet	18
2.5 Det rättsliga förfarandet vid snyltningsbrott	19
2.6 Vissa uppgifter angående bestämmelser om snyltning i utländsk rätt	20
2.7 Snyltningsbestämmelsens tillämpning	26
2.7.1 Förövade och polisanmälda fall	26
2.7.2 Hotell- och restaurangsnyltning	27
2.7.3 Taxisnyltning	28
2.7.4 Snyltning på tåg	29
2.7.5 Snyltning med lokala trafikmedel	31
2.7.6 Andra typer av snyltning	33
2.7.7 Polisens handläggning av snyltningsbrott	34
2.7.8 Åklagarens handläggning av snyltningsbrott	36
2.7.9 Domstolens avgörande	37
2.8 Några uppgifter om förövarna av snyltning	38
2.8.1 Informationskällor	38
2.8.2 Skadans värde vid snyltning	39
2.8.3 Uppgifter angående personerna	40
2.8.4 Sambandet mellan snyltningsbrott och alkoholpåverkan	41
2.8.5 Kriminell belastning	42
2.9 Brottmålsutredningens förslag	42
2.9.1 Allmänna överväganden	42
2.9.2 Frågan om det särskilda straffskyddet för snyltning är motiverat	44
2.9.3 Åtgärder för att förhindra snyltning	45
2.9.4 Ingripanden mot upptäckta fall av snyltning	48
2.10 Brottmålsutredningens alternativa förslag	56
2.10.1 Ny snyltningsbestämmelse	56

	Sid.
2.10.2 Straffsatsen för snyltning	58
2.10.3 Begränsad tillämpning av straffstadgandet	59
2.10.4 Särskilt yttrande angående de alternativa förslagen	59
3 Remissyttrandena över förslagen beträffande snyltningsbrotten	60
3.1 Brottmålsutredningens allmänna kriminalpolitiska överväganden	60
3.2 Snyltningsbrotten	62
3.2.1 Kriminaliseringen av snyltningsbrotten	62
3.2.2 Ökad satsning på brottsförebyggande åtgärder	70
3.2.3 Rätt för vissa trafikföretag att ta ut kontrollavgift	71
3.2.4 Automatmissbruk	74
4 Utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande m. m.	75
4.1 Nuvarande ordning m. m.	75
4.1.1 Systemet med strafföreläggande	75
4.1.2 Strafföreläggandeinstitutets tidigare utbyggnad ...	78
4.1.3 Vissa statistiska uppgifter	84
4.1.4 Handläggning vid domstol av mål om mindre brott	85
4.2 Brottmålsutredningen	88
4.2.1 Allmänna riktlinjer för en reform	88
4.2.2 Vidgat utrymme för strafföreläggande	97
4.2.3 Strafföreläggandets rättsverkningar	113
4.2.4 Koppling strafföreläggande—handläggning vid domstol	114
4.2.5 Förenklad domstolshandläggning	117
5 Remissyttranden över betänkandet Mindre brott	126
5.1 Allmänna synpunkter	126
5.2 Vidgat utrymme för strafföreläggande	131
5.3 Körkortsåterkallelse i strafföreläggande	141
5.4 Koppling strafföreläggande—handläggning vid domstol ..	142
5.5 Förenklad domstolshandläggning	145
6 Föredraganden	150
6.1 Allmänna synpunkter	150
6.2 Snyltningsbrott	151
6.2.1 Frågan om en mera allmän översyn av brottsbalken	151
6.2.2 Frågan om straffbestämmelsen i 9 kap. 2 § andra stycket BrB bör upphävas	152
6.2.3 Automatmissbruk	164
6.3 Utvidgning av tillämpningsområdet för strafföreläggande m. m.	166
6.3.1 Allmänna riktlinjer för en reform	166
6.3.2 Vidgat utrymme för strafföreläggande	171
6.3.3 Koppling mellan strafföreläggande—handläggning vid domstol	175
6.3.4 Förenklad domstolshandläggning	178
6.4 Ikraftträdande	180
7 Upprättade lagförslag	180
8 Specialmotivering	180
8.1 Förslaget till ändring i brottsbalken	180
8.2 Förslaget till ändring i rättegångsbalken	181
8.3 Förslaget till ändring i lagen (1946: 864) om återgäldande av kostnad för blodundersökning i brottmål	183

	Sid.
9 Hemställan	184
10 Beslut	184
<i>Bilaga 1</i> Utredningens förslag såvitt avser snyltningsbrotten	185
<i>Bilaga 2</i> Utredningens förslag såvitt avser strafföreläggande m. m.	189
<i>Bilaga 3</i> Vissa statistiska uppgifter avscende strafföreläggande ..	197